

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КОВАЛЬ ВАСИЛЬ МИХАЙЛОВИЧ

УДК 330 : 336.221.24 : 334.012.74

ДИСЕРТАЦІЯ
МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

072 – Фінанси, банківська справа та страхування

07 – Управління та адміністрування

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В. М. Коваль

Науковий керівник: Возняк Галина Василівна,
доктор економічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри

Львів – 2023

АНОТАЦІЯ

Коваль В. М. Механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. – Львівський національний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України, Львів, 2023.

В умовах посилення безпекових викликів, падіння темпів економічного зростання та сповільнення реформи децентралізації, зумовлених наслідками поширення пандемії, а тепер ще і широкомасштабним вторгненням росії в Україну, особливої актуальності набувають питання зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад як основи відновлення та поступу України. Потужне місцеве самоврядування як самостійний інститут публічної влади та самодостатні громади – це яскравий вимірник ефективності адміністративно-територіальної реформи і змін, якими супроводжувалася децентралізація. Війна в Україні посилила фінансову нестабільність та понизила стійкість соціально-економічних систем різних рівнів, що, своєю чергою, є вагомими перешкодами для забезпечення якісних публічних послуг для населення і життєдіяльності територіальних громад загалом.

Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад, розвиток науково-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади, науково-методичні підходи і практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі обґрунтовано актуальність та своєчасність виконаного дослідження, сформульовано його мету і завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження із зазначенням методів його проведення, сформульовано наукову новизну отриманих в дисертації результатів, описано їхню апробацію й практичне застосування.

У дисертаційній роботі поглиблено теоретичні засади фінансової самодостатності територіальних громад та децентралізації, з'ясовано причини кризових явищ та особливості їх прояву на місцевому рівні. Удосконалено науково-методичні підходи до оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад. На основі економетричного моделювання виявлено причинно-наслідкові зв'язки між фінансовою самодостатністю територіальних громад та місцевим економічним розвитком. Обґрунтовано практичні рекомендації щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах сповільнення реформи децентралізації та війни в Україні.

Розкрито теоретичні основи фінансової самодостатності територіальних громад та механізмів її забезпечення. Обґрунтовано змістовні характеристики, ознаки (як то постійний приріст власних фінансових ресурсів; автономне вирішення завдань місцевого значення; самостійність ОМС при формуванні місцевих бюджетів та використанні бюджетних коштів, не порушуючи норми чинного законодавства; раціональне використання внутрішнього фінансового потенціалу, дієва взаємодія та партнерство мешканців громади) даного поняття та запропоновано власне визначення. Авторська позиція базується на припущенні про те, фінансово самодостатньою можна вважати територіальну громаду, яка має сформований дієвий механізм формування та використання фінансових ресурсів, здатна самостійно забезпечити повноту реалізації суспільних послуг для мешканців громади, спроможна до саморозвитку в довгостроковій перспективі на засадах самореалізації, самоуправління та самофінансування. Наголошено, що «фінансова самодостатність територіальних громад», є поняттям дещо ширшим за

«фінансову спроможність» і її доречно розглядати через призму фінансової самостійності (незалежності).

Дослідження теоретичних засад самодостатності територіальних громад дало змогу: розкрити сутнісні характеристики територіальної громади, визначити принципи та критерії її самодостатності, узагальнити наукові підходи та запропонувати власне бачення самодостатньої територіальної громади. Опираючись на синергетичний підхід дослідження, аргументовано, що самодостатність є необхідною умовою саморозвитку територіальної громади, а критеріальними умовами забезпечення її стійкого стану визначено самоорганізацію, самоуправління і самофінансування.

Систематизовано підходи (з виокремленням структурно-системного, трансфертного та функціонально-ресурсного) до розуміння сутності децентралізації, проаналізовано різні моделі та форми функціонування, визначено переваги та ризики. Осмислення економічної природи фінансової децентралізації дозволило визначити її роль у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад та обґрунтувати вплив на розвиток місцевого самоврядування. Показано, що значимість децентралізації у зміцненні фінансової самодостатності територіальних громад проявляється у: а) посиленні взаємодії із усіма суб'єктами економіки громади; б) забезпеченні достатності обсягів фінансових ресурсів для збалансованого розвитку громади шляхом формування цільових потоків фінансових ресурсів; в) покращенню ефективності управління фінансовими ресурсами територіальної громади через використання проєктного та процесного підходів.

На основі проведеного комплексного аналізу стану та тенденцій забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області в часовому інтервалі 2015 - 2021 рр., зроблено висновки про таке: а) за аналізований період власні доходи бюджетів громад на особу зросли у 4,4 раза; помітно знизився рівень дотаційності, що є свідченням зміцнення самодостатності громад; б) підтверджено присутність територіальних асиметрій, яка, наприклад, за показником власних доходів на особу в 2021 році становила 3,3 раза, за ПДФО – 22

раза; в) в структурі доходів громад помітна значна питома вага від податкових надходжень (60%) та міжбюджетних трансфертів (33,9); г) відчутну вагу акцизного податку в структурі доходів фіксують приміські громади навколо Львова. Встановлено, що серед вагомих проблем забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад є: а) недосконала система вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, через що фіксуємо невідповідність між потребами та можливостями; б) неефективні інструменти контролю та адміністрування місцевих податків, наслідком чого є недоотримання доходів в місцеві бюджети від цих джерел; в) неоднозначність та суперечність законодавства щодо визначення бюджету, до якого має справлятися ПДФО, який є бюджетоформуєчим податком для багатьох територіальних громад; г) відсутність чіткого розмежування повноважень між ОМС та органами влади на місцях.

Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад, який передбачає реалізацію композиційного, емпіричного та таксономічного етапів оцінювання, розрахунок емпіричних показників структурних рівнів (дохідна, видаткова компоненти) і композиційного індексу фінансової самодостатності міських, селищних і сільських громад на основі просторового підходу. Застосування запропонованого інструментарію на прикладі 73 територіальних громад Львівської області дало змогу судити про спроможність громад до саморозвитку та забезпечення стійкого поступу.

В роботі показано, що поширення пандемії і війна негативно вплинули на процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні, і цей вплив дуже різниться у територіальному контексті. Серед чинників, які зумовлюють зниження фінансової самодостатності громад, характеризуються довгостроковим впливом виокремлено: зростання рівня безробіття; закриття підприємств; масовий виїзд українців закордон і мобілізація, зростання цін та економічна нестабільність. Обґрунтовано, що це матиме негативні наслідки для саморозвитку територіальних громад у довгостроковому контексті, і для нівелювання цього впливу важливим є розширення інструментарію для

стимулювання власного розвитку.

Значну увагу приділено питанням обґрунтування доцільності вдосконалення механізмів зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад та конкретизації шляхів активізації таких процесів. Доведено, що розширення повноважень ОМС в частині адміністрування місцевих податків та зборів, а також посилення контролю за їх надходженнями дозволять мобілізувати додаткові доходи до місцевих бюджетів, які з певних причин не задіяні. Мінімізації розривів між делегованими повноваженнями та обсягами фінансових ресурсів сприятиме оновлення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Вдосконалення механізму муніципальних запозичень сприятиме розширенню прав громад у доступі до інвестиційних ресурсів, а унормування інституційних основ дозволить завершити реформу децентралізації.

Доведено, що попри посилення соціально-економічної нестабільності, формування стратегічної візії поступу територіальних громад, визначення їх критичних точок зростання, сильних сторін і конкурентних переваг, а також побудова довгострокових прогнозів, визначення альтернатив і наслідків реалізації поточних економічних цілей залишаються пріоритетними напрямками діяльності громад в існуючих умовах. Покращення місцевого економічного розвитку визначається ефективністю реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та результативністю програм і проєктів. Фундаментом забезпечення місцевого економічного розвитку є фінансова самодостатність громад, а критерієм поступу – задоволення потреб населення, підвищення життєвого рівня і стандартів життя.

Для встановлення системних взаємозв'язків між місцевим економічним розвитком і фінансовою самодостатністю територіальних громад в роботі запропоновано науковий підхід та проведено, в чотири етапи економетричне моделювання (з використанням композиційного та індикативного аналізу, балансового і VEC-моделювання), в процесі якого було протестовано та підтверджено гіпотезу про те, що фінансова самодостатність територіальних громад є фундаментом і драйвером місцевого економічного розвитку,

детермінованого високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії громад. Інформаційно-аналітичний базис дослідження місцевого економічного розвитку сформували дані по територіальних громадах у розрізі всіх регіонів України. Розраховані рівні фінансової самодостатності і місцевого економічного розвитку територіальних громад регіонів України слугують основою визначення стратегічного курсу розвитку територіальних громад.

Дослідження європейських практик забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад дало змогу визначити можливості їх імплементації в частині таких фінансових інструментів як податки на економічну діяльність та місцеві запозичення. Це дасть змогу наростити фінансово-економічний потенціал територіальної громади та зміцнити її фінансову самодостатність. Спираючись на європейський досвід (Польщі, Хорватії, Італії, Чехії), доречно запровадити практику врахування у доходах місцевих бюджетів громад граничної частки запозичень і частки витрат на обслуговування боргу. Це посилить прозорість бюджетного процесу, нівелює можливі ризики від використання такого інструменту, сприятиме отриманню економічного ефекту від таких вкладень.

Основні результати дослідження впроваджено у практичну діяльність ВО ОМС «Асоціація об'єднаних територіальних громад», Департаменту економічної політики Львівської ОДА, Новояворівської міської ради, Куликівської селищної ради, а також у навчальний процес Львівського національного університету імені Івана Франка.

Ключові слова: фінансова самодостатність, фінансове забезпечення, територіальна громада, механізми, місцевий бюджет, спроможність, органи місцевого самоврядування, децентралізація, місцевий розвиток, місцеві податки, доходи, видатки, регіони.

ABSTRACT

Koval V. M. Mechanisms for ensuring financial self-sufficiency of territorial communities under decentralization. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 072 – Finance, Banking, and Insurance. – Ivan Franko National University of Lviv of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2023.

The issue of strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities as a basis for Ukraine's recovery and progress is becoming particularly relevant in the context of increasing security challenges, declining economic growth, and a slowdown in the decentralization reform caused by the effects of the pandemic and now Russia's large-scale invasion of Ukraine. Powerful local government as an independent institution of public authority and self-sufficient communities are a clear measure of the efficiency of the administrative-territorial reform and the changes associated with decentralization. The war in Ukraine has increased financial instability and reduced the resilience of socio-economic systems at various levels, which, in turn, are significant obstacles to the provision of quality public services to the population and the life of territorial communities in general.

The thesis aims to expand the theoretical foundations, develop scientific and methodological approaches, and substantiate practical recommendations for improving the mechanisms of ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities in Ukraine.

The processes of ensuring financial self-sufficiency of territorial communities in Ukraine are the object of the study.

The theoretical foundations, scientific and methodological approaches, and practical recommendations for the improvement of the mechanisms of ensuring financial self-sufficiency of territorial communities under decentralization are the subject of the study.

The thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, references, and annexes. The introduction substantiates the relevance and timeliness of the study, formulates its objective and tasks, determines the study object and subject, specifies the

methods used to conduct the study, reveals the scientific novelty of the thesis results, and describes its testing and practical application.

The thesis expands the theoretical foundations of financial self-sufficiency of territorial communities and decentralization and clarifies the causes of the crisis and the peculiarities of their manifestation at the local level. Scientific and methodological approaches to the assessment of the financial self-sufficiency of territorial communities are improved. On the basis of econometric modeling, the thesis reveals the causal relationships between the financial self-sufficiency of territorial communities and local economic development. Practical recommendations for improving the mechanisms for ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities in the context of the slowdown of the decentralization reform and the war in Ukraine are substantiated.

Theoretical foundations of financial self-sufficiency of territorial communities and mechanisms for its ensuring are outlined. Substantive characteristics and features of the concept (such as a constant growth of own financial resources; autonomous solution of local problems; independence of local authorities in the formation of local budgets and the use of budget funds without violating the norms of the current legislation; rational use of internal financial capacity and efficient interaction and partnership of community residents) are substantiated, and the author's definition is offered. The author's position is based on the assumption that a financially self-sufficient community is a territorial community that has an effective mechanism for the formation and use of financial resources, can independently ensure the full realization of public services for community residents, and is capable of long-term self-development on the basis of self-realization, self-government, and self-financing. The thesis emphasizes that the financial self-sufficiency of territorial communities is a somewhat broader concept than financial solvency, and it should be considered through the prism of financial independence.

The study of the theoretical foundations of territorial communities' self-sufficiency made it possible to reveal the essential characteristics of a territorial community, define the principles and criteria of its self-sufficiency, summarize scientific approaches, and offer the author's vision of a self-sufficient territorial community. Based on the synergistic approach of the study, the thesis argues that self-sufficiency is a necessary

condition for the self-development of a territorial community, while self-organization, self-management, and self-financing are defined as the criterion conditions for ensuring its sustainable state.

The thesis systematizes the approaches (including structural-systemic, transfer, and functional-resource-based) to understanding the nature of decentralization, analyzes various models and forms of operation, and identifies the benefits and risks. Understanding the economic nature of financial decentralization made it possible to determine its role in ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities and to substantiate its impact on the development of local self-government. The study shows that the importance of decentralization in strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities is manifested in a) strengthening the interaction with all economic entities of the community; b) ensuring the sufficiency of financial resources for the balanced development of the community through the formation of targeted financial resource flows; c) improving the efficiency of financial resource management of the territorial community through the use of project and process approaches.

Based on the comprehensive analysis of the state and trends of ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities in Lvivska oblast in the period 2015-2021, the following conclusions were drawn: a) during the analyzed period, the own per capita revenues of community budgets increased by 4.4 times; the level of subsidies significantly decreased, which shows the strengthening of the communities' self-sufficiency; b) the presence of territorial asymmetries was confirmed, which, for example, in terms of personal income per capita amounted to 3.3 times, and in terms of personal income tax – 22 times in 2021; c) there is a significant share of tax revenues (60%) and interbudgetary transfers (33.9%) in the structure of community revenues; d) suburban communities around Lviv have a significant share of the excise tax in the revenue structure. The thesis identifies the following significant problems in ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities: a) the imperfect system of equalizing the tax capacity of local budgets, which leads to a mismatch between needs and capabilities; b) inefficient tools for controlling and administering local taxes, resulting in a shortfall of local budget revenues from these sources; c) ambiguities and contradictions in the

legislation on determining the budget to which PIT, which is a budget-forming tax for many territorial communities, should be paid; d) lack of a clear delineation of powers between local governments and local authorities.

The thesis improves the scientific and methodological approach to the assessment of the financial self-sufficiency of territorial communities, which includes the implementation of composite, empirical, and taxonomic stages of assessment and calculation of empirical indicators of structural levels (revenue, expenditure components) and the composite index of financial self-sufficiency of urban, town, and rural communities based on a spatial approach. Application of the proposed tools on the example of 73 territorial communities in Lvivska oblast made it possible to verify the capacity of communities for self-development and ensuring sustainable progress.

The study shows that the spread of the pandemic and the war have had a negative impact on the processes of ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities in Ukraine, and this impact varies greatly in the territorial context. The following factors causing the decrease in financial self-sufficiency of communities and characterized by a long-term impact are outlined: increasing unemployment; closure of businesses; massive migration of Ukrainians abroad, mobilization, rising prices, and economic instability. The thesis proves that this will have negative consequences for the self-development of territorial communities in the long run. To offset this impact, it is important to expand the tools for stimulating self-development.

Considerable attention is paid to the issues of substantiating the expediency of improving the mechanisms for strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities and specifying ways to intensify such processes. The thesis proves that extending the powers of local governments to administer local taxes and fees, as well as strengthening the control over their revenues, will help to mobilize additional revenues for local budgets, which are not used for certain reasons. Updating the mechanism of horizontal equalization of the tax capacity of local budgets will minimize the gaps between delegated powers and financial resources. Improving the mechanism of municipal borrowing will help to expand the rights of communities to access investment

resources, and normalizing the institutional framework will help to complete the decentralization reform.

The thesis proves that despite the growing socio-economic instability, the formation of a strategic vision of the development of territorial communities, identification of their critical growth points, strengths, and competitive advantages, construction of long-term forecasts, and identification of alternatives and consequences of the implementation of current economic goals remain priority areas for communities in the current environment. Improvement of local economic development is determined by the effectiveness of the exercise of powers of local governments and the efficiency of programs and projects. The financial self-sufficiency of communities is the foundation of local economic development, while meeting the needs of the population and improving living standards are the progress criteria.

To establish systemic relationships between local economic development and financial self-sufficiency of territorial communities, the thesis suggests a scientific approach and conducts econometric modeling in four stages (using composite and indicative analysis, balance and VEC modeling). The modeling tests and confirms the hypothesis that the financial self-sufficiency of territorial communities is the foundation and driver of local economic development determined by a high degree of sensitivity and interconnection with the parameters of the financial autonomy of communities. The information and analytical basis for the study of local economic development was formed by data on territorial communities in all regions of Ukraine. The calculated levels of financial self-sufficiency and local economic development of territorial communities in the regions of Ukraine serve as the basis for determining the strategic course of development of territorial communities.

The study of European practices in ensuring the financial self-sufficiency of territorial communities has made it possible to identify opportunities for their implementation in terms of such financial instruments as taxes on economic activity and local borrowing. This will increase the financial and economic capacity of the territorial community and strengthen its financial self-sufficiency. Based on the European experience (Poland, Croatia, Italy, and Czechia), the practice of taking into account the

maximum share of borrowings and the share of debt servicing costs in the revenues of local community budgets should be introduced. This will increase the transparency of the budgetary process, mitigate possible risks of using such an instrument, and help to achieve economic benefits from such investments.

The main results of the study have been implemented in the practical activities of the All-Ukrainian Association of Local Self-Governments “Association of Amalgamated Territorial Communities”, Economic Policy Department at Lvivska Oblast State Administration, Novoyavorivska City Council, Kulykivska Village Council, and in the educational process of the Ivan Franko National University of Lviv.

Keywords: financial self-sufficiency, financial framework, territorial community, mechanisms, local budget, capacity, local governments, decentralization, local development, local taxes, revenues, expenditures, regions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Возняк Г., Коваль В.М. Бюджетна підтримка будівництва доступного житла для населення в умовах децентралізації. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*, вип.1(79). 2019. С. 68-71. – 0,5 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,3 друк. арк. : обґрунтовано особливості бюджетної підтримки будівництва доступного житла для населення в умовах фінансової децентралізації).

2. Жеребило І. В., Коваль В. М. Проблеми та перспективи державного фінансування соціальних послуг у світлі сучасних реформ в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 366–372. – 0,55 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,27 друк. арк.: запропоновано заходи в частині законодавчого врегулювання питань розподілу повноважень та відповідальності щодо державних соціальних гарантій).

3. Возняк Г.В., Пелехатий А.О., Коваль В.М. Достатність бюджетного забезпечення як інструмент досягнення цілей розвитку регіонів та громад України. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. Том25. Вип.6(85). 2020. С. 233-239. – 0,7 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,35 друк. арк.:

обґрунтовано особливості та проблеми бюджетного забезпечення розвитку територіальних громад в умовах децентралізації).

4. Патицька Х.О., Коваль В.М. Практичні аспекти формування спроможних територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації: ризики та шляхи їх нівелювання. *Проблеми економіки*. 2020. № 1. С.113-122. – 1,0 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,5 друк. арк.: проведено порівняльний аналіз спроможності об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону за показниками виконання місцевих бюджетів та встановлено закономірності розвитку).

5. Коваль В.М. Фінансова самодостатність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Світ фінансів*. 2021. № 4(69). С. 63-76. – 1,0 друк. арк.

6. Коваль В.М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн ЄС. *Світ фінансів*. 2022. № 2(71). С. 119-132. – 0,93 друк. арк.

7. Возняк Г.В., Коваль В.М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 2(154). С.9-14. – 0,58 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,3 друк. арк.: проаналізовано виконання місцевих бюджетів в умовах війни в Україні, визначено сучасні проблеми функціонування місцевого самоврядування).

8. Возняк Г.В., Капленко Г.В., Коваль В.М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2022. 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24> – 0,74 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,35 друк. арк.: визначено переваги та ризики децентралізації; на основі світових практик доведено значимість децентралізації у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад).

9. Voznyak H., Stasyshyn A., Koval V. Evaluation of self-sufficiency of territorial communities as the basis for ensuring their sustainable development. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(4), 2022, 151-169. URL: <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.04.07> – 1,5 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,7 друк. арк.: запропоновано підхід та проведено оцінювання

фінансової самодостатності сільських, селищних та міських територіальних громад на основі розрахунку емпіричних показників) (Scop/Wos).

10. Возняк Г.В., Стасишин А.В., Коваль В.М. Особливості формування фінансів територіальних громад в проекції забезпечення їх самодостатності: досвід Львівської області. *Економіка та суспільство*, 2022 (45). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-34>. – 0,82 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,4 друк. арк.: проведено аналітичну оцінку формування фінансів територіальних з позиції посилення спроможності місцевого самоврядування та зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області).

11. Возняк Г.В., Коваль В.М. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Том. 4. № 32. 2022. 71–78. – 0,81 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,45 друк. арк. : розкрито сутність кризи, виокремлено причини її виникнення; детерміновано наслідки кризи для місцевого економічного розвитку).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Патицька Х.О., Коваль В.М. Акумуляування та розподіл бюджетних ресурсів у старостинських округах територіальних громад Львівської області. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 18 листопада 2021 р.)*. С. 190-193. 0,12 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: проаналізовано тенденції розподілу бюджетних ресурсів у старостинських округах Львівської області).

13. Патицька Х.О., Коваль В.М. Справляння акцизного податку до місцевих бюджетів: проблемні аспекти. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (21 листопада 2019 р.)* С. 117-119. 0,13 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,07 друк. арк.:

окреслено ключові проблеми справляння акцизного податку до місцевих бюджетів).

14. Пелехатий А.О., Коваль В.М. Роль міських агломерацій в нарощенні ендогенного потенціалу територій. Інноваційні технології у розвитку суспільства: Міжнародна конференція (м. Львів, 18-19 квітня 2019 р.). Львів: Львівська Політехніка, 2019. С.34-36. 0,12 друк. арк. *(особистий внесок автора – 0,06 друк. арк., розглянуто можливість створення міських агломерацій як чинники сприяння їх економічному зростанню).*

15. Возняк Г.В., Коваль В.М. Вимушена міграція в умовах війни в Україні: проблеми, виклики та економічні наслідки. *Сучасна парадигма публічного управління: IV міжнародна науково-практична конференція* (м. Львів, 10-12 листопада 2022 р.) С. 933-938. 0,31 друк. арк. *(особистий внесок автора – 0,2 друк. арк.: визначено проблеми внутрішньої міграції та охарактеризовано виклики для місцевого самоврядування в Україні в умовах війни).*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	27
1.1. Фінансова самодостатність територіальних громад та механізми її забезпечення: теоретична сутність та змістовні характеристики.....	27
1.2. Наукові засади децентралізації як умови зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад.....	47
1.3. Фінансова нестабільність та кризові явища: теоретична концептуалізація та характер прояву на місцевому рівні.....	61
Висновки до розділу 1.....	72
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ.....	76
2.1. Проблемно-орієнтовний аналіз тенденцій забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: вітчизняні реалії.....	76
2.2. Науково-методичний підхід і комплексне оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад.....	105
2.3. Тригери нестабільності та їх вплив на фінансову самодостатність територіальних громад.....	125
Висновки до розділу 2.....	151
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ.....	156
3.1. Обґрунтування дієвих механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в сучасних умовах.....	156
3.2. Моделювання взаємозв'язку фінансової самодостатності та місцевого економічного розвитку.....	170

3.3. Європейські практики забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід для України.....	188
Висновки до розділу 3.....	204
ВИСНОВКИ.....	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	215
ДОДАТКИ.....	239

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Масштабні зміни в суспільному житті, обумовлені поширенням пандемії, а з лютого 2022 року широкомасштабною війною росії проти України, посилили фінансову нестабільність, порушили стійкість соціально-економічних систем різних рівнів, змусили органи влади та місцевого самоврядування по-новому підходити до формування фінансової та соціально-економічної політики, переглядати власні прогнози економічного розвитку. З іншого боку, завдяки реформі децентралізації, яка створила передумови для формування самодостатніх громад, нечуваній здатності до самоорганізації та спроможності самостійно вирішувати поточні і непередбачувані проблеми, органи місцевого самоврядування змогли стримувати ворога, забезпечувати життєдіяльність громад, зберегти (де було можливо) організаційну та функціональну стійкість.

В суспільстві є розуміння того, що самодостатні громади та потужна система місцевого самоврядування - це основа відновлення, а відтак і сталого поступу України. Достатній обсяг фінансових ресурсів та можливість їх нарощення – запорука довгострокового розвитку територіальних громад. Разом з тим, нові виклики та нова реальність, в якій опинилися територіальні громади, потребують швидкого, дієвого реагування та оновлення механізмів забезпечення їх фінансової самодостатності як критерію ефективності адміністративно-територіальної реформи і змін, якими супроводжується децентралізація. Посилюється увага до проблем формування фінансової політики з високою адаптивною здатністю в умовах дії внутрішніх та зовнішніх викликів, зміцнення фінансово-організаційної автономії органів місцевого самоврядування тощо. Означені питання набувають особливої актуальності ще і в силу наростаючої потреби розроблення нових підходів до управління місцевим економічним розвитком в умовах війни та повоєнного відновлення.

Різні аспекти окресленої проблематики стали предметом наукових пошуків як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Так, особливості розвитку територіальних громад та їх фінансового забезпечення широко представлено в науковому доробку як

вітчизняних (П. Жук, О. Західна, О. Кириленко, І. Луніна, В. Опарін, Х. Патицька, Н. Проць, Н. Спасів, А. Ткачук), так і зарубіжних вчених (М. Олсон, Е. Остром, А. Токвіль, П. Гураль, К. Іонассен); вплив кризи на соціально-економічні системи різних рівнів обговорюється в дослідженнях Я. Жаліло, А. Олешко, Л. Лісогор, Н. Рубіні і ін. Обґрунтування теоретичних та практичних аспектів бюджетної політики розвитку регіонів та громад є предметом наукового пошуку Г. Возняк, Т. Кізими, Л. Лисяк, Б. Пшика, К. Павлюк, Ю. Раделицького, І. Сторонянської і ін.

Попри значний науковий доробок та вагомий внесок учених у вирішення окреслених проблем, слід вказати на практичну затребуваність удосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад та поглиблене вивчення їх теоретичних засад, які не вирізняються системністю і довершеністю. Сучасні виклики вказують на об'єктивну потребу в розробці науково-методичних підходів до оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад та доцільності встановлення взаємозв'язку між темпами місцевого економічного розвитку і можливостями нарощення фінансово потенціалу громад. Практична потреба в посиленні децентралізації як вагомої детермінанти зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад вказує на необхідність подальших досліджень. Значущість теоретичного і практичного осмислення окреслених завдань зумовила вибір теми дисертації, її мету та завдання, об'єкт і предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з тематикою наукових досліджень кафедри економіки та публічного управління факультету управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка за темою: «Публічне управління у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (номер державної реєстрації 0121U110239), в межах якої автором обґрунтовано наукові засади фінансово-економічної нестабільності та аргументовано особливості її прояву на місцевому рівні; проаналізовано європейські практики зміцнення фінансової самодостатності муніципалітетів та визначено можливості запровадження їх в Україні; на основі запропонованого підходу з використанням композиційного та

просторового методів формалізовано взаємозв'язки між фінансовою самодостатністю та місцевим економічним розвитком.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретичних засад, розвиток науково-методичних підходів та обґрунтування практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні.

Визначена мета зумовила необхідність виконання таких завдань:

- розкрити сутність фінансової самодостатності територіальних громад та механізмів її забезпечення для подальшого вдосконалення інструментарію їхнього наукового пізнання;
- розвинути теоретичні засади децентралізації та з'ясувати її значимість у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад;
- охарактеризувати причини виникнення кризових явищ і фінансової нестабільності та обґрунтувати особливості їх прояву на місцевому рівні;
- з'ясувати особливості та виявити сучасні проблеми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад з метою вдосконалення механізмів її забезпечення;
- удосконалити науково-методичний підхід та здійснити комплексне оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад;
- виявити характер зміни рівня фінансової самодостатності територіальних громад в залежності від посилення чинників нестабільності;
- обґрунтувати дієві механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад з урахуванням сучасних викликів;
- встановити й обґрунтувати взаємозв'язки між фінансовою самодостатністю територіальних громад та місцевим економічним розвитком;
- узагальнити європейський досвід забезпечення фінансової самодостатності та визначити можливості імплементації його в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади, науково-методичні підходи і практичні рекомендації вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у рамках дисертаційного дослідження було використано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів, які забезпечили ґрунтовність, об'єктивність і достовірність викладених положень і сформульованих висновків, зокрема: теоретичного узагальнення, порівняння, систематизації та формалізації – для розкриття сутності фінансової самодостатності та поглиблення теоретичних основ децентралізації (Р1, пп. 1.1., 1.2); системного підходу, узагальнення – для виявлення причин фінансової нестабільності та особливостей її прояву на місцевому рівні, обґрунтування механізмів зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад (Р1, пп.1.3; Р3, пп.3.1); статистичного аналізу, логічного узагальнення – для аналізу сучасного стану, тенденцій та змін забезпечення фінансової самодостатності громад (Р2, пп. 2.1, 2.3); структурно-просторового та інтегрального підходів – при оцінюванні фінансової самодостатності територіальних громад (Р2, пп.2.2); економіко-математичного моделювання – для встановлення впливу фінансової самодостатності на місцевий економічний розвиток (Р3, пп.3.2); порівняння – для вивчення європейського досвіду (Р3, пп.3.3). Висновки дослідження сформульовано на основі методів системного аналізу та наукової абстракції.

Теоретичною основою дослідження слугували фундаментальні положення світової економічної думки та наукові публікації зарубіжних і вітчизняних учених із проблем децентралізації, суспільних фінансів, місцевого розвитку, фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, теорії криз тощо.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти України, офіційні статистичні матеріали Державної служби статистики України, аналітичні дані Міністерства фінансів України, Міністерства розвитку громад та територій України, Державного веб-порталу бюджету для громадян та «Децентралізація в Україні». У роботі широко задіяно інформаційні джерела

міжнародних фінансових організацій, фінансових урядових інституцій зарубіжних країн, наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів, присвячені проблемам децентралізації, та фінансового забезпечення місцевого розвитку територіальних громад, аналітичні розрахунки автора, ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення, що визначають наукову новизну дисертаційної роботи та характеризують особистий внесок автора полягають у такому:

удосконалено:

- науковий підхід до виявлення причинно-наслідкових зв'язків між фінансовою самодостатністю територіальних громад і місцевим економічним розвитком, який, на відміну від існуючих, передбачає: застосування індикативного аналізу, балансового, економетричного і VEC-моделювання; оцінювання чутливості місцевого економічного розвитку (як композиційного показника) до зміни параметрів фінансової самодостатності територіальних громад. Практична апробація цього підходу дозволяє поглибити комплексне розуміння процесів і детермінант забезпечення фінансової самодостатності як фундамента і драйвера відновлення темпів економічного розвитку територіальних громад та слугує основою визначення їх стратегічного курсу;
- змістовну інтерпретацію поняття «фінансово самодостатна територіальна громада» під якою запропоновано розуміти громаду, яка має дієвий механізм формування та використання фінансових ресурсів, здатна самостійно забезпечувати повноту реалізації суспільних послуг для мешканців, спроможна до саморозвитку в довгостроковій перспективі на засадах самореалізації, самоуправління та самофінансування. Такий підхід, на відміну від наявних, надає поняттю цільової визначеності, враховує всі види ресурсів для забезпечення життєдіяльності громади та створення умов для стійкого розвитку;
- науково-методичний підхід до оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад, який, на відміну від існуючих, передбачає: послідовну реалізацію композиційного, емпіричного і таксономічного етапів, базується на

розрахунку емпіричних показників (на основі структурно-просторового підходу з використанням методу лінійного зважування), структурних рівнів (дохідна, видаткова компоненти) фінансової самодостатності для міських, селищних і сільських громад. Застосування цього підходу дало змогу судити про спроможність громад до саморозвитку;

набуло подальшого розвитку:

- науково-практичні пропозиції щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах війни в Україні та сповільнення темпів реформи децентралізації, в частині: конкретизації заходів з розширення повноважень ОМС з адміністрування місцевих податків та зборів; оновлення методики розрахунку горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; розширення прав громад у доступі до інвестиційних ресурсів; унормування інституційних основ завершення реформи децентралізації. Практична реалізація таких пропозицій сприятиме вдосконаленню системи контролю за використанням бюджетних коштів, зміцненню фінансової самодостатності та покращанню якості публічних послуг;
- визначення сутності поняття «самодостатня територіальна громада» з позиції здатності зберігати та/або покращувати досягнутий рівень розвитку, забезпечувати достатній рівень надання суспільних благ населенню через використання власних ресурсів на засадах самоорганізації, самоуправління та самофінансування. Доведено, що такий підхід, на відміну від існуючих, комплексно розкриває фінансову, економічну та соціальну природу функціонування територіальної громади та вказує на можливості створення умов для стійкого зростання;
- наукове обґрунтування теоретичних засад децентралізації шляхом систематизації підходів до її визначення, конкретизації переваг та ризиків, обґрунтування типів та форм існування, що дало змогу визначити її роль у зміцненні фінансової самодостатності територіальних громад, яка проявляється у: посиленні взаємодії між суб'єктами економіки та

акумулюванні достатніх обсягів фінансових ресурсів для стійкого розвитку громади, покращенню ефективності управління їх фінансовими ресурсами через використання проектного і процесного підходів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що низку теоретичних і методичних положень доведено до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій, які були використані в діяльності органів влади та органів місцевого самоврядування, а також освітньому процесі. Зокрема, науково-практичні пропозиції та методичний інструментарій оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад враховані в роботі Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація ОТГ» при напрацюванні рекомендацій щодо вдосконалення бюджетного законодавства та виробленні рішень щодо підвищення рівня бюджетного планування, ефективного використання бюджетних коштів громад та зміцнення їх фінансової автономії (довідка № 8/23 від 16.01.2023 р.); пропозиції з вдосконалення антикризових інструментів зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад та місцевого економічного розвитку враховані Департаментом економічної політики Львівської ОДА при перегляді сценаріїв розвитку Львівської області та модернізації стратегії Львівщини на період до 2027 року (довідка № 1-52/23 від 19.01.2023 р.); пропозиції з вдосконалення бюджетної політики на локальному рівні та підвищення ефективності використання власних фінансових ресурсів, а також змодельовані взаємозв'язки фінансової самодостатності громад і місцевого економічного розвитку використовуються в роботі Куликівської територіальної громади під час розроблення стратегії розвитку громади до 2027 року та плану її реалізації (довідка № 03-11/306 від 03.03.2023 р.); побудовані емпіричні залежності фінансової самодостатності та місцевого економічного розвитку використовуються Новояворівською міською територіальною громадою при оцінюванні фінансово-економічного потенціалу громади та напрацюванні якісних управлінських рішень для формування програми місцевого економічного (довідка № 603/10 від 23.02.2023 р.). Окремі теоретичні та науково-методичні напрацювання дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі

Львівського національного університету імені Івана Франка при підготовці навчально-методичного забезпечення з дисциплін: «Управління фінансами територіальних громад», «Формування та розвиток спроможних територіальних громад», «Муніципальна економіка та муніципальне адміністрування», «Функціонування та розвиток системи місцевого самоврядування» для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (довідка № 795-Н від 23.03.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним завершеним науковим дослідженням. Основні положення дисертації, висновки та пропозиції розроблені автором самостійно. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ідеї та положення, які є результатом особистих напрацювань.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися, обговорювалися й одержали позитивну оцінку на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України» (м. Львів, 2019 р.); «Інноваційні технології у розвитку суспільства» (м. Львів, 2019 р.); «Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки» (м. Умань, 2021 р.); «Сучасна парадигма публічного управління» (м. Львів, 2022 р.).

Публікації. Основні наукові положення, висновки та результати дисертаційної роботи опубліковано у 15 наукових працях загальним обсягом 9,81 друк. арк. (з яких особисто автору належить 6.01 друк. арк.), з них: у наукових фахових виданнях України опубліковано 11 статей (з них 1 – у періодичному виданні, включеному до міжнародної бази Scopus/WoS); 4 – за матеріалами міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг дисертаційної роботи становить 255 сторінок. Основний текст розміщений на 198 сторінках, містить 15 таблиць, 45 рисунків. Список використаних джерел містить 209 найменувань на 24 сторінках. Додатки розміщено на 33 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Фінансова самодостатність територіальних громад та механізми її забезпечення : теоретична сутність та змістовні характеристики

В умовах реформи адміністративно-територіального устрою в Україні на базовому рівні та процесів, які характеризувалися децентралізацією ресурсів і повноважень, відбувається становлення місцевого самоврядування як окремої ланки системи публічного управління. Зазначені процеси актуалізували потребу вирішення двох взаємопов'язаних завдань [51]:

(1) обґрунтування ролі місцевого самоврядування у забезпеченні потреб населення, а, відповідно, визначення суспільних благ, які мають задовольнятися на рівні територіальних громад, регіонів, держави, та джерел фінансових ресурсів для їх забезпечення;

(2) окреслення шляхів розвитку територіальних громад у довгостроковому періоді та досягнення їх *самодостатності* як критерію ефективності адміністративно-територіальної реформи і змін, якими супроводжувалася децентралізація.

Самодостатні громади та потужна система місцевого самоврядування – основа сучасного поступу України. Проблема формування таких громад, на жаль, для України не є новою, але і не до кінця вирішеною [17]. Разом з тим, потрібно визнати, що проведені впродовж останніх років, реформи адміністративно-територіального устрою та децентралізації в Україні створили передумови для формування самодостатніх громад. Інший аспект на якому слід наголосити і який, в контексті порушеної проблематики є архіважливим та потребує додаткового дослідження – це неефективна система фінансового забезпечення розвитку територіальних громад. Достатній обсяг фінансових ресурсів та можливість їх акумулювання – запорука довгострокового розвитку територіальних громад.

Надалі, у рамках нашого дослідження вбачається за доцільне вивчення окресленої проблематики розпочати із розкриття сутності базових і суміжних понять «самодостатність», «самодостатня територіальна громада», «фінансова самодостатність територіальних громад», які є визначальними, що своєю чергою дасть змогу узагальнити теоретичні викладки.

Дослідження етимології поняття «самодостатність» має багатоаспектний та міждисциплінарний характер, що своєю чергою обумовлює значну кількість наукових підходів до визначення його сутності.

Так, витoki дослідження суті «самодостатності» беруть початок у філософській науці із часів Античності, і впродовж довгого часу це поняття ототожнювалося із дефініціями «автаркія» і «незалежність». Зважаючи на тривалий період дослідження феномену представниками різних наукових шкіл та сфер знань, можна виділити певні наукові підходи до його визначення і трактування (рис. 1.1).

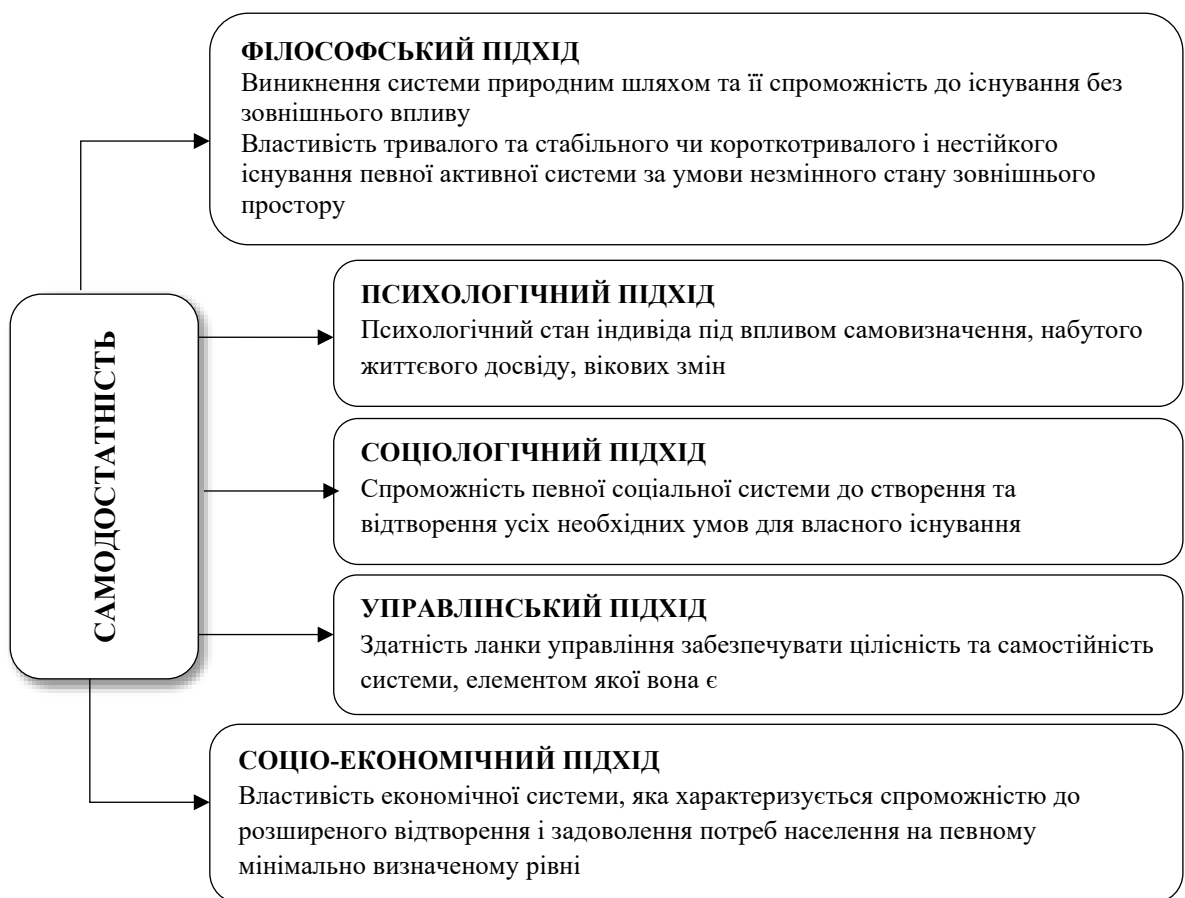

Рис. 1.1. Наукові підходи до визначення сутності поняття «самодостатність»

Водночас аналіз численних наукових праць свідчить про відсутність єдиного теоретико-методологічного підходу до трактування самодостатності, визначення її сутнісних ознак та принципів, і, як зауважує Л. Шаталова, частою є ситуація, коли «об'єкт, що досліджується, нівелює суттєві характеристики феномену самодостатності, що перебуває нібито в його тіні» [145]. Для уникнення цього, насамперед, акцентуємо увагу на визначенні теоретичних основ самодостатності як такої.

В Академічному тлумачному словнику української мови слово «самодостатній» трактується як той, що «має цінність сам по собі; який має цілком самостійне значення» [125]. С. Ожегов визначає самодостатність з позиції філософського підходу, аргументуючи, що самодостатньою є система, яка виникла природним чином та може існувати без жодних дій ззовні, при чому, умови та тривалість існування активної системи можуть суттєво диференціюватися [137].

Акцентуючи на соціо-економічному та управлінському підходах до трактування самодостатності, колектив авторів під керівництвом Д. Лук'яненка вважає, що: самодостатньою є система, здатна за незмінних умов середовища зберігатися і руйнуватися під впливом внутрішніх чинників, та яка супроводжується надмірністю функціональних можливостей і запасом міцності її самої та системи, з якої вона виникла. Щодо адміністративно-територіальних формувань, автори вважають їх самодостатніми за умови комплексного соціального й економічного розвитку внаслідок раціонального використання місцевих ресурсів, розвитку економічного потенціалу території на засадах науково аргументованої спеціалізації господарства, формування якісної соціальної сфери та надання населенню суспільних благ і збереження навколишнього природного середовища [132]. Як бачимо, розмірковуючи над питанням змістовного наповнення поняття, Д. Лук'яненко та ін. передовсім акцентують на розвитку як ключовій ознаці самодостатньої системи. Підтримує цю думку і Л. Макаренко, визначаючи самодостатність системи дещо вужче – як її здатність забезпечити розширене самовідтворення [67].

Ототожнення самодостатності із незалежністю прослідковується у роботі С. Осадчука, який розглядає її як «спроможність системи самозабезпечуватися в умовах сформованої господарської системи» [75]. Проте такий підхід не передбачає розгляду самодостатності як самоізолюваності. На нашу думку, щодо цього аспекту вірно зауважує Л. Тичковська, визначаючи її як розвиток «всередину», при якому процес відтворення здійснюється переважно у межах системи, а зовнішні впливи мають похідну роль. Відповідно, самодостатність авторка визначає як «модель розвитку з переважною опорою на власні сили» [137]. Схожої думки у процесі трактування самодостатності дотримуються Т. Уманець і Л. Шаталова, визначаючи, що «стрижневу основу зазначеного явища складає не здатність існувати незалежно від оточуючого середовища, а здатність ефективно використовувати внутрішній потенціал» [138].

Погоджуючись із цією думкою, варто зауважити: здебільшого акцент у своїх дослідженнях більшість дослідників роблять на ролі внутрішніх ресурсів, проте недостатньо уваги приділено питанню зовнішніх впливів та існуванню системи як складової іншої більш складної системи. Адже самодостатність системи, попри ключову роль ендогенних чинників для її розвитку, залежить від умов, у яких вона існує, та зовнішніх впливів [51].

З іншого боку, феномен самодостатності у контексті соціо-економічного підходу доцільно розглядати, відштовхуючись від певного нормативного рівня суспільних благ, які надаються населенню. Наприклад, О. Єфремов, В. Тихонов, І. Попов розглядають її як стан економічного і соціального середовища, при якому забезпечено нормативний рівень споживання населенням суспільних благ внаслідок ефективного використання внутрішніх ресурсів [40]. Л. Шаталова акцентує на потребі уніфікації наукового визначення поняття та необхідності його кількісного вимірювання. Відповідно, самодостатньою пропонує вважати економічну систему, яка спроможна самостійно задовольнити не менше як 2/3 потреб (такий висновок авторка зробила, виходячи із правила золотого перерізу), які виникли у цій системі, на основі принципів самоуправління, самоорганізації, самофінансування, саморозвитку і самоокупності [145].

Розкриття теоретичних засад фінансової самодостатності територіальних громад потребує акцентування уваги на наукових підходах до визначення сутності поняття «територіальна громада» як базової ланки адміністративно-територіального устрою та суб'єкта місцевого самоврядування. У цьому контексті комплексністю і глибиною дослідження характеризуються праці зарубіжних учених (серед них: Д. Хіллер, Д. Поплін, К. Іонассен, Д. Чевіс, Е. Остром, Я. Щепанський, Р. Патнем, Д. Барнс та ін.), у переважній більшості яких виділено три домінуючі характеристики територіальної громади – територіальну приналежність, соціальну взаємодію і загальні зв'язки.

В історії української політичної та суспільної думки поняття «громада» широко використовувалося та розвивалося перш за все для означення спільноти, жителів певного поселення. Зважаючи на історичні й культурні особливості (місцеве самоврядування періоду Київської Русі, розвиток міст на основі магдебурзького права у середньовічній Україні, політико-правова основа розвитку Запорізької Січі, наукові ідеї І. Франка тощо), «значущість територіальної громади в Україні пов'язана зі широкою традиційністю буття народу, духовною спадщиною, вченням про права людини, формуванням громадянського суспільства, становленням і розвитком самоврядного права та правової системи, боротьбою українського народу за свою незалежність та зміцнення» [135]. В період незалежності України серед вітчизняних науковців цією проблематикою тривалий час активно займалися О. Батанов, І. Мелехіна, М. Баймуратов, О. Мороз та інші.

Інтерес до визначення суті територіальної громади серед вітчизняних науковців суттєво зріс із проведенням в Україні реформи адміністративно-територіального устрою та фінансової (бюджетної) децентралізації. Сьогодні щодо цього питання ведеться активний дискурс у наукових колах [51].

Чималі напрацювання з цієї проблематики дають підстави погодитись із думкою автора в тому, що територіальну громаду варто розглядати комплексно як: (1) людську спільноту, яка проживає на певній території та сформована внаслідок самоорганізації і самоідентифікації її членів; (2) суб'єкт місцевого самоврядування і представника місцевої спільноти на політичній арені; (3) суспільний організм,

якому притаманна постійна суспільна взаємодія, історично-культурний вектор розвитку та організованість соціальних мереж [51, 93].

Застосування комплексного підходу до визначення суті територіальної громади дозволяє виокремити ознаки територіальної громади:

- *територіальну* (громада завжди формується на певній території), соціальну (її утворення і розвиток відбувається в умовах взаємодії, самоорганізації, активності членів громади та саморегулювання);
- *економічну/майнову* (територіальна громада є власником комунального майна на своїй території, що, орієнтуючись на правові регламентації Оноре, дозволяє говорити про володіння, управління майном, про право на привласнення доходу від користування ним та його капітальну вартість, його успадкування за законом чи заповітом; члени громади сплачують податкові платежі до місцевого бюджету);
- *інтеграційну* (в основі об'єднання жителів, які довший час мешкають на певній території, незалежно від громадянства);
- *політичну* (громада представляє мешканців та політичній арені і є суб'єктом правових відносин);
- *історично-культурну самобутність та сформовані спільні цінності і соціальні мережі*.

Розкриваючи сутність територіальної громади, вітчизняні науковці акцентують на її основному завданні – забезпеченні тріади інтересів: кожного окремого члена громади; територіальної громади загалом; адміністративно-територіальної одиниці [51; 92; 128].

Цікавим з наукової точки зору є застосування синергетичного підходу до вивчення складних систем з системоутворюючими зв'язками, до яких, безумовно, можна віднести територіальні громади. Чому? Бо його метою є наукове обґрунтування процесів самоорганізації і самоуправління у певній системі, визначення закономірностей в її основі та формування механізму упорядкування елементів системи [66].

В межах цього підходу М. Баймуратов поряд із визначенням таких характерних особливостей територіальної громади як територіальність (її автор розглядає з позиції «дислокації» місцевого самоврядування), інтегративність (полягає у розгляді територіальної громади як об'єднання постійних жителів певної території), економічна основа (наявність майна (комунальна власність); члени територіальної громади є платниками місцевих податків і зборів), виокремлює інтелектуальність, яка полягає у спільності інтересів членів громади та сформованих системних і стабільних індивідуально-територіальних взаємозв'язках [3].

Цей підхід розвиває і О. Батанов, виділяючи поняття *інтеграційності громади* (полягає у консолідації зусиль членів громади в умовах досягнення суспільно бажаних результатів). Учений наголошує на існуванні потужного синергетичного ефекту в умовах об'єднання зусиль членів громади порівняно із непоєднаними, що обґрунтовує об'єднанням не тільки інтересів, а господарських, професійних, управлінських функцій і активізацією міжособистісних зв'язків [5]. Він визначає територіальну громаду як (1) складну кумулятивну форму суспільної організації, (2) сукупність місцевих жителів, які асоційовані на публічних засадах в межах відповідної території і об'єднані ознаками системного характеру (територіальним, демографічним, правовим, політичним, майновим, мовним і соціально-культурним зв'язками), (3) об'єднання, яке не заперечує права особи на індивідуальність і власне майно, проте консолідує можливості і зусилля членів громади для досягнення очікуваного усіма результату [5].

Таким чином, застосовуючи синергетичний підхід до дослідження територіальних громад, науковці (думку яких автор теж поділяє) розглядають громаду як систему, здатну до саморозвитку, яка у процесі руху до стійкого стану керується власними можливостями до самоорганізації, самоуправління та самофінансування (рис. 1.2).

Самоорганізація територіальної громади – це наукове вираження її саморуху. Досліджуючи питання самоорганізації територіальної громади, Н. Спасів дійшла висновку, що цей процес спрямований на «оптимізацію синергетичних зв'язків,

впорядкованість процесів, формування високого синергетичного потенціалу системи і високу ефективність її функціонування й розвитку» [126]. Результатом ефективної самоорганізації територіальної громади як системи є досягнення її автономності у контексті розвитку стабільної системи внутрішніх взаємозв'язків, вчасної реакції та мінімізації впливу зовнішніх чинників, а також економічна та фінансова незалежність як наслідок достатності ресурсів та запасу міцності.

Рис. 1.2. Місце самодостатності територіальної громади у системі взаємозв'язків «самодостатність – саморозвиток – самоорганізація – самофінансування - самоуправління»

Джерело: сформовано автором

Самофінансування як критерій саморозвитку територіальної громади полягає у здатності територіальної громади до ефективного створення і використання фінансового потенціалу. Тобто на передові позиції виходить не питання розподілу фінансових ресурсів на користь одного з рівнів управління, а визначення шляхів і важелів для підвищення ефективності використання потенціалу громади, стимулювання виробництва і збільшення доходності суб'єктів господарювання на відповідній території.

Самоуправління передбачає існування механізмів управління у громаді і ґрунтується на праві й спроможності органів місцевого самоврядування у межах

законодавства забезпечувати регулювання та управління визначеною кількістю суспільних справ, що віднесено до їх компетенції та в інтересах населення громади.

Розглядаючи самодостатність територіальної громади, неможливо чітко виділити усі елементи її забезпечення через інтеграцію територіальної громади у загальнодержавну систему адміністративно-територіального устрою і систему публічного управління. У економічній літературі поширена думка, що самодостатньою є територіальна громада, яка сформувала дієвий механізм використання власних ресурсів і, відповідно, максимально ефективно реалізує внутрішній потенціал, а вплив зовнішніх чинників враховується лише через потребу реакції громади на них [55, 122]. Наприклад, Н. Морозюк під самодостатністю територіальної громади розглядає «її здатність власною діяльністю створювати та відтворювати необхідні соціально-економічні умови з метою задоволення потреб населення через активізацію внутрішніх резервів території» [84]. Погоджуючись із визначенням авторки, слід усе-таки врахувати включеність територіальної громади як суб'єкта місцевого самоврядування у систему публічного управління, адже в основі місцевого самоврядування лежить «чітке визначення та ефективне виконання повноважень та компетенцій територіальних громад щодо вирішення нагальних проблем і завдань розвитку відповідних територій» [54]. Діяльність територіальної громади у значній мірі регламентується нормативно-правовою базою держави, а природно-кліматичні умови і ресурсна обмеженість обумовлюють потребу завезення/вивезення окремих ресурсів і товарів.

В цьому контексті, застосування синергетичного підходу дало змогу розглядати економіку громади як систему, яка «саморозвивається через нестійкість» та характеризується виникненням порядку з хаосу [144]. Відтак зовнішнє середовище розглядається як екзогенний чинник та умова розвитку системи, до якої вона повинна адаптуватися. Основною причиною розвитку є внутрішні чинники, а виклики і ризики зовнішнього середовища нівелюються адаптаційним механізмом, що діє в економіці.

Розглядаючи поняття самодостатності територіальної громади, слід звернутися до трактування громади Г. Монастирським – як економічної системи, що здатна створювати умови для життєдіяльності населення і відтворення/примноження економічних ресурсів. У контексті нашого дослідження важливо звернутися до розгляду територіальної громади з позиції муніципальної економіки, що дозволило Г. Монастирському виділити характеристики громади, які сформовано на основі врахування впливу як зовнішніх, так і внутрішніх чинників (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Характерні ознаки територіальної громади як економічної системи

Ознака	Характеристика
Керованість	Розвиток територіальної громади як економічної системи відбувається в умовах взаємодії самоврядних, державних, ринкових та громадських регуляторів
Продуктивність	Члени територіальної громади беруть участь у трансформаційних процесах, забезпечуючи перетворення зовнішніх і внутрішніх ресурсів у готову продукцію, яку споживає та/або реалізує спільнота
Прибутковість	Територіальна громада, будучи економічною системою, у процесі свого розвитку орієнтується на одержання прибутку, серед іншого у вигляді податкових надходжень до місцевого бюджету
Ефективність	Розвиток територіальної громади можливий передовсім завдяки раціоналізації і максимізації корисності використання економічного потенціалу
Відкритість	Територіальна громада як учасник економічного кругообігу бере участь у двосторонньому обміні ресурсами та продуктами із зовнішнім середовищем
Ієрархічність	Територіальна громада включена як складова економічної системи регіону, національної економіки і світової економічної системи
Взаємозалежність	Економіка територіальної громади розвивається під впливом реалізації політики органів місцевого самоврядування, діяльності суб'єктів економіки на її території, зовнішнього середовища
Ризиковість	Розвиток територіальної громади відбувається в умовах зовнішніх і внутрішніх ризиків
Консервативність	Економіка територіальної громади є відносно стабільною, що пов'язано із відносною постійністю виробничих потужностей на її території, природно-ресурсного потенціалу, географічного розташування, історичних традицій господарювання
Динамічність	Розвиток громади забезпечується постійними якісними і кількісними змінами

Джерело: складено на основі [81]

На сьогодні в науково-експертному середовищі не вироблено єдиних підходів до визначення критеріїв самодостатності територіальних громад. Попередні розвідки дали змогу узагальнити наукові думки та виокремити такі критерії, які, на наш погляд, найбільш комплексно характеризують досліджуване поняття, а саме [51] (рис.1.3):

- розширене відтворення людського капіталу;
- сформована фінансово-економічна система, яка б характеризувалася високою адаптивною здатністю під впливом внутрішніх та зовнішніх умов;
- спроможність забезпечити та наявність механізму задоволення соціальних послуг населенню;
- дієздатність і фінансово-організаційну автономію органу місцевого самоврядування; налагоджені взаємозв'язки у системі публічного управління та публічних фінансів;
- еколого-економічне збалансоване і ціленаправлене використання ресурсної бази;
- громадську участь та інтегрованість жителів у соціально-економічне життя громади.

Таким чином, в цілях даного дослідження *самодостатньою будемо вважати територіальну громаду*, яка в умовах вертикальної інтегрованості у регіональну та національну економіку, здатна зберігати та/або покращувати досягнутий рівень розвитку, забезпечувати достатній рівень надання суспільних благ населенню через використання власних ресурсів на засадах самоорганізації, самоуправління та самофінансування. Схильні вважати, що самодостатність територіальних громад, окрім територіальних меж, дієвих органів управління, виробничої та соціальної інфраструктури, визначають достатні обсяги ресурсів (фінансових, матеріальних, природних, майнових, кадрових і ін.) та можливості їх залучення задля реалізації власних та делегованих повноважень ОМС, надання суспільних послуг населенню на рівні загальнодержавних стандартів та створення умов для стійкого довгострокового зростання.

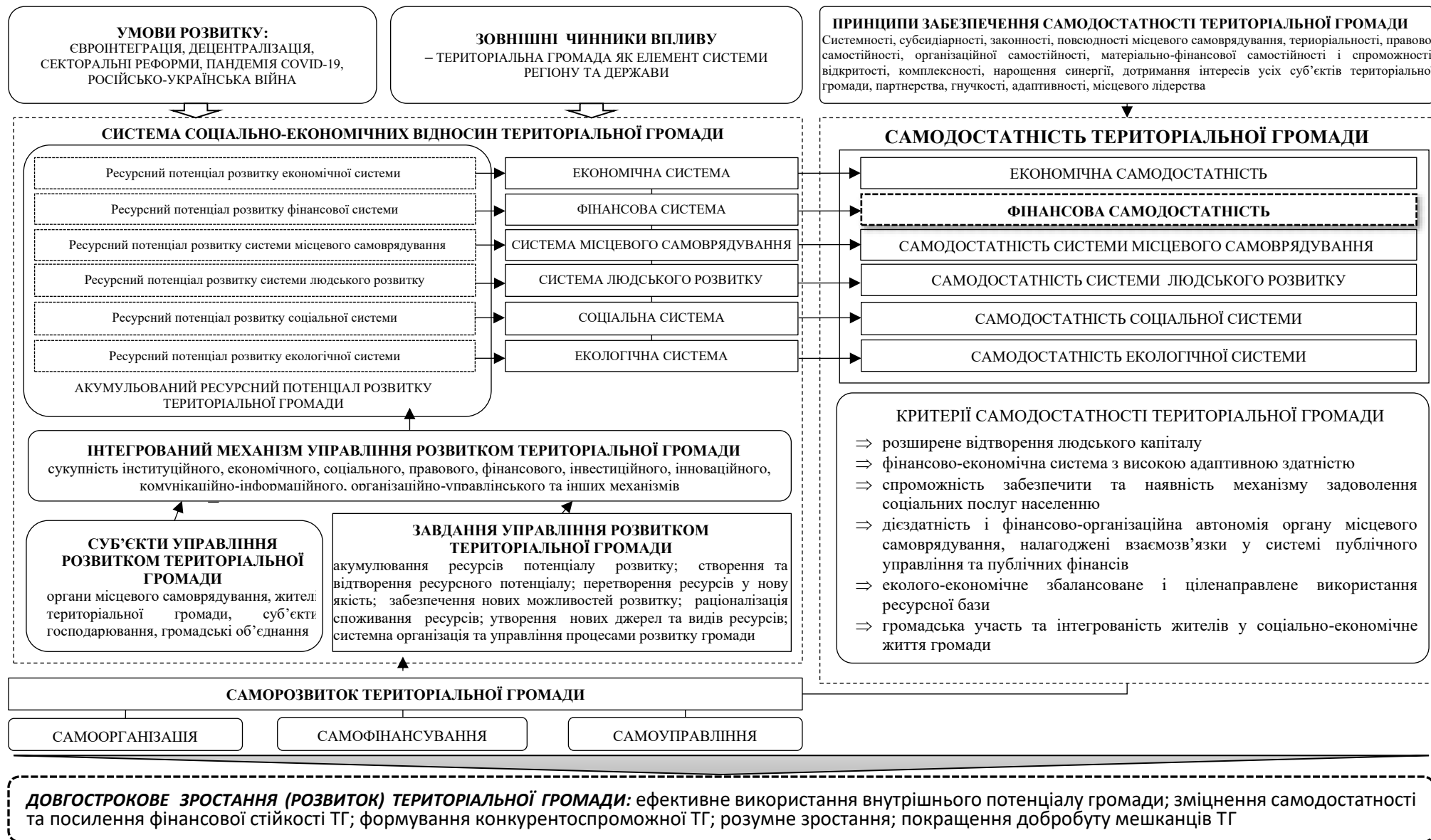

Рис. 1.3. Концептуалізація функціонування територіальної громади в контексті досягнення самодостатності Джерело: складено автором

Розкриваючи теоретичні засади фінансової самодостатності територіальних громад слід наголосити, що у вітчизняній науковій літературі доволі поширеним є ототожнення понять «фінансова самодостатність» та «фінансова спроможність». Справедливості заради, слід зазначити, що: а) по сьогодні немає єдності серед дослідників та практиків щодо трактування одного чи другого поняття та складових, які їх визначають; б) в жодному нормативно-правовому акті чи програмному документі сутність цих понять не наведена вичерпно; в) «фінансова самодостатність» та «фінансова спроможність» не є синонімами.

Так, якщо врахувати, що «спроможність – це здатність до здійснення чого-небудь; наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь; можливість», «спроможний – це той, хто має здатність виконувати чи робити що небудь» [11], то в проекції на територіальну громаду очевидно, що «носієм» спроможності слугує сама громада, а от які функції чи завдання має виконувати вона не зовсім очевидно.

Саме тому, як нам видається, учені, в залежності від свого предмету дослідження, розкриваючи сутність фінансово спроможних громад, в більшості випадків, акцентують свою увагу на: особливостях формування фінансових ресурсів місцевих бюджетів та ефективній структурі джерел їх наповнення, а також якісному розподілі та використанні задля досягнення стабільності соціально-економічного розвитку [56]; на «потребі достатності фінансових ресурсів задля забезпечення належного рівня послуг на місцевому рівні» [7]; на забезпеченості територіальних громад фінансовими ресурсами, до яких відносять ресурси місцевих бюджетів, кошти домогосподарств та суб'єктів господарювання, що територіально розташовані в межах громади, при цьому наголошується на «здатності територіальних громад як до фінансування поточної діяльності, так і до сталого розвитку в довгостроковій перспективі» [123].

Інакше кажучи, фінансова спроможність територіальних громад – це здатність акумулювати фінансові ресурси, формувати джерела їх надходження та реалізувати ефективний розподіл в цілях забезпечення належного рівня публічних послуг та соціально-економічного розвитку громад. Достатність джерел

формування фінансових ресурсів для вирішення завдань місцевого значення в інтересах мешканців громади є вагомим характеристикою її фінансової спроможності. Фінансова спроможність громад – це, з одного боку, запорука добробуту їх мешканців, з іншого – інструмент місцевого розвитку.

Важливо відмітити, що «фінансова спроможність» та «фінансова самодостатність» територіальних громад не є взаємно виключними поняттями. Підтвердженням сказаного є думка В. Терещенка про те, що формування бази самодостатності територіальних громад дає змогу забезпечити посилення фінансової спроможності місцевих рад на основі дії власного економічного механізму [134].

Так, аналіз існуючих в фінансовій літературі наукових підходів до розуміння сутності «фінансова самодостатність територіальної громади» засвідчив, що, наприклад, Єгоричева С. та Лахижа М. основою фінансової самодостатності вважають максимізацію обсягів фінансування як власних, так і делегованих повноважень ОМС на засадах оптимального використання фінансових ресурсів, а також максимально повного залучення до цього процесу потенціалу території. Автори відстоюють думку про те, що фінансово самодостатня громада повинна покривати в повному обсязі всі повноваження, акумулювання ресурсів не повинно мати стихійний чи хаотичний характер, а базуватися на оптимізації використання доступних фінансових ресурсів, яке неможливе без використання потенційних можливостей територіальної громади [38].

Натомість Осадчук С. конкретизує спектр фінансових ресурсів та нівелює використання потенційних можливостей, з чим можна погодитись, а саме: «фінансова самодостатність передбачає можливість вирішення фінансових питань громади за рахунок ефективного використання наявних фінансових ресурсів - формування та використання коштів місцевого бюджету, функціонування підприємств комунальної власності, залучення додаткових фінансових ресурсів» [88].

З позиції ресурсного підходу і наголосом на здатності забезпечувати власний розвиток територіальної громади, тлумачить власне бачення фінансово

самодостатності Кириленко О. [45, с.74], яка фінансово самодостатньою вважає громаду «що володіє достатніми фінансовими ресурсами, якими органи місцевого самоврядування мають змогу розпоряджатися самостійно на власний розсуд задля виконання своїх функцій і завдань, надання населенню високоякісних суспільних послуг, задоволення різноманітних місцевих потреб і забезпечення стабільного розвитку громади у коротко- і довгостроковій перспективі».

Значно ширше тлумачення фінансової самодостатності громади наводять автори [65, 115], які розкривають її сутність через загальноекономічні аспекти, розуміючи при цьому таку громаду, «яка має визначену територію, розвинену соціальну інфраструктуру, необхідний кадровий потенціал та фінансові ресурси, достатні для вирішення питань місцевого значення в інтересах жителів громади, виконання власних та делегованих повноважень місцевими органами влади».

Розуміння сутності «самодостатності» та врахування наукового доробку з даної проблематики, дозволяє нам припуститися думки, що фінансово самодостатня громада є фінансово спроможною не лише забезпечувати поточну життєдіяльність, але і створювати умови для стійкого поступу на засадах самозабезпеченості та самофінансування. Тобто якщо фінансово спроможна громада - це та, яка володіє достатнім обсягом ресурсів для виконання власних і делегованих повноважень, то фінансово самодостатня громада, володіючи достатнім обсягом власних фінансових ресурсів, окрім цього, здатна забезпечити саморозвиток. Іншими словами, «фінансова самодостатність територіальних громад», є поняттям дещо ширшим, включає «фінансову спроможність», її доречно розглядати через призму фінансової самостійності (незалежності) (рис.1.4).

На наш погляд, характерними ознаками фінансово самодостатньої громади є: постійний приріст власних фінансових ресурсів, фінансова самостійність (незалежність) та дієздатність органів місцевого самоврядування у відносинах з органами влади вищого рівня у вирішенні завдань фінансового забезпечення розвитку даної території; автономне вирішення завдань місцевого значення; самостійність ОМС при формуванні місцевих бюджетів та використанні бюджетних коштів, не порушуючи норми чинного законодавства; раціональне

використання внутрішнього фінансового потенціалу, формування сприятливого інвестиційного клімату, дієва взаємодія та партнерство мешканців громади.

Рис. 1.4. Сутнісна концептуалізація фінансової самодостатності територіальної громади

Джерело: складено автором

Критеріальними умовами досягнення фінансової самодостатності територіальної громади є:

- 1) сформована фінансово-економічна система з високою адаптивною здатністю в умовах дії внутрішніх та зовнішніх викликів;
- 2) фінансова спроможність забезпечити потреби населення в життєво важливих послугах;
- 3) дієздатність і фінансово-організаційна автономія органу місцевого самоврядування;
- 4) налагоджені взаємозв'язки у системі публічного управління та публічних фінансів.

Вагомими детермінантами (екзо- та ендогенного характеру) досягнення фінансової самодостатності територіальної громади, на нашу думку, є такі [51]:

- достатній обсяг власних доходів бюджету територіальної громади;
- особливості видаткової політики органу місцевого самоврядування;

- умови і можливості використання місцевих запозичень як джерела отримання додаткових фінансових ресурсів;
- обсяг та умови надходження міжбюджетних трансфертів у контексті виконання делегованих повноважень;
- організація фінансів комунальних підприємств та фінансових установ;
- визначення показників бюджету громади з урахуванням бюджетного ризику;
- особливості фінансових взаємовідносин між суб'єктами економіки громади;
- розвиток інститутів громадського контролю за ефективністю формування і функціонуванням фінансів територіальної громади.

Отже, враховуючи викладене вище, в цілях даного дослідження *фінансово самодостатньою будемо вважати територіальну громаду, яка має сформований дієвий механізм формування та використання фінансових ресурсів, здатна самостійно забезпечити повноту реалізації суспільних послуг для мешканців громади, спроможна до саморозвитку в довгостроковій перспективі на засадах самореалізації, самоуправління та самофінансування.*

Обґрунтування теоретичних засад фінансової самодостатності територіальної громади дало змогу трактувати дану дефініцію, виходячи із: врахування всіх видів ресурсів забезпечення життєдіяльності громади, повноти реалізації суспільних послуг жителів та формалізації взаємозв'язку між фінансовою самодостатністю та саморозвитком в довгостроковій перспективі на засадах самореалізації, самоуправління та самофінансування.

Основою фінансової самодостатності територіальних громад є власні фінансові ресурси та здатність їх відтворення і акумулювання. Схильні погодитись з думкою дослідників в тому, що «саме фінансові ресурси є матеріальним носієм економічних відносин у громаді. Окрім того, це єдиний вид ресурсу, який у короткостроковому періоді може бути перетворений у певний інший ресурс» [57].

Довершеність теоретичних викладок нашого дослідження потребує з'ясування сутності механізмів забезпечення фінансової самодостатності. Так, розуміючи *механізми забезпечення фінансової самодостатності* територіальних

громад як спеціально розроблений і законодавчо встановлений комплекс форм, методів, важелів, інструментів формування та використання фінансових ресурсів, узгоджена взаємодія яких сприяє зміцненню фінансової основи ОМС, нарощенню внутрішнього потенціалу, досягненню стратегічних цілей розвитку територіальних громад, важливо акцентувати увагу на його складових. Чому? Бо саме зараз, в умовах війни, сповільнення темпів децентралізації, посилення нестабільності тощо важливо миттєво реагувати на вимоги часу, формувати дієздатну, адаптивну фінансову політику на місцевому рівні.

Традиційно в фінансовій науці елементами механізму прийнято вважати: фінансові методи (фінансове планування та прогнозування, фінансове регулювання, фінансовий контроль, оперативне і стратегічне управління), форми (бюджетне фінансування, мобілізація доходів, міжбюджетне вирівнювання, проектне фінансування), фінансові інструменти (розрізняють ті, які забезпечують надходження - доходи, податки, неподаткові надходження, міжбюджетні трансферти, кредити, місцеві запозичення і ті, які забезпечують використання - витрати, видатки, бюджетні асигнування, субвенції, субсидії, дотації, місцеві запозичення), *важелі* (ставки податків, нормативи зарахування до місцевих бюджетів загальнодержавних податків і зборів, орендна плата, нормативи витрачання коштів у бюджетних установах, ставки заробітної плати, проценти за кредит, розміри соціальних виплат, прожитковий мінімум, нормативи бюджетної забезпеченості, дотації, субсидії), нормативно-правове та інформаційне забезпечення.

Схильні вважати, що кінцевою метою функціонування механізмів є посилення фінансової стійкості громад. Очікуваними результатами реалізації таких механізмів повинні бути: зміцнення фінансової основи ОМС; нарощення потенціалу розвитку; вдосконалення міжбюджетних відносин; покращені взаємовідносини у форматі «влада-ОМС»; відновлення місцевої економіки; самостійне гарантування якісних публічних послуг місцевим мешканцям.

Дієвість механізмів забезпечення фінансової самодостатності та досягнення мети передбачає застосування принципів, серед яких слід виділити ключові:

законності (відповідність чинним законам та підзаконним актам у фінансово-бюджетній сфері); субсидіарності (лежить в основі формування місцевих бюджетів, підхід «знизу-вверх», передбачає чітке розмежування повноважень та ресурсів між різними рівнями управління для досягнення максимально ефективного виконання поставлених завдань до споживача); максимальне наближення послуг до споживача); самостійності (забезпечується закріпленням за ОМС відповідних повноважень та джерел доходів місцевого бюджету, а також правом визначати напрями використання таких коштів у відповідності до чинного законодавства); єдності (передбачає існування єдиної правової бази, форм бюджетної документації, погоджених принципів бюджетного процесу, єдиної грошової системи, єдиних умов взаємодії бюджетів різних рівнів); пріоритетності (забезпечується цільовим спрямуванням фінансових ресурсів згідно нормативних документів та цілей бюджетних програм); збалансованості (передбачає розподіл видатків у відповідності до обсягу надходжень); публічності та прозорості (передбачає публічне і прозоре обговорення та оприлюднення інформації про бюджетний процес, затвердження, виконання місцевих бюджетів у визначені БК терміни, за виключенням випадків, які стосуються державної таємниці).

В цілях наукового пізнання предмету дослідження є сенс торкнутися такої категорії як місцеві фінанси, бо, з одного боку, саме місцеві фінанси (складовими яких є фінанси територіальних громад) відіграють вагомий роль в суспільстві, позаяк є об'єктивною формою фінансово-економічних відносин на рівні адміністративно-територіальних одиниць, а відтак і слугують ключовим інструментом реалізації фінансової політики розвитку, з іншого – фінанси територіальних громад є відносно новою категорією у вітчизняній фінансовій науці, які з часом посядуть чільне місце в структурі фінансової системи України. Поділяючи альтернативні точки зору вітчизняних дослідників, сформуємо організаційні основи та архітектуру фінансів територіальної громади (рис.1.5).

Фінанси територіальних громад виконують певні функції (стимулюючу, акумуляційну, розподільчу та контрольну), а сама система фінансів має відповідати низці принципів.

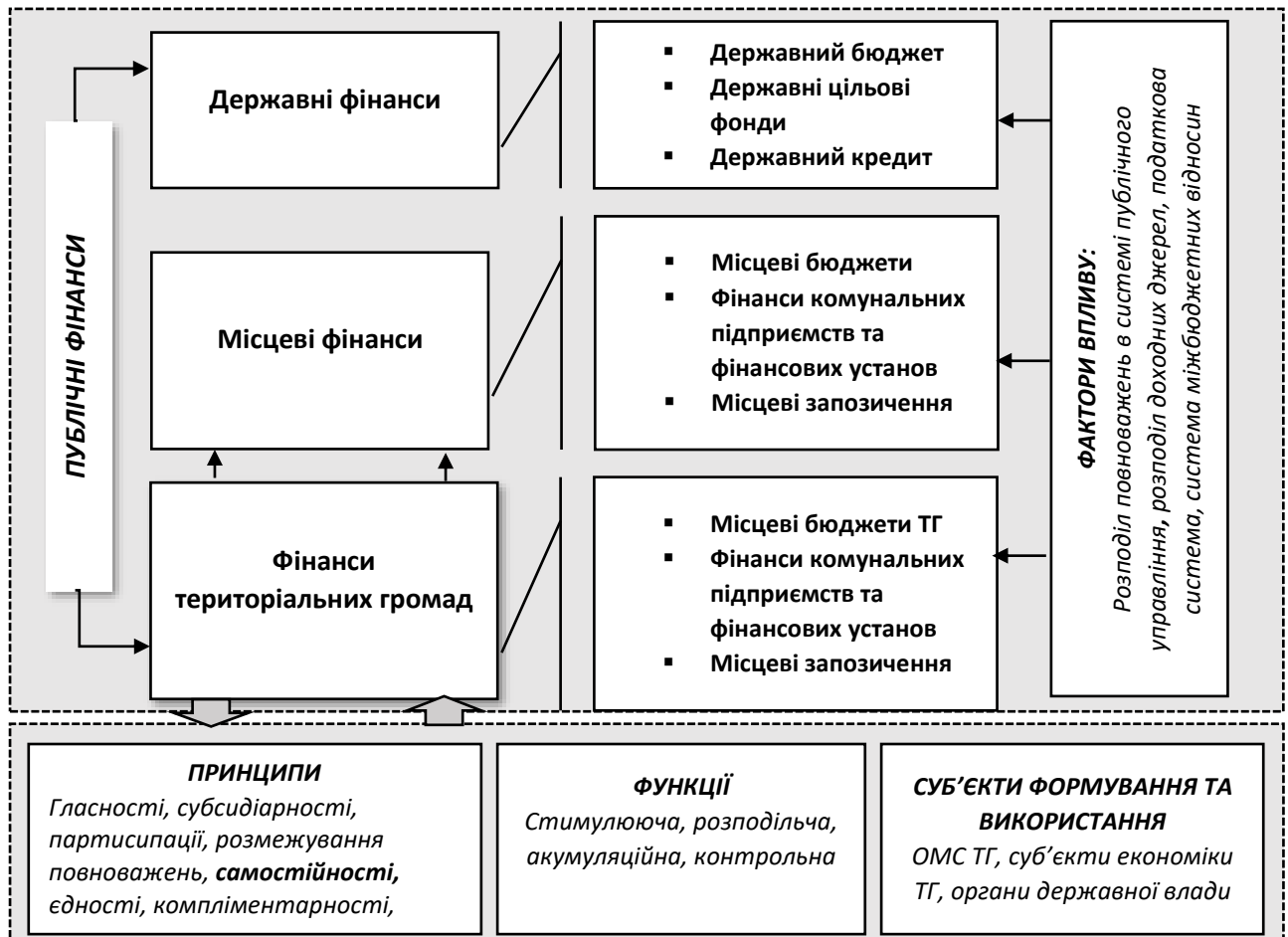

Рис. 1.5. Основи організації фінансів територіальної громади

Джерело: складено автором

На акумулювання і використання фінансових ресурсів у територіальній громаді впливають такі чинники [51]: розподіл повноважень у системі публічного управління між органами влади на різних рівнях; розподіл доходних джерел між державним та місцевими бюджетами; існуюча податкова система; трансфертна політика та система міжбюджетних відносин; сформована система місцевих запозичень; кількість, особливості діяльності та фінансовий стан комунальних підприємств та фінансових установ у громаді.

Доходи бюджету територіальної громади формуються за рахунок таких джерел [78]: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти. Фінансову незалежність територіальних громад зміцнюють місцеві податки і збори, які водночас слугують інструментом забезпечення саморозвитку та слугують фінансовою основою місцевого

самоврядування. Забігаючи наперед, зазначимо, що в цьому сенсі реформа децентралізації в Україні (2014-2020 рр.) суттєво посприяла «переходу» громад на «рейки» самозабезпечення (про що йтиметься далі), позаяк процеси, які відбулися в Україні започаткували системні зміни в нашій державі, відбулося фактичне формування системи місцевого самоврядування, що і послужило поштовхом до наукових пошуків щодо питання самодостатності територіальних громад як самоврядних суб'єктів.

1.2. Наукові засади децентралізації як умови зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад

Досягнення фінансової самодостатності територіальних громад можливе за умови, коли органи місцевого самоврядування мають достатньо повноважень та ресурсів для виконання власних і делегованих функцій, а також можливості для вирішення питань власного розвитку. Самодостатність територіальної громади, серед іншого, залежить від таких чинників: джерел наповнення місцевого бюджету, повноважень органів місцевого самоврядування, рівня фінансової автономії, мотивованості суб'єктів економіки громади на саморозвиток і процвітання. Таким чином, в основі забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад – децентралізація.

Термін «децентралізація» походить від латинського «de» - протиставлення і «centralis» - центральний, і трактується у контексті протиставлення централізації. Суть децентралізації полягає у переданні компетенцій і ресурсів до органів управління нижчих рівнів для вирішення проблем і надання послуг населенню. Водночас децентралізація є надзвичайно складним суспільним явищем, яке характеризується «масштабністю розгортання та тривалістю виявлення, розмаїттям проявів та неоднозначністю наслідків реалізації, тіснотою зв'язку із різними аспектами соціально-економічного та політично-адміністративного устрою

держави» [54], що дає підстави для виділення підходів до її визначення і напрямів дослідження (рис. 1.6).

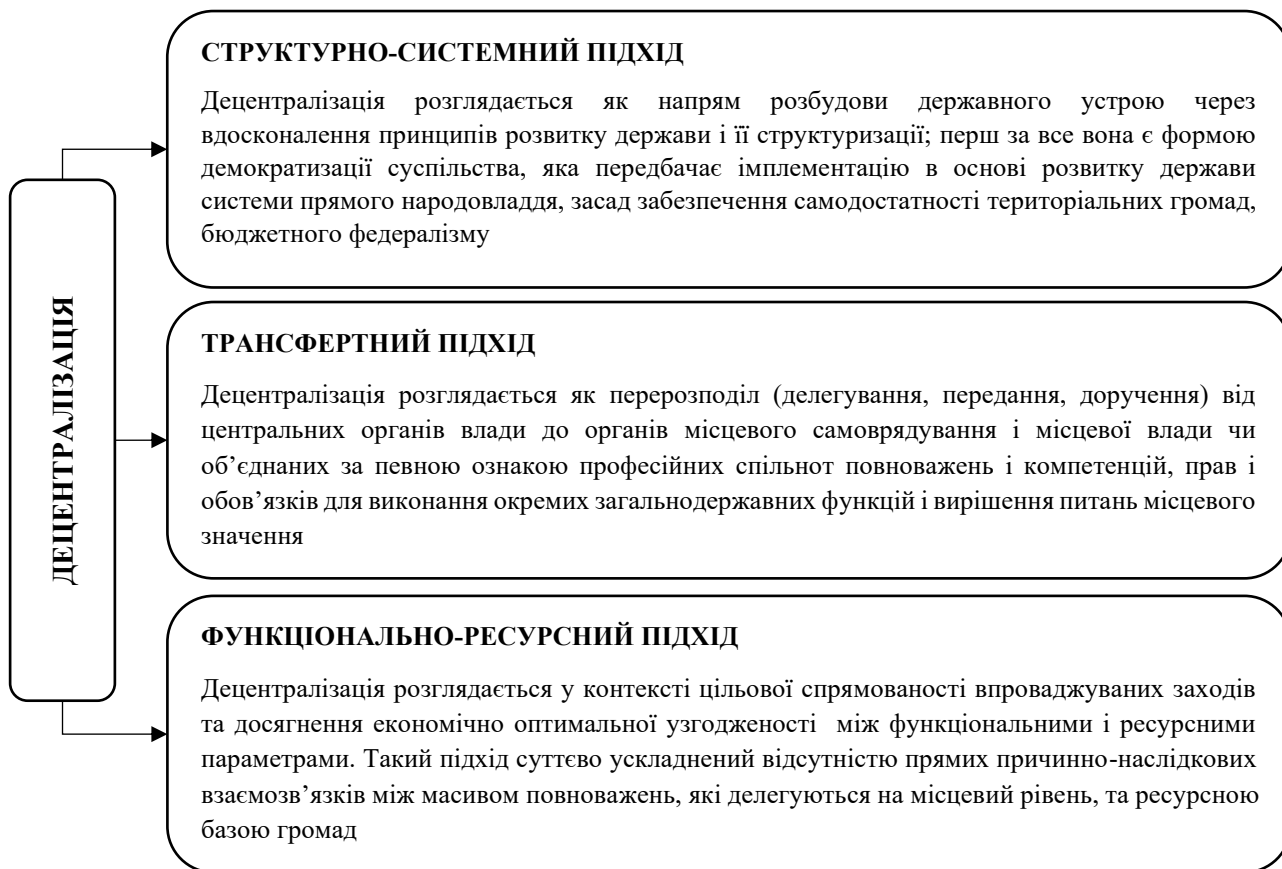

Рис. 1.6. Систематизація наукових підходів до визначення сутності децентралізації

Джерело: складено автором

Основоположниками теорії децентралізації є економісти Ч. Тібу, Р. Масгрейв та У. Оутс. У 2-й половині ХХ ст. вони сформуvalи теоретичні засади децентралізації.

Ч. Тібу у праці [203] «Чиста теорія локальних витрат» зазначає, що територіальні громади пропонують різні «кошики» муніципальних послуг за різною вартістю (визначається податковими ставками). Це дає змогу жителям громад самим обирати оптимальний варіант співвідношення «товар-ціна». Вчений зауважує, що можливість вибору сприяє формуванню рівноваги при наданні муніципальних послуг відносно до потреб населення. «Фіскальна децентралізація підвищує рівень конкуренції серед місцевих органів влади... децентралізація

забезпечує зростання ефективності, оскільки органи місцевого самоврядування мають більш точну інформацію про потреби своїх резидентів на відміну від центральної влади» [157].

У. Оутс, як один з основоположників теорії децентралізації, сформулював «теорему децентралізації», суть якої полягає у наступному: якщо в ізольованій територіальній громаді є можливість надавати суспільні блага, граничні витрати на виробництво яких відповідають середнім витратам в інших громадах незалежно від того, чи надаються вони централізовано чи ні, надання таких благ територіальною громадою є ефективнішим, ніж централізовано [71]. Таким чином, У. Оутс звертає увагу на аспекти інформаційної асиметричності, адже центральна влада здебільшого не володіє достовірною повною інформацією про інтереси і потреби мешканців окремих територіальних громад, специфіку виробництва різних суспільних благ у громадах. Відтак функцію виробництва цих благ слід передати на місцевий рівень та забезпечити їх фінансування за рахунок акумульованих до місцевих бюджетів відповідних громад податків.

Р. Масгрейв, за результатами проведення власних досліджень, доходить схожих висновків. За його словами, делегованою на нижчий рівень з-поміж трьох основних функцій публічного управління – макроекономічна стабілізація, перерозподіл ресурсів, надання публічних послуг – може бути лише остання. Це пов'язано із відсутністю в органів місцевого самоврядування інструментів для реалізації грошово-кредитної політики (а, отже, і забезпечення двох інших функцій). У цьому контексті він виділяє принципи, на основі яких має відбуватися реформування систем публічного управління у напрямі децентралізації. До таких принципів автор відніс:

- відповідність – рішення щодо виробництва суспільного блага мають приймати мешканці громади, на території якої ці послуги надаватимуться та які будуть фінансувати її виробництво через сплату податків до місцевого бюджету;
- централізований перерозподіл – політика розподілу має проводитися на рівні центральної влади, адже воно володіє відповідними інструментами;

- фінансове вирівнювання – в умовах передання на місцевий рівень повноважень та ресурсів має відбуватися міжбюджетне вирівнювання між громадами із різним рівнем фінансового забезпечення для вирівнювання їх спроможностей;

- національні бажані блага – забезпечення населення благами, важливими у контексті підтримки національних інтересів, має стимулюватися з боку центральних органів влади шляхом спрямування трансфертів цільового характеру на їх виробництво.

Таким чином, Ч. Тібу [197], У. Оутс [185], Р. Масгрейв [183] визначають, що децентралізація спрямована передовсім на забезпечення комфортних умов життєдіяльності громадян. Досягти цього можна лише через розширення повноважень органів місцевого самоврядування та розвиток самодостатніх територіальних громад, які мають бути спроможними ці умови забезпечити.

Водночас, при переданні функції надання публічних послуг на рівень територіальних громад виникають запитання: яка користь від делегування функції на місцевий рівень управління? на якому рівні вона має здійснюватися? якими є ефективні інструменти і механізми її забезпечення? які ризики виникають в умовах її делегування? [17] Відповіді на ці запитання вимагають глибокого дослідження результатів впровадження теорії децентралізації на практиці. Як свідчить досвід країн, де відбулася реформа децентралізації, результати їх проведення доволі неоднозначні, що дає змогу виділити і численні переваги, і недоліки змін у посиленні місцевого самоврядування (рис. 1.7).

Серед «плюсів» децентралізації варто виділити такі: алокативна ефективність надання публічних послуг; покращення якості суспільних послуг; горизонтальна і вертикальна бюджетна конкуренція; посилення відповідальності органів місцевого самоврядування перед громадою; формування соціальних мереж; фінансова самостійність органів місцевого самоврядування; розвиток демократії.

Основним аргументом на користь децентралізації є забезпечення алокативної ефективності надання публічної послуги [180, 196], що передбачає наближеність

до задоволення індивідуальних інтересів і уподобань мешканців. Отримання цього ефекту є можливим лише у контексті децентралізації надання послуги [17].

Рис. 1.7. Переваги і ризики, якими супроводжуються децентралізація

Джерело: складено автором

Ще однією перевагою децентралізації є стимулювання горизонтальної і вертикальної бюджетної конкуренції, що веде до [17]: (1) покращення якості надаваних послуг; (2) безпосереднього наближення надавача послуг (органу місцевого самоврядування) до їх споживачів (місцевих мешканців); (3) забезпечення відповідальності органу самоврядування за своєчасність надання послуг, вартість та якість. Це важливо не тільки у контексті підзвітності органу самоврядування перед мешканцями громади, а має позитивний вплив на зростання активності членів громади та відстоювання ними власної громадянської позиції. Активність членів громади, як відомо, стимулює формування соціальних мереж, розвиток громадянського суспільства і політичної свідомості, забезпечує участь мешканців у житті громади, а, отже, є вагомим фактором досягнення

самодостатності громади, яка забезпечується через можливість до самоорганізації, самоуправління та самофінансування.

Дослідник ОЕСР Х. Блюхлінгер також наголошує на перевагах децентралізації, які він виявив за результатами численних аналітичних звітів. Вчений виділяє низку мотивуючих аспектів, які слід брати до уваги органам влади у країнах, де реформи в напрямі децентралізації не проводилися. Зокрема, він виділяє чинники, які є передумовою фінансової самодостатності територіальних громад у цих країнах: по-перше, у децентралізованих країнах високі продуктивність витрат і активність інвестування, а органи місцевого самоврядування ефективно акумулюють податкові надходження до місцевих бюджетів; по-друге, спостерігається конвергенція юрисдикцій із високими і низькими доходами; по-третє, децентралізовані країни характеризуються вищими темпами економічного зростання у довгостроковій перспективі [96].

Серед інших переваг децентралізації, які виділяли учені і дослідники у різних країнах у різні історичні періоди, такі:

- децентралізація є чинником посилення демократизації суспільства і стабілізації розвитку держав (А. Лелеченко [58], М. Баймуратов [2], В. Козак [52], В. Сенчук [124]), забезпечення їх економічного зростання (С. Іфмаз [209]) та інтенсифікації регіонального розвитку (Т. Маршалок [139], Ф. Мелоні, К. Панчеко-Амарал [195]);

- неспроможність вирішити сучасні глобальні проблеми на національному та міжнародному рівнях компенсується посиленням *здатності системи публічного управління до адаптації* завдяки перенесенню повноважень і управлінської відповідальності на місцевий рівень (А. Кінг, Б. Шнайдер [179], А. Родрігез-Поуз , Н. Гілл [197]).

- спостерігається *висока результативність* децентралізаційних практик, яка обумовлена, по-перше, їх ґрунтовною наповненістю на базовому рівні через наближеність до носіїв індивідуальних і колективних інтересів, по-друге, практичною направленістю на вирішення конкретних проблем і забезпечення інтересів певних територіальних громад (Ж. Ведель [204]). В основі ефективної

децентралізації лежить широке коло передумов щодо перерозподілу управлінських компетенцій і повноважень між рівнями влади (В. Танці [199]), бюджетної самодостатності територіальних громад (Т. Маршалок [139]) та забезпечення здатності органів місцевого самоврядування якісно виконувати покладені на них обов'язки (Д. Віддасін [208]).

З іншої сторони варто звернутися до проблем і ризиків, які супроводжують децентралізаційні процеси у різних країнах і можуть мати стримуючий характер для забезпечення самодостатності територіальних громад. На їх існуванні наголошують багато учених, зокрема, виділяють такі:

- зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку територій і громад (Р. Прюдомм «Про безпеку децентралізації») [194];

- макроекономічна нестабільність (Р. Прюдомм «Про безпеку децентралізації» [194]);

- перенесення корупційних ризиків на нижчі рівні управління (Р. Фішман та Р. Гатті «Децентралізація і корупція: докази у різних країнах» [172]);

- розпорощення бюджетних коштів (Р. Рейнікк та Дж. Свенссон «Місьцеве захоплення: досвід трансферу повноважень з центрального рівня управління в Уганді» [196]);

- посилення місцевих еліт (П. Бардхан та Д. Мукерджі «Захоплення і управління на місцевому і національному рівнях» [163]);

- негативний вплив на єдність країни (П. Бардхан та Д. Мукерджі «Захоплення і управління на місцевому і національному рівнях» [163])

- зниження ефективності управління у державі (А. Кіріаку та О. Рока-Сагалес «Фіскальна і політична децентралізація та якість урядування» [182]).

Як бачимо, разом із численними перевагами децентралізація несе з собою і суттєві ризики. В цьому контексті варто наголосити на проблемі зростання диспропорцій економічного розвитку територіальних громад. Хоча децентралізація спрямована на забезпечення самодостатності громад, остання досягається за результатами ефективної діяльності органу місцевого самоврядування, налагодження взаємодії між суб'єктами економіки (населенням, підприємствами та

ін.) та фінансової спроможності до виконання власних і делегованих повноважень. Не усі громади досягають самодостатності і не усі здатні до саморозвитку. Для підтримки неспроможних громад держава використовує механізм міжбюджетного вирівнювання, програмне та проєктне фінансування тощо. Тому ризик зростання нерівномірності соціально-економічного розвитку громад варто враховувати при проведенні реформ в напрямі посилення місцевого самоврядування і обирати ефективні механізми його нівелювання.

Як уже неодноразово зазначалося, децентралізація є багатограним і різноманітним у проявах явищем. Тому доцільно звернути увагу на її типізацію (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Типи децентралізації

Джерело: складено автором

Доречно погодитись із експертами Світового Банку в тому, що «виділення типів децентралізації корисне не лише у контексті виокремлення відмінностей, а для окреслення потреби комплексного підходу до реформування системи

публічного управління, що вимагає зміни у багатьох сферах та координації дій при їх втіленні» [206].

Експерти Світового Банку виділили три типи децентралізації [168; 206]:

- політична децентралізація – часткове (на основі принципу субсидіарності) передання політичної та нормотворчої функцій з центрального рівня управління до місцевих рад; в основі політичної децентралізації – регулярні демократичні вибори (за результатами яких формуються місцеві ради), чітке визначення юрисдикції та розмежування повноважень між різними рівнями управління;

- адміністративна децентралізація – передання відповідальності за планування та виконання обов'язків в сфері публічного управління від центрального до регіонального і місцевого рівнів управління; в основі адміністративної децентралізації – забезпечення здатності органів місцевого самоврядування приймати та втілювати рішення щодо розвитку територіальних громад;

- фінансова децентралізація – спрямована на формування і розвиток інструментарію для забезпечення фінансової самодостатності адміністративно-територіальних формувань базового рівня та задоволення потреб жителів територіальних громад. Дослідники Світового Банку акцентують, що це ключовий напрям децентралізації, адже для виконання органами місцевого самоврядування децентралізованих функцій необхідним є достатній рівень доходів, зібраних на території громади чи переданих із центрального рівня, та повноваження для здійснення видатків з місцевих бюджетів.

Зупинимося більш детально на визначенні фінансової децентралізації та її ролі у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад. Для цього, перш за все, акцентуємо на визначенні цієї дефініції.

Для внесення чіткості у розуміння терміну «фінансова децентралізація» варто звернутися до практики його застосування. У зарубіжних наукових колах переважно використовується термін «фіскальна децентралізація» (зокрема, у працях основоположників теорії: Тібу Ч. [203], Оутса У. [191], Масгрейва Р. [189]), натомість серед вітчизняних науковців єдності щодо визначення дефініції немає.

Це призвело до ототожнення понять «фіскальна децентралізація» (яке використовують західні науковці) і «фінансова децентралізація» [15, 16, 127].

У процесі пошуку взаємозалежності між цими поняттями, аналізуючи численні наукові дослідження, погоджуємося із висновками Г. Возняк, яка стверджує, що «ці типи децентралізації охоплюють багаторівневі фінансові відносини, передбачають розширення та зміцнення прав і повноважень адміністративно-територіальних одиниць, фінансову самостійність органів місцевого самоврядування, розширення їх компетенції, підвищення ефективності вирішення завдань локального масштабу» [15]. Науковиця окреслює їх характеристики, зазначаючи, що вони спрямовані на чітке розмежування зон впливу, компетенцій і взаємозв'язків у системі «центральна-регіональна-місцева влада». Фінансова децентралізація, з позиції авторки, у широкому розумінні є процесом розподілу між різними рівнями влади фінансових ресурсів, повноважень щодо акумулювання і використання таких ресурсів і відповідальності за ці дії. Застосовуючи вузький підхід, вона визначає фінансову децентралізацію явищем, яке слід розглядати крізь призму автономності органів місцевого самоврядування у контексті прийняття фінансових рішень.

В основі фінансової децентралізації лежить бюджетна децентралізація, яка забезпечує створення фінансового базису децентралізації у її широкому розумінні [14, 64] і фокусується на проблематиці місцевих фінансів. Поняття «бюджетна децентралізація» розглядають як спосіб організації взаємовідносин в межах бюджетної системи між державним і місцевими бюджетами [1], який полягає у забезпеченні достатнього рівня автономії органу місцевого самоврядування у процесі формування доходів місцевих бюджетів та ефективного перерозподілі видаткових повноважень між центральним, регіональним і місцевим рівнями управління.

Більшість дослідників зауважують, що децентралізація – це можливість для територіальної громади забезпечити власний розвиток і самодостатність. І якщо одні користаються ним ефективно, інші можуть втратити цей шанс. Це пов'язано з тим, що такі процеси в різних країнах характеризуються використанням різних

моделей і форм децентралізації (рис. 1.9), адже обрання форми фінансової децентралізації залежить від державного укладу і ряду інших чинників, про які будемо вести мову далі.

Водночас, аналізуючи практику впровадження ідей децентралізації в розвинених країнах, варто наголосити, що їй у більшості випадків передувало проведення адміністративно-територіальної реформи, яке здебільшого здійснювалося в напрямі укрупнення територіальних громад. Поділяючи позицію автора [167], згодні з тим, що ключовими цілями укрупнення територіальних громад є: (1) потреба адаптації адміністративно-територіального устрою на базовому рівні для ефективного місцевого самоврядування і розвитку транспортної мережі; (2) нівелювання ризиків, зумовлених демографічною кризою (у більшості країнах Європи впродовж тривалого періоду спостерігалось скорочення чисельності населення; цей чинник мав значний вплив на розвиток малих територіальних громад та вартість «одиниці» надаваної соціальної послуги); (3) ефект масштабу та очікувана синергія від об'єднання [167]. До ризиків укрупнення адміністративно-територіальних громад на базовому рівні відносяться: «зниження доступності до соціальних послуг і доступу до органу місцевого самоврядування; зменшення рівня громадської участі у політичному житті на відповідній території; послаблення соціальних мереж та контактів між громадянами і їхніми представниками у місцевому самоврядуванні; загроза конфліктів та втрати самоідентичності місцевих громад» [200].

Із впровадженням фінансової децентралізації усі структурні елементи системи місцевих фінансів (видатки місцевих бюджетів; доходи місцевих бюджетів; способи формування доходів; місцеві фінансові інститути; суб'єкти системи; об'єкти системи; відносини між суб'єктами системи [133]) зазнають впливів та адаптовуються до умов, які виникають внаслідок реформування (і у кожній країні ці процеси протікають по-різному).

Рис. 1.9. **Форми децентралізації** Джерело: складено автором за [51]

В першу чергу, відбувається зміна ролі органів управління, які із вертикальних трансформуються в горизонтальні. Адже в умовах фінансової децентралізації відбувається зростання ролі місцевого самоврядування в управлінні системою місцевих фінансів, посилюється їх відповідальність за прийняті рішення, а також знижується їх залежність від вищих рівнів управління.

Є. Кузькін в цьому сенсі виділяє три моделі функціонального навантаження місцевого самоврядування: (1) забезпечення життєдіяльності територіальної громади – модель зорієнтована на реалізацію завдань соціально-побутового й інфраструктурного характеру, які не пов'язані з повноваженнями адміністративного й управлінського характеру; (2) адміністрування публічних послуг – модель, яка включаючи функціонал моделі забезпечення життєдіяльності територіальної громади, доповнена повноваженнями адміністративно-управлінського характеру; (3) модель автономії – забезпечення місцевого самоврядування максимальною повнотою прав і свобод, відповідальності в контексті здійснення владних повноважень на території громади [54]. Виділяючи моделі, автор зауважує відсутність залежності між формою державного устрою і повнотою функціонального навантаження базового рівня управління.

Однак у цьому контексті чітко прослідковується причинно-наслідкова залежність між обсягом функціонального навантаження і фінансовим забезпеченням для їх виконання і рівнем фінансової автономії місцевого самоврядування. В умовах впровадження на практиці моделі забезпечення життєдіяльності територіальної громади фінансове забезпечення повноважень органів місцевого самоврядування покривається завдяки засвоєнню асигнованих з державного бюджету коштів. У контексті моделі адміністрування публічних послуг фінансова автономія органів місцевого самоврядування забезпечена внаслідок делегування на місцевий рівень певних фіскальних компетенцій (наприклад, встановлення місцевих податків і зборів). А впровадження моделі автономії вимагає забезпечення фінансової самостійності органів місцевого самоврядування та надання широкого інструментарію для досягнення власної самодостатності.

Отже, фінансова децентралізація спрямована не лише на розподіл функціонального навантаження між різними рівнями влади, а й можливостей і ресурсів для їх забезпечення. Як зауважує І. Мізіна, джерела формування фінансових ресурсів громад «виходять за аспекти оподаткування і трансформуються в інструменти управління», які, як елемент системи місцевих фінансів, визначають напрями й інтенсивність фінансових потоків [76]. Таким чином, відбувається формування цілісної системи взаємопов'язаних інструментів, спрямованих на створення додаткової вартості ресурсу при ефективному використанні коштів.

У цьому контексті формами забезпечення фінансової автономії громад є податкова деволюція, яка передбачає передання податкових повноважень на базовий рівень управління, і податкова деконцентрація, яка спрямована на передання центральним урядом частини загальнодержавних платежів до бюджетів територіальних громад як закріплених і регулюючих доходів [30]. З іншої сторони, результати впливу фінансової децентралізації на розвиток місцевого самоврядування і забезпечення самодостатності територіальних громад мають бути ширшими і передбачати:

- (1) взаємодію із усіма суб'єктами економіки громади;
- (2) забезпечення достатності обсягів фінансових ресурсів для збалансованого розвитку громади шляхом формування цільових потоків фінансових ресурсів (що дає змогу додатково залучати грантові кошти і трансферти);
- (3) забезпечення ефективності управління фінансовими ресурсами територіальної громади завдяки використанню проектного та процесного підходів.

Отже, фінансовим підґрунтям забезпечення самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації є розширення повноважень і можливостей органів місцевого самоврядування незалежно приймати рішення та виконувати делеговані повноваження щодо формування і виконання місцевих бюджетів через акумулювання податкових й інших обов'язкових платежів. Хоча різні країни, які у свій час проходили етап децентралізації, обирали свій шлях її втілення, зустрічаючись на ньому з невдачами і проблемами, отримані як результат

«дивіденди» значно більші. Україна в цьому напрямі лише починає рух. І утворені територіальні громади можна характеризувати як «слабкі». Проте вже зараз до рук органів місцевого самоврядування передано інструменти, завдяки використанню яких у майбутньому можна досягти економічного зростання та забезпечити самодостатність на довгострокову перспективу. Водночас обставини, які впливають на становлення територіальних громад в нашій країні, виняткові (пандемія, російсько-українська війна). Це не дає місцевому самоврядуванню, державній і регіональній владі «права на помилку», адже помилка може мати наслідком нівелювання перших вагомих результатів децентралізації. Відтак питання забезпечення самодостатності територіальних громад в кризових умовах актуалізується.

1.3 Фінансова нестабільність та кризові явища: теоретична концептуалізація та характер прояву на місцевому рівні

Широкомасштабна російсько-українська війна, яка розпочалась 24 лютого 2022 року спровокувала безпрецедентні наслідки для економічного поступу як України загалом, так і територіальних громад зокрема. Серед таких: втрата людського капіталу та масштабний перерозподіл трудових ресурсів всередині країни, посилення загрози продовольчій безпеці та фінансовій стійкості, зупинка діяльності підприємств та підприємств-гігантів в зоні бойових дій, руйнування китичної інфраструктури та житлового фонду, блокада морських портів, втрата доходів та засобів до існування домогосподарств і це далеко не вичерпний перелік. Війна в Україні, наслідки пандемії, рекордна інфляція (за підсумками 2022 року – 27%) спровокували небачену економічну, соціальну та гуманітарну кризу, що своєю чергою посилює фінансову нестабільність та понизило стійкість* соціально-економічних систем різних рівнів [21; 22; 26].

* Стійкість фінансової системи – це її здатність реагувати на дію зовнішніх шоків та внутрішніх дисбалансів, при цьому зберігаючи спроможність відтворювати свої властивості та функціональну роль.

В цьому контексті варто визнати, що кризові явища перманентно супроводжують процеси розвитку територіальних громад України де-факто весь період їх становлення. Так, 2014 рік - старт низки реформ, вагома і найуспішніша серед яких реформа децентралізації. Події, які відбуваються паралельно, а саме: військовий конфлікт на Сході, анексія Криму росією, нові виклики, падіння внутрішнього попиту, експорту, а відтак і реального ВВП на 6,8%, надмірна економічна невизначеність в підсумку спровокували стрімке знецінення гривні та фінансову кризу. Попри складні рішення Уряду у бюджетно-фіскальній політиці, реформа місцевого самоврядування та децентралізації, які покликані були сприяти становленню та економічному зростанню новоутворених територіальних громад були успішно впроваджені.

Наступний виклик громадам – пандемія COVID-19 (розпочалась в Україні з 2020 року), яка спричинила суттєвий вплив на всі сфери життєдіяльності людей, завдала матеріальні і нематеріальні збитки. Серед негативних наслідків - суттєве скорочення вітчизняної економіки, збільшення рівня безробіття, занепад багатьох галузей промисловості, культури і мистецтва, туризму, переформатування освітнього процесу тощо. Боротьба з викликами пандемії стала чималим стресом для новоутворених об'єднаних територіальних громад України. Очевидно, що фінанси новоутворених територіальних громад України на початку 2020 року опинились в новій системі ризиків, обумовлених поширенням пандемії, що не могло не відобразитися на їх фінансовій самодостатності.

Фінансово-економічна криза, спричинена пандемією Covid-19 є унікальною за своєю суттю, а виклики та ризики, обумовлені нею, набули системного характеру. На думку Возняк Г., Патицької Х., серед негативних наслідків впливу пандемії на фінансовий стан територіальних громад в 2020-2021 рр. були [23]: скорочення фінансової підтримки великих міст (зменшення обсягів міжбюджетних трансфертів економічного спрямування); сповільнення приросту податкових надходжень за основними податками, через часткове звільнення від сплати місцевих податків і зборів суб'єктів підприємництва у період карантину та відсутність механізму компенсації втрат місцевих бюджетів на державному рівні

від прийнятих рішень, що результувалося зниженням рівня фінансової спроможності ТГ та вплинуло на видаткову частину бюджетів територіальних громад; спрямування власних фінансових ресурсів на фінансування соціальних послуг та боротьбу із Covid- 19.

Криза, породжена пандемією, загострила низку проблем, які негативно позначились на зміцненні фінансової самодостатності територіальних громад, а відтак і вплинули на їх економічне зростання. Йдеться, насамперед, про несистемний характер реакції місцевих органів влади на кризові явища, фокусування на подоланні найгостріших «точкових» проблем, що несе загрозу втрати стійкості соціально-економічних систем на різних рівнях у довгостроковому періоді та надмірна орієнтація ОМС на фінансування соціальних видатків і делегованих повноважень з одночасним скороченням обсягів фінансових ресурсів економічного спрямування, що в умовах обмежених інвестиційних ресурсів матиме негативні наслідки для сталого розвитку громад.

Не оговтавшись від наслідків ковід-кризи, з 24 лютого 2022 року наша країна, громади, мешканці опинились в новій реальності – широкомасштабне військове вторгнення росії в Україну, яке радикально змінило наше буття, обумовило нові виклики, з якими потрібно було впоратись тут і вже, розраховуючи на свої сили (принаймні, на перших порах війни). Нова соціально-економічна криза, яка «насунулась» на Україну за масштабами, широтою охоплення та кількісними показниками не має аналогів в сучасній історії. Така ситуація, без перебільшення, є катастрофічною та несе в собі загрозу як економіці, так і національній безпеці України загалом. Таким чином, велика війна в Україні, наслідки пандемії, рекордна інфляція, незбалансованість публічних фінансів тощо змушують науковців та аналітиків вести мову про неминучість нової масштабної економічної кризи, яка, поза всяким сумнівом, матиме безпосереднє відношення до нашого предмету дослідження.

Враховуючи зазначене вище, а також в цілях даного дослідження, вважаємо за доцільне торкнутися теоретичних викладок та обґрунтування можливих проявів кризових явищ на місцевому рівні. Для цього з'ясуємо сутність поняття «криза»,

причини, що її обумовлюють та наслідки для сталого поступу територіальних громад. Чому про означені проблеми варто говорити саме зараз? Бо тривожні тенденції в системі публічних фінансів, посилення кризових явищ, обумовлених зовнішніми тригерами (важко прогнозованими, як то пандемія, війна), продукують негативні явища в фінансово-економічній діяльності громад, загострюють ризики економічного зростання та створюють перешкоди для реалізації економічного потенціалу. Нівелювання проявів кризи, напрацювання механізмів (інструментів) мінімізації її негативних наслідків чи вжиття первентивних або коригувальних заходів задля забезпечення фінансової стабільності територіальних громад є важливим завданням сучасних науково-практичних досліджень.

Комплексні дослідження проблем виникнення фінансово-економічної нестабільності та поширення кризових явищ як форми її (нестабільності) прояву потребують акцентування уваги на базових поняттях, що розкривають їх сутність та взаємозв'язок, а саме: «криза», «економічна криза», «фінансова криза», «фінансова нестабільність».

Тривалий період дослідження кризових явищ в економіці засвідчив, що поняття «криза» в розумінні «негативних явищ чи перешкод» почало застосовуватись з кінця XIX ст. До того, цим терміном активно послуговувались в медицині (де криза означала різку зміну перебігу хвороби) та театральному мистецтві (де під кризою розуміли кульмінацію театрального подання) [149]. «Криза» в перекладі із грецької (κρίσις) означає поворотний пункт, вирішальний момент, результат – різкий, крутий перелом, важкий перехідний стан. Також «криза» може означати (особливо у трактуваннях міжнародних дослідників): погіршення, руйнація в негативному значенні. З позиції економіки, в загальному сенсі, під «кризою» розуміють певні події на протязі певного проміжку часу, реакція на які дає суттєві зміни усталених умов функціонування економічної системи.

Проведене дослідження наукової спадщини дає підстави стверджувати про відсутність єдиного теоретичного концепту кризи, загальноновизнаної теорії кризи, рівно як і причин чи факторів, які її обумовлюють. Попри більш як двохсотрічний

період розвитку економічної думки з порушеної проблематики, вчені не досягнули єдності думки щодо поняття «криза». Численні дослідження даного поняття зарубіжними (Сміт А., Мальтус Т., Шумпетер Й., Шпітгофф А., Мізес Ф., Кондратьєв М., Даймонд Д., Геффернан Ш., Кіндлебергер К. і ін.) та вітчизняними (Туган-Барановський М., Геєць В., Кизим М., Мочерний С., Барановський О., Петрик О., Лютий І. і ін.) вченими цьому підтвердження.

Ретроспективний аналіз дослідження кризових явищ показав, що «криза» в сучасному розумінні, «пройшла шлях» від трактування її як: «перегрів економіки, який є результатом спекулятивних дій [154]» (XVIII ст.) - «диспропорції, що виникають в процесі виробництва, обміну та споживання [144]» та «прояв іманентних протиріч, що виникають у бурхливій формі та охоплюють широкі області і повторюються через певні періоди. Перевищення виробництва над попитом, випереджаючи споживання, породжує сильні негаразди – кризу [160]» (поч. XIX ст.) – «пристосування економіки до змін, викликаних інноваціями, циклічний характер кризи [153]» (XX ст.) до «порушення рівноваги в економіці, різної природи, яке призводить до зміни грошової і фіскальної політики, появи нових продуктів чи методів виробництва, зміни споживчих уподобань людей, зміни цін на нафту та інші види сировини і т. д., що призводить до порушення рівноваги попиту і пропозиції [171]» (XX ст.). Про те, що криза є результатом порушення рівноваги і водночас процесом переходу до нової рівноваги доводив у своїх дослідженнях і відомий вчений Богданов А. [148], який вважав, що «важливою характеристикою кризи є її відносність».

В контексті нашого дослідження неможливо оминати увагою теоретичні аспекти соціально-економічних криз, вагомий внесок в обґрунтування яких зробив видатний український вчений Туган-Барановський М. Він довів, що періодичні промислові кризи, які обумовлюють зміни в житті людей, слугують чинником циклічності системної економічної динаміки. Активізація інвестиційної і соціальної політик є інструментами подолання кризи [156].

Не вдаючись в поглиблений аналіз, зазначимо, що в теорії криз виокремлено три підходи до визначення криз: а) криза як проблема із негативними наслідками;

б) криза як наслідок порушення рівноваги системи; в) криза як природний процес життєдіяльності системи.

Сучасна економічна наука часто-густо, пояснюючи швидкі, аномальні зміни застосовує поняття «криза», розуміючи при цьому «економічну кризу». Економічна криза дуже часто «перегукується» із фінансовою, ба більше, свого часу монетаристи вважали, що саме ці кризи є результатом порушення стабільності банківської системи. На тісний зв'язок фінансової та економічної кризи вказував і М. Туган-Барановський, який доводив, що загальноекономічна криза починається із фінансової [156]. З теорії фінансових криз добре відомо, що існує тісний взаємозв'язок між фінансовими та економічними кризами і причини у них можуть спільними.

Фінансова криза є різновидом кризи економічної, яку в науковому обігу прийнято трактувати як порушення рівноваги в системі фінансових відносин (або різке погіршення стану фінансової системи) під дією зовнішніх та внутрішніх чинників (тригерів), що проявляється в нестабільності банківського сектору, зниженні цінних показників, банкрутстві учасників фінансових ринків, падінні ВВП, зростанні дефіциту державного бюджету, падінні вартості національної валюти, гіперінфляції тощо, що своєю чергою чинить дестабілізуючий вплив на формування та розподіл централізованих фондів держави та унеможливорює виконання функцій фінансовою системою. Фінансова криза є неабиякою проблемою для розвитку громад та і сучасної України загалом, позаяк її наслідки та прояви, а відтак і ціна - дуже високі (про що йтиметься далі).

Узагальнюючи наукові пошуки в цьому напрямі, доходимо висновку, що сучасному розумінню «кризи» властиве різнобічне змістовне наповнення (табл.1.2). Разом з тим, погоджуємось із думкою тих вчених, які: а) кризу розуміють як фазу розвитку системи, яка характеризується значним розладом, порушенням рівноваги та має негативні наслідки; б) економічну кризу розглядають як негативне явище, обумовлене різними чинниками, що проявляється у погіршенні соціально-економічного стану (спад виробництва, банкрутство підприємств, зростання безробіття, погіршення добробуту населення); в) фінансову кризу трактують як

різке погіршення стану фінансової системи, що унеможлиблює нею виконання своїх функцій.

Таблиця 1.2

**Систематизація наукових поглядів щодо розуміння сутності понять
«криза», «економічна криза», «фінансова криза»**

<i>Суть поняття</i>	<i>Автор</i>
<i>Трактування поняття «криза»</i>	
<i>Криза</i> – це зміна організаційної форми комплексу. Будь яка зміна (системи) повинна розглядатися як особлива криза. Всяка безперервність може бути розбита аналізом на нескінченний ланцюг криз.	Богданов А. [147]
<i>Криза</i> – це глибокий розлад, різкий перелом, період загострення суперечностей у процесі розвитку якої-небудь сфери людської діяльності.	Абалкін Л. [159]
<i>Криза</i> – це специфічна фаза розвитку, яка характеризується різкою зміною звичного устрою життя системи, порушення її рівноваги.	Воронкова В. [31]
<i>Криза</i> – це одна із форм розвитку економіки, в ході якої усуваються застарілі техніка і технологія, організація виробництва і праці, відкривається простір для зростання і утвердження нового.	Чухно А.[143]
<i>Криза</i> - це закономірний етап у функціонуванні будь-якої системи, що може бути спричинений факторами впливу внутрішнього або зовнішнього середовища, кардинальними змінами у світовій економіці, що вимагає від системи суттєвого коригування або навіть повної зміни концепції свого розвитку.	Бутко М. [8]
<i>Криза</i> – це такий стан системи, за якого відбувається динамічна, безповоротна трансформація її елементів, втрата значних зав'язків та порушення збалансованості системи.	Маковоз О. і ін.[69]
<i>Криза</i> – це процес порушення рівноваги самокерованої системи, який супроводжується втратою її стійкості та може закінчитись або руйнацією та цілковитим припиненням існування системи або переходом її в новий стан стійкої рівноваги.	Файншмидт Е. [158]
<i>Трактування поняття «економічна криза»</i>	
<i>Економічна криза</i> – це економічне негативне явище, при якому масово виникає небезпека для економічного життя, дійсності.	Sombart W. [198]
<i>Економічна криза</i> - різке погіршення економічного становища країни, що проявляється в значному спаді виробництва, порушенні виробничих зав'язків, банкрутстві підприємств, зростанні безробіття, зниженні рівня добробуту населення.	Борисов А. [148]

<i>Економічна криза</i> – передбачає різке падіння ВВП, зменшення основних видів промислової продукції, зростання безробіття та інфляції.	Кизим М., Грищенко В. і ін. [43, 44]
<i>Економічна криза</i> – порушення економічних зав'язків та пропорцій, за якого неможливе подальше існування економічної системи в попередньому вигляді. Іншими словами, має місце руйнація внутрішньої стійкості господарської системи.	Маковоз О. і ін. [69]
<i>Економічна криза</i> – різке погіршення економічного становища в країні (спад виробництва, масові банкрутства, значне зростання безробіття, падіння цін і ін.)	Мочерний С. [85]
Трактування поняття «фінансова криза»	
<i>Фінансова криза</i> – це точка біфуркації, яка містить у собі потенційну можливість як деструктивного, так і конструктивного характеру. Ф. К. передбачає виникнення якісних та структурних змін в економічній системі, які чинять порушення у розвитку або руйнування національної фінансової системи та світових ринків в цілому.	Барановський О. [4]
<i>Фінансова криза</i> - це різке погіршення стану фінансового ринку внаслідок реалізації накопичених ризиків під впливом внутрішніх і зовнішніх економічних та політичних чинників, що спричиняє порушення його функціонування, зниження цінних показників, погіршення ліквідності й якості фінансових інструментів, банкрутство учасників.	Вікіпедія [13]
<i>Фінансова криза</i> - різке падіння цін на активи, масове банкрутство як у фінансовому, так і нефінансовому секторі та порушення діяльності валютного ринку.	Kindleberger С. [180]
<i>Фінансова криза</i> - це різке погіршення стану фінансової системи, внаслідок чого ускладнюється або унеможлиблюється виконання нею своїх функцій в економіці.	Чухно А. [143]

*Складено автором на основі вказаних джерел

Розкриття теоретичних аспектів кризи як форми прояву фінансової нестабільності не було б довершеним без акцентування уваги на причинах та наслідках криз, в нашому випадку – для місцевого економічного розвитку. Так, загальновідомо, що збудники (тригери) фінансової кризи можуть бути як зовнішні (валютні війни, неконтрольований міжнародний спекулятивний капітал, економічна нерівність між країнами, дисбаланси у доходах населення), так і внутрішні (нестабільність банківської системи, посилення інфляції, зростання дефіциту державного бюджету та боргу, порушення платіжного балансу),

прогнозовані (слабкий контроль за пропозицією грошей, неефективний менеджмент країни, прорахунки у фінансовій політиці) і непрогнозовані (пандемія, війна, стихійні лиха). Причини фінансових криз також часто пов'язані із еволюційними змінами в процесі розвитку. Проявляється фінансова криза, насамперед, через збій в роботі фінансової системи, стрімке зростання боргів, падіння вартості національної валюти, погіршення добробуту населення, знецінення заощаджень, банкрутство підприємств, скорочення фінансування державних витрат, нарощення боргів тощо. В будь якому випадку для того щоб «розгорілась» криза мають бути щонайменше дві складові: збудники (тригери), які повинні досягнути «точки кипіння» і скластися відповідна ситуація, як правило - нестабільність (економічна, політична, фінансового сектора). Саме нестабільність часто-густо є ключовою причиною фінансової кризи (рис.1.10).

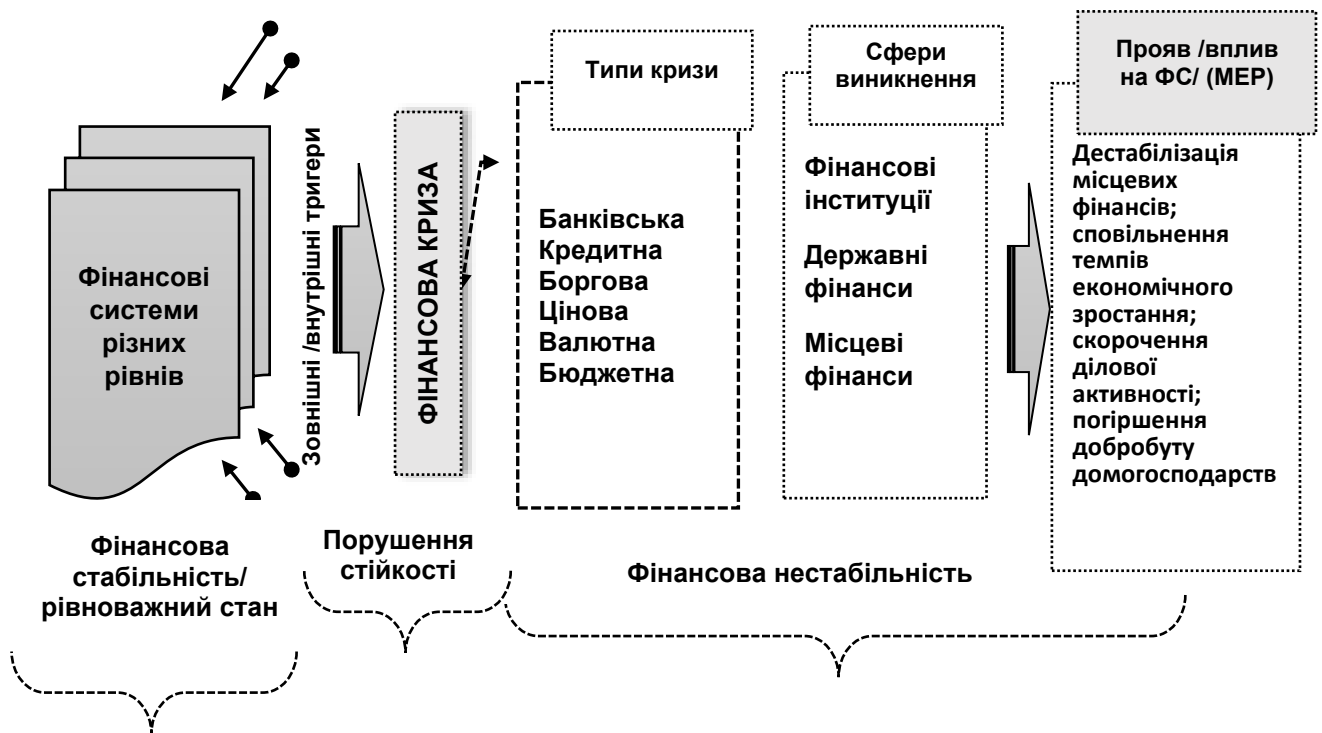

Рис.1.10. Взаємозв'язок фінансової кризи, фінансової нестабільності та фінансової самодостатності

Джерело: складено автором

Існує думка, що «фінансова нестабільність відображає чутливість фінансової системи до великих фінансових криз, викликаних малими, звичайними економічними потрясіннями» [173].

Несвоєчасна реакція чи відсутність дієвих заходів подолання або врегулювання фінансової нестабільності призводить до виникнення фінансової кризи (що ми зараз і спостерігаємо в Україні). Попередження на ранніх етапах прояву (чи поширення) кризи повинно відбуватися в оберненій залежності від часу її розповсюдження.

Ведучи мову про прояв кризових явищ, обумовлених наслідками війни та пандемії на місцевому рівні, необхідно відмітити, що ми є свідками унікальної ситуації, коли одна криза «наклалась» на іншу. Водночас, оцінюючи наслідки криз (и) 2020-2022 рр. для місцевих фінансів та економічного розвитку територіальних громад загалом, з одного боку, ще рано (оскільки нестабільність посилюється, а війна триває), з іншого - варто наголосити, що реформа децентралізації позитивно посприяла зміцненню їх стійкості та самодостатності в умовах пандемії, а тепер і широкомасштабної російської агресії. Практично всі громади, незалежно від близькості до лінії фронту, взяли на себе відповідальність за виконання нових, невластивих їм раніше функцій як-то: допомога ЗСУ, забезпечення постачання сил територіальної оборони, прийом та розміщення ВПО, забезпечення їх (ВПО) соціальними послугами, релокація бізнесу, координація та видача гуманітарної допомоги тощо.

На завершення в цій частині дослідження вважаємо за доцільне торкнутися теоретичних викладок та розкриття сутності поняття «місцевого економічного розвитку» (МЕР). Причин на це кілька: по-перше, поняттям місцевого економічного розвитку в науковому дискурсі почали активно послуговуватись з початком реформи децентралізації, результатом якої є формування фінансово самодостатніх територіальних громад з високим рівнем фінансової автономії, по-друге, основою забезпечення МЕР є фінансово самодостатні громади, спроможні до саморозвитку та самоуправління. Чому зараз важливо про це говорити? Бо кризові явища (про які йшлося вище) посилили безпекові чинники, що своєю

чергою обумовило трансформацію інтересів зацікавлених сторін в позитивних змінах на локальному рівні. Окрім того, в умовах нестабільності, яка має місце на даний час в Україні, важливим завданням для органів місцевого самоврядування на найближчу перспективу є відновлення економіки та активізація діяльності задля досягнення стратегічних цілей розвитку громад.

Як показали наші дослідження, попри надмірну увагу та популярність даної проблематики, не існує усталеного визначення МЕР. Традиційно, в науковій літературі місцевий економічний розвиток визначають як: «спільну роботу місцевих людей заради досягнення сталого економічного зростання» або «діяльність підприємств, ОМС та інших зацікавлених сторін, спрямована на максимізацію економічних ресурсів громади» або «процес стратегічного партнерства, який допомагає прискорити темп зростання продуктивності (ключова економічна мета), стимулюючи інвестиції в нові та існуючі підприємства з високим потенціалом до зростання і створюючи такі місцеві факторні умови, які тривалий час сприяють цьому зростанню» [79]. Про розуміння МЕР через процесний підхід йдеться і в дослідженні [97], а саме: МЕР – це «процес, у рамках якого партнери з державних / муніципальних, ділових і неурядових кіл працюють разом задля створення кращих умов для економічного зростання та нових робочих місць. Місцевий економічний розвиток відбувається в громадах, які постійно поліпшують свій інвестиційний клімат і середовище сприяння бізнесу з метою підвищення своєї конкурентоспроможності, збереження робочих місць і збільшення доходів; процес розвитку за участю всіх зацікавлених сторін, який заохочує встановлення партнерських зв'язків між ключовими приватними та державними партнерами на визначеній території і сприяє спільній розробці та реалізації єдиної стратегії розвитку через використання місцевих ресурсів і відносних переваг у глобальному контексті з кінцевою метою створення гідних робочих місць і стимулювання економічної діяльності; процес, у якому «місцева» влада або певний орган влади, установа чи організація від імені місцевої влади бере на себе завдання поліпшення спроможності громади (здебільшого поселення, селища, містечка чи міста) забезпечувати економічний прогрес і в кількісний, і в якісний спосіб. Місцевий

економічний розвиток означає процес, у якому місцеві органи влади беруть на себе зобов'язання поліпшити економічний добробут та якість життя».

Попри розкид думок щодо розуміння суті даного поняття, доходимо висновку, що в будь-якому випадку критеріальними ознаками МЕР є : а) участь зацікавлених сторін; б) спільна робота ведеться в адміністративних кордонах; в) мешканці громади є учасниками прийняття рішень що стосуються їх життєдіяльності; г) метою МЕР є покращення якісних та кількісних параметрів в економіці та добробуті громади. Іншими словами, МЕР можна визначити як процес стратегічного партнерства зацікавлених сторін, який сприяє прискоренню темпів зростання продуктивності праці, покращенню інвестиційного клімату, створенню додаткових робочих місць, капіталізації факторів виробництва. Метою МЕР є забезпечення довгострокового зростання громади та покращення добробуту її мешканців, шляхом нарощення фінансово-економічного потенціалу території.

В наступних частинах дослідження із застосуванням різних економетричних методів, оцінимо взаємозв'язки між МЕР та фінансовою самодостатністю в умовах реалізації другого етапу реформи децентралізації та посилення кризових явищ. Оскільки кризова ситуація, що склалася в Україні та громадах є надважкою, непередбачуваною та важко керованою, то своєчасним є розроблення підходів, заходів, інструментів до удосконалення напрямів формування та реалізації фінансової політики з напрацюванням антикризових інструментів місцевого економічного розвитку. Послаблення фінансової нестабільності неможливо досягти окремими заходами чи інструментами тої чи іншої політики (бюджетної/фіскальної/економічної), потрібна їх координація та узгодженість.

Висновки до розділу 1

Проведене дослідження теоретичних основ фінансової самодостатності територіальних громад дало змогу дійти таких висновків.

1. В умовах посилення безпекових викликів, падіння темпів економічного зростання та сповільнення реформи децентралізації, зумовлених наслідками поширення пандемії, а тепер ще і широкомасштабним вторгненням росії в Україну,

особливої актуальності набувають питання зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад як основи відновлення та поступу України. Потужне місцеве самоврядування як самостійний інститут публічної влади та самодостатні громади – це яскравий вимірник ефективності адміністративно-територіальної реформи і змін, якими супроводжувалася децентралізація. Війна в Україні посилила фінансову нестабільність та понизили стійкість соціально-економічних систем різних рівнів, що, своєю чергою, є вагомими перешкодами для забезпечення публічних послуг для населення і життєдіяльності загалом.

2. Дослідження теоретичних засад самодостатності територіальних громад та механізмів її забезпечення дало змогу: розкрити зміст механізму забезпечення фінансової самодостатності, з'ясувати сутнісні характеристики територіальної громади, визначити принципи та критерії її самодостатності, узагальнити наукові підходи та запропонувати власне бачення самодостатньої територіальної громади. Опираючись на синергетичний підхід дослідження, аргументовано, що самодостатність є необхідною умовою саморозвитку територіальної громади, а критеріальними умовами забезпечення її стійкого стану визначено самоорганізацію, самоуправління і самофінансування. Доведено, що самодостатність територіальної громади, окрім дієвих органів управління, виробничої та соціальної інфраструктури, визначають достатні обсяги ресурсів (фінансових, матеріальних, природніх, майнових, кадрових і ін.) та можливості їх залучення задля реалізації власних та делегованих повноважень ОМС і створення умов для стійкого довгострокового зростання.

3. Узагальнення наукових підходів до розуміння сутності фінансової самодостатності територіальних громад дозволило обґрунтувати змістовні характеристики даного поняття та запропонувати власне визначення. Авторська позиція базується на припущенні про те, що фінансово самодостатня громада є фінансово спроможною не лише забезпечувати поточну життєдіяльність, але і створювати умови для стійкого поступу на засадах самозабезпеченості та самофінансування. «Фінансова самодостатність територіальних громад», є

поняттям дещо ширшим за «фінансову спроможність» і її доречно розглядати через призму фінансової самостійності (незалежності).

4. Визначено характерні ознаки фінансово самодостатньої громади, до яких віднесено: постійний приріст власних фінансових ресурсів, фінансову самостійність (незалежність) та дієздатність органів місцевого самоврядування у відносинах з органами влади вищого рівня у вирішенні завдань фінансового забезпечення розвитку даної території; автономне вирішення завдань місцевого значення; самостійність ОМС при формуванні місцевих бюджетів та використанні бюджетних коштів, не порушуючи норми чинного законодавства; раціональне використання внутрішнього фінансового потенціалу, формування сприятливого інвестиційного клімату, дієва взаємодія та партнерство мешканців громади.

5. Зважаючи на спрямованість дисертаційного дослідження, обґрунтовано засадничі принципи децентралізації, систематизовано підходи (з виокремленням структурно-системного, трансфертного та функціонально-ресурсного) до розуміння її сутності, проаналізовано різні моделі та форми функціонування, визначено переваги та ризики. Осмислення економічної природи фінансової децентралізації дозволило визначити її роль у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад та обґрунтувати вплив на розвиток місцевого самоврядування. Показано, що значимість децентралізації у зміцненні фінансової самодостатності територіальних громад проявляється у: а) посиленні взаємодії із усіма суб'єктами економіки громади; б) забезпеченні достатності обсягів фінансових ресурсів для збалансованого розвитку громади шляхом формування цільових потоків фінансових ресурсів (що дає змогу додатково залучати грантові кошти і трансферти); в) покращенню ефективності управління фінансовими ресурсами територіальної громади через використання проєктного та процесного підходів.

6. Розкрито засадничі положення кризи та фінансової нестабільності в проєкції їх прояву на місцевому рівні. Охарактеризовано причини виникнення кризових явищ: зовнішні (валютні війни, неконтрольований міжнародний спекулятивний капітал, економічна нерівність між країнами, дисбаланси у доходах

населення), так і внутрішні (нестабільність банківської системи, посилення інфляції, зростання дефіциту державного бюджету та боргу, порушення платіжного балансу), прогнозовані (слабкий контроль за пропозицією грошей, неефективний менеджмент країни, прорахунки у фінансовій політиці) і непрогнозовані (пандемія, війна, стихійні лиха). Наголошено, що попередження на ранніх етапах прояву (чи поширення) кризи повинно відбуватися в оберненій залежності від часу її розповсюдження.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [17; 18; 21; 22; 49; 51]

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

2.1. Проблемно-орієнтовний аналіз тенденцій забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: вітчизняні реалії

Реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні розпочалося у 2014 р. з адміністративно-територіальної реформи на базовому рівні, яка впроваджувалася шляхом об'єднання територіальних громад. Бачимо, що переданню на місцевий рівень управління повноважень та ресурсів передувало укрупнення адміністративно-територіальних формувань.

Основною причиною об'єднання громад стала потреба забезпечити їх самодостатність на довгострокову перспективу. У цьому контексті досвід розвинених країн, де відбувалися реформи адміністративно-територіального устрою, свідчить про вплив кількості населення у громадах на їх подальшу самодостатність. На його основі сформовано Систему номенклатури територіально-статистичних одиниць (NUTS) у країнах ЄС за критерієм чисельності населення, де встановлено мінімальну чисельність жителів адміністративно-територіального формування базового рівня – 5 тис. осіб [91], яку обґрунтовано як гранично мінімальну у контексті здатності громади до саморозвитку.

В Україні станом на 2014 р. налічувалося близько 12 тис. територіальних громад, з яких 6000 громад із населенням менше 3 тис. осіб, 4809 громад – менше 1 тис. осіб, 1129 громад – менше 500 осіб. Тобто переважна кількість громад не відповідає критерію NUTS. Така ситуація була наслідком двох тенденцій, які спостерігалися в країні у періоді незалежності:

(1) *постійного поступового зменшення чисельності населення та «вимирання» сіл* – за 1991-2013 рр. чисельність сільського населення зменшилась на 2,5 млн осіб, кількість населених пунктів – на 348;

(2) *збільшення подрібненості адміністративно-територіальних одиниць базового рівня* – кількість сільських рад за аналізований період збільшилася на 1067.

Таке становище впродовж двадцятиліття призвело до виникнення значних проблем у розвитку більшості територіальних громад, а саме:

(1) *тотальної фінансової залежності громад від центрального рівня управління (дотаційність в середньому становила 70%) та ресурсної неспроможності органів місцевого самоврядування забезпечити створення і підтримку сприятливого життєвого середовища для населення [53];*

(2) *ускладнення демографічної ситуації у сільських територіальних громадах та малих містах, знелюднення громад на окремих територіях;*

(3) *низької ефективності прийняття управлінських рішень у територіальних громадах, корпоратизації органів місцевого самоврядування, непрозорості та закритості їх діяльності, зростання рівня корупції, що призвело до зниження інвестиційної привабливості територій;*

(4) *погіршення якості та доступності публічних послуг, зношеності водопостачальних, теплових, каналізаційних мереж, житлового фонду, що супроводжувалося ризиком аварійних ситуацій;*

(5) *нерозвиненості форм прямого народовладдя, відсутності взаємозв'язку та взаємоузгодженості інтересів жителів, місцевих підприємців та органу місцевого самоврядування.*

Адміністративно-територіальна реформа в Україні стала закономірною передумовою проведення реформ в напрямі децентралізації, тому досліджувати децентралізаційні процеси слід, виходячи із особливостей укрупнення територіальних громад.

Для ефективного та послідовного аналізу означених процесів акцентуємо увагу на їх нормативно-правовому обґрунтуванні – Концепції реформування

місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Законі України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», Методиці формування спроможних територіальних громад, змінах до Бюджетного і Податкового кодексів тощо (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Законодавчі та нормативно-правові акти, які визначають інституційні межі адміністративно-територіальної реформи і децентралізації в Україні

Напрямок реформування	Назва нормативно-правового акту	Сфера дії
ЗАСАДНИЧИЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АКТ	<p align="center">КОНЦЕПЦІЯ РЕФОРМУВАННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ <i>РОЗПОРЯДЖЕННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ № 333-Р від 1 квітня 2014 р. [53]</i></p>	<p align="center"><i>Концепція визначає напрями, механізми і строки формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади з метою:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян; - надання високоякісних та доступних публічних послуг; - становлення інститутів прямого народовладдя; задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території; - узгодження інтересів держави та територіальних громад
Адміністративно-територіальний устрій на базовому рівні	<p align="center">Про добровільне об'єднання територіальних громад <i>Закон України № 157-VIII від 5 лютого 2015 р. [108]</i></p>	<p align="center"><i>Закон регулює відносини, що виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, а також добровільного приєднання до об'єднаних територіальних громад</i></p>
	<p align="center">Методика формування спроможних територіальних громад <i>Постанови Кабінету Міністрів України № 214 та № 34 від 8 квітня 2015 р. (внесено зміни 24 січня 2020 р.) [72]</i></p>	<p align="center"><i>Методика визначає порядок розроблення перспективного плану формування територій громад області та умови формування проектних спроможних територіальних громад.</i></p> <p align="center"><i>Визначено критерії, на основі яких здійснюється оцінювання рівня спроможності територіальної громади</i></p>
	<p align="center">Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст обласного значення <i>Закон України №2379-VIII від 3 квітня 2018 р.[102]</i></p>	<p align="center"><i>Визнано спроможними об'єднаними територіальними громадами територіальні громади міст обласного значення та визначено умови приєднання до них навколишніх сіл та селищ</i></p>
	<p align="center">Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки <i>Розпорядження Кабінету Міністрів України № 77-р від 23 січня 2019 р. [111]</i></p>	<p align="center"><i>План заходів створює законодавчі та інші організаційно-правові засади для забезпечення проведення місцевих виборів у 2020 році на новій територіальній основі, а також забезпечення підвищення ефективності формування територіальної організації виконавчої влади</i></p>

Розвиток місцевого самоврядування	Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин <i>Закон України «№ 79-VIII від 28 грудня 2014 р. [98]</i>	<i>Законом затверджено: - розподіл видаткових повноважень між різними рівнями управління; - джерела доходів бюджетів різних рівнів; - механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів</i>
	Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи <i>Закон України № 71-VIII від 28 грудня 2014 р. [103]</i>	<i>Законом визначено джерела податкових доходів бюджетів різних рівнів</i>
	Про співробітництво територіальних громад <i>Закон України № 1508-VII від 17 червня 2014 р. [114]</i>	<i>Закон визначає організаційно-правові засади співробітництва територіальних громад, принципи, форми, механізми такого співробітництва, його стимулювання, фінансування та контролю</i>
	Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища <i>Закон України № 1848-VIII від 9 лютого 2017 р. [100]</i> Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост <i>Закон України № 1638-IX від 14 липня 2021 р. [101]</i>	<i>Закони визначають умови затвердження на посаду та порядок організації роботи старости як уповноваженого місцевою радою на території старостинського округу</i>

Джерело: складено на основі вказаних законодавчих і нормативно-правових актів

З прийняттям у 2015 році Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [108] в Україні розпочався процес укрупнення адміністративно-територіальних одиниць на місцевому рівні. Він тривав упродовж шести років та відбувся у два етапи:

- етап добровільного об'єднання – тривав протягом 2015-2019 рр. і передбачав укрупнення громад на добровільній основі – за рішенням органів місцевого самоврядування. Впродовж цього етапу в Україні було створено 1029 ОТГ внаслідок об'єднання або приєднання 6263 громад. Таким чином, до 2020 р. з власної волі участь в реформуванні АТУ взяло 57,1% громад, і до початку другого етапу реформи в ОТГ проживало 33,3% населення України (рис. 2.1);

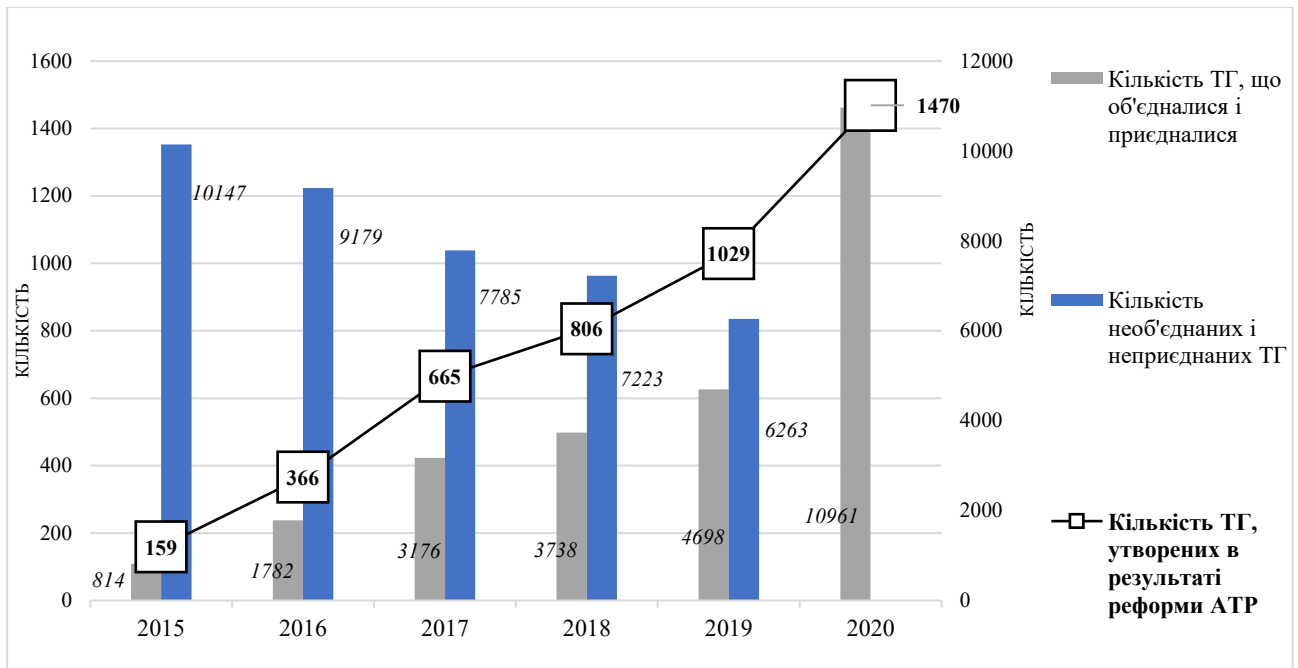

Рис. 2.1. Динаміка кількості ТГ, утворених в результаті реформи адміністративно-територіального устрою в Україні, 2015-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [82; 83]

- етап адміністративного укрупнення територіальних громад у 2020 р., який передбачав централізоване затвердження перспективних планів формування територій громад областей; на цьому етапі відбувся перегляд меж існуючих станом на 2020 р. ОТГ та, на основі аналізу рівня їх фінансової спроможності та особливостей розвитку від моменту створення, прийнято рішення щодо вибору одного з трьох варіантів:

- затвердження громади у вже встановлених межах;
- приєднання до громади населених пунктів;
- приєднання громади до іншої ТГ.

За результатами централізованого розподілу було створено 1470 територіальних громад (табл. 2.2). По завершенню першого етапу реформи адміністративно-територіального устрою на місцевому рівні виявилось, що у середньому одна громада створена шляхом з'єднання 4,6 місцевих ради, а середня чисельність населення в громаді становила 11388,0 особи (рис. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка об'єднання територіальних громад у 2015-2020 рр.

Область	Кількість ОТГ							Кількість ТГ за новою системою АТУ, 2020
	2015	2016	2017	2018	2019	Разом	з них кількість ТГ з центром у МОЗ	
Вінницька	2	19	13	1	8	46	3	63
Волинська	5	10	25	10	2	54	1	54
Дніпропетровська	15	19	22	4	8	71	3	86
Донецька	3	3	3	1	1	13	3	66
Житомирська	9	23	13	6	3	56	2	66
Закарпатська	2	1	3	-	9	17	2	64
Запорізька	6	10	20	7	12	56	1	67
Івано-Франківська	3	8	12	6	7	39	3	62
Київська	1	1	7	4	7	24	4	69
Кіровоградська	2	3	8	7	7	27	-	49
Луганська	2	1	5	1	9	18	-	37
Львівська	15	7	13	5	1	41	-	73
Миколаївська	1	17	9	-	14	42	1	52
Одеська	8	3	14	3	9	37	2	91
Полтавська	12	6	21	5	7	53	2	60
Рівненська	5	13	7	6	12	45	2	64
Сумська	1	13	14	1	5	38	4	51
Тернопільська	26	10	4	7	4	54	3	55
Харківська	-	4	8	4	5	23	2	56
Херсонська	1	11	14	1	4	33	2	49
Хмельницька	22	4	13	5	5	51	3	60
Черкаська	3	3	20	27	3	57	1	66
Чернівецька	10	6	10	6	4	37	1	52
Чернігівська	5	11	21	-	11	50	2	57
М. Київ	-	-	-	-	-	-	-	1
РАЗОМ	159	206	299	117	158	983	47	1470

Джерело: складено на основі [35]

Натомість після затвердження меж територіальних громад у 2020 р. ці показники суттєво зросли: середня кількість мешканців територіальної громади становить 28524,4 особи, а одна громада об'єднює 7,5 місцевих рад. Збільшення показників має такі причини: (1) до адміністративного укрупнення було залучено усі громади, зокрема ті, які на 2020 р. не долучилися до процесу; (2) було переглянуто спроможність раніше утворених ТГ до саморозвитку, а, відтак, і укрупнено громади, які мали незадовільні показники розвитку; по-третє, одними з останніх до процесу об'єднання долучилися міста обласного значення, а це громади

із великою кількістю населення, які, за результатами реформи, об'єднали навколо себе велику кількість навколишніх сіл.

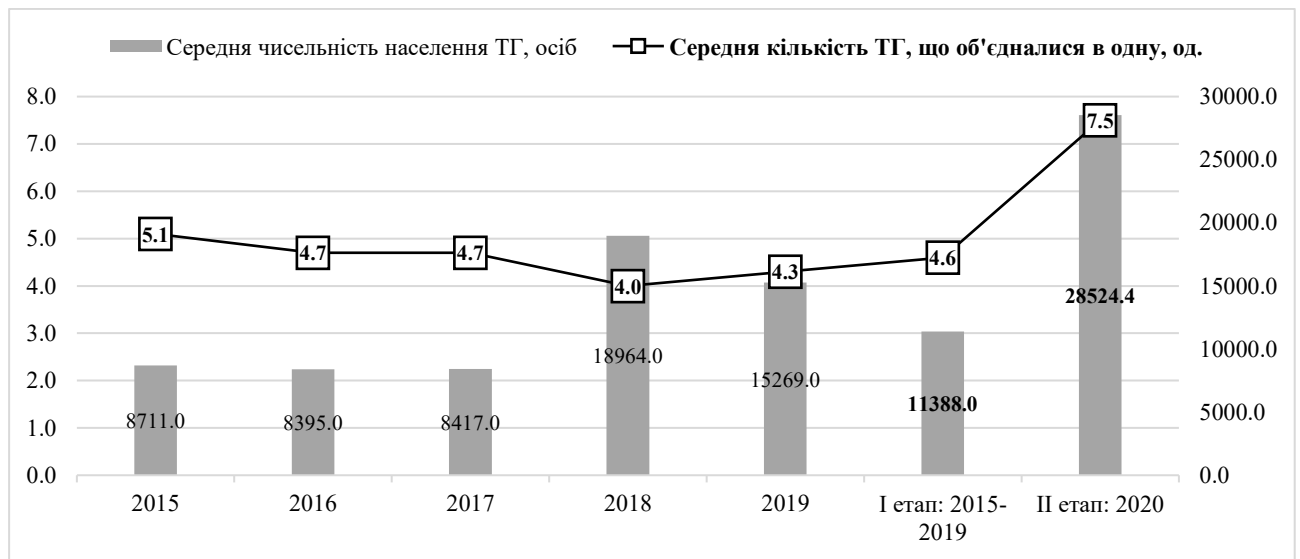

Рис. 2.2. Динаміка середньої кількості місцевих рад, які об'єдналися в одну в результаті реформи адміністративно-територіального устрою в Україні, 2015-2020 рр.

Джерело: складено автором на основі даних [82; 83]

Основним результатом реалізації реформи адміністративно-територіального устрою на рівні територіальних громад стало акумулювання «в руках» громади вагової ресурсної бази та надання органам місцевого самоврядування повноважень управляти нею. З укрупненням територіальних громад відбулося збільшення їх площ, а, отже, збільшення площ земель, якими може розпоряджатися громада. Це суттєво вплинуло перш за все на підвищення рівня її конкурентоспроможності, адже наявність земельних ділянок є важливою умовою для залучення підприємницьких структур на територію, ведення сільського господарства, туризму тощо. Окрім того, об'єднання різних населених пунктів дало змогу акумулювати в одних руках об'єкти соціальної інфраструктури, що стало передумовою для їх оптимізації, а відтак і вивільнення коштів, які можна у подальшому використати для модернізації окремих об'єктів. Зростання в рази кількості населення територіальних громад також результувалося позитивним ефектом, бо людський капітал і соціальні зв'язки лежать в основі їх розвитку і є ключовим активом громади.

Однак, реформа АТУ мала наслідком також зростання диспропорцій економічного розвитку територіальних громад. І не останню роль у цьому відіграла диференціація розмірів громад (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Диференціація розмірів територіальних громад, утворених в Україні за результатами реформи АТУ, 2021 р.

КРИТЕРІЙ: ПЛОЩА				
<i>Диференціація</i>	<i>Назва ТГ</i>	<i>Тип ТГ</i>	<i>Область</i>	<i>Площа, кв.км.</i>
Найбільші ТГ	Генічеська	міська	Херсонська	2497,1
	Новотроїцька	селищна	Херсонська	2296,3
	Олевська	міська	Житомирська	2158,2
	Новгород-Сіверська	міська	Чернігівська	1793,5
	Іванківська	селищна	Київська	1780,0
Найменші ТГ	Тернівська	міська	Дніпропетровська	14,4
	Чабанівська	селищна	Київська	12,8
	Теплодарська	міська	Одеська	7,7
	Першотравенська	міська	Дніпропетровська	2,9
	Коцюбинська	селищна	Київська	2,5
Співвідношення найбільшої до найменшої, рази				998,8
КРИТЕРІЙ: ЧИСЕЛЬНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ				
<i>Диференціація</i>	<i>Назва ТГ</i>	<i>Тип ТГ</i>	<i>Область</i>	<i>Чисельність населення, тис. осіб</i>
Найбільші ТГ	Харківська	міська	Харківська	1531,0
	Дніпровська	міська	Дніпропетровська	1025,4
	Одеська	міська	Одеська	1015,8
	Львівська	міська	Львівська	790,5
	Запорізька	міська	Запорізька	755,9
Найменші ТГ	Ляшківська	сільська	Дніпропетровська	2,1
	Чогодарівська	сільська	Одеська	2,1
	Зеленська	сільська	Івано-Франківська	1,9
	Підлозцівська	сільська	Рівненська	1,9
	Харитонівська	сільська	Житомирська	1,8
Співвідношення найбільшої до найменшої, рази				838,0

Джерело: складено на основі [35]

За площею найбільшою в Україні станом на 2021 рік є Генічеська міська ТГ (2497,1 кв. км), найменшою – Коцюбинська селищна ТГ (2,5 кв. км). Співвідношення між ними становить 998,8 разів. За чисельністю населення найбільшими є територіальні громади, утворені навколо міст-обласних центрів: Харківська (1531,0 тис. осіб), Дніпровська (1025,4 тис. осіб), Одеська (1015,8 тис. осіб), Львівська (790,5 тис. осіб), Запорізька (755,9 тис. осіб). Найменші – сільські громади (найменшою в Україні є Харитонівська ТГ з населенням 1,8 тис. осіб).

Станом на 2021 р. в Україні налічується понад 90 територіальних громад (6,0% ТГ в Україні), чисельність жителів у яких не перевищує п'яти тисяч осіб. Зважаючи на це, *стверджувати про однакові вихідні можливості для саморозвитку та потенціал громад, різниця між чисельністю населення у яких ставить 838,0 разів, не можна.*

З зазначеного можемо зробити висновок: саме в умовах об'єднання територіальних громад було забезпечено акумулювання в межах більшості адміністративно-територіальних формувань достатньої ресурсної бази, яка є передумовою для їх спроможності до саморозвитку і забезпечення самодостатності на довгострокову перспективу. А внаслідок децентралізації на місцевий рівень управління було передано повноваження, які дозволили органам місцевого самоврядування управляти власними ресурсами та розпоряджатися коштами, які надходять до місцевого бюджету. З іншої сторони, виникає закономірне питання: які межі можливостей громад з різним потенціалом?

У цьому контексті акцентувати лише на розмірах громад недоцільно, хоча це один з основних чинників формування потенціалу ТГ і забезпечення її спроможності до саморозвитку. Однак досягнення самодостатності громади відбувається і на основі ефективності прийняття управлінських рішень щодо розвитку території, якості людського капіталу, налагодження соціальних взаємодій, місця розташування громади тощо. Часто це питання лежить у площині розміщення на території громади потужного бюджетоутворюючого підприємства, яке забезпечує її робочими місцями, ефективно взаємодіє з органом місцевого самоврядування і є відповідальним перед громадою. Звичайно, говорити про самодостатність громади, яка значною мірою залежить від одного суб'єкта господарювання не доводиться, адже це характеризується високою ризикованістю. Проте ця ситуація спостерігається у територіальних громадах в Україні, і орган місцевого самоврядування може скористатися нею як «плацдармом» для розвитку. Дослідимо цей аспект.

Оскільки акцент у дослідженні поставлено саме на питанні забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад, звернемо увагу на особливості

формування доходів бюджетів громад, напрями здійснення видатків, рівень залежності від державного бюджету та розвиток міжбюджетних відносин.

Аналіз проведено на прикладі територіальних громад Львівської області. Обрання для дослідження рівня фінансової самодостатності територіальних громад цього регіону пов'язане з декількома чинниками.

1. Львівська область активно включилася у реформу адміністративно-територіального устрою на її початку, і вже у 2015 році у регіоні було утворено 15 ОТГ. Це дасть змогу прослідкувати особливості забезпечення фінансової самодостатності адміністративно-територіальних формувань базового рівня на усьому шляху реформування АТУ.

2. Особливістю Львівської області є наявність на її території порівняно великої кількості міст обласного значення, що дозволить порівняти рівень фінансового забезпечення міських, сільських і селищних громад та громад з центром у містах обласного значення.

3. Регіон доцільно обрати як об'єкт дослідження умов та дій органів місцевого самоврядування щодо збереження власної фінансової самодостатності в кризових умовах (пандемія, війна). Адже в умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну, яке розпочалося з 24 лютого 2022 р., територіальні громади області є тилowymi. Відповідно, органи місцевого самоврядування функціонують і надалі, громади розвиваються, проте стикнулися з абсолютно новими викликами, зумовленими переміщенням великої кількості населення з північних, південних і східних областей, релокацією підприємств, формуванням та діяльністю гуманітарних штабів тощо.

Перш ніж перейти до аналізу показників фінансової самодостатності територіальних громад Львівській області, акцентуємо коротко на особливостях їх формування і розвитку.

За період I етапу реформи АТУ – добровільного об'єднання – у регіоні було утворено 41 ОТГ, з яких 15 сформувалися у 2015 р., 7 – у 2016 р., 13 – у 2017 р., 5 – у 2018 р. і одна – у 2019 р. За результатами II етапу реформи у регіоні створено

73 територіальні громади, серед них: 39 міських, 16 селищних і 18 сільських (рис. 2.3).

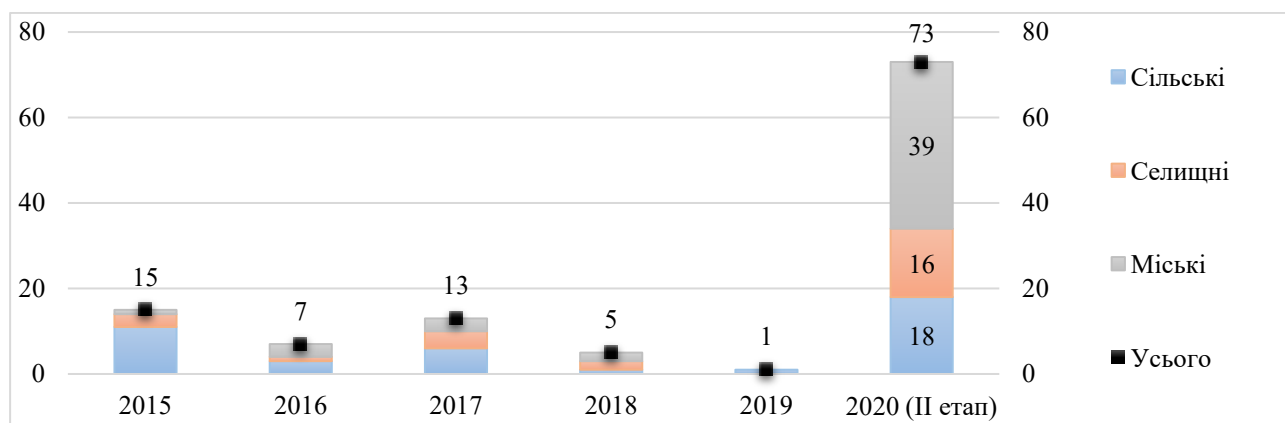

Рис. 2.3. Динаміка формування ОТГ у період I етапу реформи АТУ та територіальних громад по завершенню II етапу, 2015-2020 рр., кількість

Джерело: складено на основі [35]

Порівнюючи територіальні громади Львівської області і України загалом, варто зауважити таке.

1. Львівська область є одним з регіонів, де утворено найбільшу кількість територіальних громад (73 ТГ) (табл. 2.1), що зумовлено особливостями розселення і формування населених пунктів, а також великою щільністю населення. Порівнюючи регіон з Одеською (91 ТГ) та Дніпропетровською (86 ТГ), де більша кількість громад, варто відмітити, що він значно менший за площею. Тому не дивно, що в середньому площа територіальної громади у Львівській області менша, ніж середньоукраїнське значення, і становить 77,5% площі середнього по країні показника (рис. 2.4).

2. Чисельність жителів територіальної громади Львівської області дещо менша ніж середньоукраїнське значення (28524,4 осіб) і становить 26269,1 осіб. Порівняння кількості населення у міських, сільських і селищних територіальних громадах у регіоні дає змогу зауважити, що міські територіальні громади значно переважають інші типи громад за аналізованим показником. Середня чисельність жителів міської ТГ у регіоні становить 52712,2 осіб (без урахування Львівської ТГ

– 33551,8 осіб), що вчетверо перевищує показники у сільських ТГ (12227,7 осіб) та втричі селищних (13867,3 особи).

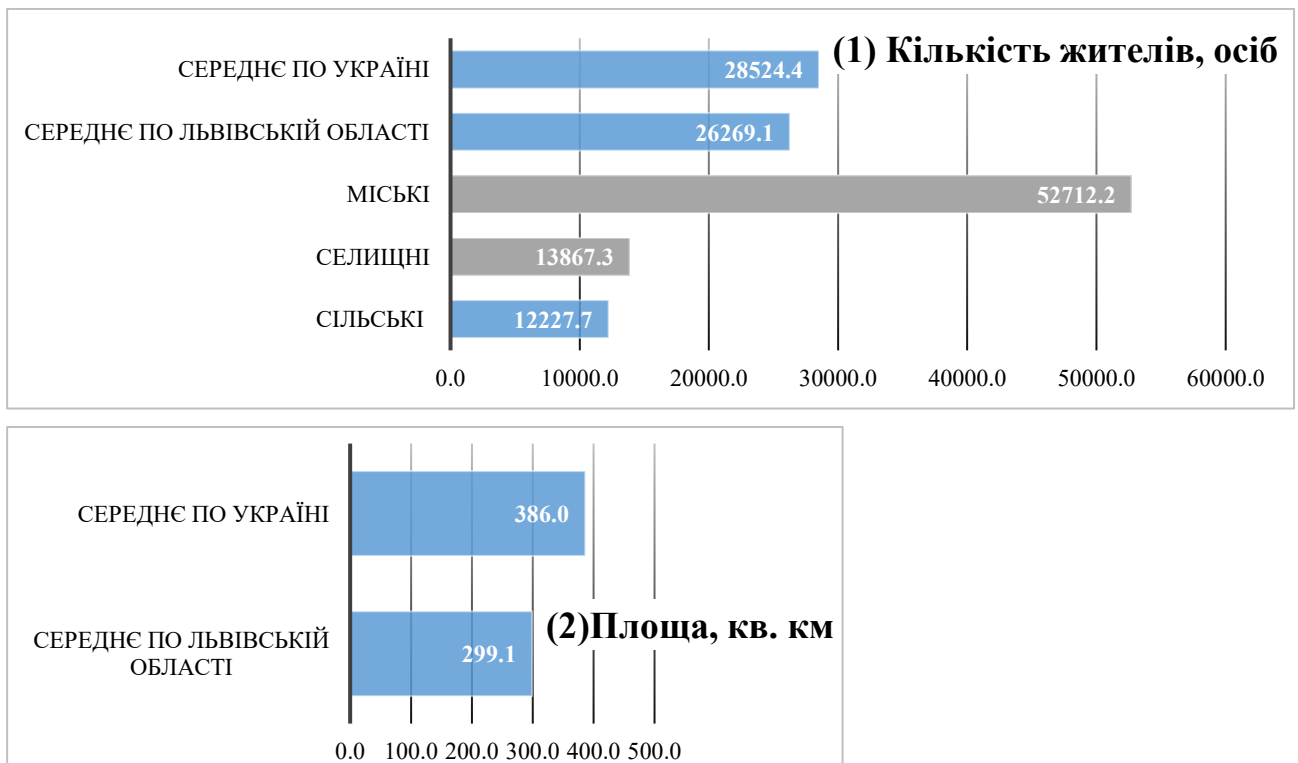

Рис. 2.4. Порівняння середньої кількості жителів (1) та площі (2) територіальних громад Львівської області і України, 2020 р.

Джерело: складено на основі [35]

3. За обсягами акумульованих до місцевих бюджетів ресурсів громади Львівської області лідирують серед громад Заходу України, проте суттєво відстають від ТГ інших регіонів. Середній показник по області становить 5140,1 грн/особу.

Такі результати аналізу дають змогу зробити певні висновки: перше – у регіоні утворено ТГ різні як за площею, так і за чисельністю населення, що свідчить про відмінні «вихідні» умови для досягнення їх фінансової самодостатності; друге – ТГ області характеризуються нижчими, ніж в середньому по країні (5594,8 грн на особу), обсягами власних доходів та наявністю менших обсягів одного з основних ресурсів – землі, що має безпосередній вплив на можливості для розвитку і забезпечення власної самодостатності.

Перейдемо до аналізу фінансових показників забезпечення самодостатності громад Львівської області.

Доходи бюджетів територіальних громад

Аналізуючи динаміку обсягів власних доходів бюджетів територіальних громад Львівської області за період 2016-2021 рр. (рис. 2.5), помітною є тенденція до зростання надходжень.

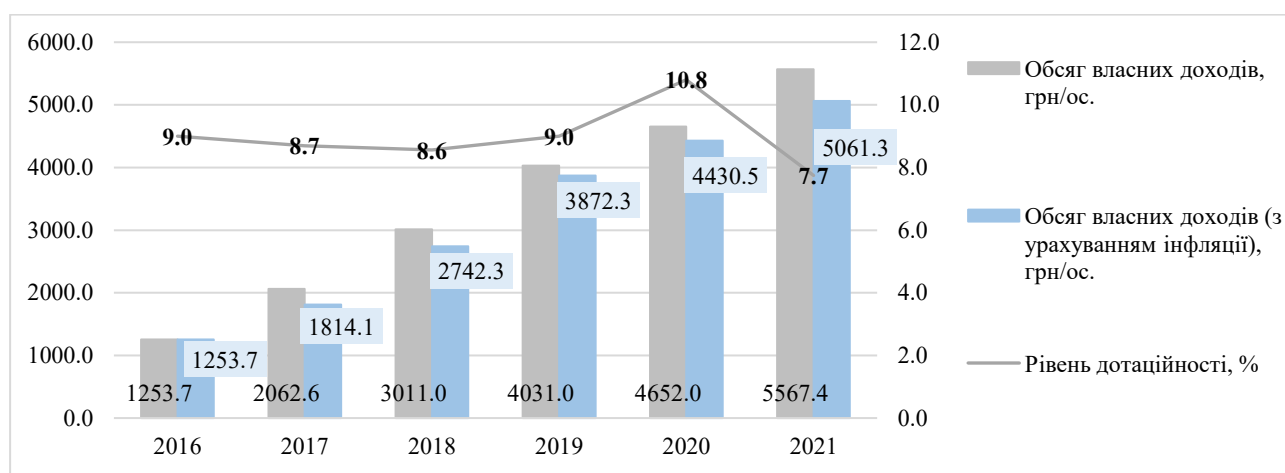

Рис. 2.5. Динаміка власних доходів бюджетів територіальних громад Львівської області, грн/особу, 2016-2021 рр.

Джерело: складено на основі [190]

За аналізований період власні доходи бюджетів громад на особу зросли у 4,4 рази, з урахуванням інфляції – у 4 рази. Знизився також рівень дотаційності – з 9,0% до 7,7%. Зважаючи на такі тенденції, можна зауважити, що з кожним роком в області утворювалися територіальні громади з вищим рівнем фінансової спроможності, що і забезпечило позитивну динаміку.

Порівняння обсягів власних доходів бюджетів територіальних громад регіону у 2021 р. (додаток А) дало змогу виявити диференціацію обсягів власних доходів територіальних громад області, яка становить 3,3 рази. Громадою із найбільшими обсягами власних доходів на особу є Славська ТГ (23940,7 грн), найменшими – Журавненська (7260,0 грн).

Важливо, що 26 з 73 громад (тобто лише 35,3%) характеризуються доходами, вищими від середнього показника, який становить 10381,4 грн на особу. Серед них:

Львівська ТГ – громада з адміністративним центром у місті-обласному центрі; 9 приміських територіальних громад, утворених навколо Львова (Сокільницька, Підберізцівська, Мурованська, Солонківська, Давидівська, Оброшинська, Зимноводівська, Новояричівська, Івано-Франківська); громади з адміністративним центром у містах, які були районними центрами (Пустомитівська, Сколівська, Городоцька, Радехівська, Старосамбірська); - Славська ТГ – у даному випадку, попри значний потенціал самої громади, ключовим чинником високого рівня доходності бюджету є прихід на територію великого інвестора.

Враховуючи отримані результати аналізу, можна зробити висновок: за результатами децентралізації вищий рівень власних доходів бюджетів характерний для ТГ з кращими вихідними умовами (вигідне географічне розташування – приміські громади, розвинута економіка і наявна соціальна інфраструктура – ТГ з центром у містах-районних центрах).

В цьому контексті актуалізується питання джерел наповнення бюджетів територіальних громад. В умовах децентралізації, внаслідок прийняття змін до Бюджетного і Податкового кодексів [98, 103] наприкінці 2014 р. відбулося розширення доходної бази бюджетів територіальних громад через: (1) зміну нормативів розподілу надходжень від справляння загальнодержавних податків і зборів (нормативи розподілу податкових надходжень до бюджетів ТГ станом на 1 жовтня 2022 р. наведено у додатку Б); (2) запровадження нових податків, які справляються до місцевих бюджетів (зокрема, акцизного податку з пального та реалізації підакцизних товарів); (3) передачу з державного до місцевого бюджету надходжень окремих податків (єдиного податку, майнових податків); (4) формування нової системи міжбюджетних трансфертів і вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів.

Аналіз структури доходів бюджетів територіальних громад Львівської області (рис. 2.6) доводить ключову роль у їх наповненні податкових надходжень (60,0%). Значною є частка міжбюджетних трансфертів – 33,9%, невеликою – неподаткових доходів і доходів від операцій з капіталом – 6,1%.

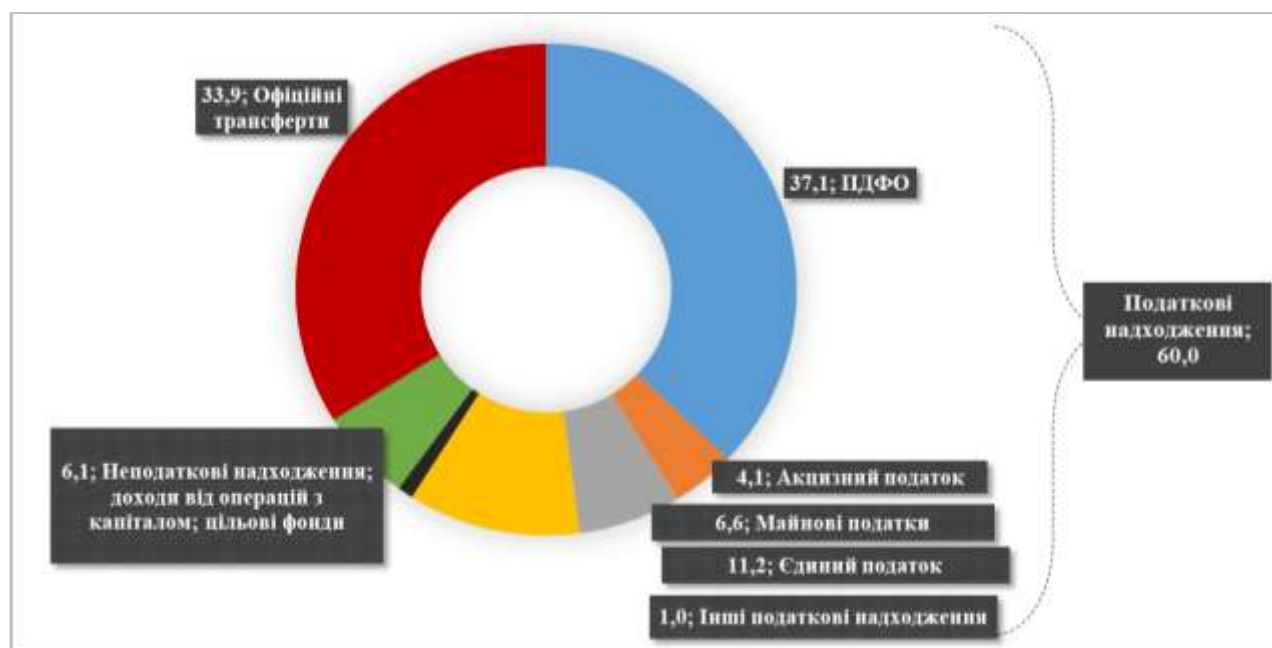

Рис. 2.6. Структура доходів бюджетів ТГ Львівської області, 2021 р., %

Джерело: складено на основі [190]

Бюджетоформуючими податками для громад України і аналізованого регіону є ПДФО (37,1%) і єдиний податок (11,2%), тобто податки, які сплачуються з доходів населення. Вагому роль відіграють майнові податки (6,6%) і акцизний податок (4,1%). Інші надходження забезпечують 1,0% доходів бюджетів. Акцентуємо коротко на закономірностях, проблемах і особливостях справляння податків, які відіграють основну роль у наповненні бюджетів громад (табл. 2.4).

Податок на доходи фізичних осіб. Найбільшими надходженнями податку на одного жителя характеризуються Славська ТГ (16306,0 грн), Сокільницька ТГ (7212,6 грн) та Львівська ТГ (6889,9 грн), найменшими – Журавненська (984,1 грн) і Стрілківська (750,5 грн). Співвідношення між ТГ з найбільшими обсягами ПДФО на жителя і ТГ з найменшими становить майже 22 рази.

Аналізуючи справляння ПДФО до бюджетів громад, видно, що найбільші обсяги надходжень від податку отримують громади, на території яких функціонує велика кількість підприємств (Львівська та Сокільницька).

Таблиця 2.4

Доходи бюджетів ТГ Львівської області у 2021 р.

ТГ	Надходження податку, грн/особу				Частка податку у податкових надходженнях до місцевого бюджету, %			
	ПДФО	Акцизний податок	Місцеві податки	Інші податки	ПДФО	Акцизний податок	Місцеві податки	Інші податки
Бельська	3113,0	24,9	841,2	219,0	74,2	0,6	20,0	5,2
Бібрська	2062,6	335,8	1199,4	542,5	49,8	8,1	29,0	13,1
Біковицька	1015,1	48,0	637,6	649,6	43,2	2,0	27,1	27,6
Боринська	1238,4	8,1	310,2	399,3	63,3	0,4	15,9	20,4
Бориславська	2830,7	185,4	2024,0	714,9	49,2	3,2	35,2	12,4
Бродівська	4458,4	423,6	1268,2	408,1	68,0	6,5	19,3	6,2
Буська	2919,1	523,2	1157,2	354,6	58,9	10,6	23,4	7,2
Великолюбінська	3667,7	194,0	1222,8	555,3	65,0	3,4	21,7	9,8
Великомостівська	2913,2	110,6	729,5	292,6	72,0	2,7	18,0	7,2
Глинянська	2046,9	179,1	1372,8	383,1	51,4	4,5	34,5	9,6
Гніздичівська	2322,2	18,3	1843,5	390,3	50,8	0,4	40,3	8,5
Городоцька	3294,5	569,4	1489,4	730,4	54,2	9,4	24,5	12,0
Грабовецько-Дулібівська	1815,0	1135,5	1117,9	711,0	38,0	23,8	23,4	14,9
Давидівська	3250,1	1394,8	2155,0	2142,3	36,3	15,6	24,1	24,0
Добромільська	1220,7	65,1	722,8	777,6	43,8	2,3	25,9	27,9
Добросинсько-Магерівська	1262,4	65,5	780,0	113,1	56,8	3,0	35,1	5,1
Добротвірська	3503,5	51,6	1140,8	2076,6	51,7	0,8	16,8	30,7
Дрогобицька	2311,0	261,7	1244,4	396,1	54,9	6,2	29,5	9,4
Жидачівська	3506,9	301,7	1987,6	433,3	56,3	4,8	31,9	7,0
Жовківська	2486,6	643,6	1119,4	428,3	53,2	13,8	23,9	9,2
Жовтанецька	4156,0	119,4	1416,2	608,5	66,0	1,9	22,5	9,7
Журавненська	984,1	47,6	882,8	216,6	46,2	2,2	41,4	10,2
Заболотцівська	2799,4	1152,6	1071,9	556,7	50,2	20,7	19,2	10,0
Зимноводівська	2410,6	1531,8	2478,5	899,7	32,9	20,9	33,9	12,3
Золочівська	3283,9	288,6	1250,6	456,3	62,2	5,5	23,7	8,6
Івано-Франківська	5046,9	372,1	1603,8	382,0	68,2	5,0	21,7	5,2
Кам'янка-Бузька	4552,3	295,5	1828,0	509,1	63,4	4,1	25,4	7,1
Козівська	1427,0	137,7	1060,3	347,8	48,0	4,6	35,7	11,7
Комарнівська	1888,7	117,1	1300,1	305,1	52,3	3,2	36,0	8,4
Красненська	1949,9	51,6	1360,5	273,0	53,6	1,4	37,4	7,5
Куликівська	2794,3	486,8	1150,3	159,4	60,9	10,6	25,1	3,5
Лопатинська	1807,6	81,4	958,6	680,0	51,2	2,3	27,2	19,3
Львівська	6889,9	658,0	3552,2	1241,0	55,8	5,3	28,8	10,1
Меденицька	1620,0	62,1	721,0	1400,5	42,6	1,6	19,0	36,8
Миколаївська	2456,7	132,8	1530,2	943,4	48,5	2,6	30,2	18,6
Моршинська	2950,1	203,3	2153,6	780,5	48,5	3,3	35,4	12,8
Мостиська	1797,7	237,9	944,7	1011,2	45,0	6,0	23,7	25,3
Мурованська	3902,2	2241,0	4140,2	1840,5	32,2	18,5	34,1	15,2
Новокалінівська	3506,5	505,4	1257,4	676,4	59,0	8,5	21,1	11,4
Новороздільська	2351,9	131,0	897,2	206,9	65,6	3,7	25,0	5,8
Новояворівська	3565,1	271,7	1183,9	465,8	65,0	5,0	21,6	8,5
Новояричівська	2152,4	637,3	1835,9	923,8	38,8	11,5	33,1	16,6
Оброшинська	4857,7	269,4	1441,2	1991,9	56,7	3,1	16,8	23,3
Перемишлянська	3600,6	159,2	1245,6	249,0	68,5	3,0	23,7	4,7
Підберізіцівська	2142,1	2142,4	4231,7	809,5	23,0	23,0	45,4	8,7
Підкамінська	1403,7	86,1	694,5	197,4	58,9	3,6	29,2	8,3
Поморянська	1288,4	9,2	1125,6	117,6	50,7	0,4	44,3	4,6
Пустомитівська	5568,9	310,3	2798,1	881,7	58,3	3,2	29,3	9,2

ТГ	Надходження податку, грн/особу				Частка податку у податкових надходженнях до місцевого бюджету, %			
	ПДФО	Акцизний податок	Місцеві податки	Інші податки	ПДФО	Акцизний податок	Місцеві податки	Інші податки
Рава-Руська	2035,2	689,4	1171,5	267,5	48,9	16,6	28,1	6,4
Радехівська	3860,9	243,9	1570,1	515,2	62,4	3,9	25,4	8,3
Ралівська	1179,1	25,4	1028,7	660,0	40,8	0,9	35,6	22,8
Розвадівська	2158,3	374,1	1259,9	679,4	48,3	8,4	28,2	15,2
Рудківська	1382,5	85,0	820,5	332,1	52,8	3,2	31,3	12,7
Самбірська	3790,6	372,9	1870,7	476,1	58,2	5,7	28,7	7,3
Сколівська	2520,8	843,9	1003,4	751,1	49,2	16,5	19,6	14,7
Славська	16306,0	166,0	1378,8	289,9	89,9	0,9	7,6	1,6
Сокальська	3169,2	165,9	1047,7	384,9	66,5	3,5	22,0	8,1
Сокільницька	7212,6	5807,8	3877,5	454,4	41,6	33,5	22,3	2,6
Солонківська	4511,5	2375,0	3180,1	1254,6	39,8	21,0	28,1	11,1
Старосамбірська	2821,9	148,2	825,2	778,8	61,7	3,2	18,0	17,0
Стрийська	4589,2	338,3	1707,8	722,2	62,4	4,6	23,2	9,8
Стріківська	750,5	12,2	581,4	83,5	52,6	0,9	40,7	5,8
Судовишнянська	1334,7	327,1	1214,7	769,4	36,6	9,0	33,3	21,1
Східницька	1407,5	189,2	1574,4	725,8	36,1	4,9	40,4	18,6
Тростянецька	2490,5	760,0	2526,1	533,1	39,5	12,0	40,0	8,4
Трускавецька	2729,0	358,0	2481,4	461,2	45,3	5,9	41,2	7,6
Турківська	3453,8	139,4	598,7	373,8	75,6	3,1	13,1	8,2
Хирівська	1045,8	151,6	786,6	147,9	49,1	7,1	36,9	6,9
Ходорівська	1881,6	94,7	1671,8	146,7	49,6	2,5	44,1	3,9
Червоноградська	3821,0	371,8	1316,8	776,1	60,8	5,9	20,9	12,3
Шегинівська	3044,3	1294,0	1185,1	1885,2	41,1	17,5	16,0	25,4
Щирецька	1724,4	145,1	1410,3	390,8	47,0	4,0	38,4	10,6
Яворівська	3935,8	523,0	833,3	481,5	68,2	9,1	14,4	8,3

Джерело: складено на основі [190]

Аналогічно і Славська громада, яка має зовсім інше географічне розташування. Аналізуючи фінансову спроможність бюджету громади, бачимо, що до утворення Славської ТГ доходи бюджету с. Славське становили 6 млн грн, після утворення і приходу у громаду потужного інвестора (ОККО Group [63]) – 130 млн грн. ПДФО у складі податкових доходів бюджету громади становить 89,9%, що є найбільшим показником серед громад Львівщини та свідченням недиверсифікованості джерел доходів і повної залежності громади від надходження цього податку, що є ризиком забезпечення самодостатності громади на довгострокову перспективу.

Аналізуючи надходження ПДФО до бюджетів територіальних громад, які були утворені та функціонували на території Львівської області, в умовах адміністративно-територіальної реформи у 2016-2021 років (рис. 2.7), помітна тенденція до поступового постійного зростання обсягів доходів від справляння податку на одну особу. Якщо у 2016 році до бюджетів громад надійшов ПДФО в обсязі 503,8 грн/ос., то у 2020 році, після завершення I етапу реформи (добровільного), – 2472,8 грн/ос., тобто відбулося зростання у 8 разів. А по завершенню II етапу реформи – доходи від ПДФО зросли майже удвічі порівняно з 2020 роком та становили 4242,7 грн/ос. Постійний приріс надходження податку на одного жителя громади свідчить про зростання рівня фінансової самодостатності громад з кожним роком.

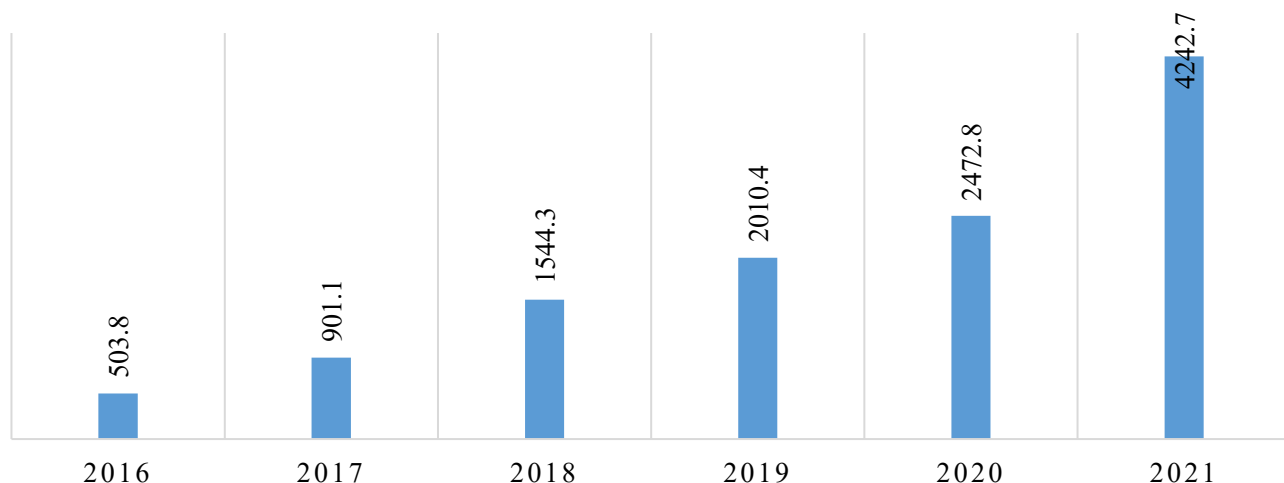

Рис. 2.7. Динаміка надходжень ПДФО на одну особу до бюджетів територіальних громад Львівської області, 2016-2021 рр., грн/ос.

Джерело: складено на основі [190]

Питання справляння ПДФО до бюджетів територіальних громад є актуальним впродовж усього періоду децентралізаційних реформ, адже це основний бюджетоформуєчий податок, від якого залежить їх самодостатність. Тому цю проблематику досліджують з різних сторін. За період з моменту створення перших ОТГ виділяють два проблемні аспекти справляння ПДФО до їх бюджету.

1. Нечіткість та суперечність законодавства щодо визначення бюджету, до якого має справлятися ПДФО. Відповідно до норм чинного законодавства, цей

податок справляється до місцевого бюджету за фактичним місцем розташування юридичної особи, яка виплачує працівникам оподатковуваний дохід. Проблема полягає у нечіткості та суперечності норм законодавчих актів України (у даному випадку, Господарського (ст. 64) і Податкового (ст. 168) кодексів), внаслідок чого в нашій країні немає усталеної практики сплати ПДФО за працівників, зайнятих у структурних підрозділах компаній.

Згідно з дослідженням «Місце сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні – юридична історія та поточна практика» [70], проведеного Київською школою економіки, в межах якого опитано представників 25-ти великих компаній і державних установ (де зайнято 650 тис. осіб, а сума сплачених податків з доходів становить до 10 млрд грн щорічно), переважаючою в Україні є практика сплати компаніями ПДФО за місцем фактичного розташування підприємства (76%). Проте ¼ підприємств сплачують цей податок централізовано – на рівень обласних підрозділів компаній.

Це проблема для територіальних громад, на території яких підрозділи таких підприємств розташовані і функціонують, адже вони чинять вплив на екологію громади, користуються комунальною інфраструктурою, проте не сплачують до бюджету податків. Одним з наслідків її прояву є те, що з моменту створення перших ОТГ спостерігається ситуація, коли ПДФО стало інструментом «переговорів» і «торгу» між підприємцями та органами місцевого самоврядування. Підприємства погоджуються сплачувати податок до місцевого бюджету за умови, якщо місцева влада йде «назустріч» у вирішенні питань покращення інфраструктури, місцевих доріг тощо.

Ситуація, коли «нечіткість» податкового законодавства дає можливість суб'єктам господарювання «обирати» бюджет сплати ПДФО (бюджетоформуючого податку для більшості громад України), супроводжується такими ризиками для розвитку громад:

- акумулюванням значних обсягів коштів від сплати ПДФО у бюджетах територіальних громад з центром у містах обласного значення;

- недоотриманням сільських територіальних громад значних надходжень до місцевих бюджетів;
- виникненням фінансової залежності місцевого самоврядування від підприємств-платників ПДФО;
- корупційними ризиками – у контексті «усних домовленостей» між ОМС та суб'єктом господарювання.

2. *Невідповідність моделі сплати ПДФО до місцевого бюджету за місцем розташування суб'єкта господарювання трактуванню податку як плати особи за отримувані соціальні послуги у громаді проживання.* Вітчизняна модель справляння ПДФО відрізняється від моделей у європейських країнах з високим рівнем децентралізації за доходами, де ПДФО сплачується до бюджетів за місцем проживання особи [34], що має «вирівнюючий» характер для наповнення місцевих бюджетів.

В Україні у 2020 р. 15,3% (а у Львівській, Івано-Франківській та Київській областях – понад ¼) зайнятого населення у віці 15-59 років працювали за межами свого населеного пункту. Відповідно до бюджетів сільських територіальних громад не надійшло значних обсягів фінансових ресурсів. Зокрема, мова йде про громади, які розташовані поблизу великих міст, у яких переважно зайняті їх мешканці: ПДФО надійшло до міських бюджетів, а не у громади, у яких працівники проживають. Відповідно, йде мова про прямий вплив чинника сплати ПДФО на рівень фінансової спроможності територіальних громад.

На нашу думку, це матиме безпосередній вплив і на фінансову самодостатність територіальних громад на довгострокову перспективу. Адже ТГ, на території яких відсутні підприємницькі структури, і далі не матимуть змоги розвивати соціальну інфраструктуру, покращувати якість послуг у громаді і т.д., оскільки не отримують значних надходжень до місцевих бюджетів. З часом це поглибить диспропорції у розвитку територіальних громад, адже зумовить: (1) посилення міських територіальних громад, (2) міграцію населення з сільських громад у контексті «голосування ногами» у громади, які здатні до саморозвитку і є фінансово спроможними. Така ситуація супроводжується ризиком поглиблення

диспропорції у розвитку територіальних громад, адже може зумовити: (1) посилення міських територіальних громад, (2) міграцію населення з сільських громад у контексті «голосування ногами» у громади, які здатні до саморозвитку і є фінансово спроможними.

Крім ПДФО, вагомим джерелом наповнення бюджетів громад є акцизний податок та місцеві податки і збори, особливості і проблеми справляння яких розглянуто далі. Водночас аналіз динаміки надходження цих податків до місцевих бюджетів у Львівській області, так як і в умовах аналізу надходження ПДФО, дає змогу ствержувати про зростання фінансової самодостатності громад завдяки збільшенню надходжень цих податків. Так, за п'ять років (2016-2021 рр.) надходження акцизного податку зросла у 1,5 рази, місцевих податків і зборів (які встановлюються на рівні громад) – у 2,6 разів (рис.2.8).

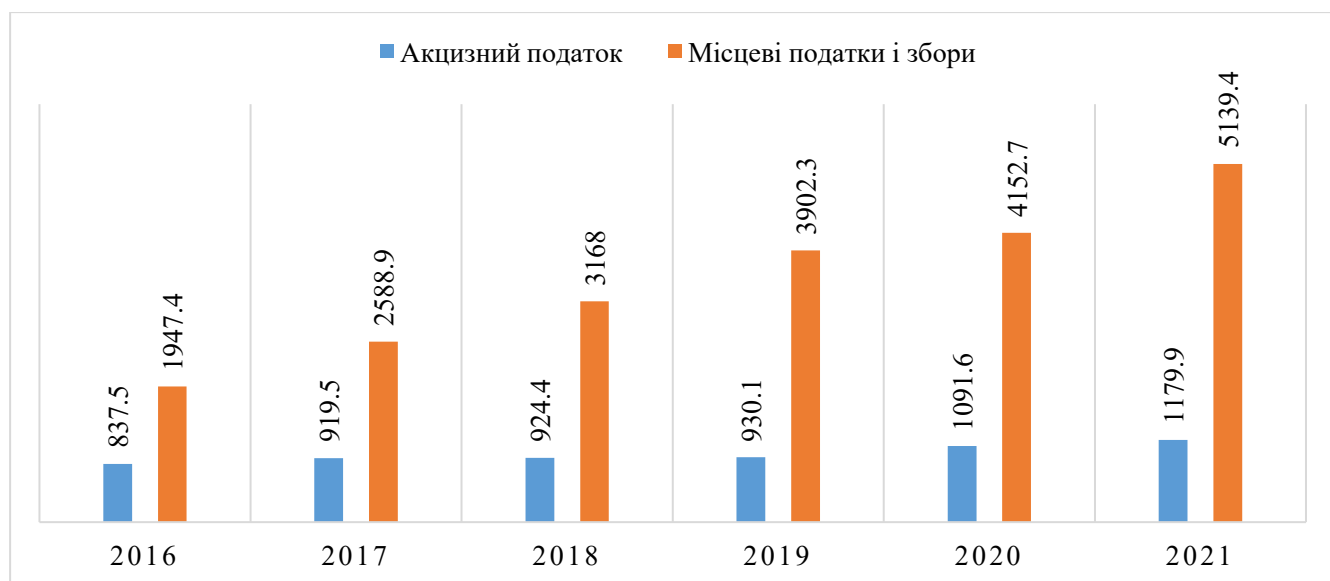

Рис. 2.8. Динаміка надходження акцизного податку та місцевих податків і зборів до місцевих бюджетів Львівської області, 2016-2021 рр., млн. грн

Джерело: складено на основі [190].

Акцизний податок. Аналізуючи сплату цього податку, варто його розглядати, виділивши дві складові податку: акциз на пальне та акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів.

За період, коли акциз на пальне надходить до бюджетів територіальних громад (2015-2022 рр.), можна зауважити вплив *географічного чинника* на його

справляння. Податок відіграє вагомую роль для громад, на території яких є АЗС, відповідно прослідковується залежність обсягів його надходжень від проходження по території громади автошляхів або розташування на її території чи поблизу великого міста, де зазвичай є АЗС. У Львівській області найбільшими обсягами податку на особу характеризуються приміські громади навколо Львова – Сокільницька (5807,8 грн), Підберізіцівська (2142,4 грн), Мурованська (2241,0 грн), Давидівська (1394,8 грн), Зимноводівська (1531,8 грн).

За період існування податку і його справляння до бюджетів громад постійно актуалізується *ризик втрати податку як джерела доходів місцевих бюджетів*. Мова про потребу цільового використання податку на пальне (а, відповідно, і акумулювання його до спеціального фонду державного бюджету) ведеться з моменту його запровадження. Окрім того, в умовах воєнного часу цей податок тривалий час не стягували заради стабілізації цін на ринку пального. Тому для громад, у складі податкових доходів яких акциз займає велику частку, залежність від його надходжень є ризиком для їх фінансової стабільності.

Щодо акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизними товарами, він займає невелику частку у доходах бюджетів територіальних громад, хоча і має значний потенціал. Проблема невеликих надходжень від його справляння обумовлена *тіньовим характером роздрібною торгівлю*.

Місцеві податки і збори. Ця категорія податків стала вагомим джерелом доходів місцевих бюджетів лише з 2015 р., коли внесенням змін до Бюджетного і Податкового кодексів [95, 100] було визначено склад місцевих податків і зборів: майнові податки (плата за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок), єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір (рис. 2.9, додаток Б).

62,0% надходжень від справляння місцевих податків і зборів до бюджетів ТГ Львівської області становить єдиний податок, 26,7% - плата за землю (при чому, переважну частку цього податку займає земельний податок, сплачений юридичними особами), 10,2% - податок на нерухоме майно, відмінне від земельної

ділянки (7,2% з якого сплачений юридичними особами), 1,1% - транспортний податок, туристичний збір та збір за місця для паркування транспортних засобів.

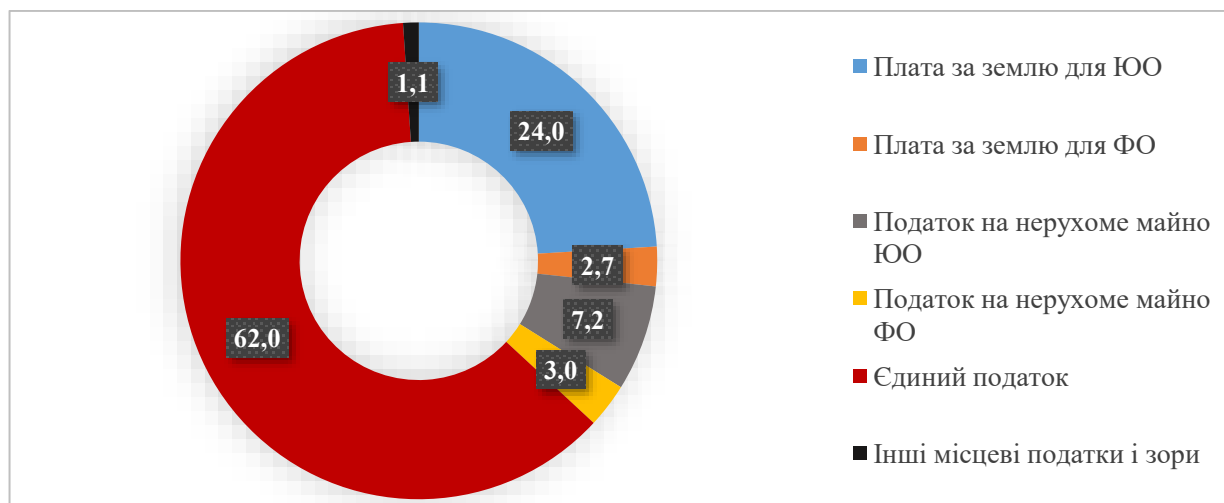

Рис. 2.9. Структура надходжень місцевих податків і зборів до бюджетів ТГ Львівської області, 2021 р., %

Джерело: складено на основі [184]

Згідно норм вітчизняного законодавства, до місцевих належать податки і збори, що встановлені в межах граничних розмірів ставок, визначених цим Податковим кодексом, рішеннями сільських, селищних, міських рад у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад. Зважаючи, що саме органи місцевого самоврядування встановлюють ставки цих податків та визначають умови їх сплати до бюджету, їх частка у складі податкових надходжень бюджетів ТГ дуже різна: від 45,4% (Підберіздівська ТГ) до 7,6% (Славська ТГ). Це дає змогу стверджувати про різну політику та різні цілі органів місцевого самоврядування ТГ щодо встановлення місцевих податків і зборів.

Видатки бюджетів територіальних громад

В основі досягнення самодостатності територіальної громади – ефективна видаткова політика. Аналіз структури видатків бюджетів ТГ Львівської області (рис. 2.10) дозволяє виявити такі особливості:

(1) основна частина видатків з місцевих бюджетів ТГ спрямовується на фінансове забезпечення надання мешканцям громади соціальних послуг (освіти,

охорони здоров'я, соціального захисту та соціального забезпечення, духовного і фізичного розвитку) – 60,5%. Водночас, у цій категорії видатків переважають видатки на освіту (49,0%), що обумовлене доволі розгалуженою мережею шкіл у більшості територіальних громад;

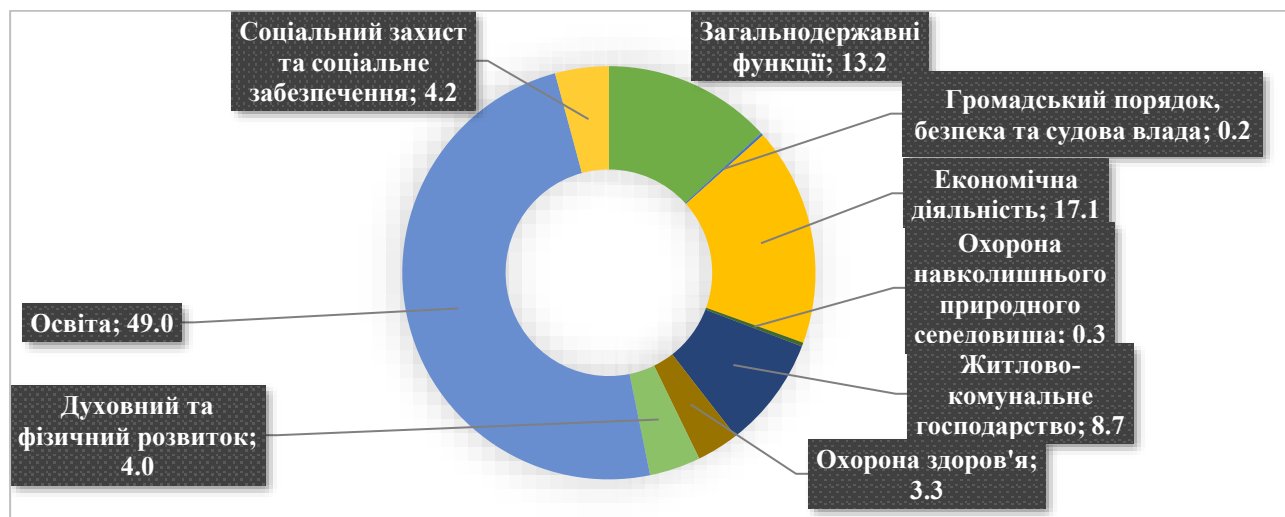

Рис. 2.10. Структура видатків бюджетів територіальних громад Львівської області, 2021 р., %

Джерело: складено на основі [190]

(2) видатки на загальнодержавні функції (у т.ч. видатки на утримання апарату управління) становлять 13,2%. Це значно менша частка порівняно з попередніми періодами (для прикладу, у 2020 р. – 20,2%, у 2018 р. – 22,8%), коли остаточного формування ТГ ще не відбулося;

(3) видатки на житлово-комунальну інфраструктуру становлять 8,7% загального обсягу видатків з бюджетів громад;

(4) видатки на економічний розвиток у 2021 р. становлять 17,1%. Якщо звернути увагу на динаміку виділення коштів з бюджетів громад на економічну діяльність, видно, що на початкових етапах утворення ОТГ частки видатків на цей напрям були значно меншими (у 2016 р. – 5,4%, у 2017 – 6,7%), проте цей показник постійно збільшувався і у 2020 р. становив 17,0%.

Видатки на економічну діяльність є вагомим напрямом саме у контексті забезпечення економічної самодостатності територіальних громад. Адже сюди відносяться видатки на: сільське господарство, лісове господарство та мисливство,

рибне господарство, паливно-енергетичний комплекс, промисловість та будівництво, транспорт, зв'язок, телекомунікації та інформатику, інші галузі економіки.

У всі періоди після утворення ОТГ та ТГ у видатках на економічну діяльність превалювали видатки на будівництво та дорожнє господарство, тобто кошти вкладалися у ремонти об'єктів соціальної інфраструктури (школи, амбулаторії, дитсадки, народні дома, бібліотеки) та ремонт місцевих доріг, а не на розвиток підприємництва. Для прикладу, у 2020 р. сумарно на будівництво і дорожнє господарство було спрямовано 86,0% видатків на економічну діяльність. Натомість у 2021 р. на будівництво і транспорт було спрямовано лише близько ½ видатків на економічну діяльність. 49,7% - на іншу економічну діяльність, у тому числі кошти, які спрямовуються на вироблення земельної документації та планування території громад. Відповідно, можна стверджувати, що імовірний «рубікон» громади уже пройшли, адже основні ремонти та відновлення інфраструктури здебільшого виконані, і тепер органи самоврядування спрямовують кошти на інші напрями, які мають важливе значення для їх розвитку. Зокрема, в цьому контексті варто акцентувати на розробленні містобудівної документації та проведенні комплексного планування території.

Міжбюджетні трансферти

Більше 1/3 доходів бюджетів територіальних громад становлять трансферти, передані з державного бюджету та інших місцевих бюджетів. В умовах децентралізації склад та роль трансфертів з державного бюджету було кардинально змінено у двох напрямках.

1.Змінено структуру міжбюджетних трансфертів за рахунок збільшення обсягів надаваних коштів через використання субвенцій як інструменту фінансування видаткової частини бюджетів.

У 2014 р., до внесення змін до Бюджетного кодексу, видатки на виконання делегованих повноважень з місцевих бюджетів враховувалися в розрахунку дотації вирівнювання з державного бюджету; з 2015 р. відбулося формування субвенцій різного цільового спрямування. Застосування цього інструменту спрямоване на

забезпечення цільового використання переданого ресурсу, тобто відбулося зниження ролі органів самоврядування на розподіл цих коштів.

Аналіз структури міжбюджетних трансфертів в складі доходів бюджетів територіальних громад Львівської області (рис. 2.11) дозволяє зауважити, що субвенції з державного бюджету різного цільового призначення становлять 70 % від загального обсягу трансфертів.

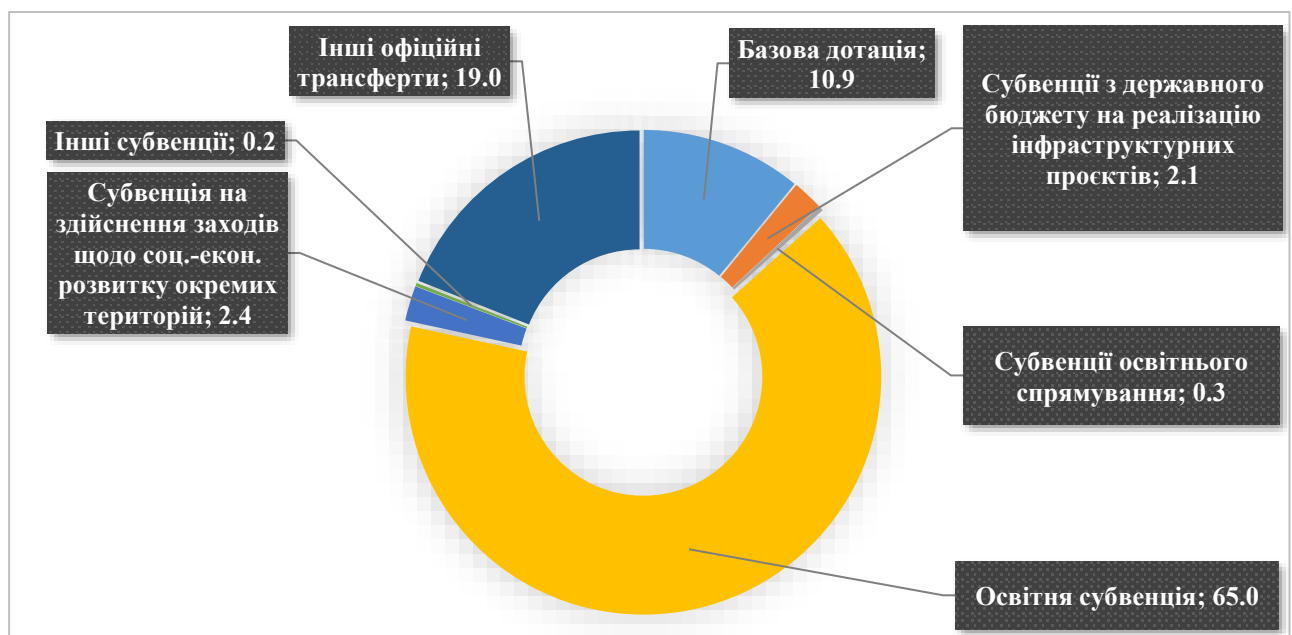

Рис. 2.11. Структура міжбюджетних трансфертів у доходах бюджетів територіальних громад Львівської області, 2021 р., %

Джерело: складено на основі [190]

Серед них основну частину займає освітня субвенція (65%), яка спільно з іншими субвенціями освітнього спрямування покриває близько половини усіх видатків з бюджетів територіальних громад Львівської області на освіту. Іншими напрямками, за якими надаються субвенції, є реалізація інфраструктурних проєктів (2,1%) та забезпечення соціально-економічного розвитку окремих територій (2,4%).

2. *Запроваджено механізм горизонтального вирівнювання податкової спроможності місцевих бюджетів, який має не лише роль вирівнювача фінансових можливостей громад (реверсна/базова дотація), а й стимулюючий*

вплив на органи місцевого самоврядування для нарощення фінансових ресурсів (базова дотація забезпечує 80% потрібного фінансового ресурсу, а решту мають акумулювати на рівні громади).

З-поміж 73 територіальних громад Львівської області у 2021 р. реверсну дотацію до державного бюджету сплачували 12 ТГ: Львівська (735832,3 тис. грн), Славська (36297,5 тис. грн), Стрийська (16203,5 тис. грн), Сокільницька (12381,3 тис. грн), Пустомитівська (7113,5 тис. грн), Яворівська (5242,1 тис. грн), Бродівська (2728,8 тис. грн), Солонківська (1770,6 тис. грн), Івано-Франківська (1650,4 тис. грн), Кам'янка-Бузька (779,1 тис. грн), Оброшинська (326,8 тис. грн) і Добротвірська (128,6 тис. грн).

Чотири ТГ (Червоноградська, Самбірська, Жовтанецька, Городоцька) мають показник податкоспроможності на рівні 0,9-1,1, тобто не отримують базової та не віддають реверсної дотацій (рис. 2.12).

Загалом з бюджетів територіальних громад регіону до державного бюджету у 2021 році спрямовано 820,45 млн грн реверсної дотації. Натомість до регіону надійшло 1060,0 млн грн базової дотації (в середньому по регіону це становить 422,2 грн базової дотації на одну особу). 58 ТГ є дотаційними, тобто майже 80% громад. За показником обсягу наданої дотації найбільш фінансово залежною від державного бюджету є Дрогобицька ТГ (101356,0 тис. грн), за показником наданої дотації на одного жителя – Боринська (1956 грн на особу) та Стрілківська (1834 грн).

Згідно статті 99 Бюджетного кодексу України, горизонтальне вирівнювання податкоспроможності бюджетів місцевого самоврядування здійснюється з врахуванням надходження ПДФО за останній звітний бюджетний період. Тобто коефіцієнт розраховується на основі лише одного податку. На нашу думку, це основний проблемний аспект механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності, який знижує рівень ефективності міжбюджетного вирівнювання. Адже в існуючій ситуації неврахування ролі в наповненні місцевих бюджетів громад усіх інших податкових і інших видів податків (яких загалом по

ТГ Львівської області 62,9%) призводить до *перекосу* в бік громад з переважаючою роллю інших надходжень в складі доходів їх бюджетів.

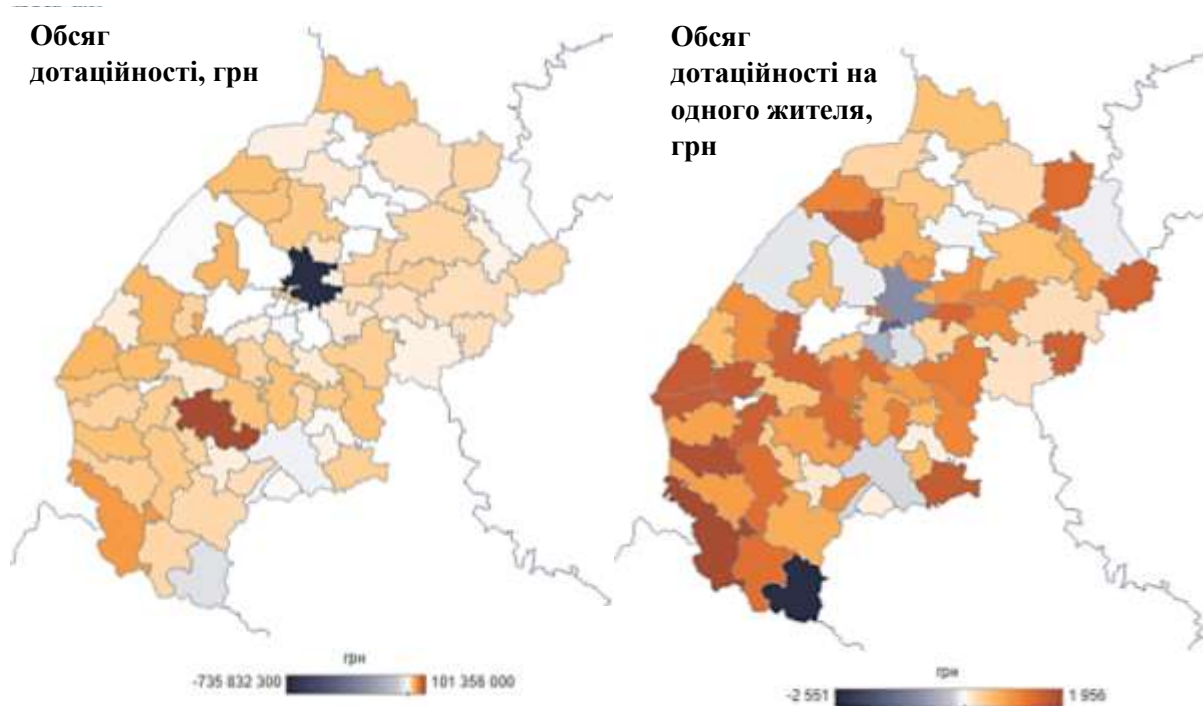

Рис. 2.12. Рівень дотаційності територіальних громад Львівської області, 2021 р.

Джерело: складено на основі [9]

Отже, за результатами проведеного аналізу забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад на прикладі громад Львівської області, який проводився з метою визначення основних проблем цього процесу, можна виділити певні дискусійні аспекти. Виходячи з того, що в умовах реформи АТУ та утворення територіальних громад *відбулося зростання диспропорцій їх фінансової спроможності та економічного розвитку*, варто виділити основні проблеми, з якими стикаються ТГ у процесі забезпечення власної самодостатності.

Основним чинником, який має переважаючий вплив на формування доходів бюджетів територіальних громад, є вихідні умови їх об'єднання (географічне розташування, пролягання через територію важливих транспортних шляхів,

розвинена соціальна інфраструктура, функціонування на території потужних підприємств): в умовах децентралізації більше ресурсів отримали громади, які мали кращі позиції і до реформи. Адже більше ПДФО надходить до бюджетів громад, на території яких функціонують підприємства, акцизу – ті громади, через які проходять важливі автошляхи або які є приміськими, плати за землю і податку на нерухому майно, відмінне від земельної ділянки, - громади, на території яких знову ж таки функціонують підприємства (адже основну частку цих податків сплачують юридичні особи). Відповідно все більше зростає прірва між розвиненими та депресуючими громадами, які, через відсутність достатньої кількості потужних платників податків, не можуть забезпечити свою самодостатність.

Здавалося б, забезпечити вирівнювання диспропорцій та нівелювати вплив цього чинника покликаний механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів. Проте через недосконалу систему розрахунку індекса податкоспроможності (який обчислюється виключно на основі врахування ПДФО) відбуваються перекоси у наданні базової дотації та невідповідність між потребами і отриманим ресурсом.

Водночас на базовий рівень передано доволі значні повноваження, які часто підкріплені цільовими субвенціями на їх виконання. Проте в умовах подій останніх років і низки перманентних криз навіть політика держави щодо міжбюджетних трансфертів характеризується нестійкістю, відповідно на «плечі» органів місцевого самоврядування територіальних громад покладено значне навантаження. Тому першочерговим завданням, аналізуючи видатки з бюджетів громад, місцеві ради вбачають у наданні якісних і достатніх соціальних послуг. Економічний розвиток громади (попри позитивну динаміку видатків) фінансується все ще за залишковим принципом, що теж не має суттєвого впливу на зміцнення самодостатності громад.

Питання виживання територіальних громад в кризових умовах – умовах воєнного стану – дослідимо далі.

2.2. Науково-методичний підхід і комплексне оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад

Реформа децентралізації в Україні стала інституційною основою економічного розвитку територій і запровадження нових економічних механізмів формування фінансової самодостатності територіальних громад. На формування фінансового потенціалу громад, а, відтак, високого рівня їхньої фінансової самодостатності, впливають стабільні суспільно-економічні відносини, побудовані на взаємодії влади та суспільства, громадян і бізнесу (стейкхолдерів) задля підвищення добробуту населення, посилення економічної безпеки і забезпечення соціально-економічного розвитку територій. Зміцнення фінансової самостійності територіальних громад, у т.ч. зростання рівня фінансової незалежності від державного бюджету через нарощення обсягів власних доходів і оптимізацію видаткової частини місцевих бюджетів, підвищення інвестиційної привабливості територій задля отримання додаткових фінансових ресурсів, раціональне використання міжбюджетних трансфертів дозволяє забезпечити належний рівень фінансової самодостатності територіальних громад як фундаменту економічного поступу та формування економіки добробуту територій.

У науковому дискурсі спостерігається нестача комплексних методик оцінювання фінансової самодостатності громад регіонів України. На нормативно-законодавчому рівні існує методика оцінювання спроможності територіальних громад, розроблена Кабінетом Міністрів України у 2016 р., апробована на прикладі 159 громад, створених у 2015 р. В основі методики лежать критерії, що характеризують основні соціально-економічні показники, які впливають на розвиток територіальної громади. Критеріями оцінки рівня спроможності громад є: чисельність населення, що постійно проживає на території спроможної територіальної громади; кількість учнів, що здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, розташованих на території громади; площа території громади; індекс податкоспроможності бюджету територіальної громади; частка місцевих податків та зборів у доходах бюджету громади [52].

Варто зауважити, що прогалинами методики, які зменшують достовірність і прикладну значущість результатів її апробації, є застосування індексного методу оцінювання для кожного критерію з непропорційними інтервалами оцінки, а також використання експертного методу, який має високу статистичну похибку, для побудови шкали рівнів і діапазонів показників.

У 2021 р. Міністерство розвитку громад та територій України представило проект методичних рекомендацій щодо оцінки рівня фінансової спроможності територіальних громад, розроблених з метою визначення рівня потенціалу та здатності громад підтримувати високоякісне надання публічних послуг населенню і задоволення інтересів громадян на відповідній території. Методика ґрунтується на побудові індексу розвитку потенціалу територіальної громади з використанням таких показників, як: доходи загального фонду (у розрахунку на одного мешканця); частка видатків на утримання апарату ради територіальної громади та її виконавчих органів у бюджеті територіальної громади; капітальні видатки (у розрахунку на одного мешканця); рівень дотаційності бюджету територіальної громади; відсоткова частка заробітної плати у видатках загального фонду бюджету територіальної громади; обсяг видатків на культуру та спорт (у розрахунку на одного мешканця); частка доходів територіальної громади за рахунок трансфертів з державного бюджету; частка місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету територіальної громади [73].

Методика Міністерства усуває прогалини, які присутні у методичних рекомендаціях КМУ, зокрема дозволяє здійснювати компаративний аналіз фінансової спроможності територіальних громад не лише за інтегральним показником, а й за відповідними критеріями. Примітно, що методикою передбачено використання співмірного діапазону (значення кожного індикатора вимірюється від 0,5 до 1) оцінки для кожного показника. Суттєвою перевагою методики є і застосування порогових (критичних) значень індикаторів. Однак, відсутність індикатора оцінки ефективності діяльності територіальної громади як критерію результативності використання фінансового потенціалу території для досягнення цілей економічного розвитку в методиці Міністерства розвитку громад

та територій України можна вважати причиною зменшення її статистичної і прикладної цінності.

На відміну від методики оцінювання спроможності територіальних громад Міністерства розвитку громад та територій України та КМУ, методичний підхід до оцінювання фінансової спроможності громад, розроблений експертами групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Міністерстві регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, ґрунтується на побудові рейтингів та кластерів громад з використання чотирьох фінансових індикаторів: (1) власні доходи у розрахунку на одного жителя, (2) дотаційність бюджетів, (3) частка видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах територіальних громад, без урахування трансфертів із державного бюджету, (4) капітальні видатки у розрахунку на одного жителя без урахування власних надходжень бюджетних установ [90]. Дана методика потребує доопрацювання у частині підвищення економіко-статистичної значущості через формування комплексної системи інформаційно-аналітичного забезпечення дослідження фінансової самодостатності громад. Зокрема, врахування приросту обсягів податкових надходжень як детермінанти можливостей наповнення міських бюджетів, а, відтак, параметру ефективності фінансового менеджменту в громаді.

Примітно, що у науковому дискурсі методики щодо оцінювання фінансової спроможності громад побудовані на основі інтегрального підходу з використанням методу лінійного зважування. Такі дослідження мають методичні обмеження через неможливість побудови валідних рядів даних, що пов'язано з дефіцитом співмірних за просторово-темпоральною ознакою фінансово-економічних показників і сигмуїдального характеру економічних процесів. Натомість, у міжнародній практиці найчастіше застосовується індикативний (простий) метод оцінювання фінансової спроможності територіальних громад. Найбільш прикладного змісту має метод оцінки фінансової спроможності у формі співвідношення обсягів дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів (формула 2.1).

$$FS_t^n = \frac{OI_t^n}{OE_t^n + FC_t^n + LP_t^n + CC_t^n}, \quad (2.1)$$

де FS_t^n – рівень фінансової спроможності n -ої громади у t період часу; OE_t^n – дохід n -ої громади у t період часу, у т.ч. дотації і субвенції; FC_t^n – обсяги інвестицій n -ої громади у t період часу; LP_t^n – обсяги позикових коштів n -ої громади у t період часу, залучених на соціально-економічні ініціативи; CC_t^n – капітальні видатки n -ої громади у t період часу [170].

Диспут у методології дослідження фінансової самодостатності громад характеризується фрагментарністю як у джерелах наукової літератури, так і в нормативно-законодавчій базі. Особливо це стосується напряму дослідження фінансової самодостатності територій як здатності органів місцевого самоврядування самостійно, за рахунок власних коштів та інших фінансових надходжень, забезпечувати необхідний рівень фінансових ресурсів і фінансову автономність громади задля гарантування економічного поступу. Тому одним з найважливіших завдань у процесі оцінювання фінансової самодостатності громад, а, відтак, і рейтингування громад за критерієм ефективності використання фінансового потенціалу задля покращення параметрів економічного розвитку, є розрахунок емпіричного показника фінансової самодостатності територіальних громад.

Із цією метою пропонуємо систему індикаторів, які комплексно визначають фінансову самодостатність, а також результативність й ефективність діяльності громад (формула 2.2). Побудова нової змінної для демонстрації рівня фінансової самодостатності територіальних громад обумовлена зацікавленістю в отриманні інтегральних, валідних і компаративних оцінок.

$$f_i \left(\begin{matrix} InC \\ OutC \end{matrix} \right) = f_i \left(\begin{matrix} \uparrow In_1; \uparrow In_2; \uparrow In_3; \uparrow In_4; \uparrow In_5; \downarrow In_6; \uparrow In_7 \\ \uparrow Out_1; \uparrow Out_2; \uparrow Out_3; \downarrow Out_4; \uparrow Out_5; \uparrow Out_6; \uparrow Out_7 \end{matrix} \right), \quad (2.2)$$

Примітка: \uparrow – позитивний вплив на фінансову самодостатність; \downarrow – негативний вплив на фінансову самодостатність територіальних громад. Поділ індикаторів на стимулятори та дестимулятори здійснено експертним методом.

де InC – дохідна компонента фінансової самодостатності громад; $OutC$ – видаткова компонента фінансової самодостатності громад; In_1 – обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США; In_2 – частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %; In_3 – частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %; In_4 – співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.; In_5 – рівень податкової самостійності громади (співвідношення податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів)), коеф.; In_6 – рівень дотаційності, %; In_7 – співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.; Out_1 – обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США; Out_2 – частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %; Out_3 – видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США; Out_4 – видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США; Out_5 – видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США; Out_6 – видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США; Out_7 – видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США.

Примітно, що видатки на виконання загальнодержавних функцій є показником, який дозволяє оцінити надмірні витрати коштів на утримання та забезпечення функціонування органів місцевого самоврядування, зростання якого не свідчить про збільшення рівня фінансової самодостатності громад. Відтак, цей індикатор є дестимулятором формування фінансової самодостатності територіальної громади.

Методична послідовність оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад (рис. 2.13) передбачає реалізацію трьох етапів:

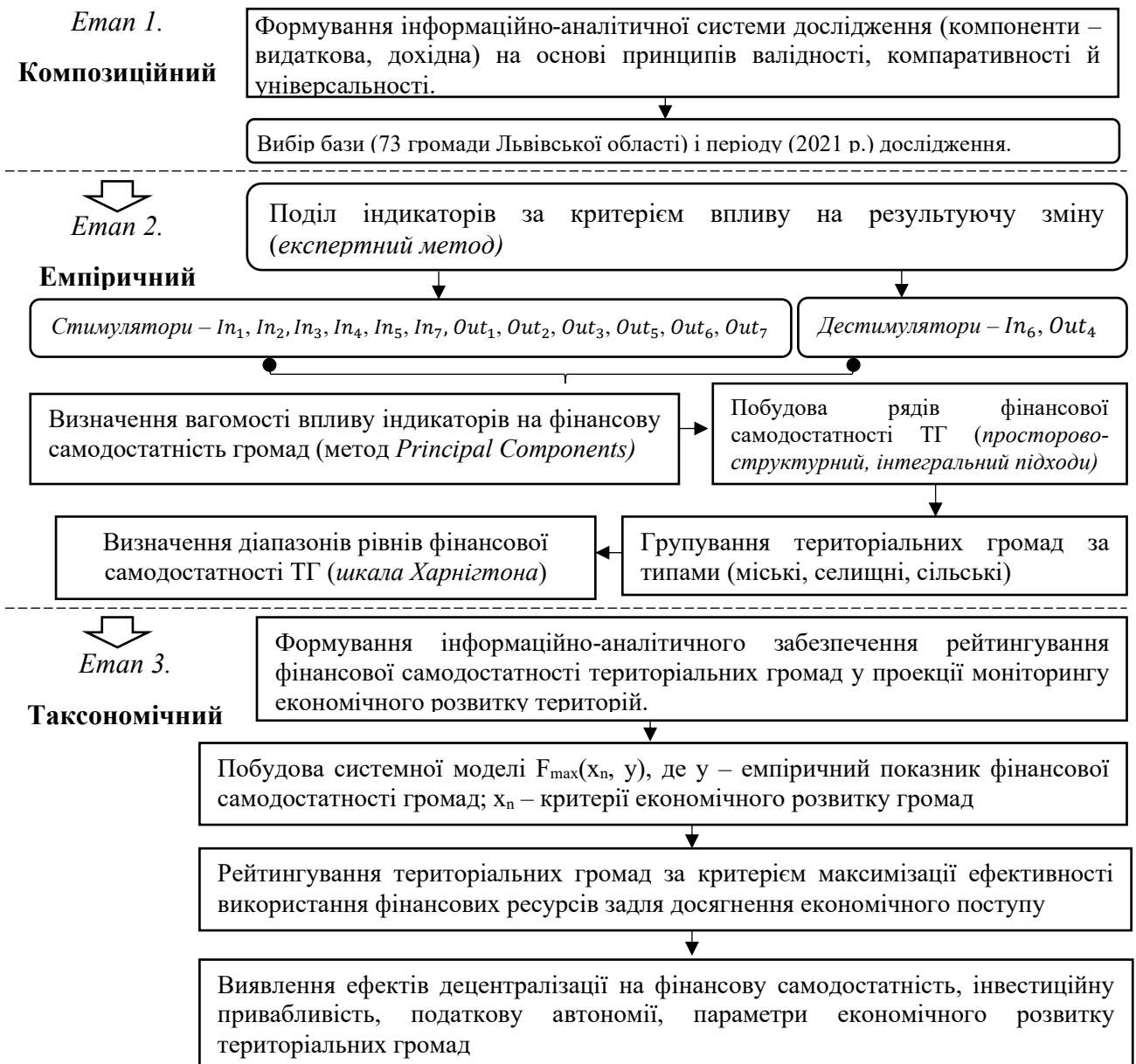

Рис. 2.13. Етапізація методичного підходу до аналізування фінансової самодостатності територіальних громад

Джерело: запропоновано автором

композиційного, емпіричного та таксономічного. Метою композиційного етапу є формування системи індикаторів фінансової самодостатності громад, вибір бази та періоду дослідження. Задля уникнення похибки лімітованих співмірних фінансових показників територіальних громад для дослідження фінансової самодостатності обрано усі територіальні громади Львівської області (73 од.) станом на грудень 2021 р. Застосування динамічного підходу до оцінювання

фінансової самодостатності громад (за 2016-2021 рр.) має методичні обмеження щодо реалізації принципів компаративності та валідності даних.

Емпіричний етап дослідження ґрунтується на застосуванні структурно-просторового та інтегрального підходів, що дозволяє виявити структурні (дохідна та видаткова компоненти) та загальний (інтегральний) рівні фінансової самодостатності територіальних громад. Такий змішаний підхід нівелює статистичну похибку лімітованих динамічних даних, оскільки застосовується декомпозиція основних складових фінансової самодостатності територіальних громад.

Реалізація таксономічного етапу дає змогу аргументувати рівні фінансової самодостатності територіальних громад у проекції оцінки ефективності використання економічного потенціалу території на основі результатів рейтингування громад Львівської області. Побудовані рейтинги на основі максимізації фінансової самодостатності як результуючого параметру та ефективізації використання фінансово-економічних параметрів як ендогенних чинників розвитку громад є інформаційно-аналітичним забезпеченням дослідження ефектів децентралізації, зокрема її впливу на фінансову самодостатність, інвестиційну привабливість, податкову автономію, параметри економічного розвитку громад.

Для побудови співмірних рядів значень індикаторів фінансової самодостатності громад здійснюється нормування показників для кожної групи зокрема за допомогою формули (2.3) для індикаторів-стимуляторів та формули (2.4) для індикаторів-дестимуляторів:

$$a_i^{sn} = x_i^n / k_{nor}, \quad k_{nor} \geq x_{max}^N, \quad (2.3)$$

$$a_i^{dn} = k_{nor} / x_i^n, \quad k_{nor} \leq x_{min}^N, \quad (2.4)$$

де a_i^{sn}, a_i^{dn} – нормовані значення i -го індикатора-стимулятора та дестимулятора n -ої ТГ; k_{nor} – еталонне значення індикаторів; x_i^n – вихідне

значення i -го індикатора n -ої територіальних громад; x_{max}^N, x_{min}^N – максимальне та мінімальне значення i -го індикатора у межах N -сукупності територіальних громад.

Індикатор «Рівень дотаційності» має неоднозначний характер впливу на результуючу зміну, оскільки дотації територіальних громад є як реверсні (від’ємні значення), так і базові (додатні значення). Для індикатора «Рівень дотаційності» нормування здійснюється за формулою (2.5).

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{якщо } a_i^{rev} < 0, \text{ то } a_i^{rev} = 1 \\ \text{якщо } a_i^{rev} > 0, \text{ то } a_i^{dn} = x_{min}^N / x_i^n, \end{array} \right. \left| x_{min} \in (0; \infty) \right. \quad (2.5)$$

де a_i^{rev} – нормоване значення i -го індикатора «Рівень дотації».

На основі методу *Principal Components* за допомогою формули (2.6) розраховано коефіцієнти вагомості впливу індикаторів на формування фінансової самодостатності територіальних громад. Значення коефіцієнтів є сталими величинами для всіх територіальних громад, а суми значень коефіцієнтів індикаторів у межах компонент, а також компонент для кожної територіальної громади рівні 1.

$$w_i^k = |VPC_i^k| / \sum_{i=1}^m |VPC_i^k| \quad (2.6)$$

де w_i^k – коефіцієнт вагомості впливу i -го індикатора k -ої групи на

Вибір даного методу для побудови коефіцієнтів вагомості впливу на формування фінансової самодостатності територіальних громад зумовлений наявністю численних змінних з різними одиницями вимірювання, що дає змогу нівелювати умову колінійності (змінна має декілька однакових значень, для прикладу, 0 або 1) у процесі побудови рядів даних.

На основі просторово-структурного підходу з використанням методу лінійного зважування за формулою (2.7) розраховано структурні (дохідна і видаткова компоненти) рівні фінансової самодостатності громад, а на основі інтегрального підходу за формулою (2.8) – загальний рівень фінансової самодостатності територіальних громад.

$$CFSS_k^n = \sum_{i=1}^j w_i^k * a_i^n, \quad (2.7)$$

$$FSS_n = \sum_{k=1}^m w_k^n * CFSS_k^n, \quad (2.8)$$

де $CFSS_k^n$ – структурні рівні фінансової самодостатності k -ої компоненти n -ої територіальної громади; FSS_n – інтегральний емпіричний коефіцієнт фінансової самодостатності n -ої територіальної громади; w_k^n – коефіцієнт вагомості впливу k -ої групи на формування фінансової самодостатності n -ої територіальної громади.

Рейтингування територіальних громад за критерієм максимізації ефективності використання фінансових ресурсів задля досягнення економічного поступу здійснюється на основі умови-рівняння (2.9) з використанням моделі (2.10).

$$f_i \begin{pmatrix} InC \\ OutC \end{pmatrix} = FSS_n \xrightarrow{max} f_i(DvC) = \begin{pmatrix} Dv_1 \\ Dv_2 \\ Dv_3 \\ Dv_4 \end{pmatrix} \quad (2.9)$$

$$F(f_i(DvC); FSS_n) \xrightarrow{(x;y)} max \quad (2.10)$$

де DvC – параметри економічного розвитку територіальних громад; Dv_1 – кількість великих платників податків, у розрахунку на 10 тис. населення, од.; Dv_2 – субвенція на соціально-економічний розвиток територій, у розрахунку на одну особу, дол. США; Dv_3 – кількість активних платників податків, у розрахунку на одну особу, од.; Dv_4 – частка податків, сплачених до місцевого бюджету 10-ма найбільшими платниками, %.

Органи місцевого самоврядування за рахунок коштів місцевого бюджету надають широкий спектр послуг місцевим жителям, які повинні бути фінансово підкріплені. Тому власні доходи є тригером формування фінансової самодостатності територіальних громад. Зокрема, на формування фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області у 2021 р. найбільший вплив мали ці показники (18,5 % і 19,0 % відповідно) (табл. 2.5). Найменший вплив у дохідній компоненті мав індикатор «Частка власних доходів громади (без

трансфертів) у ВРП» (9,2 %). Примітно, що високий вплив на формування фінансової самодостатності громад у дохідній компоненті має рівень дотаційності (16,1 %) і співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади (14,7 %), що свідчить про високу фінансову залежність громад від ефективності прямих міжбюджетних відносин з державним бюджетом.

Таблиця 2.5

Коефіцієнти вагомості впливу індикаторів на формування фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області, 2021 р.

Індикатори	Коефіцієнти, %
<i>I. Дохідна компонента</i>	
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	18,5
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП*, %	9,2
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	11,2
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень, коеф.	19,0
5. Рівень податкової самостійності громади, коеф.	11,2
6. Рівень дотаційності, %	16,1
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	14,7
<i>II. Видаткова компонента</i>	
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	19,1
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	15,9
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	17,8
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	13,3
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	18,9
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	3,3
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	11,7

Примітка: *обсяги ВРП розраховано на основі даних індексу фізичного обсягу валового регіонального продукту у Львівській області у 2021 р. відносно 2020 р.

Джерело: розраховано на основі даних додатку В з використанням формули (2.6)

У видатковій компоненті найбільший ваговий вплив на формування фінансової самодостатності територіальних громад у 2021 р. мали індикатори «Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу» (19,1 %) і «Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу» (18,9 %). Така ситуація пояснюється тим, що посилення фінансової самодостатності територіальних громад є одним із пріоритетів розвитку місцевого самоврядування в Україні, а оптимізація видаткової частини місцевих бюджетів є умовою забезпечення фінансової самостійності й належного ресурсного забезпечення громад. Натомість, найменший ваговий вплив на формування фінансової самодостатності громад Львівської області мали видатки на соціальну сферу (3,3 %).

На основі розрахованих коефіцієнтів вагомості впливу обчислено структурні (видаткова та дохідна компоненти) рівні фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області у 2021 р., які згруповано за міським, селищних і сільським типами. Таке групування дозволяє диференціювати громади одночасно за двома критеріями – (1) або видатковою, дохідною компонентами фінансової самодостатності, (2) типом території.

Так, серед усіх міських територіальних громад Львівської області у 2021 р. Львівська громада за дохідною компонентою займала лідируючі позиції (0,815), що обумовлено значно більшими обсягами власних доходів (наприклад, у 4 рази більші, ніж у Белзькій громаді, у 2,5 разів більші, ніж у Самбірській громаді).

Помірний рівень (за шкалою Харінгтона, діапазон 0,4-0,6) фінансової самодостатності за дохідною компонентою мали Пустомитівська, Самбірська, Стрийська, Кам'янка-Бузька, Червоноградська, Бродівська, Городоцька, Трускавецька, Яворівська, Жидачівська територіальні громади. Найнижчий рівень фінансової самодостатності серед міських громад мала Турківська з показником 0,217.

Рівні фінансової самодостатності за видатковою компонентою Стрийської (0,600), Львівської (0,561) і Судовишлянської (0,538) були найбільшими (табл. 2.6). Значно більші капітальні видатки та видатки на економічну діяльність окреслених територіальних громад детермінують їхні високі позиції у загальному

рейтингу міських громад. Натомість, суттєва дивергенція за рівнем видаткової компоненти фінансової самодостатності міських територіальних громад спостерігалася для Рудківської (0,189) і Хирівської (0,182) громад.

Таблиця 2.6

**Рівні фінансової самодостатності міських територіальних громад:
просторово-структурний підхід, 2021 р.**

ТГ	Компоненти		Рівні	ТГ	Компоненти		Рівні
	<i>InC</i>	<i>OutC</i>			<i>InC</i>	<i>OutC</i>	
Львівська	0,815	0,561	<i>Дуже високий</i>	Новокалінівська	0,327	0,266	<i>Низький</i>
Пустомитівська	0,594	0,366	<i>Помірний</i>	Перемишлянська	0,314	0,257	
Самбірська	0,563	0,256		Сокальська	0,307	0,282	
Стрийська	0,563	0,600		Рава-Руська	0,299	0,274	
Кам'янка-Бузька	0,559	0,245		Новояворівська	0,296	0,365	
Червоноградська	0,528	0,294		Буська	0,293	0,317	
Бродівська	0,491	0,259		Судовошишнянська	0,293	0,538	
Городоцька	0,491	0,402		Бібрська	0,292	0,340	
Трускавецька	0,488	0,229		Жовківська	0,288	0,284	
Яворівська	0,450	0,250		Хирівська	0,275	0,182	
Жидачівська	0,407	0,241		Белзька	0,272	0,210	
Бориславська	0,397	0,323	<i>Низький</i>	Рудківська	0,268	0,189	
Моршинська	0,396	0,273		Мостиська	0,263	0,271	
Ходорівська	0,377	0,281		Сколівська	0,263	0,321	
Радехівська	0,346	0,259		Новороздільська	0,257	0,337	
Миколаївська	0,341	0,283		Великомостівська	0,252	0,261	
Дрогобицька	0,336	0,253		Старосамбірська	0,243	0,263	
Золочівська	0,332	0,323		Добромільська	0,243	0,244	
Глинянська	0,330	0,213		Турківська	0,217	0,226	
Комарнівська	0,328	0,229					

Примітка: рейтингування громад здійснено за дохідною компонентою

Джерело: розраховано на основі даних додатку В та табл. 2.5 з використанням формули (2.7)

Примітно, що рівні дохідної і видаткової компонент фінансової самодостатності селищних територіальних громад Львівської області у 2021 р. були нижче помірного і дуже низькими (табл. 2.7). Зокрема, Боринська громада мала критично низький рівень дохідної компоненти (0,149), а Щирецька (0,168), Поморянська (0,181), Журавненська (0,198) і Підкамінська (0,191) – видаткової компоненти фінансової самодостатності. Славська громада характеризується помірним рівнем фінансової самодостатності за двома компонентами (0,569 – за дохідною компонентою і 0,586 – за видатковою компонентою). Спостерігалася значна диференціація селищних і міських громад за дохідною компонентою фінансової самодостатності. Так, якщо 26,2 % міських громад мали помірний і високий рівень фінансової самодостатності за дохідною компонентою, то серед селищних така частка становила 18 % (3 громади з помірним рівнем серед 18 громад загалом). Натомість, співвідношення за видатковою складовою міських і селищних громад з помірним рівнем фінансової самодостатності становило 1:2.

Таблиця 2.7

**Рівні фінансової самодостатності селищних територіальних громад:
просторово-структурний підхід, 2021 р.**

ТГ	Компоненти		Рівні	ТГ	Компоненти		Рівні
	<i>InC</i>	<i>OutC</i>			<i>InC</i>	<i>OutC</i>	
Славська	0,569	0,586	<i>Помірний</i>	Красненська	0,336	0,217	<i>Низький</i>
Івано-Франківська	0,529	0,309		Великолюбінська	0,315	0,260	
Добротвірська	0,465	0,275		Журавненська	0,304	0,198	
Новояричівська	0,358	0,372	<i>Низький</i>	Куликівська	0,297	0,218	
Гніздичівська	0,355	0,472		Лопатинська	0,275	0,262	
Щирецька	0,352	0,168		Підкамінська	0,244	0,191	
Поморянська	0,339	0,181		Меденицька	0,242	0,219	
Східницька	0,338	0,406		Боринська	0,149	0,246	<i>Критичний</i>

Примітка: рейтингування громад здійснено за дохідною компонентою

Джерело: розраховано на основі даних додатку В та табл. 2.5 з використанням формули (2.7)

Серед сільських територіальних громад високий рівень фінансової самодостатності мали Сокільницька (0,788) і Солонківська (0,637) громади. 33 % усіх сільських громад Львівської області у 2021 р. мали помірний рівень дохідної компоненти фінансової самодостатності (від 0,414 до 0,553). Варто відзначити, що тригером помірного і високого рівня фінансової самодостатності серед сільських громад, особливо тих, які знаходяться близько обласного центру (Сокільницька, Солонківська, Мурованська, Оброшинська, Підберізіцівська, Зимноводівська) є податкова самостійність громад і значні обсяги податкових надходжень (табл. 2.8). Примітно, що у сільських територіальних громад з високим і помірним рівнем дохідної компоненти фінансової самодостатності присутні реверсні дотації. Наприклад, рівень реверсної дотації Сокільницької громади становив 7,49 %, а Зимноводівської – 0,33 %. Критично низький рівень фінансової самодостатності за двома компонентами мала Стрілківська (0,265 і 0,163 відповідно) і Добросинсько-Магерівська (0,268 і 0,177) територіальні громади.

Таблиця 2.8

**Рівні фінансової самодостатності сільських територіальних громад:
просторово-структурний підхід, 2021 р.**

ТГ	Компоненти		Рівні	ТГ	Компоненти		Рівні
	<i>InC</i>	<i>OutC</i>			<i>InC</i>	<i>OutC</i>	
Сокільницька	0,788	0,483	<i>Високий</i>	Грабовецько-Дулібівська	0,377	0,292	<i>Низький</i>
Солонківська	0,637	0,615		Розвадівська	0,316	0,263	
Мурованська	0,553	0,590	<i>Помірний</i>	Шегинівська	0,315	0,273	
Оброшинська	0,504	0,338		Ралівська	0,288	0,261	
Підберізіцівська	0,490	0,565		Заболотцівська	0,284	0,262	
Жовтанецька	0,479	0,287		Козівська	0,282	0,207	
Тростянецька	0,431	0,248		Добросинсько-Магерівська	0,268	0,177	
Зимноводівська	0,414	0,442		Стрілківська	0,265	0,163	
Давидівська	0,381	0,670	<i>Низький</i>	Бісковицька	0,226	0,289	

Примітка: рейтингування громад здійснено за дохідною компонентою

Джерело: розраховано на основі даних додатку В та табл. 2.1 з використанням формули (2.7)

Інтегральна оцінка рівня фінансової самодостатності територіальних громад дає можливість аргументувати висновки щодо спроможності території забезпечити фінансову автономію, належний рівень соціально-економічного розвитку і надання публічних послуг у довгостроковій перспективі. Отримані результати підтвердили тезу, що міські територіальні громади Львівської області у 2021 р. мали помірний і низький рівень фінансової спроможності забезпечувати економічний поступ, крім Львівської громади. Відтак, низький рівень фінансової самодостатності мали усі громади, крім Львівської, Стрийської, Пустомитівської, Городоцької, Судовошишнянської, Червоноградської, Самбірської і Кам'яно-Бузької (рис. 2.14), що свідчить недовикористання або неефективне використання їхнього фінансового потенціалу. Високий рівень (за шкалою Харінгтона) фінансової самодостатності Львівської і Стрийської територіальної громад детермінується значною податкоспроможністю їхніх місцевих бюджетів, що дозволяє самостійно забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, та розвиток інфраструктури відповідної територіальної громади.

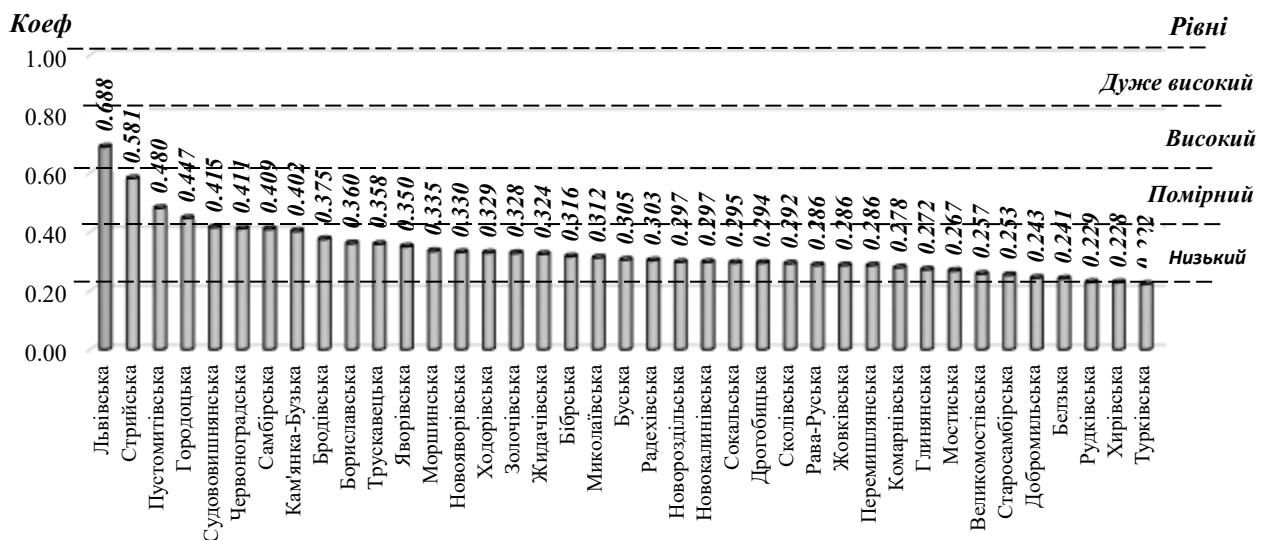

Рис. 2.14. Рівні фінансової самодостатності міських територіальних громад: інтегральний підхід, 2021 р.

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.5 і табл. 2.6 із використанням формули (2.8)

Свою чергою жодна селищна територіальна громада Львівської області у 2021 р. не мала високого рівня фінансової самодостатності (рис. 2.15). Славська, Івано-Франківська та Гніздичівська територіальні громади характеризувалися помірним рівнем фінансової самодостатності (0,577; 0,419 і 0,413 відповідно). Примітно, що 75 % селищних громад мали низький рівень фінансової самодостатності (від 0,218 до 0,372), що є наслідком малої кількості джерл формування податкових надходжень до місцевих бюджетів, низької фінансової самостійності та високого рівня дотаційності бюджетів. Екзогенним фактором формування низького рівня фінансової самодостатності громад є незначний обсяг субвенцій на економічний розвиток територій з низькою густиною населення і розгалуженістю мережі бюджетних закладів.

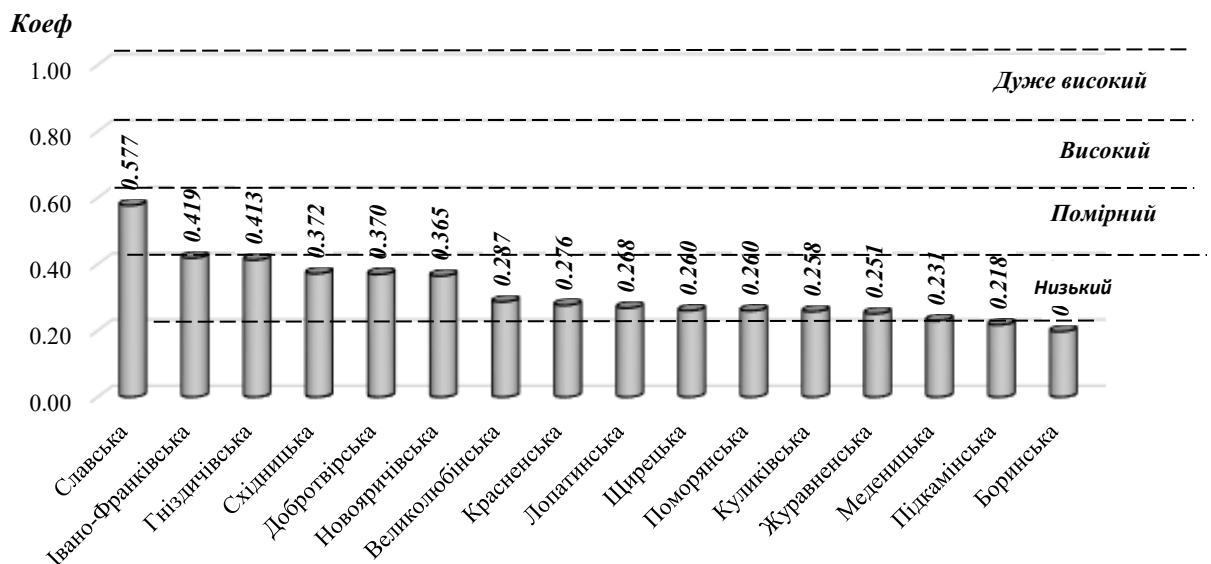

Рис. 2.15. Рівні фінансової самодостатності селищних територіальних громад: інтегральний підхід, 2021 р.

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.5 і табл. 2.6 із використанням формули (2.8)

Результати інтегрального оцінювання засвідчили наявність каузального зв'язку фінансової самодостатності територіальних громад і параметру відстані до обласного центру з високими центрально-периферійними взаємодіями. Так, рівень фінансової самодостатності Сокільницької (0,636) і Солонківської (0,626)

територіальних громад є найбільшим не тільки серед сільських, але і серед усіх громад Львівської області (рис. 2.16). Варто відзначити, що 64,7 % сільських територіальних громад Львівської області характеризувалися низьким рівнем фінансової самодостатності, і лише 29,4 % – помірним рівнем (від 0,421 до 0,572). На формування фінансової самодостатності сільських територіальних громад найбільший вплив мали чинники дотаційності, обсяги податкових надходжень до місцевого бюджету.

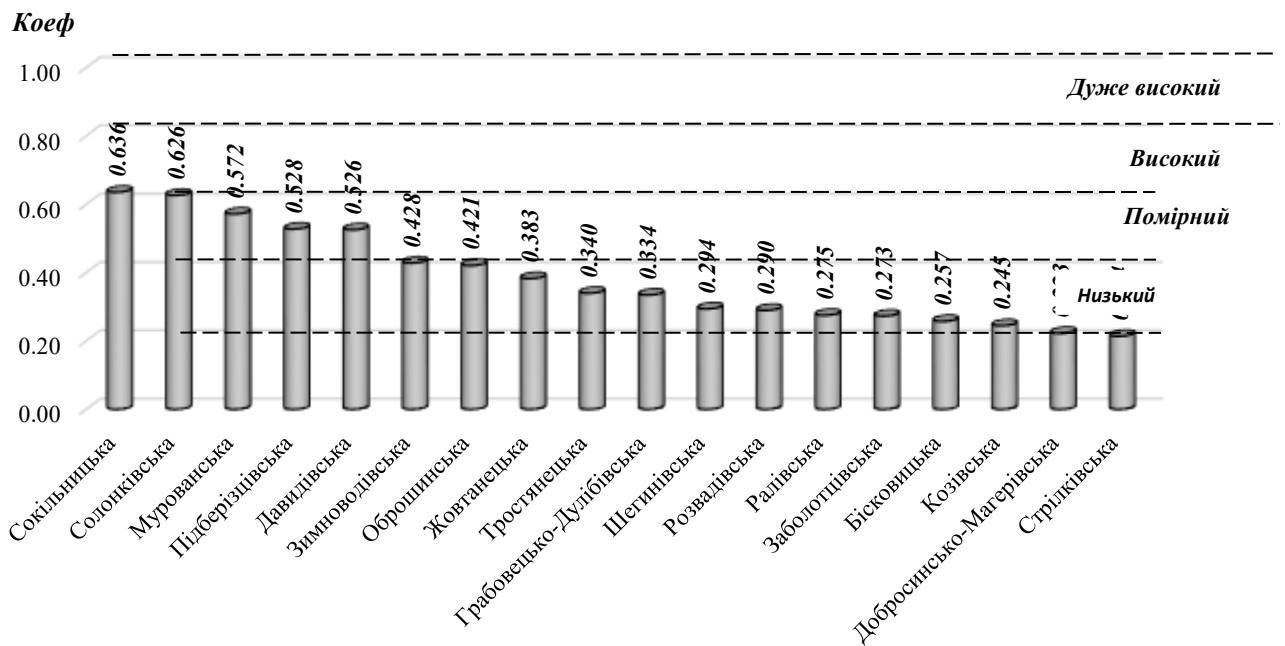

Рис. 2.16. Рівні фінансової самодостатності сільських територіальних громад: інтегральний підхід, 2021 р.

Джерело: розраховано автором на основі даних табл. 2.5 і табл. 2.6 із використанням формули (2.8)

Поділ 73 громад Львівської області України на три групи, в основі якого лежать показники рівня фінансової самодостатності та типу території, свідчить про значну диференціацію громад за рівнем формування фінансової самодостатності й ефективності використання фінансових ресурсів задля досягнення економічного поступу. Тому, підвищення рівня фінансової самодостатності територіальних громад задля забезпечення їхнього економічного розвитку, а, відтак, нівелювання дисбалансів у процесах фінансової децентралізації, вимагає побудови ефективних

диференційованих механізмів для громад, які різняться за критеріями фінансової спроможності забезпечувати економічне зростання.

Задля виділення груп територіальних громад за критерієм ефективності використання фінансових ресурсів задля досягнення високих темпів економічного поступу та забезпечення високого рівня добробуту громади здійснено рейтингування з врахуванням параметрів економічного розвитку громад. За результатами рейтингування виділено 4 групи територіальних громад:

I. Громади, які максимально ефективно використовують наявні фінансові ресурси (коефіцієнт рівний 1,00).

II. Громади, у яких ефективність використання фінансових ресурсів висока, але незначні обсяги фінансового потенціалу залишаються незадіяними у проекції покращення параметрів економічного розвитку (0,90-0,99);

III. Громади з помірним рівнем ефективності використання фінансових ресурсів і значними обсягами незадіяного фінансового потенціалу (0,6-0,89).

IV. Громади, які мають низький рівень ефективності використання фінансових ресурсів або незначний фінансовий потенціал (0-0,59).

Примітно, що до першої групи громад, які характеризуються максимально ефективним використанням наявних фінансових ресурсів у цілях забезпечення економічного розвитку, увійшли Львівська, Сокільницька, Солонківська, Стрийська, Славська, Оброшинська, Яворівська територіальні громади (табл. 2.9). Найбільш масштабною є група з помірним рівнем ефективності використання фінансових ресурсів та значними обсягами незадіяного фінансового потенціалу (45 територіальних громад Львівської області).

Таблиця 2.9

Рейтингування територіальних громад Львівської області: критерій максимізації ефективності використання фінансових ресурсів у проекції забезпечення економічного поступу території, 2021 р.

ТГ	Коеф.	Гр.	ТГ	Коеф.	Гр.	ТГ	Коеф.	Гр.
Львівська	1,00	I.	Трускавецька	0,85	III.	Жовківська	0,68	III.
Сокільницька	1,00		Розвадівська	0,85		Рава-Руська	0,68	
Солонківська	1,00		Ралівська	0,84		Белзька	0,67	

Стрийська	1,00		Жидачівська	0,83		Красненська	0,67	
Славська	1,00		Добротвірська	0,83		Щирецька	0,67	
Оброшинська	1,00		Жовтанецька	0,82		Великолюбінська	0,66	
Яворівська	1,00		Мостиська	0,80		Сколівська	0,65	
Судовишнянська	0,99	II.	Гніздичівська	0,79		Журавненська	0,64	IV.
Добротвірська	0,99		Дрогобицька	0,78		Заболотцівська	0,64	
Кам'янка-Бузька	0,99		Кам'янка-Бузька	0,78		Старосамбірська	0,63	
Пустомитівська	0,97		Бродівська	0,77		Лопатинська	0,61	
Самбірська	0,97		Боринська	0,77		Поморянська	0,60	
Золочівська	0,96		Миколаївська	0,76		Радехівська	0,58	
Новояворівська	0,94		Бісковицька	0,75		Бібрська	0,57	
Ходорівська	0,94		Моршинська	0,74		Турківська	0,56	
Давидівська	0,93		Новокалінінська	0,74		Меденицька	0,55	
Городоцька	0,92		Яворівська	0,74		Добросинсько-Магерівська	0,53	
Івано-Франківська	0,92		Буська	0,73		Глинянська	0,52	
Підберізцівська	0,91		Великомостівська	0,73		Козівська	0,52	
Новороздільська	0,90		Грабовецько-Дулібівська	0,72		Шегинівська	0,52	
Мурованська	0,90		Рудківська	0,71		Перемишлянська	0,51	
Червоноградська	0,89	III.	Новояричівська	0,71	Куликівська	0,50		
Зимноводівська	0,89		Стрілківська	0,71	Підкамінська	0,48		
Бориславська	0,88		Добромільська	0,69				
Пустомитівська	0,88		Комарнівська	0,69				
Тростянецька	0,88		Сокальська	0,69				
Східницька	0,87		Хирівська	0,69				

Примітка: Гр. – група територіальних громад

Джерело: розраховано на основі даних додатку Г, рис. 2.12-2.14 на основі формули (2.9) у програмному забезпеченні OnFront

Результати проведеного дослідження дають змогу робити певні висновки та узагальнення, а саме:

- аналіз та оцінювання фінансових індикаторів 73 територіальних громад Львівської області за 2021 р. засвідчив, що 83,6 % громад не є можна вважати фінансово самодостатніми, для 12,3 % громад частка базової дотації у

власних надходженнях становила понад 50 %, що є суттєвим викликом для стійкого поступу громад. Високий рівень дотаційності місцевих бюджетів є деструктивним чинником зміцнення їх фінансової самодостатності;

- оцінювання дохідної компоненти фінансової самодостатності громад дозволило стверджувати про те, що система горизонтального бюджетного вирівнювання при наявності великої кількості громад з низьким рівнем податкових надходжень у розрахунку на одного мешканця і високим рівнем базової дотації призвела до збільшення вилучення коштів з бюджетів більш фінансово самодостатніх громад, що негативно позначається на економічному розвитку, а це значить, що на часі питання вдосконалення бюджетного вирівнювання;
- результати рейтингування на основі критерію максимізації фінансової самодостатності громад Львівської області у проекції економічного розвитку дали змогу виявити, що громади, які мають високий рівень фінансової самодостатності не завжди демонструють високі темпи соціально-економічного розвитку територій. Тригером цієї ситуації є відсутність комплексного інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу фінансової самодостатності громад, у т. ч. фінансової стійкості, самостійності та податкової автономії, у процесі формування і реалізації стратегій розвитку територій. Варто відзначити, що цілі місцевих стратегій розвитку переважно спрямовані, в основному, на задоволення соціальних потреб населення, а не на забезпечення економічного зростання і підвищення фінансової самодостатності громад. Інакше кажучи, на часі узгодження програм місцевого економічного розвитку з можливостям формування ресурсної бази.

Запровадження системи моніторингу фінансової самодостатності територіальної громади, імплементація науково-методичного підходу до комплементарного оцінювання фінансової самостійності та каузального зв'язку фінансової самодостатності та економічного розвитку територій, оновлення механізмів бюджетного вирівнювання дозволить уникнути ризиків фінансової

неспроможності громад із низьким рівнем власних доходів, підвищити власні доходи громади, що у підсумку може стати основою для підвищення спроможності та самодостатності територіальних громад. Зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад на засадах стійкості, фінансової автономії, генерування конкурентних переваг, мінімізації ризиків та загроз реалізації стратегічних цілей є важливим завданням економічного поступу сучасних громад. Ці питання можуть слугувати напрямами подальших наукових розвідок.

2.3. Тригери нестабільності та їх вплив на фінансову самодостатність територіальних громад

Як вже було зазначено вище, розвиток територіальних громад в Україні відбувається в умовах важких перманентних криз. Ці кризи «торкнулися» як етапу формування громад у 2020 році, так і їх розвитку по завершенню конфігурації в сучасних законодавчо визначених межах. Кризи, на яких акцентуємо увагу, характеризуються надзвичайним та всеохопним впливом на усі сфери життєдіяльності людей не лише в нашій країні, а й по усьому світі. При цьому, характеризуючись екстраординарністю і будучи «близькими» у часі, вони не пов'язані між собою, мають різний характер, причини виникнення, чинники впливу та наслідки. Тригерами, які обумовили кризи, спричинили поштовхи до посилення нестабільної фінансово-економічної ситуації в Україні та мали вплив на рівень фінансової самодостатності територіальних громад, будемо розглядати у цьому розділі, це:

- пандемія Covid-19 – перші інформаційні повідомлення про поширення вірусу зафіксовано у листопаді 2019 р., в Україні – у лютому-березні 2020 р.; станом на початок 2023 року про повне подолання пандемії не йдеться, проте в нашій країні ця криза частково втратила актуальність через нову кризу;
- повномасштабне вторгнення РФ в Україну – хоча Україна розвивається в умовах локального конфлікту ще з 2014 р., з 24 лютого 2022 р., із виникненням

загрози втрати державності, перед усіма рівнями влади та місцевим самоврядуванням постали нові виклики і загрози.

Зважаючи на масштабність впливу та зумовлені цими кризами наслідки, їх дослідження вимагає системного та комплексного підходу, проведення аналізу зміни рівня фінансової самодостатності територіальних громад з урахуванням різних факторів у кожному випадку зокрема: залежно від їх територіального розташування, типу громад тощо.

У цьому дослідженні нами акцентовано виключно на впливі пандемії і російсько-української війни на фінансову самодостатність територіальних громад, утворених в умовах децентралізації.

Вплив пандемії Covid-19 на фінансову самодостатність територіальних громад. Пандемія Covid-19, яка характеризувалася безпрецедентними масштабами поширення, спричинила кризу в усіх сферах життєдіяльності людини. Поширення хвороби спровокувало кризу в системі охорони здоров'я, фінансово-економічну кризу, кризу на ринку праці, у системах надання публічних послуг населенню, кризу у соціально-культурній сфері. Вона не обмежилася лише короткостроковими шоками, а спровокувала зміну економічної поведінки людей та формування нових її закономірностей, тим самим змінивши завдання, які стоять перед органами управління на різних рівнях, роботодавцями, бізнесом та іншими. Попри значний негативний вплив, ця криза спонукала і до пошуку шляхів її вирішення / пом'якшення наслідків впливу. Вона спричинила «стрибок» у сфері ІТ-комунікацій (дистанційна зайнятість, дистанційна освіта, нові онлайн-форми взаємодії), розвиток медицини та фармацевтики (зокрема, у сфері вакцинації), зміну системи публічного управління (формування нових пріоритетів, використання антикризових інструментів в управлінні, розвиток форм взаємодії з іншими суб'єктами економіки, зміни у фінансовій політиці тощо), а, відповідно, і механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад.

Період поширення пандемії в Україні припав на заключний етап формування територіальних громад, апогеєм якого стали вибори у жовтні 2020 року. Досліджуючи вплив пандемії на фінансову самодостатність територіальних

громад, варто зауважити, що рівень цього впливу залежить від таких чинників: (1) рівня децентралізації – функції в управлінні кризою, виконання яких забезпечують органи місцевого самоврядування, та рівень відповідальності за власний розвиток залежать від законодавчо покладених на них повноважень; (2) структури доходів бюджетів громад та «чутливості» до впливу кризи; (3) рівня «фіскальної» гнучкості (наскільки органи місцевого самоврядування у питанні формування і виконання бюджетів спроможні «пристосуватися» до нових умов); (4) фінансових умов розвитку власної території на даному етапі; (5) рівня взаємодії з органами управління вищих рівнів (обсяги підтримки, покладені завдання, координування дій тощо) [202].

Згідно з проведеними дослідженнями [32], найбільший тиск на фінансову сферу відчули органи місцевого самоврядування у країнах, де за базовим рівнем управління закріплено широкі повноваження у сферах охорони здоров'я та соціального захисту, а формування доходів бюджетів забезпечується завдяки оподаткуванню доходів і прибутків. Мова йде про країни із децентралізованими системами управління. До цього переліку можна віднести і Україну. По-перше, соціальний захист населення і надання первинної медичної допомоги в нашій державі віднесено до повноважень органів місцевого самоврядування. Саме на ці заклади охорони здоров'я припало основне навантаження в умовах пандемії, адже пацієнти спочатку зверталися саме до сімейних лікарів, з якими підписали договори про надання послуг охорони здоров'я. По-друге, доходи бюджетів територіальних громад в нашій країні практично на 50% формуються внаслідок акумулювання податків з доходів і прибутків (ПДФО та єдиного податку). Відповідно формування конфігурації територіальних громад, їх становлення і розвиток, забезпечення фінансової самодостатності після приєднання нових територій відбувався в умовах надвисоких ризиків та невизначеності.

Поширення пандемії в Україні супроводжувалося відповідною реакцією державної влади та прийняттям численних управлінських рішень для протидії захворюванню населення і підтримки бізнесу. Низка таких рішень стосувалася перерозподілу бюджетних ресурсів і безпосередньо вплинула на фінансову

самодостатність громад, зокрема у контексті акумулювання доходів до місцевих бюджетів. Як наслідок реакції держави на пандемію при порівнянні 2019 та 2020 рр. спостерігалася зміна структури доходів місцевих бюджетів (рис. 2.17).

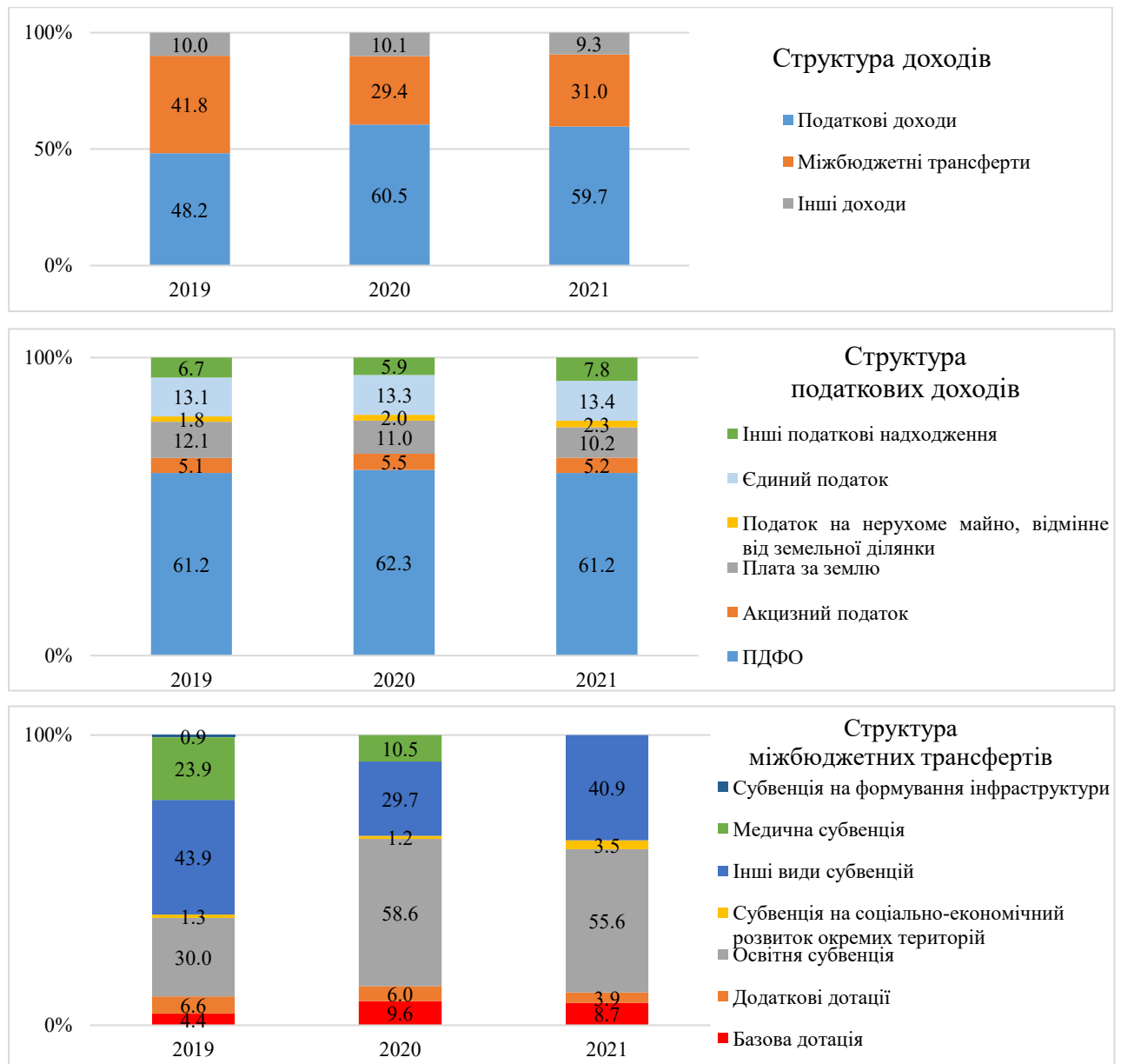

Рис. 2.17. Структура доходів місцевих бюджетів, 2019-2021 рр., %

Джерело: складено на основі [190]

Відбулося суттєве зниження частки міжбюджетних трансфертів у доходах місцевих бюджетів (з 41,8% у 2019 р. до 29,4% у 2020 р., допандемічного рівня не вдалося досягти навіть у 2021 р. (31,0%)) та зростання питомої ваги податкових надходжень (до 60,5% у 2020 р.). Хоча значних змін у структурі податкових доходів місцевих бюджетів не відбулося. По суті, спостерігалася незначне зростання частки

усіх податків (ПДФО, акцизу, податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, єдиного податку) за винятком плати за землю і деяких інших податків.

Найбільші зміни відбулися у структурі міжбюджетних трансфертів. І це пов'язано із суттєвим скороченням обсягів наданих з державного бюджету до місцевих бюджетів трансфертів. У 2020 р. обсяг трансфертів з державного бюджету був найнижчим з моменту реформи у бюджетній сфері у 2014 р. і становив лише 60% обсягу попереднього року. По суті, на рівень громад було передано лише основні субвенції (освітню, медичну, субвенцію на соціально-економічний розвиток територій (у значно меншому обсязі)), щодо інших – відбувся їх перегляд та скасування надання коштів.

Аналізуючи тенденції надходження міжбюджетних трансфертів у 2020 р. до бюджетів територіальних громад, можна дійти таких висновків.

1. В умовах пандемії пріоритетною для держави стала фінансова підтримка громад з нижчим рівнем фінансової спроможності.

Механізм горизонтального вирівнювання податкоспроможності у цей період функціонував без змін, натомість скорочення обсягів фінансування місцевих бюджетів із державного бюджету стосувалося субвенцій.

Якщо акцентувати на надходженнях трансфертів до бюджетів громад в розрізі їх типів (міста обласного значення, міські, селищні, сільські громади) (рис. 2.18), видно: саме фінансово самодостатні міста обласного значення не доотримали найбільших обсягів трансфертів.

За результатами розрахунків, проведених на основі аналізу по 48 громадах в усіх регіонах України [23], до бюджетів міст обласного значення надійшло лише ½ обсягу трансфертів 2019 р. В той час, як по громадах з нижчим рівнем фінансової спроможності – понад 80%. З одного боку, це має раціональне підґрунтя, адже в кризових умовах найбільшої підтримки потребують саме суб'єкти економіки з найменшим «запасом міцності». З іншої сторони, якщо поглянути на проблему в цілому, саме на великі міста (Київ, Львів, Харків, Чернівці тощо) припав основний тягар у боротьбі з пандемією і її наслідками, адже в Україні великі обласні центри стали епіцентрами поширення і боротьби з коронавірусом.

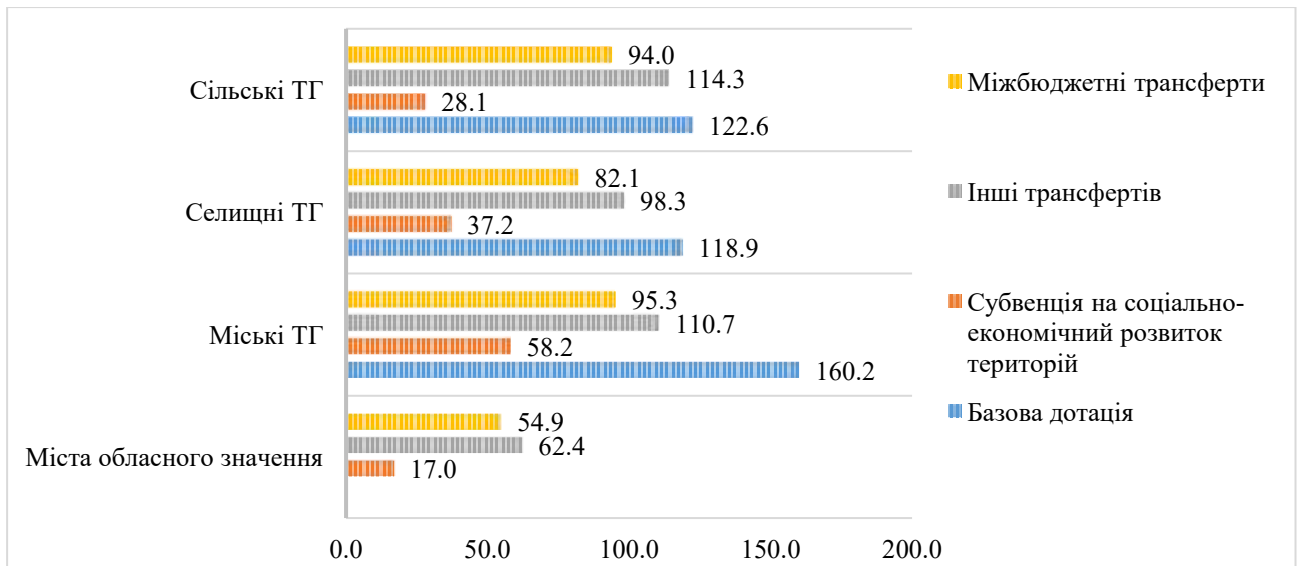

Рис. 2.18. Темп приросту надходження трансфертів з державного бюджету до бюджетів територіальних громад у 2020 р. відносно базового 2019 р., %

Джерело: розраховано на основі [32]

2. *Відбулася зміна складу цільових трансфертів до бюджетів територіальних громад.* Якщо в умовах прийняття державного бюджету на 2020 рік було передбачено надання 32 видів субвенцій, то за підсумками року їх налічувалося 53. Було збільшено кількість субвенцій на охорону здоров'я (з чотирьох до дев'яти) та обсяг їх фінансування (з 17,7 млрд грн до 23,2 млрд грн). Окрім того, відбулося збільшення обсягів фінансових ресурсів, наданих з державного бюджету до бюджетів громад в якості субвенцій на ремонт доріг і вулиць. При цьому, зменшено обсяг фінансових ресурсів за субвенціями на соціальний та економічний розвиток територій та скасовано надання субвенції на розвиток інфраструктури територіальних громад (заплановано обсягом 2,1 млрд грн).

Аналізуючи динаміку власних доходів місцевих бюджетів України в умовах «допандемічного» 2019 р. та періоду пандемії 2020 і 2021 рр. (рис. 2.19), прослідковується «момент» шокової реакції місцевих бюджетів на ковідкризу: у квітні-травні 2020 р. надходження власних доходів були суттєво нижчими навіть у порівнянні з відповідними показниками 2019 р. Зокрема, у березні темп приросту

власних доходів за місяць при порівнянні 2020 та 2019 рр. суттєво знизився і становив 102,7%, проте вже у квітні він не досягав навіть показника 2019 року і дорівнював лише 79,8%, у травні – 92,3%. «Доковідних» темпів приросту надходжень у 2020 році так і не вдалося досягнути; певне зростання спостерігалось у другій половині року, проте було незначним. В середньому темп приросту власних доходів у 2020 р. порівняно з попереднім становив 103,7%, у 2021 р. – 121,5%.

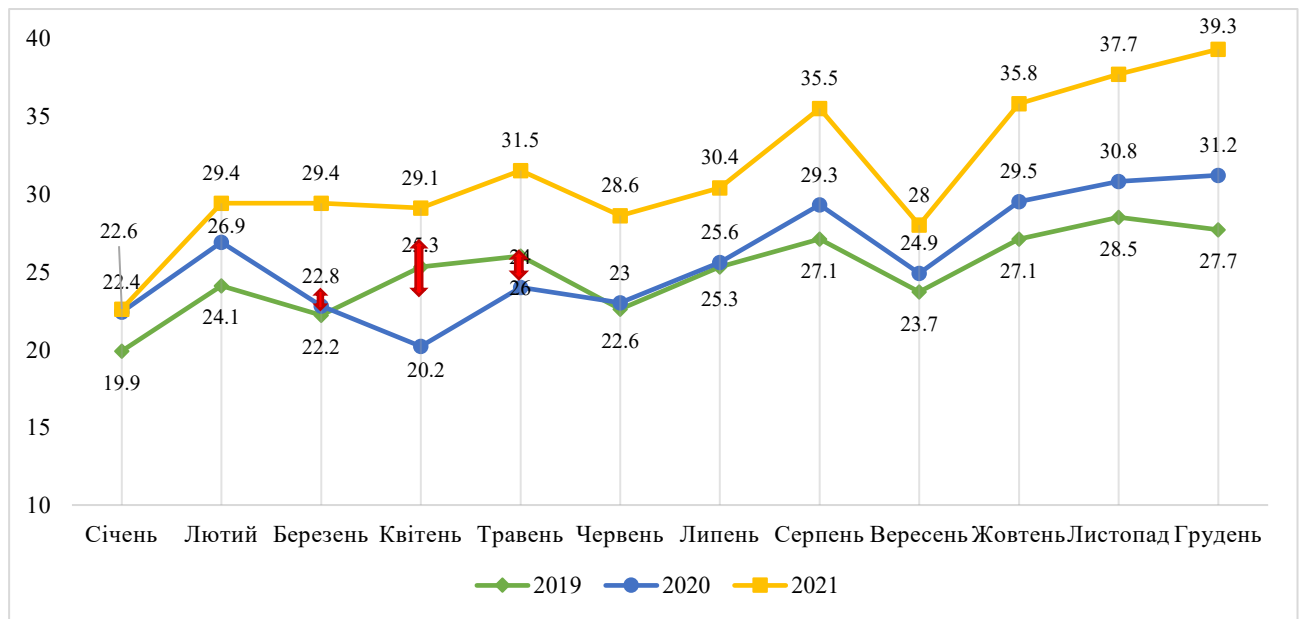

Рис. 2.19. Динаміка власних доходів місцевих бюджетів України, 2019-2021 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі [190]

Попри це, значного зниження обсягів податкових надходжень до місцевих бюджетів, і бюджетів територіальних громад зокрема, так і не відбулося (рис. 2.20). Незначне зростання надходжень по бюджетоформуючих для територіальних громад податках (ПДФО, акцизний податок, єдиний податок, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки) спостерігалось впродовж усього періоду пандемії (2020, 2021 рр.). Як зауважують дослідники [32], цей факт є відмінним від практики виконання місцевих бюджетів за доходами у розвинених країнах (з децентралізованою системою публічного управління), де спостерігалось суттєве

зниження доходів. Така відмінність «реагування» місцевих бюджетів України на пандемію зумовлює питання: чому?

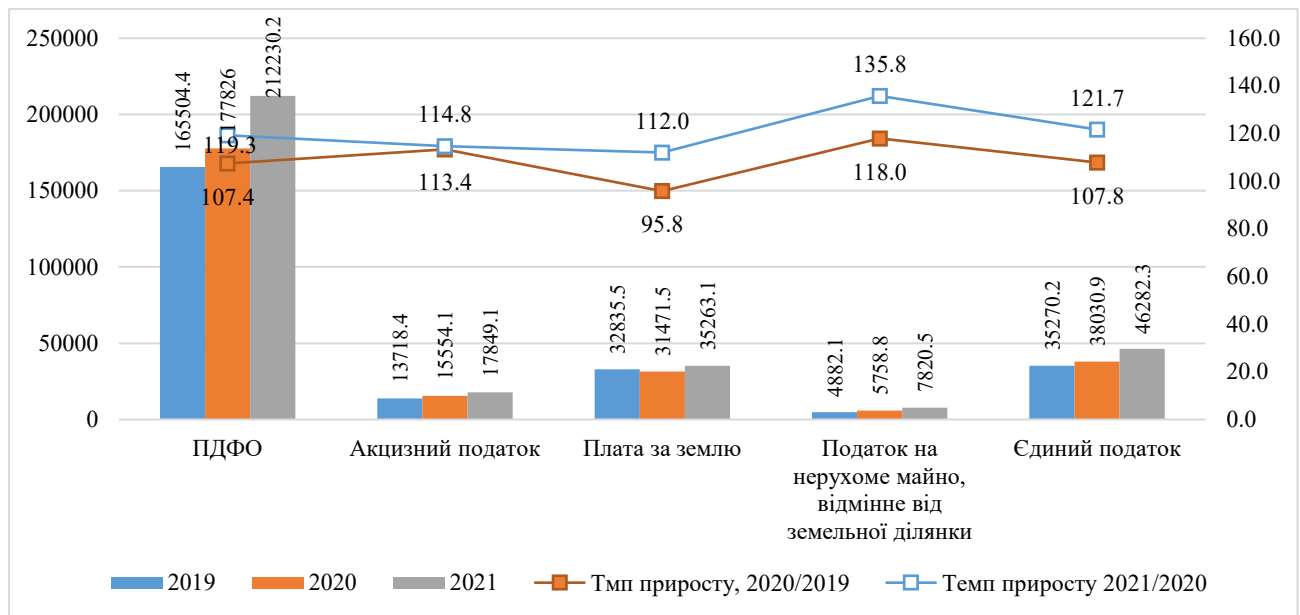

Рис. 2.20. Динаміка надходження окремих податків до місцевих бюджетів України, 2019-2021 рр., млрд грн

Джерело: складено на основі [190]

Акцентуємо на причинах, які зумовили такі результати за доходами.

1. Виконання затверджених планів доходів бюджетів територіальних громад в Україні зумовлене закономірностями планування місцевих бюджетів. Органи місцевого самоврядування одразу після утворення ОТГ стикнулися з проблемами з наявністю достатньої інформаційної бази для планування доходів, відсутністю єдиних методологічних підходів до планування, а також непостійністю бюджетного і податкового законодавства. Це посприяло тому, що в них сформувалася «звичка» до зниження прогнозних показників доходів місцевих бюджетів, що забезпечувало виконання планів. В умовах ковідкризи це посприяло виконанню «занижених» планів.

2. У країнах із децентралізованою системою управління пандемія передовсім вплинула на акумулювання до місцевих бюджетів податків із доходів, спричинивши їх суттєве зменшення. Цього можна було очікувати в Україні, де ПДФО та єдиний податок разом забезпечують понад 70% податкових надходжень.

Негативний вплив пандемії на справляння саме податків з доходів пов'язаний із втратою великою кількістю населення джерел доходів внаслідок значного зростання кількості безробітних.

Про ситуацію, яка склалася на ринку праці в Україні на початку пандемії, та її масштаби яскраво свідчать статистичні дані, зібрані порталом Опендатабот:

(1) близько половини закладів громадського харчування не змогли переналаштуватися на доставку їжі або організацію продажу на винос, тому припинили роботу; у період 23-29 березня 2020 р. продажі закладів громадського харчування скоротилися на 73%; у ресторанному підприємстві без роботи залишилося близько 160 тис. робітників;

(2) відбулося падіння ринку нерухомості, зокрема утрічі знизилася вартість оренди на нерухомість (як житлову, так і офісну);

(3) згідно опитування вітчизняних підприємців, близько третини українських компаній припинили діяльність на період карантину, 6% закрили бізнес; 1/3 мікропідприємців вказали на повну втрату доходів та вимушене звільнення близько половини працівників; доходи малого і середнього бізнесу знизилися на 25-50%, звільнено 10-25% працівників, доходи великого бізнесу – на 10-25%, скорочено штат працівників на 25%;

(4) на чверть скоротилася кількість компаній, які пропонують вакансії [6].

Такі тенденції вже на початку пандемії в Україні та з перших тижнів запровадження карантину очікувано мали б мати суттєвий вплив на надходження ПДФО та єдиного податку до бюджетів територіальних громад. Проте суттєвого падіння не спостерігалось (рис. 2.21), що прослідковується у процесі аналізу помісячного надходження ПДФО та єдиного податку у 2020 та 2019 рр. Якщо по ПДФО спостерігалось незначне зменшення доходів у квітні-травні 2020 р., то щодо єдиного податку таких тенденцій не було.

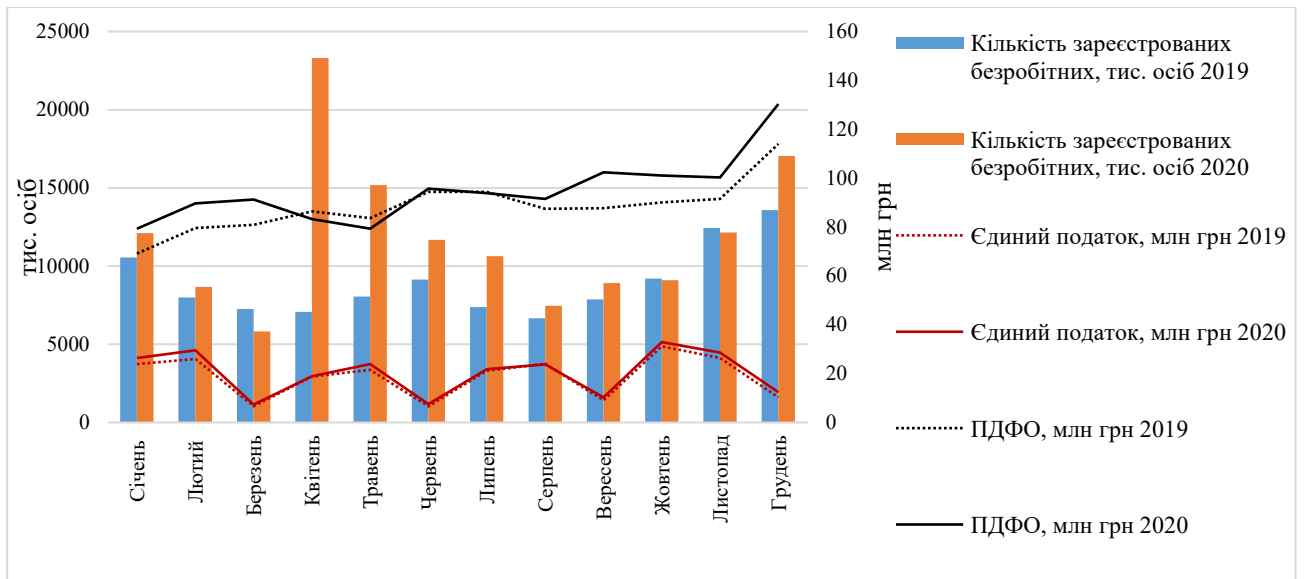

Рис. 2.21. Динаміка помісячних надходжень ПДФО та єдиного податку до місцевих бюджетів, 2019, 2020 рр.

Джерело: складено на основі [190]

Причини відсутності падіння надходжень цих податків до бюджетів пов'язані із особливостями розвитку ринку праці в Україні, а саме значним показником неформальної зайнятості – за результатами досліджень, він коливається в межах 30-50%. Окрім того, негативний вплив пандемії найбільш суттєво позначився на низькокваліфікованих працівниках, які зазвичай зайняті у неформальній сфері, а також зайнятих у сфері малого і середнього бізнесу (де висока частка тіньової зайнятості) [166].

3. Найбільше зменшення надходжень від справляння податків і зборів до бюджетів територіальних громад відбулося за місцевими податками, що зумовлене прийняттям низки законодавчих актів (законів України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» [110], «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» [99]. Відповідно до цих актів, за березень 2020 року плата за землю не нараховувалася й не сплачувалася.

Крім того, норми цих законів стосувалися і умов справляння податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та єдиного податку. Так, у березні 2020 р. нежитлова нерухомість не була визначена як об'єкт оподаткування податком на нерухомість. А щодо єдиного податку, відбулося збільшення граничного обсягу доходу при його сплаті та надано органам місцевого самоврядування додаткові повноваження для зменшення уже прийнятих ставок.

За даними Міністерства фінансів України [29], ці зміни спричинили зниження надходжень від місцевих податків у бюджетах територіальних громад в Україні на суму 4,1 млрд. грн. (в т.ч. по платі за землю – 2,7 млрд. грн), тобто 5,4% надходжень від справляння місцевих податків і зборів.

Варто зазначити, що з прийняттям вищезазначених законів державна влада частково переклала фінансовий «тягар» боротьби із впливом пандемії на органи місцевого самоврядування. Так, приймаючи ці акти, влада намагалася полегшити умови для малого і середнього підприємництва, знизивши податкове навантаження. Проте, використавши для цього місцеві податки і збори, – платежі, умови справляння яких (у законодавчо обумовлених межах) визначаються органами самоврядування на рівні територіальних громад, та які в обсязі 100% акумульованого ресурсу надходять до бюджетів громад, – державна влада «похитнула» створену рівновагу і обмежила можливості громад (що важливо, в кризових умовах, коли на передові позиції виходить не питання «розвитку», а «збереження»).

В умовах формування місцевих бюджетів на 2020 р. обсяг видатків було затверджено у сумі 443,0 млрд грн. Водночас, у контексті боротьби з пандемією фактичні видатки становили 478,1 млрд грн, тобто на 7,9% більше від початково затвердженого планового показника. Аналіз спрямування видатків з місцевих бюджетів у 2019-2021 рр. (рис. 2.22) дав змогу констатувати: суттєвих змін у період пандемії (2020-2021 рр.) не було.

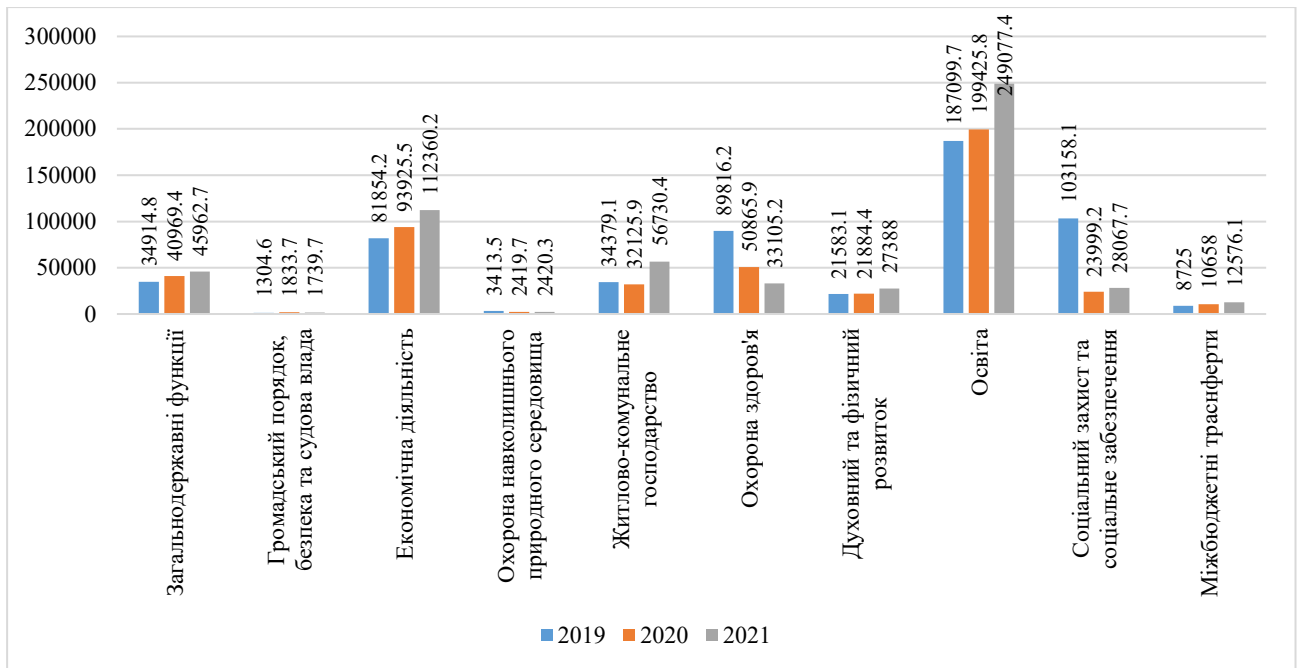

Рис. 2.22. Динаміка видатків місцевих бюджетів (за функціональною класифікацією), 2019-2021 рр., млрд. грн

Джерело: складено на основі [184]

По суті, по усіх видах видатків за функціональною класифікацією спостерігається поступове зростання за цей період. Скорочення обсягів фінансових ресурсів відбулося за напрямками: «охорона здоров'я» - стало наслідком переведення замовлення медичних послуг для населення через Національну службу здоров'я України в рамках програми медичних гарантій; «соціальний захист та соціальне забезпечення» - внаслідок зміни механізму фінансування за цим напрямом і спрямування цих видатків з державного бюджету; «охорона навколишнього природного середовища» та «житлово-комунальне господарство» - за цими напрямками скорочення стало наслідком впливу пандемії і карантинних заходів.

Цікавими у контексті дослідження впливу пандемії на видатки з місцевих бюджетів є їх аналіз в розрізі територіальних громад міст обласного значення, міських, сільських та селищних громад. Ми спостерігали вплив пандемії на розподіл міжбюджетних трансфертів до бюджетів громад за їх видами та акцентували на тому, що саме міста обласного значення стали епіцентрами

боротьби з ковідкризою та опинилися на її «передовій». Тому дослідження зміни видатків з бюджетів громад є актуальним.

Відповідно до даних, опублікованих Рахунковою палатою України [87] та Асоціацією міст України [89], у 2020 р. 10,2 млрд грн на боротьбу з пандемією було спрямовано з місцевих бюджетів, тобто близько 10% усіх фінансових ресурсів, передбачених на протидію поширенню Covid-19. При цьому, найбільші видатки спрямовувалися з бюджетів міст обласного значення – обласних центрів. Наприклад, з бюджету м. Києва було виділено 897,4 млн грн, тобто 1,5% від усіх видатків бюджету міста, серед регіонів-лідерів за обсягами виділених коштів – Одеська (776 млн грн, 2,7% видатків бюджетів регіону), Харківська (761 млн грн, 2,5%), Київська (505 млн грн, 1,9%), Львівська (503 млн грн, 1,9%), Дніпропетровська (773 млн грн, 1,7%) області – регіони, центрами яких є найбільші міста України і де спостерігалось найбільше випадків інфікування Covid-19.

Отож, аналізуючи особливості впливу пандемії на рівень фінансової самодостатності територіальних громад, можна зробити такі висновки:

(1) передовсім у контексті наповнення місцевих бюджетів територіальні громади не зіткнулися зі стрімким падінням обсягів податкових надходжень (зокрема, від податків на доходи), як це спостерігалось в інших країнах з децентралізованою системою публічного управління. Причиною цього є значна тінізація ринку праці в Україні. З одного боку, територіальні громади завдяки такій «особливості» не зазнали нещадного «удару» по власній фінансовій самодостатності, з другого – це яскраве свідчення того, який фінансовий потенціал не залучений та залишається поза їхніми фінансовими системами;

(2) основний тягар боротьби з пандемією припав на великі міста-обласні центри, адже вони стали як епіцентрами поширення хвороби, так і протидії їй. В цьому контексті саме з бюджетів великих міст на протидію пандемії було виділено найбільші суми порівняно з бюджетами інших територіальних громад;

(3) в умовах пандемії фінансування місцевих бюджетів з державного бюджету через міжбюджетні трансферти характеризувалося спрямованістю на підтримку громад з найнижчими показниками податкової спроможності, а

підтримка міст обласного значення (які переважно мають високий рівень податкової спроможності) була мінімальною;

(4) у процесі боротьби з пандемією державна влада перенесла частково фінансовий тягар на територіальні громади через «послаблення» податкового навантаження на малий і середній бізнес за рахунок місцевих податків і зборів. Відповідно місцеві бюджети не доотримали 4,1 млрд. грн. Використавши для цього місцеві податки і збори, – платежі, умови справляння яких визначаються органами самоврядування на рівні територіальних громад, та які в обсязі 100% акумульованого ресурсу надходять до бюджетів громад, – державна влада «похитнула» створену рівновагу і обмежила можливості громад до збереження рівня фінансової самодостатності в кризових умовах, коли на передові позиції виходить не питання «розвитку», а «збереження»;

(5) у контексті протидії пандемії і її наслідкам важливо акцентувати і на зміні управлінських підходів органів місцевого самоврядування до розвитку територіальних громад та збереження їх фінансової самодостатності. Передовсім варто акцентувати, що місцеві ради практично не приймали цільові програми щодо фінансування заходів з боротьби з поширенням ковіду. Фінансування видатків на цей напрям (придбання засобів захисту, дезинфекторів, медикаментів) забезпечувалося за рахунок коштів на виконання бюджетних і цільових програм. З другого боку, з метою ефективного «реагування» на місцевому рівні відбувалося переформатування діяльності закладів охорони здоров'я із використанням незначних обсягів фінансових ресурсів. Такі кроки місцевого самоврядування вказують на намагання максимально ефективно використовувати наявні фінансові та людські ресурси.

Фінансово-економічне становище територіальних громад в умовах війни. Військове вторгнення Росії змінило до непізнаваності українські міста, села, селища, громади, спричинило катастрофічні руйнування військових об'єктів, транспортної, енергетичної, освітньої, промислової та житлової інфраструктури, завдало значних економічних та фінансових втрат, негативні наслідки яких спостерігатимемо не лише в Україні, але і далеко за її межами. Бойові дії охопили

території, на які припадало третина ВВП України. Втрати (матеріальні, фінансові, людські) – катастрофічні. Цілком очевидно, що війна стала домінуючим ризиком для вітчизняної економіки і чим довше триватиме її затягування, тим складнішою буде робота вітчизняної економіки в екстремальних умовах, а відтак і глибше її падіння та наростання потреби в допомозі. Значні потрясіння обумовили різке зниження економічної активності та доходів населення, масштабні зміни в системі державних та місцевих фінансів, а відтак і рекордне зростання дефіциту бюджету [19].

Нова реальність, також, відобразилась на процесах децентралізації: фінансово-економічне становище громад суттєво різниться в залежності від відстані до лінії фронту та ступеня «пошкодження» і завданих втрат воєнними діями. А питання забезпечення фінансової самодостатності залишається актуальним лише для громад в тилу і тих, на територію яких не ступала нога окупанта. В цьому контексті доцільно акцентувати увагу на питанні впливу війни на фінансову самодостатність територіальних громад в Україні.

Зважаючи на динамічність ситуації в умовах війни в Україні, насамперед варто звернути увагу на ті законодавчі ініціативи в сфері бюджетного процесу, з прийняттям яких відбулося формування нових норм виконання місцевих бюджетів (додаток Д).

Аналіз того, як вплинула війна в Україні на рівень фінансової самодостатності територіальних громад, проведемо шляхом порівняння показників формування і виконання бюджетів усіх територіальних громад в Україні в розрізі областей за однакові періоди (січень-жовтень) 2021 та 2022 рр. Такий підхід зумовлений такими аспектами:

(1) зважаючи на те, що вплив війни на різні території є нерівномірним та зумовлений різними чинниками (окупацією території, веденням бойових дій, переміщенням у громади значної кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), релокацією підприємств тощо), дослідження тенденцій зміни фінансово-економічного стану громад на рівні регіонів є найбільш доцільним, адже дасть змогу виявити специфіку і різницю впливів;

(2) здійснення порівняння лише за двома роками («мирним» 2021-м та «роком війни» 2022-м) пов'язане з тим, що саме починаючи з 2021 р. було завершено адміністративно-територіальну реформу на базовому рівні та сформовано остаточну конфігурацію територіальних громад. Відповідно, це дає змогу здійснювати порівняння показників розвитку громад за ці роки, адже отримані результати будуть максимально відображати ситуацію.

Аналізуючи динаміку виконання планових та фактичних показників формування і виконання бюджетів територіальних громад в Україні за доходами і видатками у 2021-2022 рр. (рис. 2.23, табл. 2.10), можна зробити такі висновки:

Таблиця 2.10

Формування і виконання бюджетів територіальних громад України у січні-жовтні 2021-2022 рр. (млн грн)

Бюджети ТГ в розрізі областей	Доходи			Видатки			Міжбюджетні трансферти		
	2021	2022	Темп приросту, %	2021	2022	Темп приросту, %	2021	2022	Темп приросту, %
ВІННИЦЬКА	12292,7	14028,7	114,1	11759,8	11505,6	97,8	4093,9	3837,5	93,7
ВОЛИНСЬКА	8438,9	9567,0	113,4	7857,8	7758,7	98,7	3824,1	3598,1	94,1
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	32879,4	37177,0	113,1	31349,0	29455,8	94,0	8001,2	7320,4	91,5
ДОНЕЦЬКА	15736,8	13148,7	83,6	13999,9	8823,0	63,0	4730,2	3780,9	79,9
ЖИТОМИРСЬКА	10100,8	11493,1	113,8	9161,4	9071,5	99,0	3671,4	3201,8	87,2
ЗАКАРПАТСЬКА	9538,7	11025,8	115,6	8680,6	9621,8	110,8	4901,5	4764,8	97,2
ЗАПОРІЗЬКА	14932,7	13211,8	88,5	13633,2	11232,1	82,4	4083,5	3807,5	93,2
КИЇВСЬКА	20285,1	20500,6	101,1	17519,0	15985,4	91,2	5277,3	5056,7	95,8
КІРОВОГРАДСЬКА	7850,6	8216,7	104,7	7385,8	7182,3	97,2	2662,4	2222,4	83,5
ЛУГАНСЬКА	5519,7	4179,3	75,7	4827,8	2642,6	54,7	2214,6	1666,6	75,3
ЛЬВІВСЬКА	22026,6	27065,0	122,9	20064,2	20678,8	103,1	6869,5	6533,6	95,1
МИКОЛАЇВСЬКА	9111,2	10195,9	111,9	7955,7	7704,0	96,8	2844,9	2577,6	90,6
ОДЕСЬКА	21864,6	23467,2	107,3	19619,1	17734,3	90,4	6429,3	5936,4	92,3
ПОЛТАВСЬКА	13486,7	14981,1	111,1	12235,6	12918,4	105,6	3403,8	3208,9	94,3
РІВНЕНСЬКА	9471,3	10354,8	109,3	8658,9	8879,1	102,5	4325,2	4039,4	93,4
СУМСЬКА	8126,2	8672,0	106,7	7365,5	7190,6	97,6	2331,5	2110,2	90,5
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	8478,0	8237,9	97,2	7662,3	7290,0	95,1	4058,4	2967,4	73,1
ХАРКІВСЬКА	23605,9	20750,8	87,9	22571,1	16698,8	74,0	5648,7	4909,5	86,9
ХЕРСОНСЬКА	7855,0	5425,2	69,1	7117,8	4554,7	64,0	2948,9	2673,3	90,7
ХМЕЛЬНИЦЬКА	10007,6	11348,3	113,4	9351,4	9217,7	98,6	3539,5	3110,3	87,9
ЧЕРКАСЬКА	9773,6	10707,0	109,6	8874,6	8689,3	97,9	2996,7	2638,5	88,0
ЧЕРНІВЕЦЬКА	6431,8	7198,3	111,9	3029,2	6220,6	205,4	3167,0	3009,3	95,0
ЧЕРНІГІВСЬКА	8026,6	8445,5	105,2	7450,0	6851,8	92,0	2456,1	2173,3	88,5
ТГ УКРАЇНИ	295840,5	309397,7	104,6	268129,7	247906,9	92,5	94479,6	85144,4	90,1

Джерело: розраховано на основі [190].

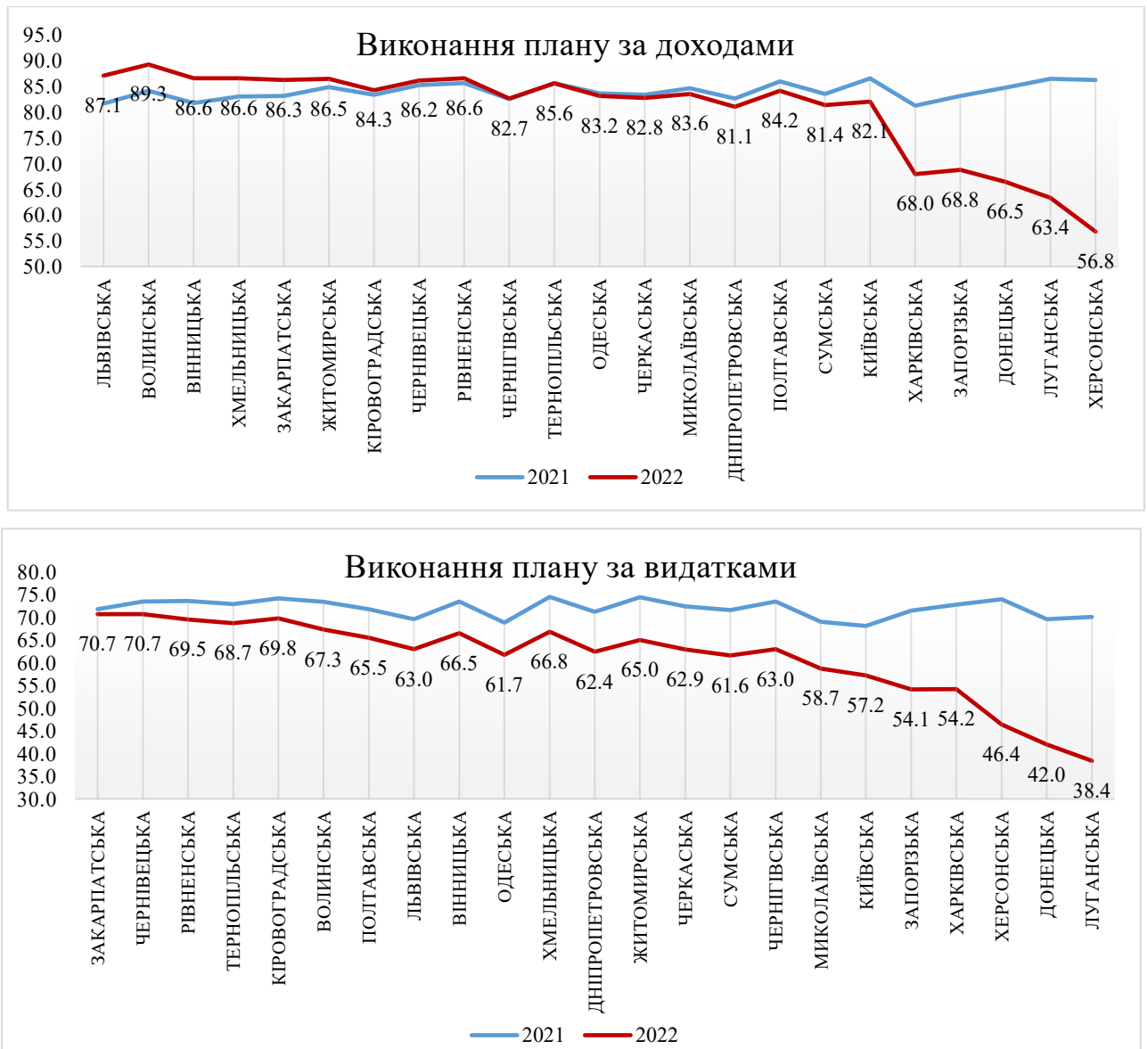

Рис. 2.23. Рівень виконання планових показників бюджетів територіальних громад України за доходами і видатками в розрізі регіонів, січень-жовтень 2021-2022 рр., %

Джерело: розраховано на основі [190]

(1) в умовах війни прослідковується безпосередній вплив чинника територіальної віддаленості громад від зони ведення бойових дій на рівень виконання планів за доходами та їх акумулювання до бюджетів громад: громади в тилу (Львівська, Волинська, Вінницька, Хмельницька, Закарпатська, Житомирська, Кіровоградська, Чернівецька, Рівненська), куди відбулося масове переміщення населення та підприємств, характеризуються більшою часткою виконання

планових показників за доходами порівняно з попереднім роком, натомість громади у регіонах, які частково окуповані, на територіях яких ведуться бойові дії, на які часто здійснюють обстріли з боку ворога, очевидно мають нижчі показники наповнення місцевих бюджетів (Херсонська (56,8%), Луганська (63,4%), Донецька (66,5%), Запорізька (68,8%), Харківська (68,0%));

(2) рівень виконання плану бюджетів територіальних громад за видатками в умовах війни значно нижчий порівняно із базовим періодом (в середньому у січні-жовтні 2022 р. він становить 61,1% на противагу 72,0% у 2021 році); окрім того, знову ж таки, прослідковується залежність значення показника від територіальної віддаленості від зони бойових дій. Нижчі показники проведення видатків у переважній кількості громад України пов'язані із «замороженням» видатків спеціального фонду, згортанням більшості інфраструктурних проєктів тощо) внаслідок формування та реалізації на практиці порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану [112] (табл. 2.11), а у громадах у зоні бойових дій – ще й із значними пошкодженнями та масовим виїздом жителів на території в тилу;

(3) спостерігається зниження обсягів надаваних з державного бюджету міжбюджетних трансфертів у 2022 р. порівняно із 2021 р., що пов'язане зі зміною складу субвенцій з державного бюджету.

Профіцитність бюджетів територіальних громад в Україні у 2022 році є контрастує із дефіцитністю державного бюджету. Важко стверджувати однозначно (оскільки ситуація змінна в часі), але, як нам видається, причин цього є декілька: а) основний «тягар» видатків (а найбільше оборонних та на соціальне забезпечення) взяв на себе державний бюджет; б) виконання (а подекуди і перевиконання) доходів місцевих бюджетів пов'язано, насамперед, із пришвидшенням зростання споживчої інфляції та збільшенням надходжень від ПДФО, в т. ч. через зростання виплат військовослужбовцям. Правда існує ризик, падіння таких надходжень якщо призупинять норму, яка гарантувала працівнику середньомісячну заробітну платню, який несе службу в ЗСУ, тобто залишиться лише грошове забезпечення військовослужбовця; в) заборона фінансування видатків спеціальних фондів,

інфраструктурних проєктів тощо, окрім «захищених» статей та відміна реверсної дотації, що дозволило економити кошти; г) окрім того, забезпечувати виконання місцевих бюджетів стало можливим завдяки перенесенню залишків з минулого бюджетного року [19]. Як зауважено, профіцитність місцевих бюджетів може бути свідченням того, що основний удар через війну припав на державний бюджет. І з кожним наступним місяцем війни його вплив збільшується: якщо у березні 2022 року дефіцит державного бюджету становив 79 млрд грн, то у жовтні – 642,7 млрд грн. Так, за оцінками Міністерства фінансів України, втрати державного бюджету щодень становлять близько 2 млрд грн [20].

Окрім того, потрібно визнати, що і економіка загалом і управління державними та місцевими фінансами були переведені з ринкових засад на «ручний» режим, що, своєю чергою, дозволило миттєво реагувати на зростаючі виклики, стримувати паніку і, що найважливіше, стабілізувати (в короткостроковому періоді) роботу бюджетної і економічної системи України [18]. Історичні факти доводять, що в період криз, воєнних дій чи інших форс-мажорних обставин, об'єктивно держави завжди посилювали фіскальні заходи, що неминуче призводило до зростання дефіциту бюджету. У воюючих країнах основним інструментом фінансування зростаючих видатків, переважно, слугує емісія, військові облігації та боргове фінансування.

Україна – не виняток у цьому плані. Непрогнозовані надходження до бюджету та катастрофічне зростання видатків (особливо оборонних), обумовили необхідність прийняття Урядом швидких і непопулярних рішень, в тому числі, пов'язаних із максимальною економією бюджетних ресурсів. До слова, за березень-травень 2022 року Уряд декілька разів провів секвестр бюджету і скоротив видатки до 180 млрд грн; капітальні видатки було скорочено на 72 млрд грн, оплата праці працівників бюджетних установ – на 20 млрд грн, видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення – на 22 млрд грн, інші видатки – на 40 млрд грн [12, 18].

Аналізуючи доходи бюджетів територіальних громад, помітним є зростання надходжень, зокрема податкових (рис. 2.24), у 2022 р. порівняно із 2021 р. по

більшості регіонах (крім, Донецької, Запорізької, Харківської, Луганської та Херсонської областей).

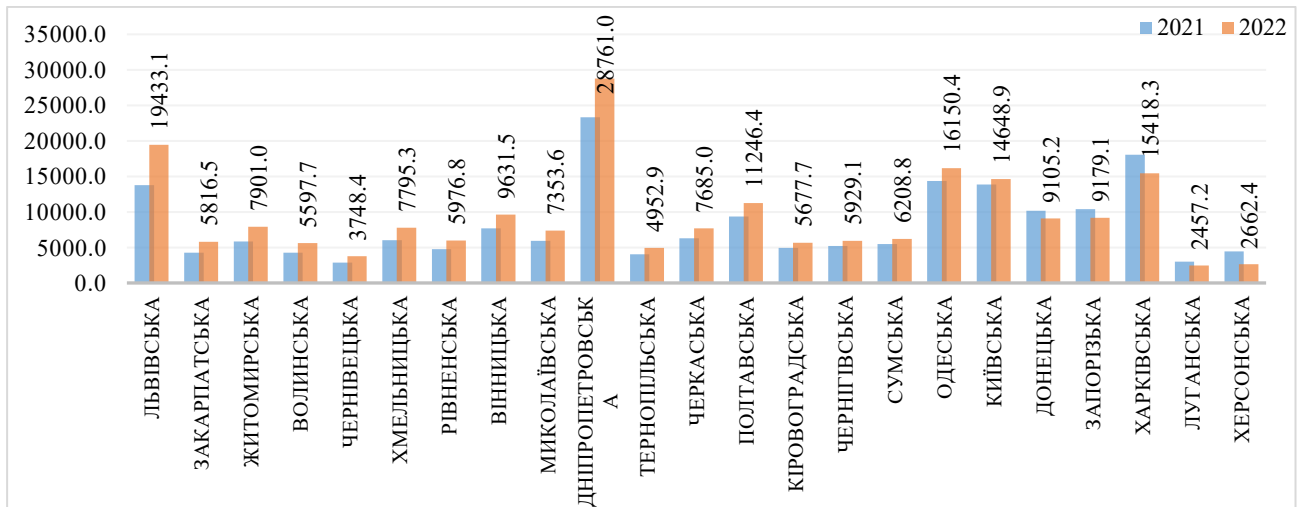

Рис. 2.24. Динаміка податкових надходжень до бюджетів територіальних громад України, січень-жовтень 2021-2022 рр., млн грн

Джерело: складено на основі [190]

Зважаючи на те, що окремі території країни зазнали значних руйнувань, за межі держави виїхало понад 7 млн осіб, зруйновано підприємства, об'єкти критичної інфраструктури, багато людей втратили роботу, зростання доходів місцевих бюджетів видається дивним. В цьому контексті акцентуємо увагу на те, за рахунок яких саме податкових надходжень таке зростання відбулося (табл. 2.11).

Зростання надходження ПДФО в окремих громадах хоча і забезпечує «збереження» статистичних показників на довоєнному рівні, проте не є чинником збереження рівня фінансової самодостатності. Втрата робочих місць та зниження рівня доходів більшості населення країни ризикує мати довгострокові негативні наслідки для розвитку громад, а підвищення заробітних плат військовослужбовців, імовірно, матиме короткостроковий ефект. Відповідно, існує ризик суттєвого зниження рівня фінансової самодостатності усіх громад України після закінчення війни.

Щодо інших важливих джерел наповнення бюджетів громад, динаміка надходжень різниться, зокрема:

Таблиця 2.11

Динаміка податкових надходжень до бюджетів територіальних громад України у січні-жовтні 2021-2022 рр. (млн грн)

Бюджети ТГ в розрізі областей	ПДФО			Акцизний податок			Місцеві податки і збори			Податки на майно			Єдиний податок		
	2021	2022	Темп приросту, %	2021	2022	Темп приросту, %	2021	2022	Темп приросту, %	2021	2022	Темп приросту, %	2021	2022	Темп приросту, %
ВІННИЦЬКА	4811,0	6750,9	140,3	482,9	358,1	74,2	2330,1	2471,6	106,1	1058,9	1082,0	102,2	1269,2	1386,9	109,3
ВОЛИНСЬКА	2704,4	4018,6	148,6	334,1	246,8	73,9	1163,5	1274,0	109,5	555,3	579,9	104,4	606,3	692,1	114,2
ДНІПРОПЕТРОВСЬКА	13735,6	18468,7	134,5	1242,8	1140,5	91,8	7946,5	8616,4	108,4	4924,8	5347,0	108,6	2990,4	3242,4	108,4
ДОНЕЦЬКА	7294,4	7657,9	105,0	467,5	103,8	22,2	2199,6	1219,3	55,4	1219,5	614,8	50,4	977,3	603,8	61,8
ЖИТОМИРСЬКА	3659,9	5950,8	162,6	418,7	289,7	69,2	1632,4	1552,5	95,1	747,0	658,0	88,1	883,3	892,7	101,1
ЗАКАРПАТСЬКА	2653,2	4285,1	161,5	380,2	319,1	83,9	1173,4	1163,9	99,2	509,9	433,7	85,1	654,3	712,8	108,9
ЗАПОРІЗЬКА	6403,9	6572,3	102,6	623,3	308,0	49,4	3199,5	2171,9	67,9	1697,6	988,8	58,2	1495,6	1181,3	79,0
КИЇВСЬКА	8045,6	9647,2	119,9	1380,2	749,8	54,3	4327,4	4168,2	96,3	1891,0	1539,6	81,4	2424,0	2620,7	108,1
КІРОВОГРАДСЬКА	2904,5	3670,8	126,4	307,6	248,7	80,9	1682,8	1720,8	102,3	937,3	914,9	97,6	744,8	804,7	108,0
ЛУГАНСЬКА	2044,4	2140,5	104,7	114,4	23,0	20,1	813,9	278,6	34,2	403,7	101,4	25,1	408,5	176,7	43,3
ЛЬВІВСЬКА	8418,1	13429,3	159,5	967,3	716,5	74,1	4243,8	5049,0	119,0	1615,3	1775,0	109,9	2592,2	3216,3	124,1
МИКОЛАЇВСЬКА	3789,6	5775,2	152,4	341,9	231,8	67,8	1796,1	1327,2	73,9	918,8	537,2	58,5	871,8	789,1	90,5
ОДЕСЬКА	7854,5	10338,2	131,6	976,8	640,3	65,6	5503,2	5105,2	92,8	3116,9	2784,5	89,3	2330,5	2290,2	98,3
ПОЛТАВСЬКА	5407,3	6966,7	128,8	616,9	481,4	78,0	2794,4	2852,0	102,1	1487,2	1449,3	97,5	1303,9	1398,7	107,3
РІВНЕНСЬКА	3081,7	4362,2	141,6	339,8	249,6	73,5	1255,9	1288,8	102,6	551,0	544,1	98,7	703,7	743,5	105,7
СУМСЬКА	3404,2	4370,8	128,4	300,3	214,6	71,5	1610,4	1418,4	88,1	831,3	650,9	78,3	777,9	767,0	98,6
ТЕРНОПІЛЬСЬКА	2518,6	3469,8	137,8	266,5	210,0	78,8	1204,3	1246,3	103,5	510,8	473,4	92,7	690,5	768,4	111,3
ХАРКІВСЬКА	9444,7	10072,4	106,6	925,5	520,4	56,2	6203,7	4256,5	68,6	2812,8	1215,0	43,2	3371,7	3033,7	90,0
ХЕРСОНСЬКА	2645,3	2014,0	76,1	336,0	74,4	22,1	1435,7	571,3	39,8	702,8	180,8	25,7	727,1	390,2	53,7
ХМЕЛЬНИЦЬКА	3797,5	5618,4	147,9	363,5	283,6	78,0	1797,5	1847,3	102,8	853,5	797,4	93,4	941,6	1045,7	111,1
ЧЕРКАСЬКА	3698,4	5065,0	137,0	436,9	408,1	93,4	2123,5	2142,0	100,9	994,9	962,1	96,7	1122,2	1167,4	104,0
ЧЕРНІВЕЦЬКА	1733,3	2562,3	147,8	221,8	208,1	93,8	893,9	951,3	106,4	411,8	416,1	101,0	479,9	531,3	110,7
ЧЕРНІГІВСЬКА	3053,0	4236,4	138,8	352,6	188,7	53,5	1695,5	1396,2	82,3	873,0	634,8	72,7	819,6	760,2	92,8
ТГ УКРАЇНИ	113103,1	147443,5	130,4	12197,5	8215,0	67,3	59027,0	54088,7	91,6	29625,1	24680,7	83,3	29186,3	29215,8	100,1

Джерело: складено на основі [190]

- обсяги надходження акцизного податку суттєво скоротилися (темп приросту у 2022 році становить 67,3% надходжень 2021 року), причиною чого є скасування податку у березні-вересні 2022 року для стабілізації цін на пальне;

- надходження місцевих податків і зборів до бюджетів громад становлять 91,6% доходів попереднього року. Вищі обсяги надходження за цими податками у громадах в областях, на території яких не велися активні бойові дії і тилкових регіонах (Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Кіровоградській, Львівській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській, Чернівецькій областях). Щодо податку на майно в складі місцевих податків і зборів, доходи від їх справляння коливаються в межах 80% від базового періоду. Недонадходження, в першу чергу, мають причиною звільнення від плати за землю (земельного податку та орендної плати) за земельні ділянки державної та комунальної власності, які перебувають у власності або користуванні (додаток Д);

- збереження обсягів сплати єдиного податку у більшості громадах у відносно «спокійних» регіонах стало можливим завдяки податковим новаціям, а саме розширенню системи спрощеного оподаткування за ставкою 2%, і не лише для малих підприємств. Йдеться про сплату єдиного податку замість ПДВ та ПНП, надходження від якого за 5 місяців 2022 року склали 21 млрд грн проти 19 млрд грн в порівнянні з аналогічним періодом минулого року [19].

Дослідивши особливості формування доходів бюджетів територіальних громад в умовах війни, коротко акцентуємо на питаннях здійснення видатків з місцевих бюджетів.

Деталізація структури видатків бюджетів територіальних громад України за функціональною класифікацією (рис.2.25) дає підстави стверджувати про помітне скорочення в 2022 році фінансування видатків (за виключенням видатків на громадський порядок та безпеку (зростання майже на 4 в. п.)). Освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення, попри секвестр Державного бюджету, практично були профінансовані на тому ж рівні, що й у 2021 році. Середні видатки на ці три статті склали в 2022 році – 67% від видатків за період та 65% у 2021 році відповідно.

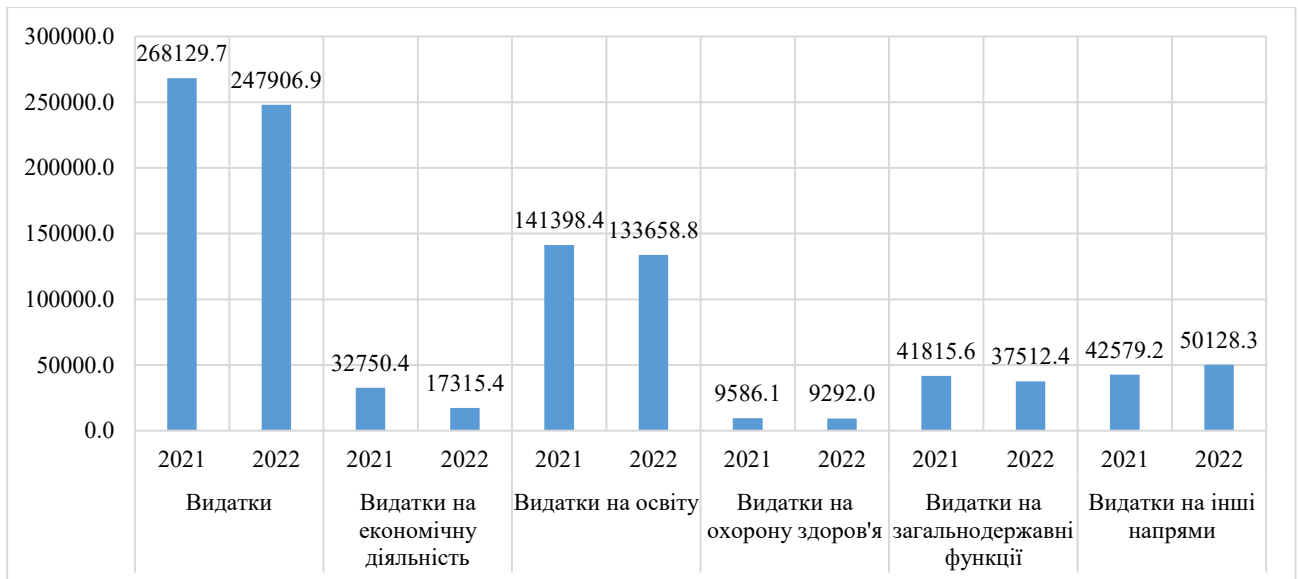

Рис. 2.25. Динаміка видатків з бюджетів територіальних громад України, січень-жовтень 2021-2022 рр., млн грн

Джерело: складено на основі [190]

Помітно, що органи місцевого самоврядування скорочують капітальні видатки, фінансуючи життєво необхідні потреби громад.

Попередні розвідки та експертні дослідження, проведені в Україні за час війни, доводять, що найбільшочішими питаннями функціонування місцевого самоврядування на сьогодні є: 1) наповнення місцевих бюджетів, 2) здійснення видатків, 3) соціальне забезпечення потреб внутрішньо переміщених осіб та їх інтеграції в нові громади [19]. Проведене дослідження дозволяє робити певні висновки та узагальнення:

1. У січні-жовтні 2022 року, на відміну від Державного бюджету, фіксуємо профіцитність бюджетів територіальних громад в Україні та середній відсоток їх виконання на рівні аналогічного періоду минулого року. Серед чинників, які дозволили забезпечити їх виконання, – галопуюча споживча інфляція, зростання надходжень від ПДФО (через збільшення виплат військовослужбовцям), податково-митні новації Уряду та режим «жорсткої економії». Однак, втрата робочих місць та зниження рівня доходів більшості населення країни ризикує мати довгострокові негативні наслідки для розвитку громад, а підвищення заробітних плат військовослужбовців, імовірно, матиме короткостроковий ефект. Відповідно,

існує ризик суттєвого зниження рівня фінансової самодостатності усіх громад України після закінчення війни [19].

2. Що стосується видатків бюджетів територіальних громад, то за аналізований період чітко прослідковується скорочення видатків розвитку. Традиційно вагому частку в структурі видатків займають освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та соціальне забезпечення. Переконані, що в умовах війни в Україні збільшення бюджетних видатків має відбуватися, насамперед, на пріоритетні напрями та забезпечення життєдіяльності громад, водночас надання податкових пільг має носити виключний, а не всеохоплюючий характер і з прив'язкою до територій [19].

3. Окремо слід наголосити, що ситуація, яка склалася із виконанням доходів місцевих бюджетів за 10 місяців 2022 року щодень змінюватиметься, в залежності від інтенсивності бойових дій. Окрім того, уже зараз можна однозначно стверджувати, що через військову агресію російської федерації місцеві бюджети багатьох громад (особливо на Сході України) недоотримують планові надходження, а, отже, в органів місцевого самоврядування немає змоги виконувати визначені законом повноваження. Можна очікувати, що виконання бюджетів в регіонах, де ведуться бойові дії, прифронтових і тилкових територіях суттєво різнитимуться, а це значить, що на часі питання вдосконалення механізмів бюджетного вирівнювання [19].

4. На цьому фоні зрозуміло, що існує ризик значних недонадходжень до бюджетів громад і у наступні періоди. Така ситуація свідчить про те, що трансфертна залежність від державного бюджету лише посилюватиметься, а дефіцит місцевих бюджетів - зростатиме. В цьому сенсі запит на підтримку та зміцнення фінансової стійкості місцевих бюджетів, а також раціонального фінансування видатків лежить у площині реалізації швидких, системних та нестандартних заходів бюджетної політики в нових умовах. Зазначене актуалізує проблему вироблення нових підходів до реалізації бюджетної політики на місцевому рівні [19].

Насамкінець варто зауважити, війна негативно вплинула на процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні, і цей вплив дуже різниться у територіальному контексті.

Щодо громад, на території яких ведуться / велися активні бойові дії і які суттєво постраждали, вести мову про зміцнення їх фінансової самодостатності вкрай важко. Ці громади сьогодні не розвиваються, багато з них знищено, там майже не залишилося жителів та представників місцевого самоврядування. Відповідно необхідно акцентувати на їх повному відновленні та забезпеченні певного безпекового рівня, розмінуванні території, відбудові інфраструктури та житла, поверненні людей. Будучи близько до зони ведення бойових дій, місцеве самоврядування у громадах, де воно ще функціонує, працює у контексті реакції на виклики і загрози у «режимі реального часу» у короткостроковій перспективі, що очевидно, зважаючи на непередбачуваність ситуації та її мінливість.

Щодо територіальних громад, які не зазнали руйнівного впливу війни на власній території, тобто які віддалені від зони бойових дій, вони також існують і розвиваються в умовах нових загроз (ракетні удари, ризик поширення бойових дій на їх території, ситуація із системою енергозабезпечення тощо) і викликів (прийом ВПО, організація гуманітарних штабів, створення загонів тероборони). Водночас, на їх території повністю збережена система місцевого самоврядування, ці громади і далі саморозвиваються. Більшість з них є самодостатніми, адже вони залишаються спроможними до саморозвитку в довгостроковій перспективі на засадах самореалізації, самоуправління та самофінансування.

Для недопущення суттєвого зниження рівня самодостатності (в т.ч. фінансової) громад важливим є активне використання усіх можливостей, які, як не дивно, актуалізувалися в кризових умовах. Для прикладу, в умовах пандемії, значно розвинулися і набули поширення механізми організації дистанційної зайнятості та освіти. Це стало в нагоді з початком війни, адже значна кількість дітей-ВПО сьогодні продовжують дистанційно здобувати освіту у школах, де навчалися до початку війни. Це забезпечує як збереження зайнятості для вчителів цих шкіл, так і зберігає «зв'язок» людей, які були змушені виїхати, зі своїми

громадами. Аналогічною є ситуація зі збереженням робочих місць при переміщенні людей в межах України чи виїзді закордон, - багато людей продовжують працювати дистанційно.

З другого боку, в умовах війни з'явилися нові можливості для економічного зростання громад у тилу внаслідок переміщення на їх території великої кількості людей та релокації підприємств. Це можливості для громад, потрібно лише застосувати ефективні механізми для їх інтеграції у власну економіку. Для інтеграції ВПО – заходи з профорієнтації, зустрічі із роботодавцями, створення житла, залучення ВПО до життя громади тощо. Активну підтримку громадам у цьому контексті надають регіональна і державна влада. У контексті розвитку підприємництва і залучення у громаду релокованих суб'єктів держава надала громадам додаткові можливості та «запропонувала» використання нових/оновлених механізмів (наприклад, індустріальні парки). Робота із стимулювання релокації підприємств у свої громади активно ведеться не лише місцевим самоврядуванням, а й регіональною владою.

Хоча основним джерелом забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад на будь-якому етапі є бюджет, в умовах війни місцеве самоврядування в Україні було змушене розширити механізми управління громадою та залучення фінансових ресурсів. Так, найбільш активно територіальні громади залучають грантові кошти та ресурси міжнародної технічної допомоги (в першу чергу, для підтримки ВПО на власній території, з часом, в умовах повоєнного відновлення, - для відбудови міст та сіл), боргові облігації (скористатися цим механізмом можуть лише міські громади) тощо.

Так, рівень фінансової самодостатності територіальних громад в Україні суттєво знизився. Хоча обсяги податкових надходжень по громадах в розрізі регіонів залишаються на довоєнному рівні або є дещо вищими, вони забезпечені через вплив чинників, які мають короткостроковий характер (високі заробітні плати військових, що забезпечує зростання надходжень ПДФО у громадах, на території яких є військові частини; авансові платежі підприємцями податків у березні-травні 2022 року для підтримки держави і місцевого самоврядування на

початку війни). Натомість чинники, які зумовлюють зниження фінансової самодостатності громад, характеризуються довгостроковим впливом (зростання рівня безробіття; закриття підприємств; масовий виїзд українців закордон і мобілізація, що суттєво знижує якість людського капіталу у громадах, негативно впливає на демографічну ситуацію, зумовлює дефіцит робочої сили; зростання цін та економічна нестабільність). Це матиме негативні наслідки для саморозвитку територіальних громад у довгостроковому контексті, і для нівелювання цього впливу важливим є «розширення» інструментарію для стимулювання власного розвитку.

Висновки до розділу 2

Проведений в роботі аналіз тенденцій та оцінювання забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад фінансових дали змогу зробити такі висновки:

1. Проведений аналіз процесів становлення територіальних громад в Україні в умовах реформ децентралізації та територіальної організації влади протягом 2015 – 2021 рр. дозволив стверджувати про існування таких тенденцій: а) укрупнення адміністративно-територіальних одиниць на базовому рівні, яке відбулось у два етапи (*перший* - 2015-2019 рр. на добровільній основі, за рішенням органів місцевого самоврядування. В результаті створено 1029 ОТГ внаслідок об'єднання або приєднання 6263 громад; і *другий* – адміністративне укрупнення територіальних громад у 2020 р., який передбачав централізоване затвердження перспективних планів формування територій громад областей. На цьому етапі відбувся перегляд меж існуючих станом на 2020 р. ОТГ та, на основі аналізу рівня їх фінансової спроможності та особливостей розвитку від моменту створення, прийнято рішення про: затвердження громади у вже встановлених межах або приєднання до громади населених пунктів або приєднання громади до іншої територіальної громади. Створено 1470 громад); б) позитивним підсумком реформи децентралізації стало розширення дохідної бази місцевих бюджетів, яка є основою саморозвитку і забезпечення самодостатності громад на довгострокову

перспективу, надання ОМС широких повноважень щодо вирішення проблем місцевого значення, формування нової системи міжбюджетних відносин.

2. Встановлено високий рівень диференціації фінансово-економічної спроможності новостворених територіальних громад. Показано, що основними причинами є: розміри та «стартові» економічні можливості громад; географічне розташування; наявність в громаді бюджетоформуючих суб'єктів господарювання; ефективний кадровий та управлінський потенціал; дієві вертикальні та горизонтальні взаємодії.

3. Процеси забезпечення фінансової самодостатності відслідковано на прикладі територіальних громад Львівської області за період 2015 – 2021 рр. Вагомими аргументами в користь вибору цієї області слугували: а) активна участь в реформі децентралізації (в 2015 р. утворено 15 ОТГ), регіон з найбільшою кількістю утворених ТГ (73); б) просторові особливості регіону (велика кількість міст обласного значення, що дозволило порівняти рівень фінансового забезпечення міських, сільських і селищних громад та громад з центром у містах обласного значення); в) Львівська область – тилловий регіон під час війни в Україні (а це нові виклики, зумовлені переміщенням великої кількості населення із зони бойових дій, релокацією підприємств, формуванням та діяльністю гуманітарних штабів тощо).

4. Аналіз стану та тенденцій забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області дав змогу стверджувати про таке: а) за аналізований період власні доходи бюджетів громад на особу зросли у 4,4 рази; помітно знизився рівень дотаційності – з 9,0% до 7,7%, що є свідченням зміцнення самодостатності громад; б) підтверджено присутність територіальних асиметрій, яка, наприклад, за показником власних доходів на особу в 2021 році становила 3,3 рази (Славська ТГ (23940,7 грн), Журавненська (7260,0 грн), за ПДФО – 22 рази (Славська ТГ (16306,0 грн) і Стрілківська (750,5 грн); в) в структурі доходів громад значна питома вага від податкових надходжень (60%), міжбюджетні трансферти – 33,9%, неподаткові доходи і доходів від операцій з капіталом складають 6,1%; г) відчутну вагу акцизного податку в структурі доходів фіксують приміські громади

(Сокільницька, Підберіздівська, Мурованська, Давидівська, Зимноводівська) навколо Львова (з АЗС).

5. Вагомим інструментом забезпечення самодостатності громад є бюджетні видатки. Встановлено, що максимальні обсяги видатків - це освіта, соціальний захист і соціальне забезпечення, охорона здоров'я (60% від занальних видатків). Порівняно із 2018 роком у 2021 році скоротились видатки на утримання апарату управління (з 22,8% до 13,2% відповідно). Попри позитивну динаміку видатків на економічний розвиток (з 5,4% у 2016 році до 17,1% у 2021 році), що є свідченням переваги реформи децентралізації та бажанням і спроможністю громад займатися саморозвитком, органи місцевого самоврядування в переважній більшості, продовжують виконувати делеговані повноваження, які не завжди підкріплені фінансово.

6. Доведено, що серед вагомих проблем забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад є: а) недосконала система вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, через що фіксуємо невідповідність між потребами та можливостями; б) неефективні інструменти контролю та адміністрування місцевих податків, наслідком чого є недоотримання доходів в місцеві бюджети від цих джерел; в) «вічна» і довготривала дискусія щодо сплати ПДФО, який є бюджетоформуючим податком (за місцем ведення діяльності чи за місцем реєстрації юридичної особи); г) відсутність чіткого розмежування повноважень між ОМС та органами влади на місцях.

7. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад, який базується на розрахунку емпіричних показників структурних рівнів (дохідна, видаткова компоненти) фінансової самодостатності міських, селищних і сільських громад, а також інтегрального показника фінансової самодостатності та передбачає реалізацію композиційного, емпіричного та таксономічного етапів. Метою композиційного етапу є формування системи індикаторів фінансової самодостатності громад, вибір бази та періоду дослідження. Емпіричний етап дослідження ґрунтується на застосуванні структурно-просторового та інтегрального підходів, що дозволяє виявити

структурні (дохідна та видаткова компоненти) та інтегральний рівні фінансової самодостатності територіальних громад. Реалізація таксономічного етапу дає змогу аргументувати рівні фінансової самодостатності територіальних громад у проекції оцінки ефективності використання економічного потенціалу території на основі результатів рейтингування громад.

8. Апробація запропонованого підходу на прикладі 73 територіальних громад Львівської області, станом на грудень 2021 року дозволила встановити що: а) за *дохідною компонентою* серед усіх міських територіальних громад Львівської області у 2021 р. Львівська громада займала лідируючі позиції (0,815), що обумовлено значно більшими обсягами власних доходів (наприклад, у 4 рази більші, ніж у Белзькій громаді, у 2,5 разів більші, ніж у Самбірській громаді); помірний рівень (за шкалою Харінгтона, діапазон 0,4-0,6) фінансової самодостатності мали Пустомитівська, Самбірська, Стрийська, Кам'янка-Бузька, Червоноградська, Бродівська, Городоцька, Трускавецька, Яворівська, Жидачівська територіальні громади. Найнижчий рівень фінансової самодостатності серед міських громад мала Турківська з показником 0,217; б) за *видатковою компонентою* рівні фінансової самодостатності Стрийської (0,600), Львівської (0,561) і Судовишлянської (0,538) були найбільшими. Натомість, для Рудківської (0,189) і Хирівської (0,182) міських громад присутня суттєва дивергенція; в) рейтингування громад Львівської області за критерієм ефективності використання фінансових ресурсів у цілях забезпечення економічного поступу та добробуту громади, дозволило виділити чотири групи територіальних громад. Перша група характеризується максимальною ефективністю (коефіцієнт рівний 1,00) використання наявних фінансових ресурсів (Львівська, Соکیلницька, Солонківська, Стрийська, Славська, Оброшинська, Яворівська територіальні громади), друга група – високим рівнем ефективності використання фінансових ресурсів із незначними обсягами незадіяного фінансового потенціалу (коефіцієнт в межах 0,90-0,99). Третя і четверта група детерміновані помірним (0,6-0,89) і низьким рівнем ефективності використання фінансових ресурсів із значними обсягами незадіяного фінансового потенціалу або його відсутністю (0-0,59).

9. Доведено, що поширення пандемії і війна негативно вплинули на процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні, і цей вплив дуже різниться у територіальному контексті. Серед чинників, які зумовлюють зниження фінансової самодостатності громад, характеризуються довгостроковим впливом виокремлено: зростання рівня безробіття; закриття підприємств; масовий виїзд українців закордон і мобілізація, економічна нестабільність. Це матиме негативні наслідки для саморозвитку територіальних громад у довгостроковому контексті, і для нівелювання цього впливу важливим є «розширення» інструментарію для стимулювання власного розвитку.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [17; 19; 24; 27; 205].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ САМОДОСТАТНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

3.1 Обґрунтування дієвих механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в сучасних умовах

В попередніх частинах дослідження йшлося про те, що Україна проходить другий етап реформи децентралізації (попри сповільнення темпів її впровадження), яка визнана однією з найуспішних, які було реалізовано за останні 8 років. Серед важливих завдань цього етапу Урядом визначено: передачу повноважень виконавчої влади органам місцевого самоврядування та їх розмежування між рівнями за принципом субсидіарності та створення достатньої ресурсної бази для здійснення повноважень органами місцевого самоврядування [28].

Паралельно наша країна, а з нею і місцеве самоврядування, впродовж останнього періоду переживають непрості часи: спочатку пандемія (з 2020 року), а з 2022 року широкомасштабне військове вторгнення росії змінили до непізнаваності українські громади, завдали значних економічних та фінансових втрат, обумовили кризи, спричинили поштовхи до посилення нестабільної фінансово-економічної ситуації. Немає сумніву в тому, що такі зміни мали неабиякий вплив на процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад (описано нами в п.2.1 та 2.3). Виявлені негативні тенденції, нові виклики та нова реальність, в якій опинилися територіальні громади потребують швидкого, дієвого реагування та оновлення механізмів забезпечення їх фінансової самодостатності як критерію ефективності адміністративно-територіальної реформи і змін, якими супроводжується децентралізація.

Самодостатні громади та потужна система місцевого самоврядування – основа відновлення, а відтак і сталого поступу України. З іншого боку, достатній обсяг фінансових ресурсів та можливість їх акумулювання – запорука

довгострокового розвитку територіальних громад. Важливими умовами досягнення фінансової самодостатності територіальних громад на даний час є: сформована фінансово-економічна система з високою адаптивною здатністю в умовах дії внутрішніх та зовнішніх викликів; фінансова спроможність забезпечити потреби населення в життєво важливих послугах; дієздатність і фінансово-організаційна автономія органу місцевого самоврядування; налагоджені взаємозв'язки у системі публічного управління та публічних фінансів.

Спираючись на результати проведеного дослідження, а також враховуючи низку прийнятих змін до нормативно-правових документів, які визначають організацію бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах воєнного стану в Україні (п.2.1; 2.3), постає гостра необхідність вдосконалення існуючих та напрацювання нових, дієвих механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад. Актуалізуються питання пошуку інструментів відновлення та розвитку територіальних громад з відповідною системою фінансового забезпечення місцевого самоврядування. Іншими словами, на часі - розроблення та модернізація таких механізмів забезпечення/зміцнення фінансової самодостатності, які дадуть змогу реалізувати поточні завдання територіальних громад, здолати нові виклики, зберегти (чи відновити) темпи їх економічного розвитку, а відтак і реалізувати досягнення запланованих стратегічних цілей. Вважаємо, що такі механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад повинні сприяти зміцненню фінансової основи місцевого самоврядування, нарощенню внутрішнього потенціалу розвитку на засадах децентралізації, удосконаленню міжбюджетних відносин, удосконаленню взаємовідносин між органами влади та місцевого самоврядування, відновленню місцевої економіки громад (у повоєнний період) та наближенню результатів діяльності до потреб мешканців.

Досягнення критеріїв розвитку громади (якими в Р1 визначено саморганізацію, самофінансування, самоуправління) може бути забезпечено різними механізмами, як то модернізацією податкової системи, міжбюджетних відносин, децентралізацією фінансових ресурсів, стимулюванням пріоритетних

напрямів розвитку економіки громад тощо (рис.3.1). Відшукування можливостей до використання незадіяного потенціалу саморозвитку регіону також сприятиме зміцненню фінансової самодостатності громад.

В умовах турбулентних змін (які наразі спостерігаємо в Україні) важливо чітко усвідомлювати як значимість окремих елементів, так і роль самих механізмів забезпечення фінансової самодостатності. До прикладу, якщо вести мову про фінансові важелі, які забезпечують регуляторну діяльність механізму, підвищують чи обмежують значущість того чи іншого інструмента відповідно до завдань фінансової політики країни та місцевого самоврядування, то сьогодні суттєво зростає роль інституту місцевих податків та зборів, які за своєю суттю повинні формувати фінансову базу місцевого самоврядування та гарантувати якісні суспільні послуги для населення. Якщо необхідно займатися капітальними вкладеннями, реалізацією великих інфраструктурних проєктів (що буде характерно для повоєнної відбудови України), модернізацією основних фондів тощо, то варто вести мову про механізм місцевих запозичень. Мінімізування розриву між делегованими повноваженнями та обсягами фінансових ресурсів на їхнє забезпечення (мова йде про освіту, охорону здоров'я) потребує вдосконалення механізму розподілу додаткової дотації. Покращенню налагодженої співпраці в системі «місцеві органи влади-ОМС» сприятиме чітке розмежування повноважень на принципах субсидіарності. Зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування, активізація економічної діяльності, відновлення довоєнних темпів розвитку потребують обґрунтування механізмів забезпечення фінансової самодостатності. Надалі пропонуємо здійснити конкретизацію механізмів в розрізі означених вище напрямів.

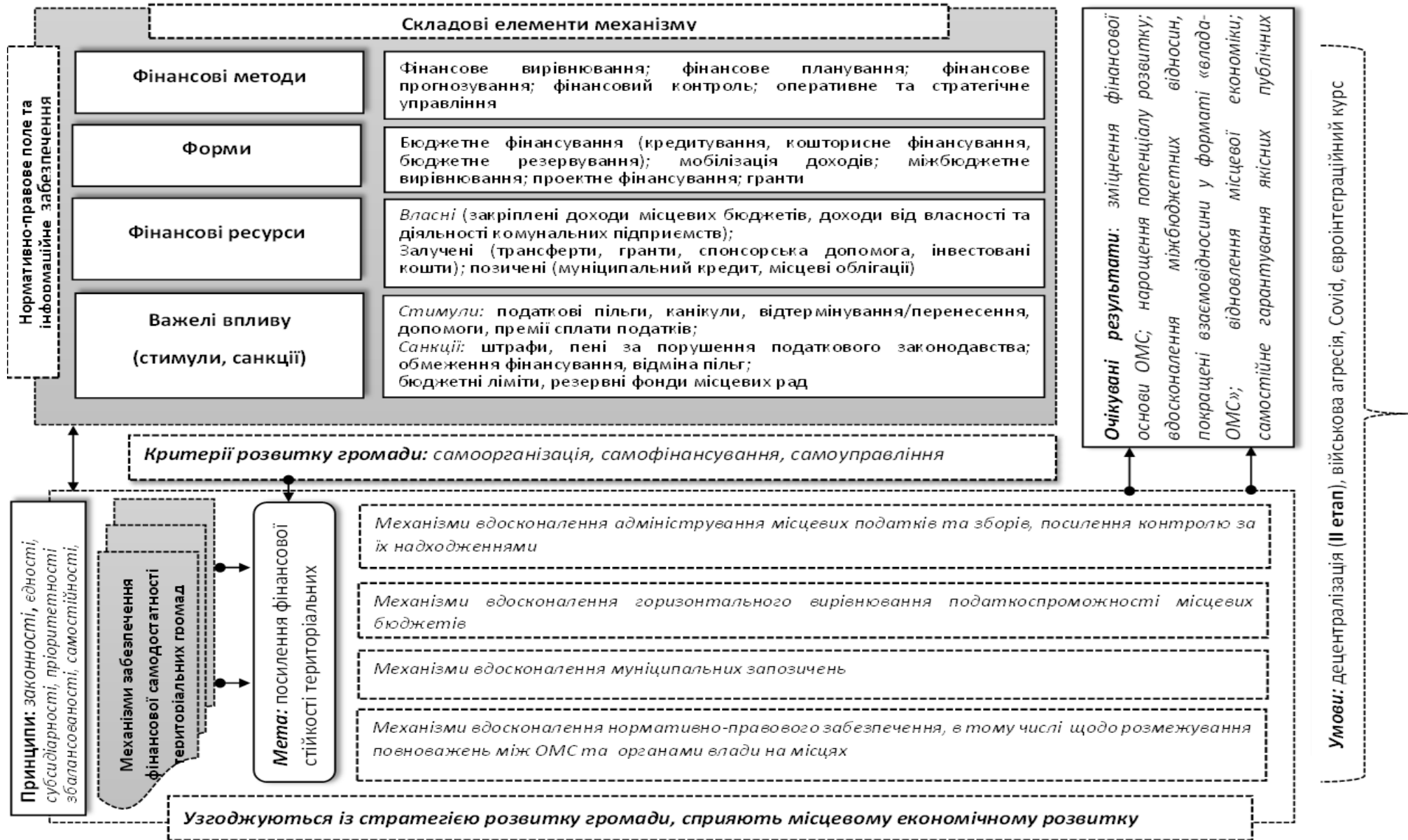

Рис.3.1 Механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад Примітка: розробка автора

Вдосконалення механізму адміністрування місцевих податків та зборів, посилення контролю за їх надходженнями

Вагомим джерелом наповнення місцевих бюджетів є місцеві податки та збори (проаналізовано в Р.2). Згідно чинного законодавства України (п.10.2 ст. 10 ПКУ) ОМС наділені повноваженнями щодо встановлення ставок єдиного податку і податку на майно (в частині транспортного податку та плати на землю, окрім земельного податку на лісові землі). Водночас, адміністрування цих податків і зборів не є компетенцією ОМС, цими процесами на сьогодні займається Державна податкова служба (ДПС). Іншими словами, ОМС мають можливості впливу на формування обсягів надходжень від місцевих податків та зборів до місцевих бюджетів, але не мають жодних важелів та інструментів контролю за їх стягненням та адмініструванням. Ця проблема не є новою, але і не до кінця вирішеною. Так, вона була і до війни та жваво дискутувалася як в науково-експертному середовищі, так і на рівні ОМС, однак в існуючих умовах набуває неабиякої актуальності, адже податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та плата за землю, через недосконалість механізмів адміністрування, несуть в собі значний нерозкритий потенціал нарощення фінансової основи територіальних громад.

Справедливості за ради потрібно визнати, що в силу специфічних об'єктів оподаткування процеси адміністрування місцевих податків та зборів мають свої особливості: а) наявність актуального кадастру майна, яке підлягає оподаткуванню; б) регулярне проведення оцінки вартості майна та формування електронної системи такої оцінки. Достовірна база оподаткування, облік об'єктів оподаткування та контроль за сплатою податків - «камені спотикання» ефективної системи місцевого оподаткування. Інший ракурс проблеми – розподіл функцій адміністрування цих податків між владою і ОМС. Весь період впровадження реформи децентралізації ведеться дискусія щодо того хто повинен вести кадастр (на разі держава)? Хто повинен відповідати за облік та контроль за стягненням? (на разі ДПС)

В цьому сенсі зазначимо, що якщо європейські практики свідчать про визначення бази оподаткування на основі ринкової вартості майна, то базою

оподаткування нерухомого майна (відмінного від земельної ділянки) в Україні є його площа. По землі - база оподаткування розраховується, виходячи з нормативно-грошової оцінки земельної ділянки (з урахуванням коефіцієнта індексації), що часто-густо не відповідає ринковій вартості, окрім того, згідно чинного законодавства повинна оновлюватися не раніше, ніж раз на 5 років, що не завжди відбувається (ведення земельного кадастру та оцінювання належить до функцій Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру). Відомості про об'єкти нерухомості містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (починаючи з 2012 року), зміни до яких мають право вносити органи державної реєстрації прав на нерухоме майно. За різними оцінками, цей електронний реєстр речових прав на нерухоме майно містить не більше 10% інформації про наявне нерухоме майно. Іншим джерелом інформації про наявне майно є архіви БТІ (до 2013 року). Дані цих реєстрів і слугують основою для нарахування майнових податків.

Що стосується розподілу функцій адміністрування між владою та ОМС, які відповідають за цю ділянку роботи, то потрібно визнати, що немає простого рішення в цьому плані. З одного боку, існує чітке розуміння і це об'єктивно (навіть з технічних моментів), що ведення земельного кадастру повинно бути централізованим, натомість зацікавленість та мотивація ОМС в збільшенні обсягів надходжень, може мати кращий ефект якщо збір та контроль за надходженнями буде відбуватися децентралізовано. Якщо звернутися до європейських практик, то можна побачити неоднозначну картину: а) адміністрування податків не завжди відбувається на тому рівні, до бюджету якого вони зараховуються (Естонія, Литва) [193]; б) весь «цикл» адміністрування - облік, оцінка і стягнення податків на майно повністю відбуваються на локальному рівні (Нідерланди) [187]; в) повністю адміністрування місцевих податків відбувається на рівні центрального уряду (Чехія, Швеція, Естонія, Словенія); г) змішаний формат адміністрування між центральною та місцевою владою (Велика Британія, Німеччина, Австрія, Данія) [187].

На наш погляд, важливим завданням для ОМС, в існуючих умовах, є

відшукування можливих напрямів зміцнення фінансової самодостатності громад, що можливе, наприклад, в частині розширення їх повноважень щодо адміністрування місцевих податків.

Посиленню фінансової самодостатності територіальних громад, а отже і автономії ОМС сприятиме:

- передача окремих (оскільки задля збереження цілісності та збалансованості податкової системи, не всі функції можна передати, наприклад, реєстрація платників податків чи подання податкової звітності) функцій адміністрування місцевих податків на місцевий рівень в частині: ведення обліку податків і зборів; контролю за достовірністю нарахування та сплатою податків і зборів;
- ми далекі від думки, що на рівні місцевого самоврядування можна і доречно створювати паралельну податкову службу. Разом з тим, важливими напрямками можуть стати: впорядкування цифрових реєстрів майна та обліку платників податків; формування достовірної інформації щодо об'єктів оподаткування, перегляд бази оподаткування на ринкових засадах, посилення співпраці податкових органів та ОМС. Де-юре для реалізації таких повноважень потрібна згода місцевих депутатів.

Вдосконалення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів

Негативні наслідки війни в Україні помітні не лише через фізичні втрати, руйнування інфраструктури, посилення зовнішньої та внутрішньої міграції, порушення економічної стабільності, але і в послабленні фінансової стійкості місцевих бюджетів, неможливості розрахунку реалістичних прогнозів соціально-економічного розвитку країни, що в підсумку унеможливорює достовірне передбачення бюджетних показників на середньострокову перспективу (до слова, саме з цих міркувань прогноз місцевих бюджетів на 2023 рік і не складається). Нові реалії, в яких опинилося місцеве самоврядування, потребують адекватних, швидких рішень в бюджетній політиці.

В цих умовах, на наше переконання, особливої уваги вимагають питання:

- посилення взаємодії між стратегуванням розвитку територіальних громад та бюджетуванням, а відтак і удосконаленням системи результативних показників бюджетних програм;
- вдосконалення підходів до управління фіскальними ризиками (архіважливо з позиції відновлення територій);
- посилення контролю за бюджетними коштами;
- перегляд чинних методик розрахунку міжбюджетних трансфертів, а саме базової та реверсної дотацій.

Надалі глибше аргументуємо думку щодо доцільності перегляду/оновлення *горизонтального вирівнювання фінансової спроможності територій*. Відомо, що «в цілях нівелювання відмінностей у формуванні дохідної бази та створенні передумов для належного фінансового забезпечення надання гарантованих Конституцією суспільних послуг мешканцям території, незалежно від їх проживання, в практиці бюджетування застосовується механізм бюджетного вирівнювання, під яким слід розуміти приведення у відповідність витрат бюджетів (за економічною і функціональною класифікацією) до гарантованого державою мінімального рівня соціальних послуг на одного мешканця, ліквідація значних диспропорцій у здійсненні бюджетних видатків у розрізі окремих територій» [77].

Із впровадженням реформи децентралізації в Україні з 2015 року почала функціонувати система горизонтального фінансового вирівнювання спроможності територій за доходами, залежно від рівня надходжень на одного жителя, при цьому вирівнювання відбувається за: податком на прибуток підприємств та податком на доходи фізичних осіб для обласних бюджетів та податком на доходи фізичних осіб для територіальних громад. В бюджетній системі на зміну формульному підходу розрахунку обсягу дотацій для фінансування делегованих повноважень прийшли базова (надається з державного бюджету для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій) та реверсна (кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності) дотації. При цьому ст. 98, 99 БКУ та п. 24 розділу VI «

Прикінцевих та перехідних положень» БКУ передбачено механізм розрахунку податкоспроможності місцевих бюджетів, при якому якщо індекс податкоспроможності (обсяг надходжень відповідного податку на одного мешканця до середнього по Україні) знаходиться в межах: менше 0,9 – надається базова дотація місцевому бюджету в обсязі 80% суми, необхідної для досягнення значення такого індексу забезпеченості бюджету до 0,9; 0,9-1,1 – вирівнювання не здійснюється; більше 1,1 – перераховується реверсна дотація з такого бюджету в обсязі 50% від суми перевищення.

Все б нічого якби не одне «але», про яке вже довгий час точаться чималі дискусії як в середовищі експертів, так і органів місцевого самоврядування. Розрахунок горизонтального вирівнювання (і в 2022 році і на 2023 рік ця норма збережена) здійснюється із врахуванням: чисельності наявного населення, надходження відповідних податків, але без урахування показників бюджету міста Києва (!). Іншими словами столиця не приймає участі у вирівнюванні фінансової спроможності місцевих бюджетів. До слова, у 2022 році 1089 місцевих бюджетів отримували базову дотацію (18 обласних і 1071 територіальних громад). Реверсну (попри обмеження через воєнний стан) перерахували 211 бюджетів (4 обласних і 207 територіальних громад).

Окремо слід наголосити, що ситуація, яка склалася із виконанням доходів місцевих бюджетів під кінець 2022 року щодень змінюватиметься, в залежності від інтенсивності бойових дій. Окрім того, уже зараз можна однозначно стверджувати, що через військову агресію російської федерації місцеві бюджети багатьох громад (особливо на сході України) недоотримують планові надходження, доходи не покривають навіть мінімальні видатки [18]. І цьому є свої пояснення. Серед причин зменшення податкових надходжень (в тому числі і через низку законодавчих новацій, про які йшлося в п.2.3) можемо виділити такі: а) наприклад, по платі за землю - багато мешканців за кордоном і не сплачують податок, неплатоспроможність власників земельних ділянок в силу різних причин; б) по єдиному податку – катастрофічне призупинення діяльності ФОП на період воєнного стану, перехід підприємців на оподаткування за ставкою 2%; в) по акцизу

– запровадження нульової ставки з березня по вересень 2022 року і ін. Втрати надходжень до місцевих бюджетів в умовах війни від ПДФО об’єктивні (міграція населення, призупинення діяльності підприємств, релокація бізнесу, втрати виробничих потужностей і т. ін.) і тягнуть за собою послаблення фінансової самодостатності громад та неспроможність ОМС виконувати більшість повноважень. Іншими словами в ОМС немає змоги виконувати визначені законом повноваження. Можна очікувати, що виконання бюджетів в регіонах, де ведуться бойові дії, прифронтових і тилкових територіях суттєво різнитимуться, а це значить, що на часі питання вдосконалення механізмів бюджетного вирівнювання.

На нашу думку, зміцненню фінансової самодостатності територіальних громад сприятиме вдосконалення складових механізму вирівнювання дохідної спроможності, в частині:

- врахування показників бюджету міста Києва в розрахунку горизонтального вирівнювання фінансової спроможності. Для цього доречно внести правки до ст. 98,99 БКУ, де вказати, що «горизонтальне вирівнювання ... з урахуванням бюджету Києва». Врахування цього дозволить збільшити обсяги базової дотації для місцевих бюджетів і зменшити реверсну, що в підсумку дасть змогу мінімізувати дефіцит бюджетів;
- оцінювання реальної чисельності населення громад, позаяк цей параметр є складовою розрахунку і базової і освітньої дотації. Відмітимо, що це наболіле і, водночас, складне завдання, адже, з одного боку, міграція змінна в часі, окрім того, багато переселенців не спішають ставати на облік, надіючись або на швидке повернення додому, або на продовження міграції за кордон; з іншого – відсутність реєстру Всеукраїнського перепису населення (останній у 2001 році) створює суттєві проблеми для громад через недоотримання фінансових ресурсів для забезпечення делегованих повноважень. Йдеться про те, що по даний час органи центральної виконавчої влади при плануванні трансфертів місцевим бюджетам сільських населених пунктів використовують дані щодо

чисельності наявного населення, державної статистики, розраховані відповідно до *Методики оцінки (розрахунку) загальної чисельності наявного населення по сільських населених пунктах, затвердженої* наказом Держстату від 06.05.2011, № 111. За цією Методикою чисельність населення селищ міського типу зараховується до міського населення. З огляду на існуючий АТУ України (1469 територіальних громад, з яких: 409 громад є міськими, 433 – селищними та 626 – сільськими, в незалежності від географічного статусу їх адміністративного центру, мають однаковий правовий статус, однакове фінансове забезпечення, однакові повноваження і завдання перед громадянами та державою України та, що найголовніше, визнані державою спроможними виконувати покладені Конституцією України на базовий рівень місцевого самоврядування функції із самостійного вирішення питань місцевого значення), звісно, що така Методика потребує уточнення. Іншими словами, зрозуміло, що перепис населення – давно наболіла і архіважлива проблема (яку в існуючих умовах, мабуть, складно реалізувати), натомість внесення правок у чинну Методику №111 значно допомогло б, особливо сільським і селищним громадам зміцнити фінансову самодостатність, а відтак і їх стійкість;

- вдосконаленню механізму горизонтального вирівнювання сприятиме можливість врахування у формулі розрахунку не лише такого інструменту як ПДФО чи податку на прибуток, але і інших (чи, можливо, і всіх) податкових надходжень. Справа в тому, що всі громади – різні, в тому числі мають різні джерела надходження, але при цьому отримують дотацію вирівнювання. То чому б не дотримуватися принципу справедливості бюджетної системи і не дозволити включити всі податкові надходження? Такий крок посилює зацікавленість ОМС в функціонуванні прибуткових підприємств (якщо врахувати прибуток) на території громади, оскільки це впливає на рівень надходжень, причому не лише до місцевих, але і до державного бюджету;

- зменшенню втрати надходжень до місцевих бюджетів, а отже і зміцненню фінансової самодостатності сприятиме зменшення вилучення до державного бюджету. Йдеться про реверсну дотацію, наприклад до 30%, що перевищує індекс податкоспроможності 1,1 (наразі 50%).

Вдосконалення механізму муніципальних запозичень

Іншим важливим механізмом зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад, особливо у випадку, коли є потреба відбудови/оновлення стратегічних об'єктів громади, слугують місцеві запозичення, які здійснюються з метою «фінансування бюджету розвитку та використовуються для створення, приросту чи оновлення стратегічних об'єктів довготривалого користування або об'єктів, які забезпечують виконання завдань міських рад, спрямованих на задоволення інтересів населення» [10]. Інструментами цього механізму є зовнішні і внутрішні кредитні угоди та облігації. Терміни запозичень від 3 до 5 років для внутрішніх позик та облігацій і до 9 років для зовнішніх позик. Ціна кредитних ресурсів складає: 3-6% для зовнішніх позик і 15-20% - для внутрішніх. Обв'язкою умовою здійснення запозичення є погодження Міністерством фінансів рішення місцевих рад.

Згідно чинного законодавства, запозичення (внутрішні) мають право здійснювати міські ради та Верховна Рада АРК, а зовнішні запозичення – можуть здійснювати лише Верховна Рада АРК, Київська, Севастопольська та міські ради міст обласного значення. Зовнішні запозичення (позики) від міжнародних кредиторів можуть отримувати всі міські ради). Наразі не передбачено чинним законодавством здійснення запозичень сільськими, селищними радами. Це одна проблем. Інша, набагато вагоміша, як нам видається, і полягає в слабкому розвитку ринку муніципальних запозичень, а ринок місцевих облігацій взагалі перебуває на початковій стадії розвитку. І цьому теж є пояснення: з одного боку – низький рівень довіри з боку кредиторів (банків, міжнародних фондів та різних організацій) до позичальників-громад, з іншого – низька організаційна спроможність ОМС як позичальників. Тим не менше, це не означає, що такий механізм зміцнення

фінансової самодостатності немає перспектив, особливо в існуючих умовах і для тих громад, які потребують значного відновлення та відбудови (є в зоні бойових дій чи прифронтових).

На наш погляд, розширити можливості мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах невизначеності, можна, удосконаливши організаційно-правові засади механізму, шляхом: а) посилення інформаційного супроводу позичальників на місцевому рівні та поступового підвищення рівня кредитоспроможності громад; б) розширення рівних прав громад в доступі до інвестиційних ресурсів, дозволивши здійснювати муніципальні запозичення не лише міським територіальним громадам, але і сільським та селищним. Для цього доречно внести зміни до БКУ в частині розширення їх повноважень. Зазначимо, що такий Законопроект [109] зареєстровано у ВРУ, однак станом на кінець 2022 року рішення по ньому так і не було прийняте.

Вдосконалення нормативно-правового забезпечення

Вже десятий місяць українсько-російської війни, яка не має аналогів в історії останніх десятиріч за своєю жорстокістю, протяжністю, невизначеністю, рішучістю, єдністю та стійкістю українського народу. Ворог не досягнув жодних цілей і в цьому, на думку багатьох експертів, величезна заслуга реформи децентралізації. Так, саме децентралізація посилила громади, зміцнила їх спроможність, дала можливість брати на себе відповідальність і приймати швидкі рішення. Висока самоорганізація в громадах дала можливість в перші місяці війни швидко організувати загони територіальної оборони та зупинити ворога, а потім були внутрішньо переміщені особи – прийом, розселення, перша допомога, численні ініціативи «з низу» і т. д.

Зазначене переконливо доводить, що немає іншої альтернативи як завершити розпочату реформу децентралізації. Важливим кроком в цьому напрямі, а також, враховуючи майбутню відбудову країни, на часі запровадження цифрових рішень в управлінні, які, з одного боку, слугуватимуть майданчиком для комунікації у

форматі «держава-громади» (в першу чергу це має стосуватися запровадження реєстрів пошкодженого майна), з іншого – завершення реформи децентралізації потребує посилення прозорості та відповідальності ОМС перед громадою, в тому числі активна участь мешканців в обговоренні фінансових ініціатив.

В інституційному плані залишилось чимало прогалин, які потребують законодавчого закріплення та логічні в плані завершення реформи децентралізації, серед першочергових слід виокремити такі законопроекти як: «Про службу в органах місцевого самоврядування» (реєстраційний номер 6504 від 05.01.2022); про внесення змін до Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні" щодо розподілу повноважень органів місцевого самоврядування у зв'язку зі зміною адміністративно-територіального устрою (реєстраційний номер 6281 від 04.11.2021) і ін.

Зважаючи на предмет нашого дослідження, доречно згадати про законопроекти, які стосуються внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей сплати (перерахування) податку на доходи фізичних осіб податковими агентами. Потрібно сказати, що на сьогоднішній день у ВР таких зареєстровано понад десять (!). Вічна дилема щодо сплати ПДФО (через правову колізію між ПК і Господарським кодексом), яка триває вже не перший рік. Куди платити цей ключовий бюджетоформуючий податок: за місцем реєстрація суб'єкта підприємницької діяльності; за місцем проживання найманого працівника чи за місцем здійснення господарської діяльності? Врегулювання цієї проблеми, насправді, має важливе значення, оскільки цей податок є ключовим інструментом забезпечення фінансової самодостатності місцевих бюджетів, ОМС яких зацікавлені в максимізації надходжень від цього джерела. До слова, більшість країн Європи місцеві бюджети мають сформовані більш як на половину надходженнями від цього податку (Німеччина, Швеція, Данія, Норвегія і ін.) [146].

Розуміючи глибину проблеми, переваги/недоліки різних моделей справляння ПДФО, а також враховуючи принцип справедливості, схильні вважати, що визначатись на законодавчому рівні потрібно в користь підходу «60/40» - 60% надходжень від ПДФО за місцем ведення діяльності і 40% - за місцем проживання

найманого працівника, хоча в такому випадку постає інша проблема - визначення місця проживання фізичної особи, що вимагає законодавчого врегулювання самого поняття та ведення обліку проживання фізичних осіб.

У підсумку варто наголосити, що нові виклики і нова реальність, в якій опинилися територіальні громади, потребують швидкого реагування і оновлення механізмів забезпечення фінансової самодостатності. Запропоновані напрями вдосконалення сприятимуть зміцненню фінансової основи місцевого самоврядування, нарощенню потенціалу розвитку, вдосконаленню міжбюджетних відносин, а відтак і самостійне гарантування якісних публічних послуг.

3.2. Моделювання взаємозв'язку фінансової самодостатності та місцевого економічного розвитку

Формування стратегічної візії поступу територіальних громад, визначення їх критичних точок зростання, сильних сторін і конкурентних переваг, а також побудова довгострокових прогнозів соціально-економічних процесів, визначення альтернатив і наслідків реалізації поточних економічних цілей в умовах соціально-економічної нестабільності залишаються пріоритетними напрями діяльності громад. Реформа децентралізації дала можливість громадам самостійно акумулювати та розпоряджатися фінансовими ресурсами, ухвалювати рішення та нести відповідальність за них, створювати додаткові робочі місця, залучати інвестиційні ресурси, продукувати нові та забезпечувати населення якісними соціальними послугами (освітні, медичні, та ін.), а, відтак, і бути відповідальними за місцевий економічний розвиток (про що йшлося в попередніх частинах дослідження, п.1.3; 2.1; 2.3).

Як вже було зазначено раніше, метою місцевого економічного розвитку, як спільної діяльності органів місцевої влади, суб'єктів бізнесу та представників громади, є формування і нарощення фінансово-економічного потенціалу території, підвищення добробуту місцевих жителів. Покращення місцевого економічного

розвитку визначається ефективністю реалізації повноважень органів місцевого самоврядування, корелює із результативністю програм і проєктів, реалізація яких дозволяє громадам отримувати конкурентні переваги, формувати сприятливе підприємницьке середовища, розвивати інфраструктуру, дбати про інвестиційну привабливість громад тощо. Фундаментом забезпечення місцевого економічного розвитку є фінансова самодостатність громад, а критерієм поступу – задоволення потреб населення, підвищення життєвого рівня і стандартів життя. З поміж-інших, важливими тригерами місцевого економічного розвитку можна вважати:

- (1) залучення інвестицій задля покращення бізнес-середовища, задоволення економічних інтересів, розвитку інфраструктури;
- (2) зростання економічної активності суб'єктів господарювання і населення;
- (3) нарощення фінансового та економічного потенціалу.

Зважаючи на обмежену науково-методичну базу та результати емпіричних досліджень даної проблематики, надалі в цій частині дисертації протестуємо гіпотезу, в процесі якого потрібно спростувати або підтвердити думку про те, що фінансова самодостатність територіальних громад є фундаментом і драйвером місцевого економічного розвитку, детермінованого високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії громад. Тобто економетричне дослідження повинно виявити зв'язки між МЕР та фінансовою самодостатністю. Тестування гіпотези реалізуємо в чотири етапи (рис 3.2).

Інформаційно-аналітичний базис дослідження місцевого економічного розвитку формують дані по усіх територіальних громадах у розрізі регіонів України, станом на грудень 2021 р., адже це перший рік функціонування громад на новій адміністративно-територіальній основі, окрім того це період посилення нестабільності, обумовленої наслідками пандемії COVID-19.

Етап I. Розуміючи місцевий економічний розвиток як динамічний процес співпраці державних і місцевих органів влади, бізнесу та громадських організацій, спрямований на забезпечення економічного зростання через поступ підприємницького сектору, у т.ч. створення робочих місць, і підвищення якості життя, запропоновано конфігурацію індикаторів емпіричного показника місцевого

економічного розвитку в проекції трьох компонент: 1) привабливість інвестиційного клімату; 2) сприяння розвитку підприємництва; 3) добробут населення. Таке декомпонування відображає суть поняття місцевого економічного розвитку та дозволяє побудувати ряди емпіричних показників на основі принципів валідності, відтворюваності, компаративності й універсальності даних (табл.3.1).

	<i>Сутність</i>	<i>Методи, підходи</i>
<i>Етап I</i>	Побудова ряду емпіричних показників місцевого економічного розвитку	Композиційний аналіз, просторовий підхід
↓		
<i>Етап II</i>	Декомпонування показника фінансової самодостатності територіальних громад	Індикативний аналіз (розрахунок вимірників)
↓		
<i>Етап III</i>	Емпірика чутливості місцевого економічного розвитку до зміни параметрів фінансової самодостатності територіальних громад	VEC-моделювання (у т.ч. встановлення t-критерію Стюдента)
↓		
<i>Етап IV</i>	Моделювання взаємозв'язку місцевого економічного розвитку та фінансової самодостатності громад	Балансове, мультикомпонентне економетричне моделювання
↓		
<i>Підтвердження /спростування гіпотези</i>	Фінансова самодостатність територіальних громад є фундаментом і драйвером місцевого економічного розвитку, детермінованого високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії	

Рис. 3.2. Етапи тестування гіпотези та встановлення системних взаємозв'язків між фінансовою самодостатністю і місцевим економічним розвитком

Джерело: запропоновано автором

Вибір композиційного методу для побудови ряду емпіричних показників місцевого економічного розвитку зумовлений наявністю численних індикаторів із різними одиницями вимірювання у межах кожної компоненти, які можна інтегрувати в єдиний емпіричний показник, врахувавши їх вагову значущість та вплив на результуючу зміну. Просторовий підхід дозволяє виявити системно-структурні зв'язки між змінними у розрізі громад.

Таблиця 3.1

**Конфігурація компонент та індикаторів оцінювання
місцевого економічного розвитку**

Компоненти	Індикатори	Показники вимірювання	Позначення
Привабливість інвестиційного клімату	Прямі інвестиції	<i>млн дол. США, у розрахунку на одну особу</i>	$a_{1.1}$
	Реінвестування доходів	<i>тис. дол. США, у розрахунку на одне діюче підприємство</i>	$a_{1.2}$
	Капітальні інвестиції	<i>дол. США, у розрахунку на одну особу</i>	$a_{1.3}$
Сприяння розвитку підприємництва	Кість діючих суб'єктів господарювання	<i>на 10 тис. осіб наявного населення</i>	$a_{2.1}$
	Кість зайнятого населення	<i>у розрахунку на одне діюче підприємство</i>	$a_{2.2}$
	Обсяги реалізованої продукції	<i>млн грн, у розрахунку на одне діюче підприємство</i>	$a_{2.3}$
Добробут населення, у т.ч. розвиток людського капіталу	Реальний дохід населення	<i>% до попереднього року</i>	$a_{3.1}$
	Співвідношення доходів і витрат населення	<i>Коеф.</i>	$a_{3.2}$
	Середня заробітна плата	<i>дол. США, у розрахунку на одного штатного працівника</i>	$a_{3.3}$

Джерело: обрано автором

Побудова ряду емпіричних показників місцевого економічного розвитку вимагає здійснення стандартизації індикаторів у межах кожної компоненти за формулою (3.1).

$$a_j^k = x_j^k / x_{kmax}^n, \quad (3.1)$$

де a_j^k – стандартизовані значення k -го індикатора j -их територіальних громад регіону; x_j^k – статистичне значення k -го індикатора територіальних громад j -ого регіону; x_{kmax}^n – максимальне значення k -го індикатора у межах n -ої сукупності територіальних громад регіонів України.

Задля визначення коефіцієнтів вагової значущості індикаторів застосовано метод попарних кореляційних порівнянь (побудова матриці кореляційних

коефіцієнтів) (формула 3.2).

$$w_j^k = \frac{\sum r_l^k}{\sum \sum r_m^k}, \quad \sum w_j^k = 1 \quad (3.2)$$

де w_j^k – коефіцієнти вагової значущості k -го індикатора територіальних громад j -ого регіону; r_{lm}^k – коефіцієнти попарної кореляції k -их індикаторів; l, m – елементи рядків і стовпців кореляційної матриці.

Висновок про достовірність зв'язку здійснено за допомогою критерію Ст'юдента, розрахункові значення яких при заданому рівні значущості ($p < 0,05$; $p < 0,01$; $p < 0,001$) та ступенях свободи ($df=24$) перевищують табличне значення.

Композиційні показники місцевого економічного розвитку в Україні пропонуємо розрахувати методом лінійного зважування за формулою (3.3).

$$LED_t^j = \sum_{i=1}^k a_j^i * w_j^i \quad (3.3)$$

де LED_n – композиційні показники місцевого економічного розвитку j -их територіальних громад регіону.

Отримані результати нормування у межах вибраної сукупності даних дали змогу стверджувати, що за досліджуваний період найбільш привабливий інвестиційний клімат мали територіальні громади Дніпропетровської, Полтавської та Запорізької областей. Зокрема, нормовані значення індикаторів прямих і капітальних інвестицій у територіальні громади Дніпропетровської області становлять 0,990 і 1,0 відповідно. Для порівняння, у Житомирській області ці показники рівні 0,184 і 0,380 відповідно, Вінницькій області – 0,151 і 0,441 відповідно, а у Тернопільській області – 0,013 і 0,356 відповідно (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Емпіричні показники місцевого економічного розвитку територіальних громад України: індикативно-просторовий підхід, 2021 р.

ТГ регіонів	Індикатори								
	$a_{1,1}$	$a_{1,2}$	$a_{1,3}$	$a_{2,1}$	$a_{2,2}$	$a_{2,3}$	$a_{3,1}$	$a_{3,2}$	$a_{3,3}$
Вінницька	0,151	0,441	0,116	0,598	0,621	0,513	0,998	1,000	0,841
Волинська	0,091	0,388	0,086	0,551	0,669	0,742	0,977	0,886	0,771
Дніпропетровська	0,990	1,000	0,028	0,916	0,764	0,897	0,968	0,922	0,920
Донецька	0,141	0,353	0,055	0,215	1,000	1,000	0,913	0,942	1,000
Житомирська	0,184	0,380	0,138	0,551	0,678	0,425	0,964	0,918	0,783

ТГ регіонів	Індикатори								
	$a_{1,1}$	$a_{1,2}$	$a_{1,3}$	$a_{2,1}$	$a_{2,2}$	$a_{2,3}$	$a_{3,1}$	$a_{3,2}$	$a_{3,3}$
Закарпатська	0,077	0,198	0,018	0,495	0,486	0,243	0,933	0,819	0,824
Запорізька	0,595	0,525	0,289	0,860	0,618	0,496	0,952	0,901	0,928
Київська	0,367	0,343	0,142	0,860	0,644	0,716	1,000	0,842	0,962
Кіровоградська	0,187	0,075	0,102	0,150	0,462	0,358	0,944	0,875	0,753
Луганська	0,002	0,466	0,008	0,776	0,781	0,338	0,948	0,925	0,820
Львівська	0,093	0,358	0,027	0,963	0,598	0,530	0,996	0,884	0,844
Миколаївська	0,330	0,385	0,040	1,000	0,407	0,371	0,988	0,934	0,930
Одеська	0,041	0,837	0,015	0,757	0,420	0,445	0,955	0,835	0,830
Полтавська	1,000	0,255	1,000	0,486	0,668	0,690	0,982	0,934	0,874
Рівненська	0,220	0,340	0,125	0,542	0,608	0,341	0,969	0,957	0,859
Сумська	0,175	0,399	0,088	0,467	0,711	0,489	0,970	1,000	0,797
Тернопільська	0,013	0,356	0,041	0,888	0,640	0,414	0,989	0,937	0,781
Харківська	0,108	0,244	0,064	0,738	0,557	0,439	0,987	0,818	0,811
Херсонська	0,272	0,421	0,149	0,570	0,404	0,255	0,960	0,862	0,767
Хмельницька	0,322	0,391	0,281	0,729	0,587	0,414	0,973	0,951	0,830
Черкаська	0,385	0,183	0,208	0,439	0,554	0,582	0,973	0,878	0,806
Чернівецька	0,013	0,413	0,017	0,598	0,508	0,236	0,965	0,836	0,753
Чернігівська	0,332	0,043	0,325	0,169	0,642	0,461	0,934	0,869	0,765
<i>Коефіцієнти вагової значущості, %</i>	<i>13,8</i>	<i>10,8</i>	<i>7,5</i>	<i>9,6</i>	<i>10,6</i>	<i>14,8</i>	<i>7,9</i>	<i>10,2</i>	<i>14,9</i>

Джерело: розраховано автором на основі даних додатку Е

Цікавими видаються результати нормування показників групи сприяння розвитку підприємництва, оскільки явні лідери у ній відсутні, за винятком Донецької області, для якої характерні найбільші значення показників кількості зайнятих та обсягів реалізованої продукції у розрахунку на одне діюче підприємство (28,3 осіб і 1450,5 тис. дол. США). Аутсайдерами за показниками добробуту населення є територіальні громади Кіровоградської, Волинської і Чернівецької областей.

На місцевий економічний розвиток територіальних громад України у 2021 р. найбільший ваговий вплив мали обсяги реалізованої продукції (14,8 %), прямі інвестиції (13,8 %) і середня заробітна плата (14,9 %). Такі індикатори, як реінвестування доходів, кількість зайнятого населення і співвідношення доходів і витрат населення мали помірний ваговий вплив (коефіцієнти рівні 10,8 %, 10,6 % і 10,2 % відповідно).

Отримані результати стандартизації індикаторів і розрахунку коефіцієнтів вагової значущості дозволили побудувати ряди емпіричних показників місцевого

економічного розвитку в Україні (рис. 3.3). Так, Дніпропетровська область у 2021 р. мала найвищий рівень місцевого економічного розвитку (емпіричний коефіцієнт рівний 0,855), Харківська, Запорізька, Одеська, Київська і Полтавська області – високі рівні (0,787; 0,687; 0,684; по 0,663 відповідно). Найменші значення емпіричного показника місцевого економічного розвитку демонстрували Закарпатська (0,448) і Кіровоградська (0,433) області.

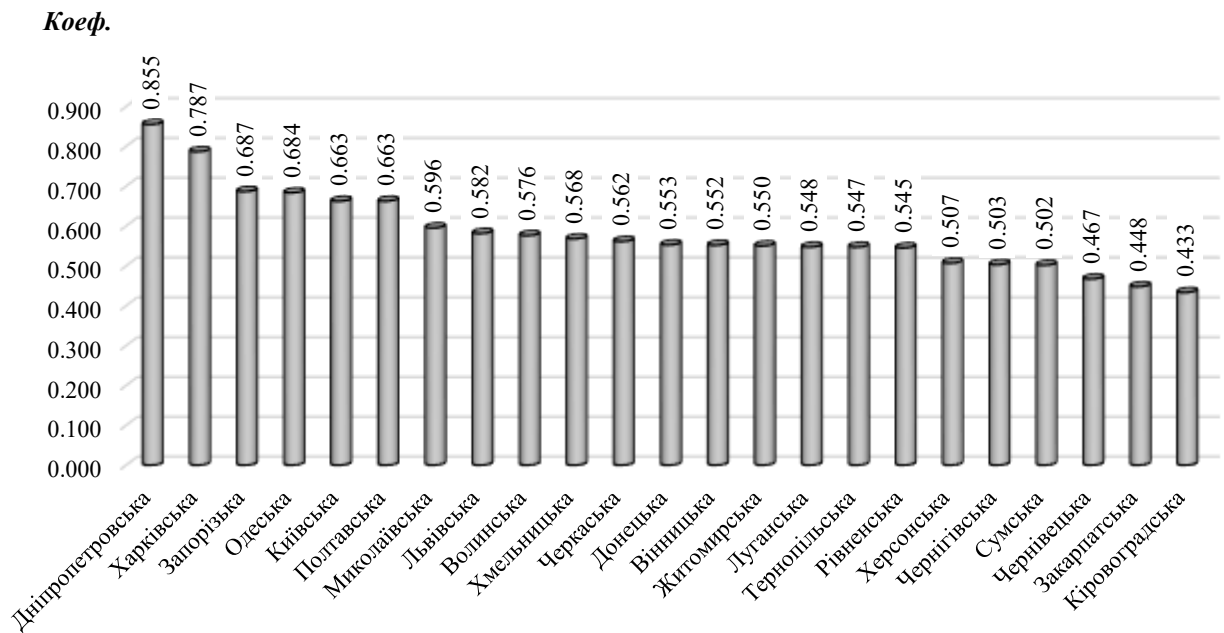

Рис. 3.3. Композиційні показники місцевого економічного розвитку в Україні, 2021 р.

Джерело: розраховано на основі даних табл. 3.2 з використанням формул (3.2-3.3)

Варто наголосити, що система управління місцевими фінансами, податкова система, характер міжбюджетних відносин в Україні впродовж останніх восьми років зазнали суттєвих трансформацій, обумовлених реформою децентралізації. Важливе завдання територіальних громад в існуючих умовах - формування такого обсягу фінансових ресурсів, а, відтак, і рівня фінансової самодостатності, який би дозволив забезпечити не лише поточні потреби життєдіяльності громад, але і давав змогу розвиватися та покращувати добробут населення громад. Ефективним механізмом, який покликаний позитивно сприяти формування фінансової

самодостатності територіальних є вдало проведена реформа децентралізації, про ступінь якої в науковій практиці прийнято судити за такими вимірниками як: децентралізація доходів, децентралізація видатків, децентралізація податкових надходжень та децентралізація міжбюджетних відносин.

Етап II. Задля побудови економетричних моделей з найвищими оцінками статистичної значущості, в роботі побудовано ряди емпіричних показників фінансової самодостатності територіальних громад як чотирьох вимірників децентралізації – доходів, видатків, податкових надходжень і міжбюджетних відносин методом індикативного аналізу.

Співвідношення доходів, видатків місцевих бюджетів без врахування обсягів міжбюджетних трансфертів і зведеного місцевого бюджету є показниками децентралізації доходів і видатків (формули 3.4-3.5)

$$DD_t^n = \frac{\text{Prof}_t^n - \text{IT}_t^n}{\text{ProfGB}_t^n}, \quad (3.4)$$

$$DV_t^n = \frac{\text{Outl}_t^n - \text{IT}_t^n}{\text{OutlGB}_t^n}, \quad (3.5)$$

де DD_t^n – рівні децентралізації доходів територіальних громад n -ого регіону у t -період часу; Prof_t^n – обсяги доходів місцевих бюджетів n -ого регіону у t -період часу; IT_t^n – обсяги міжбюджетних трансфертів n -ого регіону у t -період часу; ProfGB_t^n – обсяги доходів зведеного місцевого бюджету n -ого регіону у t -період часу; де DV_t^n – рівні децентралізації видатків територіальних громад n -ого регіону у t -період часу; Outl_t^n – обсяги видатків місцевих бюджетів n -ого регіону у t -період часу; OutlGB_t^n – обсяги видатків зведеного місцевого бюджету n -ого регіону у t -період часу.

Співвідношення податкових надходжень бюджетів територіальних громад і податкових надходжень зведеного бюджету – рівень децентралізації податкових надходжень (формула 3.6), а частка трансфертів у доходах місцевих бюджетів – це показник децентралізації міжбюджетних відносин (формула 3.7).

$$DPN_t^n = \frac{\text{PNLB}_t^n}{\text{PNGB}_t^n}, \quad (3.6)$$

$$DIT_t^n = \frac{\text{IT}_t^n}{\text{ProfLB}_t^n}, \quad (3.7)$$

де DPN_t^n – рівні децентралізації податкових надходжень n -ого регіону у t -період часу; PNLB_t^n – обсяги податкових надходжень до місцевих бюджетів n -ого регіону у t -період часу; PNGB_t^n – обсяги податкових надходжень зведеного бюджету n -ого

регіону у t -період часу; DIT_t^n – рівні децентралізації міжбюджетних відносин територіальних громад n -ого регіону у t -період часу; $ProfLB_t^n$ – обсяги доходів місцевих бюджетів n -ого регіону у t -період часу.

Результати розрахунку показників фінансової самодостатності громад регіонів України (табл. 3.3) підтвердили гіпотезу про сприятливий вплив фінансової самодостатності на індикатори місцевого економічного розвитку. Так, територіальні громади Харківської (0,610), Київської (0,602), Одеської (0,583) областей мали найбільші рівні децентралізації доходів (станом на кінець 2021 р.), як і найбільші значення показника децентралізації видатків (Харківська (0,607), Дніпропетровська (0,564), Київська (0,560)). Примітно, що саме територіальні громади у цих регіонах характеризувалися і найбільшими значеннями композиційного показника місцевого економічного розвитку (див. рис. 3.2).

Аналогічна ситуація спостерігається щодо отриманих результатів оцінки децентралізації податкових надходжень. Лідуючі позиції за цим показником займали територіальні громади Харківської (емпіричний показник децентралізації податкових надходжень становить 0,902) і Одеської (0,865) областей. Натомість, ті регіони, які за результатами дослідження займають низькі позиції у переліку областей за рівнем місцевого економічного розвитку, демонстрували вище помірною рівня значення вимірників децентралізації міжбюджетних надходжень (емпіричний показник був більше 0,450). Це Закарпатська, Чернівецька, Тернопільська, Рівненська та Волинська області, у яких показник децентралізації міжбюджетних трансфертів становив 0,514; 0,492; 0,479; 0,457 і 0,453 відповідно.

Примітно, що для великої кількості територіальних громад регіонів України частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів є значною і становить основу фінансового забезпечення розвитку територій. Однак, висока залежність територіальних громад від міжбюджетних трансфертів є дестимулятором формування фінансової самодостатності громад і ефективної системи місцевих фінансів.

Таблиця 3.3

**Емпіричні показники (вимірники) фінансової самодостатності
територіальних громад України: контекст децентралізації, 2021 р.**

Територіальні громади регіонів	Показники			
	DD_t^n	DV_t^n	DPN_t^n	DIT_t^n
Вінницька	0,508	0,501	0,850	0,333
Волинська	0,428	0,402	0,849	0,453
Дніпропетровська	0,539	0,564	0,754	0,243
Донецька	0,510	0,476	0,782	0,301
Житомирська	0,492	0,464	0,850	0,363
Закарпатська	0,388	0,350	0,852	0,514
Запорізька	0,549	0,541	0,802	0,273
Київська	0,602	0,560	0,848	0,260
Кіровоградська	0,510	0,492	0,844	0,339
Луганська	0,443	0,383	0,841	0,401
Львівська	0,560	0,538	0,844	0,312
Миколаївська	0,540	0,497	0,848	0,312
Одеська	0,583	0,553	0,865	0,294
Полтавська	0,544	0,541	0,784	0,252
Рівненська	0,428	0,394	0,847	0,457
Сумська	0,543	0,516	0,844	0,287
Тернопільська	0,415	0,374	0,854	0,479
Харківська	0,610	0,607	0,902	0,239
Херсонська	0,472	0,433	0,855	0,375
Хмельницька	0,508	0,487	0,850	0,354
Черкаська	0,539	0,517	0,857	0,307
Чернівецька	0,404	0,418	0,861	0,492
Чернігівська	0,541	0,517	0,858	0,306
Коефіцієнт осциляції	0,438	0,264	0,177	0,795

Джерело: розраховано автором на основі даних [190] за формулами (3.4)-(3.7)

Як на місцевий економічний розвиток впливають крайні межі отриманих емпіричних показників фінансової самодостатності територіальних громад? Задля моделювання цієї ситуації нами розраховано показник осциляції (відносне коливання максимальних і мінімальних значень показників фінансової децентралізації навколо середнього значення по територіальних громадах регіону). Коефіцієнт осциляції дозволяє здійснити компаративний аналіз ступеня відхилення показника фінансової самодостатності територіальних громад від середньодержавного значення. Зокрема, коефіцієнт осциляції за показником

децентралізації доходів становить 43,8 %, що свідчить про помірний рівень розмаху дохідної компоненти фінансової самодостатності між громадами регіонів України. Коефіцієнти осциляції децентралізації податкових надходжень (17,7 %) і децентралізації видатків (26,4 %) характеризує незначну варіацію досліджуваних показників фінансової самодостатності територіальних громад регіонів України станом на кінець 2021 р. Натомість, серед територіальних громад регіонів України спостерігається вище помірного рівня варіація показника децентралізації міжбюджетних трансфертів (коефіцієнт осциляції рівний 79,5 %).

Етап III. Задля встановлення ступеня чутливості індикаторів місцевого економічного розвитку в Україні до зміни параметрів фінансової самодостатності громад здійснено VEC-моделювання, що дозволяє виявити міру еластичності місцевого економічного розвитку та фінансової децентралізації.

За результатами моделювання з'ясовано, що зростання рівня дохідної компоненти фінансової самодостатності громад (показник децентралізації доходів) на 1 % забезпечує зростання обсягів прямих інвестицій до громад регіону на 4,3 %, реінвестування доходів – на 0,2 %, капітальних інвестицій – на близько 2,0 % (табл. 3.4). Це свідчить про те, що збільшення доходів громад має сприятливий вплив на інвестиційну привабливість території, а, відтак, ці детермінанти можна вважати комплементарними, оскільки збільшення дохідної компоненти фінансової самодостатності сприятиме залученню додаткових інвестицій, і навпаки, висока інвестиційна привабливість територіальних громад є тригером формування додаткових джерел доходів. Отже, інвестиційні ресурси є ключовим чинником місцевого економічного розвитку, основними цілями яких мають стати вирішення фінансово-економічних завдань територіальних громад (забезпечення населення новими або удосконаленими соціальними послугами, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури та забезпечення модернізації наявної інфраструктури, розвиток сфери будівництва тощо).

Таблиця 3.4

Результати емпірики чутливості індикаторів місцевого економічного розвитку до зміни параметрів фінансової самодостатності територіальних громад України, 2021 р.

Індикатори місцевого економічного розвитку	Параметри фінансової самодостатності			
	DD_t^n	DV_t^n	DPN_t^n	DIT_t^n
Прямі інвестиції	4,280082 (2,332762) [1,834770]	2,579040 (1,135829) [2,270623]	8,18163 (4,693866) [1,74305]	-3,70429 (1,732567) [-2,13803]
Реінвестування доходів	0,019365 (1,004918) [0,019270]	-0,098899 (0,506490) [-0,19526]	2,69325 (1,920485) [1,40238]	-0,130026 (0,764073) [-0,170174]
Капітальні інвестиції	1,955660 (1,778365) [1,099695]	1,384873 (0,871693) [1,588716]	2,53420 (3,612986) [0,701412]	-1,82952 (1,332983) [-1,37250]
Кість діючих суб'єктів господарювання	0,274519 (0,780485) [0,351728]	-0,036785 (0,394803) [-0,093174]	0,447966 (1,562585) [0,222686]	-0,009559 (0,595575) [-0,016050]
Кість зайнятого населення	0,202770 (0,328266) [0,008438]	0,094705 (0,164304) [0,57640]	1,62845 (0,551483) [2,95286]	0,194151 (0,246142) [0,78877]
Обсяги реалізованої продукції	1,319211 (0,498992) [2,643753]	0,748557 (0,240357) [3,11435]	3,09288 (0,932749) [3,31588]	1,21253 (0,349433) [3,46999]
Реальний дохід населення	0,041258 (0,033840) [1,2192]	0,013180 (0,017429) [0,7562]	0,081019 (0,067713) [1,19650]	0,018223 (0,026344) [0,6917]
Співвідношення доходів і витрат населення	0,031797 (0,087740) [0,362396]	0,030313 (0,043904) [0,690427]	0,324714 (0,160997) [2,01689]	0,025925 (0,066726) [0,388535]
Середня заробітна плата	0,224348 (0,110728) [2,02611]	0,112083 (0,055963) [2,00279]	0,665140 (0,193593) [3,43577]	0,202576 (0,080815) [2,50667]

Примітка: стандартна похибка зазначена у круглих дужках, t-критерій Стьюдента – у квадратних дужках; розраховано за допомогою програмного забезпечення EViews 11.

Джерело: розрахунки автора

Видаткова компонента фінансової самодостатності територіальних громад має прямий вплив на обсяги прямих (коефіцієнт еластичності становить 2,6 %) і капітальних (1,4 %) інвестицій. Натомість, зростання видатків громад на 1 % призводить до зменшення обсягів реінвестованого доходу на 0,1 %. В умовах

наращення видаткової частини місцевих бюджетів інвестиційна роль реінвестованого доходу нівелюється.

Примітно, що зростання рівня децентралізації податкових надходжень має прямий характер впливу на інвестиційну привабливість як індикатора місцевого економічного розвитку. Так, зростання частки податкових надходжень місцевих бюджетів у зведеному бюджеті регіону на 1 % зумовлює збільшення обсягів прямих інвестицій на 8,2 %, реінвестованого доходу – на 2,7 % і капітальних інвестицій на 2,5 %. Протилежна ситуація спостерігається із впливом рівня децентралізації міжбюджетних відносин на інвестиційний клімат. Зростання обсягів базових дотацій не сприяє нарощенню інвестиційної привабливості територіальних громад та розвитку бізнесу. Коефіцієнт чутливості міжбюджетних трансфертів до індикаторів інвестиційної привабливості демонструє реверсний характер і становить 3,7 % для прямих інвестицій, 0,1 % – для реінвестування доходів і 1,8 % – капітальних інвестицій.

Змодельована ситуація чутливості умов сприяння розвитку підприємництва і фінансової самодостатності громад регіонів України демонструє помірно-сприятливий характер чутливості індикаторів. Так, зростання кількості діючих суб'єктів господарювання на 0,3 % можна досягнути за умови збільшення дохідної компоненти фінансової самодостатності громад на 1 %, і лише на 0,03 % – за умови зменшення видаткової компоненти на 1 %. Примітно, що кількість суб'єктів господарювання у територіальних громадах найбільш чутлива до децентралізації податкових надходжень (спостерігається вплив на рівні 0,4 %), а найменш чутливий і реверсний зв'язок – з рівнем децентралізації міжбюджетних трансфертів (0,01 %).

Зміна кількості зайнятого населення територіальних громад найбільш чутлива до рівня децентралізації податкових надходжень. Так, зростання рівня децентралізації податкових надходжень на 1 % зумовить збільшення кількості зайнятого населення на 1,6 %. Помірну міру еластичності кількість зайнятого населення має з рівнем децентралізації доходів і міжбюджетних доходів (по 0,2 %).

Найменший вплив на досліджуваний показник має видаткова складова фінансової самодостатності (0,09 %).

Варто відзначити, що збільшення обсягів реалізованої продукції на 1,3 % можна очікувати за умови збільшення рівня децентралізації доходів на 1 %, а при зростанні рівня децентралізації податкових надходжень на 1 % – очікуване зростання обсягів реалізованої продукції становитиме 3,1 %. Найменшу чутливість індикатор обсягів реалізованої продукції демонструє відносно зміни рівня децентралізації видатків (0,7 %). Отже, сприятливе середовище ведення бізнесу як індикатора місцевого економічного розвитку сприятиме створенню нових робочих місць, збільшенню обсягів реалізації продукції, зростанню прибутковості та збільшенню податкових платежів. Відповідно, вагомий внесок в зростання добробуту і підвищення якості життя у територіальних громадах України забезпечує підприємницький сектор, у т.ч. приватний бізнес.

Формування високого рівня фінансової самодостатності територіальних громад має лише позитивний вплив на добробут населення і людський розвиток. Закономірно, що нарощення фінансової самодостатності громад дозволяє забезпечити економічний поступ території через збільшення кількості суб'єктів господарювання, а, відтак, створення нових робочих місць, реалізації інтересів представників громади, розвитку соціальної інфраструктури, що у результаті покращує добробут населення загалом. Так, отримані результати моделювання чутливості показників фінансової самодостатності на індикатори добробуту жителів громади підтверджують цю тезу. Зокрема, зростання реального доходу населення на 0,04 % залежить від збільшення рівня децентралізації доходів на 1,0 %, а при збільшенні рівня децентралізації податкових надходжень на 1 % дохід населення громади зросте на 0,1 %.

Індикатор «Співвідношення доходів і витрат населення» є одним із найбільш показовим показником середовища забезпечення добробуту населення територіальних громад, яке формується і розвивається кореляційно залежно від рівня фінансової самодостатності громади. Відтак, найбільше значення пропорції доходів і витрат можна очікувати через вплив на фінансову самодостатність

громади у контексті зростання рівня децентралізації податкових надходження. Змодельований результат рівний 0,3 % при зростанні обсягів податкових надходжень до місцевих бюджетів на 1 %. За умови зростання інших показників фінансової самодостатності на 1 % співвідношення доходів і витрат можна очікувати на рівні 0,03 %.

Примітно, що заробітна плата слугує одним із важливих індикаторів економічного зростання, а також добробуту населення. За умови наявності високого рівня заробітної плати у мешканців територіальних громадах збільшується рівень споживання, підвищується рівень добробуту, і як наслідок, формуються високі стандарти життя. Результати аналізу чутливості середньої заробітної плати і показників фінансової самодостатності громад регіонів України підтверджують комплементарний характер їх впливу. Закономірно, що найбільшу чутливість середня заробітна плата населення має відносно зміни рівня децентралізації податкових надходжень. Так, зростання рівня децентралізації податкових надходжень на 1% стане чинником збільшення середньої заробітної плати на 0,66 %. Найменшу чутливість обсяги заробітної плати (0,11 %) демонструють з видатковим показником фінансової самодостатності.

Місцевий економічний розвиток має дуальний характер: з одного боку, є результатом ефективного використання фінансових ресурсів, з іншого – слугує основою для їх формування. В цьому сенсі, моделювання ресурсної бази місцевого економічного розвитку сприятиме ідентифікації можливостей для нарощення фінансової самодостатності громад, визначенню і прогнозуванню потенційних ризиків реалізації завдань місцевого економічного розвитку залежно від рівня фінансової спроможності територіальних громад.

Етап IV. Задля моделювання системного взаємозв'язку місцевого економічного розвитку та фінансової самодостатності громад у проекції її вимірників, із застосуванням балансового, мультикомпонентного, регресійного методів встановлено, що забезпечити темпи місцевого економічного розвитку на рівні 0,6 % можна за умови збільшення дохідного вимірника фінансової самодостатності громад на 1 %.

$$LED_t^n = \begin{matrix} 0.268 \\ (1.696^*) \end{matrix} + \begin{matrix} 0.609 \\ (1.968^{**}) \end{matrix} DD_t^n \quad (3.8)$$

$$R_{adj}^2 = 0.874 \quad DW = 1.94$$

де LED_t^n – місцевий економічний розвиток територіальних громад n -ого регіону у t -період часу. Елементами вектору LED_t^n є індикатори місцевого економічного розвитку, попередньо прологарифмовані і перевірені на відсутність мультиколінеарного зв'язку.

Емпіричні оцінки показують, що вплив видаткового показника фінансової самодостатності громад на місцевий економічний розвиток є сприятливий і становить 0,3 % (формула 3.9). Статистичний зв'язок рівня децентралізації видатків і місцевого економічного розвитку простежується на рівні статистичної значущості 99 %.

$$LED_t^n = \begin{matrix} 0.420 \\ (5.705^{**}) \end{matrix} + \begin{matrix} 0.336 \\ (2.197^{***}) \end{matrix} DV_t^n \quad (3.9)$$

$$R_{adj}^2 = 0.974 \quad DW = 2.05$$

Примітно, що збільшення рівня децентралізації податкових надходжень має найбільший вплив, порівняно з іншими показниками фінансової самодостатності територіальних громад (3.10), на місцевий економічний розвиток. Зокрема, зростання цього показника на 1%, як показують результати моделювання, зумовлює збільшення темпів місцевого економічного розвитку на 7,6 %.

$$LED_t^n = \begin{matrix} 2.627 \\ (7.587^{***}) \end{matrix} + \begin{matrix} 7.587 \\ (+5.927^{***}) \end{matrix} DPN_t^n \quad (3.10)$$

$$R_{adj}^2 = 0.791 \quad DW = 2.15$$

Якщо територіальні громади мають незначні обсяги фінансових ресурсів, а, відтак, низький рівень фінансової спроможності, то забезпечення нею реалізації економічних цілей і завдань місцевого розвитку є лімітованим. Таким чином отримані базові дотації стають фундаментом задоволення економічних потреб громади, а не інструментом економічного поступу, що і підтверджено результатами балансового регресійного моделювання (формула 3.11). Збільшення обсягів

міжбюджетних трансфертів на 1,0 % призводить до зменшення рівня місцевого економічного розвитку на 0,7 %.

$$LED_t^n = (10.596^{***})^{-0.801} (-3.058^{***})^{0.651} DMT_t^n \quad (3.11)$$

$$R_{adj}^2 = 0.885 \quad DW = 2.09$$

Отримані результати моделювання підтверджують гіпотезу про високу залежність місцевого економічного розвитку від рівня фінансової самодостатності (автономії) громад, а також ефективного фінансового менеджменту. Фінансова самодостатність територіальних громад є тригером економічного поступу території, темпи якого корелюють із ефективністю імплементації фінансово-економічних інструментів нарощення фінансових ресурсів громад. Наприклад, ефективізація бюджетних інструментів нарощення фінансової самодостатності територіальних громад (формула 3.12), а, відтак, збільшення рівня децентралізації податкових надходжень на 1,0 % (статистична значущість становить 99 %) дозволить гарантувати збільшення темпів місцевого економічного розвитку на 2,3 % за умови зростання рівня децентралізації доходів на 0,5 %.

$$LED_t^n = (7.411^{***})^{2.301} (6.833^{***})^{2.374} DPN_t + (3.091^{***})^{0.538} DD_t \quad (3.12)$$

$$R_{adj}^2 = 0.864 \quad DW = 2.41$$

За допомогою побудованої мультикомпонентної економетричної моделі методом покрокового F-виключення встановлено, що збільшення на 1 % рівнів децентралізації податкових надходжень (статистична значущість становить 99 %) і видатків (статистична значущість становить 95 %) зумовлює зростання привабливості інвестиційного клімату територіальних громад регіонів України на рівні від 2,3 % до 6,6 % як індикатора місцевого економічного розвитку (формула 3.13). Примітно, що на зростання привабливості інвестиційного клімату вплив інших компонент фінансової самодостатності територіальних громад нівелюється.

$$Inv_t^{LED} = (1.614^*) + \frac{6.250}{(2.032^{**})} DV_t + \frac{6.564}{(1.475^{***})} DPN_t \quad (3.13)$$

$$R_{adj}^2 = 0.645 \quad DW = 1.78$$

де Inv_t^{LED} – рівень привабливості інвестиційного клімату територіальних громад у t -період часу.

Примітно, що на формування сприятливого середовища ведення підприємництва як детермінанти місцевого економічного розвитку у найбільшій мірі впливає рівень децентралізації податкових надходжень (формула 3.14). Так, збільшення вимірника децентралізації податкових надходжень на 1 % дозволить забезпечити більш сприятливе підприємницьке середовище у громадах на 3,1 % (статистична значущість 99 %).

$$BS_t^{LED} = (6.913^{***}) + \frac{5.426}{(3.316^{***})} DPN_t \quad (3.14)$$

$$R_{adj}^2 = 0.789 \quad DW = 2.32$$

де BS_t^{LED} – рівень сприяння розвитку підприємництва в територіальних громадах у t -період часу.

Як свідчать результати моделювання швидкого зростання добробуту населення не можна забезпечити через збільшення фінансової самодостатності територіальних громад, оскільки отримані результати демонструють незначний вплив на результуючу зміну (формула 3.15). Так, збільшення значення вимірника децентралізації доходів і міжбюджетних трансфертів на 1 % дозволить забезпечити вищі стандарти життя лише у діапазоні від 0,1 % до 0,2 %.

$$QL_t^{LED} = (23.876^{***}) + \frac{1.900}{(1.784^{***})} DD_t + \frac{0.116}{(1.464^{**})} DMT_t \quad (3.15)$$

$$R_{adj}^2 = 0.901 \quad DW = 2.18$$

де QL_t^{LED} – рівень добробуту населення, у т.ч. розвитку людського капіталу, в територіальних громадах у t -період часу.

В підсумку зазначимо, що проведене емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про те, що фінансова самодостатність територіальних громад є фундаментом і драйвером місцевого економічного розвитку, детермінованого високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії.

Розраховані рівні фінансової самодостатності і місцевого економічного розвитку територіальних громад регіонів України обумовлюють необхідність визначення стратегічного курсу територіальних громад на реалізацію політики зміцнення фінансової стійкості та автономії з акцентом на нарощення інвестиційного потенціалу, забезпечення фінансово-економічної резилентності від зовнішніх і внутрішніх викликів.

3.3 Європейські практики забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід для України

Зміна адміністративно-територіального устрою на базовому рівні та реформування системи публічного управління в Україні у 2014-2020 рр. відбувалися на основі досвіду країн ЄС щодо децентралізації адміністративних і фінансових повноважень на користь місцевого самоврядування [47]. Сьогодні перший етап реформування уже завершено, територіальні громади як базові ланки адміністративно-територіального устрою утворено на усій території України, також відбулися перерозподіл видаткових повноважень та доходних джерел між різними рівнями управління, що дало змогу чітко окреслити сферу їх обов'язків і визначити фінансову основу розвитку громад. Відповідно актуалізується питання забезпечення (зміцнення) фінансової самодостатності територіальних громад на довгострокову перспективу.

Незважаючи на проведення реформи в Україні на основі кращих європейських практик, реалії в різних країнах різняться, і наша держава все ще суттєво відстає від країн ЄС як за рівнем економічного розвитку, так і за обсягами фінансових ресурсів, які можна залучити для розвитку певної території.

Однак децентралізація в європейських країнах відбувалася у різні періоди, починаючи з 50-х рр. ХХ ст., а, отже, завдання, які сьогодні стоять перед Українською державою та місцевим самоврядуванням зокрема, ці країни уже вирішили з тою чи іншою мірою ефективності. Це підштовхує до додаткового

вивчення досвіду ЄС у сфері забезпечення фінансової самодостатності базових адміністративно-територіальних формувань з метою впровадження найбільш результативних практик у вітчизняних реаліях.

В цілому система публічних фінансів на засадах децентралізації позитивно зарекомендувала себе у країнах ЄС, адже мала вплив на економічне зростання регіонів, громад і країн загалом. Численні наукові дослідження вказують на позитивний причинно-наслідковий зв'язок між проведенням фінансової децентралізації та економічним зростанням на місцевому рівні [165, 184]. Наприклад, у Польщі реформа сприяла більш ефективному функціонуванню місцевого самоврядування та розвитку гмін [174], у Сербії – була причиною економічного розвитку країни загалом [177]. Проте, досліджуючи результати децентралізації у Болгарії, Угорщині, Словаччині, Румунії, Естонії, вчені та аналітики акцентують на неоднозначності впливу: хоча позитивні наслідки від проведення реформ помітні, основним джерелом збільшення фінансових ресурсів громад стали трансферти з державного бюджету, що посилило залежність місцевого самоврядування від центрального рівня управління [192].

На різноманітність систем муніципальних фінансів у країнах ЄС вказують аналітики ОЕСР. Свій висновок вони зробили за результати розрахунку зведеного показника фіскальної децентралізації на рівні територіальних громад у ЄС (рис. 3.4).

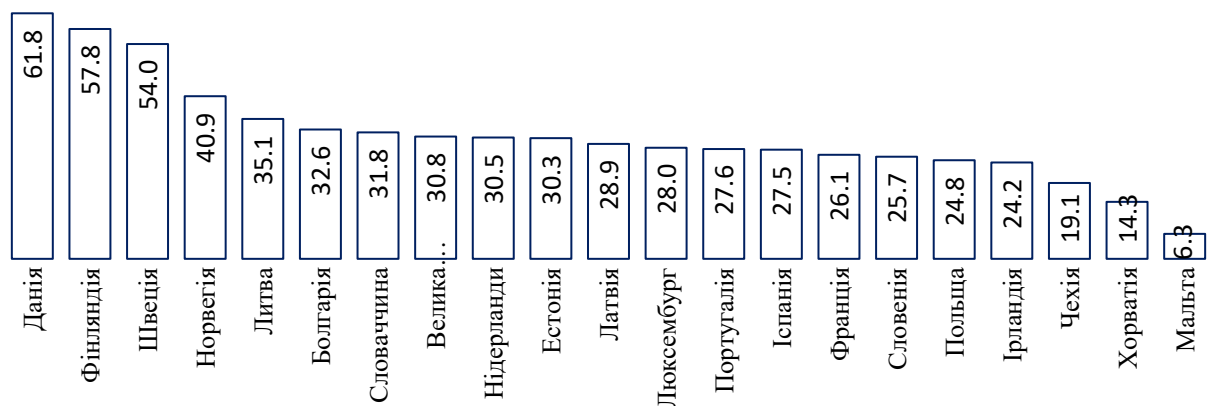

Рис. 3.4. Зведений показник фіскальної децентралізації територіальних громад у країнах ЄС, %, 2017 р.

Джерело: складено з використанням [188].

Індекс дає змогу отримати загальне уявлення про ступінь децентралізації на базовому рівні та передбачає врахування: (1) ролі збільшення частки видатків бюджетів територіальних громад у зведених видатках; (2) залежності територіальних громад від трансфертів з державного бюджету; (3) вагомості місцевих податків і зборів у власних доходах бюджетів громад. Він визначається за формулою:

$$MDI = 100 * MSS^{0.5} * (1 - VFG)^{0.25} * (1 - DTR)^{0.25}, \quad (3.16)$$

де MDI - зведений показник фіскальної децентралізації на рівні територіальних громад, MSS – частка видатків бюджетів територіальних громад у зведених видатках, VFG – вертикальний фіскальний дисбаланс, STR – частка загальнодержавних податків у доходах бюджетів територіальних громад.

Внаслідок проведених розрахунків та аналізу експерти ОЕСР виявили:

(1) значну різницю між рівнями децентралізації територіальних громад у різних країнах ЄС (якщо для країн Північної Європи притаманний високий рівень децентралізації (40,9-61,8%), то для переважної кількості країн ЄС він значно нижчий). Причиною різниці є особливості архітектури систем місцевих фінансів у різних державах, які формуються під впливом комплексу чинників: місця у системі публічних фінансів держави, розміру адміністративно-територіальних утворень базового рівня, кількості субнаціональних рівнів управління, розподілу повноважень між рівнями управління, визначення джерел для їх фінансування тощо;

(2) тенденцію до перевищення рівня децентралізації видатків над рівнем децентралізації доходів, що дозволило зробити висновок про більшу увагу органів місцевого самоврядування у ЄС до виконання покладених на них повноважень, ніж до акумулювання доходів і їх максимізації [188]. З однієї сторони, це свідчення вагомості міжбюджетних трансфертів як компоненти місцевих фінансів. З іншої, вказує на особливість фінансової системи ЄС, де однією із причин досягнення позитивних наслідків децентралізації у країнах-членах є суттєва фінансова підтримка громад і регіонів на наднаціональному рівні у межах регіональної політики згуртування, що забезпечує доступ громадам до значного обсягу спільних

бюджетних ресурсів (відбувається процес централізованого перерозподілу фінансових ресурсів на чітко визначені цілі). Зважаючи на використання підходу, що орієнтований на громаду, на місцевий рівень впродовж десятиліть спрямовуються додаткові фінансові ресурси для підтримки і стимулювання розвитку міст, сіл, окремих територій (наприклад, віддалених і рідкозаселених територій) та цілих регіонів, а також чітко визначеної категорії населення (молоді, фермерів).

Тому, вивчаючи досвід країн ЄС, варто врахувати: успіх реформ в напрямі децентралізації у цих державах значною мірою є результатом загальноєвропейської політики розподілу коштів, яка спрямована на розвиток регіонів і громад [33, 161].

Беручи до уваги історичні традиції, географічні умови та національні особливості розвитку країн, очевидно, що єдиного підходу до забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад немає, проте є усталені правила, принципи, критерії та практики, які можуть використовуватися як базова конструкція національної моделі публічних фінансів.

Ключові принципи забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад визначені у Європейській хартії місцевого самоврядування [39], яка «узагальнила надбання тривалого періоду розвитку системи місцевого самоврядування в Європі» [77] (рис. 3.5), і полягають у:

- праві місцевого самоврядування на власні адекватні фінансові ресурси;
- відповідності між обсягом фінансових ресурсів та визначеними повноваженнями;
- місцевих податках і зборах у складі фінансових ресурсів місцевого самоврядування;
- диверсифікованому і гнучкому характері фінансів місцевого самоврядування;
- процедурі бюджетного вирівнювання, що сформована на засадах економічної свободи органів місцевого самоврядування;
- доступі до ринку капіталів.

Зважаючи на існування у країнах ЄС фінансової «подушки» для територіальних громад у вигляді розподілених ресурсів із наднаціональних фондів та її відсутність в Україні, акцентуємо нашу увагу на дослідженні європейських практик акумулювання достатніх фінансових ресурсів для розвитку громади.

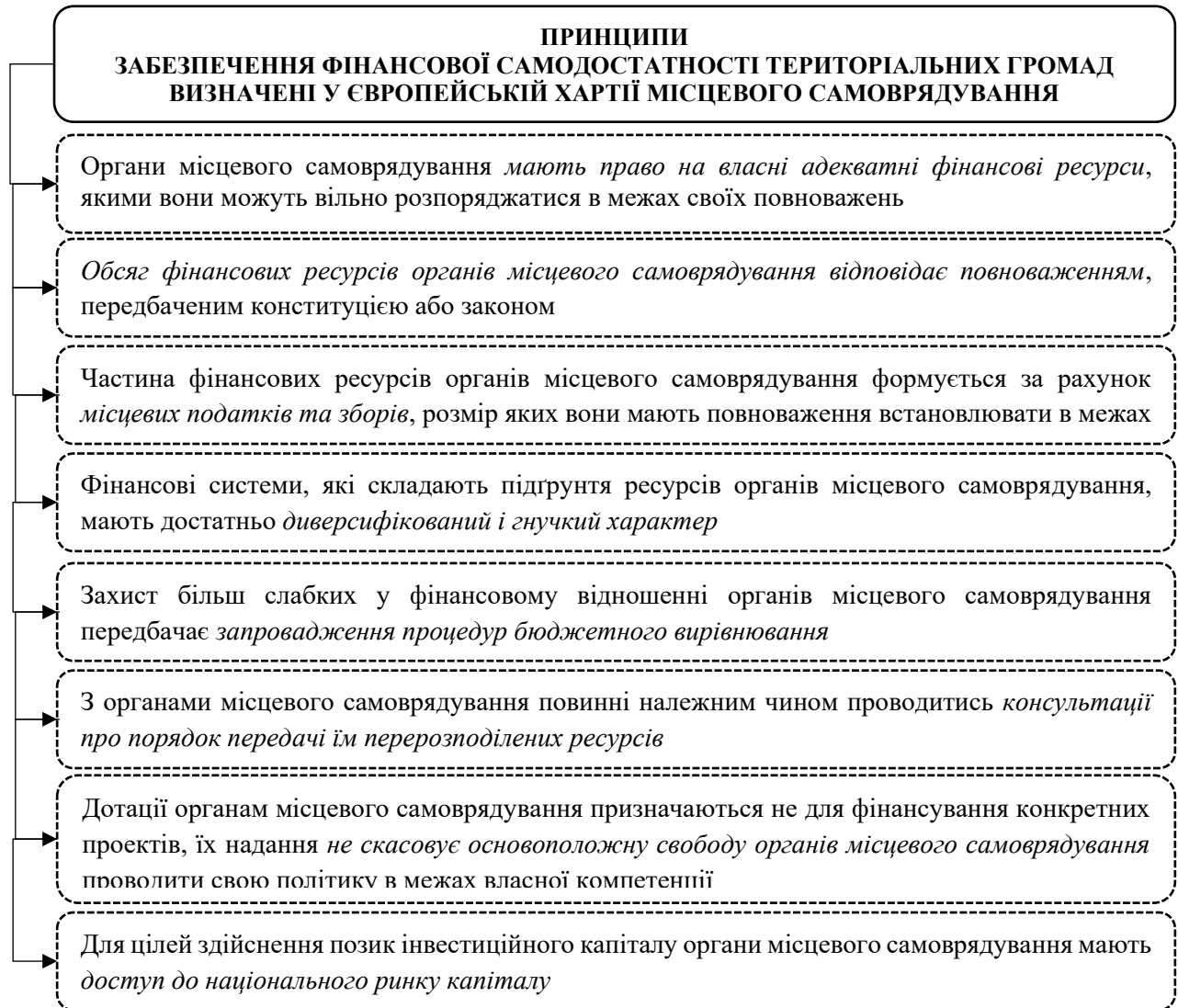

Рис. 3.5. Принципи забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад згідно Європейської Хартії

Джерело: складено з використанням [39]

Фінансовою основою надання якісних послуг населенню громад у країнах ЄС є доходи місцевих бюджетів, які формуються шляхом акумулювання надходжень від податків і зборів (37,3%), а також надання трансфертів з центрального бюджету (47,4%) (рис. 3.6).

Визначення джерел власних доходів місцевих бюджетів у країнах ЄС зазвичай відбувається на основі врахування таких аспектів:

(1) забезпечення оптимальної охопності джерел доходів – спрямоване на справедливий розподіл податкового тягара між різними групами платників податків, які утворюють місцеву громаду, а також уникнення значної фрагментації джерел доходів (що може призвести до збільшення вартості їх адміністрування);

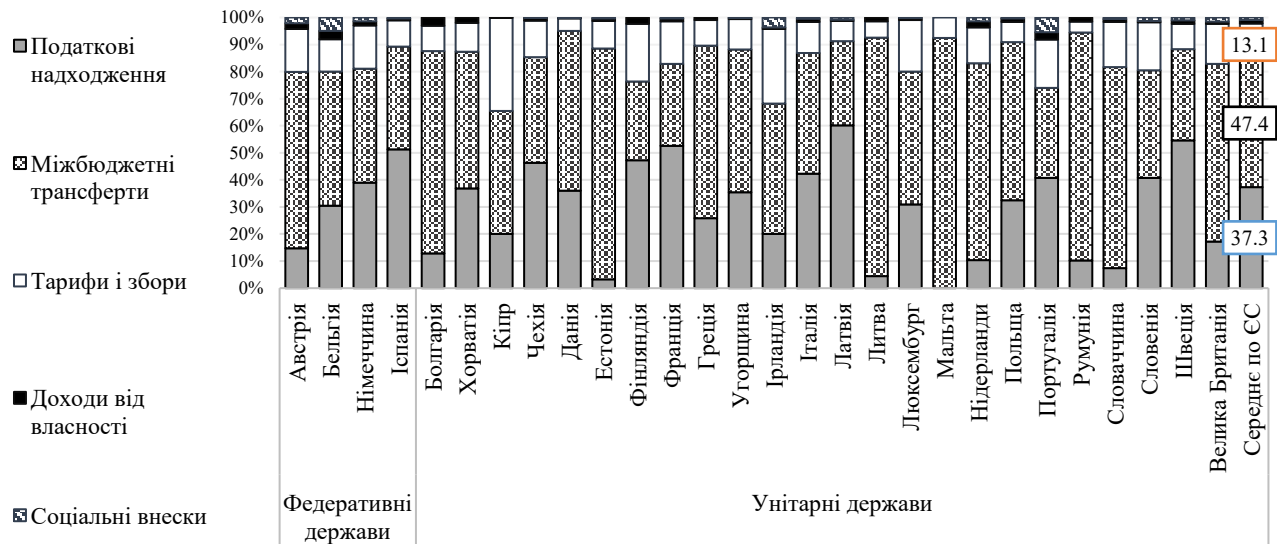

Рис. 3.6. Структура доходів бюджетів територіальних громад у країнах ЄС, 2017 р.

Джерело: складено на основі [178]

(2) акумулювання переважного обсягу надходжень до місцевого бюджету з джерел на території громади – по-перше, передбачає покладання відповідальності за забезпечення фінансової спроможності територіальної громади на орган місцевого самоврядування та платників податків-суб'єктів місцевої економіки; по-друге, забезпечує зв'язок між умовами для залучення і діяльності суб'єктів господарювання та обсягами зібраних платежів до бюджету, адже система місцевих доходів має містити стимули, щоб органи місцевого самоврядування докладали зусиль для збільшення обсягів надходжень та їх раціонального використання;

(3) рівномірний розподіл на території країни джерел формування доходів бюджетів територіальних громад для уникнення надмірних диспропорцій їх фінансового забезпечення [176].

У країнах ЄС фінансова самодостатність громад у значній мірі забезпечується через акумулювання податків від ведення економічної діяльності на їх території. Це підтверджується проведеними Європейською Комісією дослідженнями (рис. 3.8), у яких виявлено порівняно вищий рівень економічного зростання за період 2015-2019 рр. («доковідний» період) серед країн-членів ЄС з вищими частками доходів від справляння податків з економічної діяльності до бюджетів муніципалітетів. Як доведено, існує сильний каузальний зв'язок між налагодженістю і якістю взаємодії органів місцевого самоврядування із місцевим бізнесом та рівнем економічного зростання громад [162].

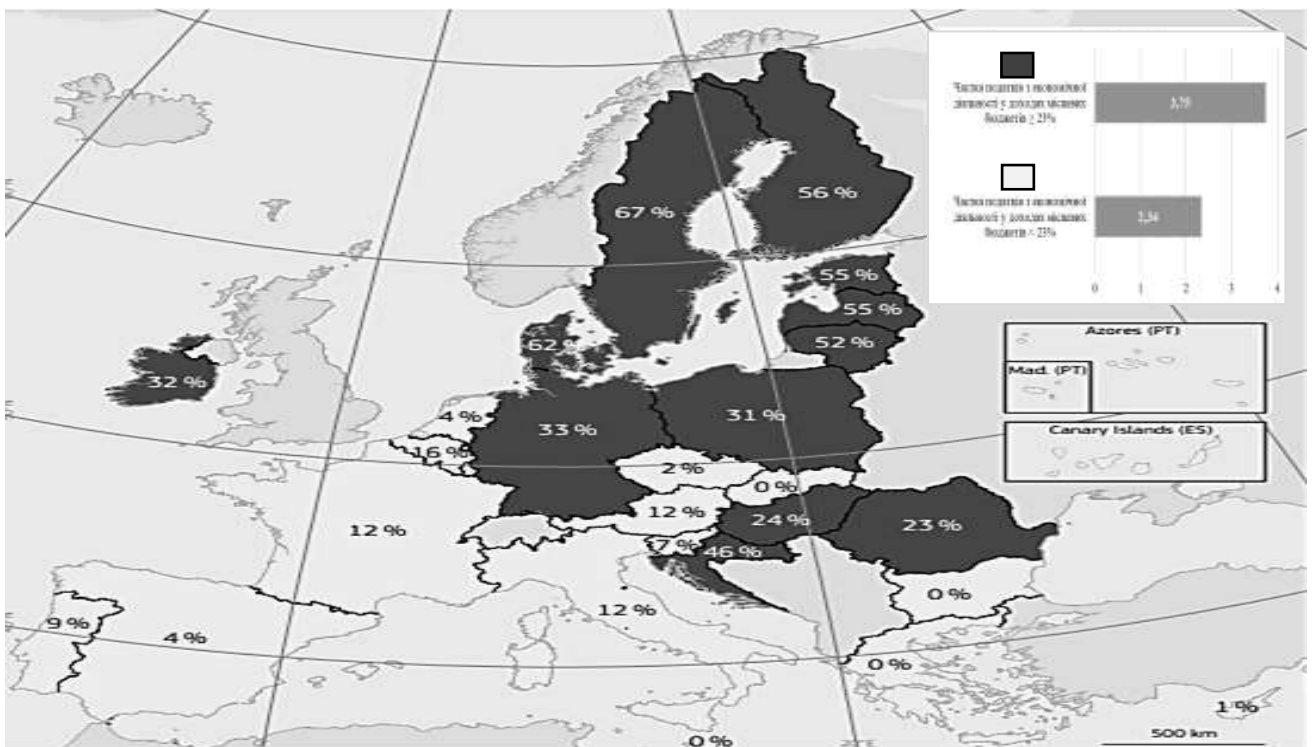

Рис. 3.8. Середній рівень економічного зростання у країнах-членах ЄС у 2015-2019 рр., %

Джерело: складено на основі [185]

Зрозуміло, що зростання місцевої економіки передбачає збільшення обсягів податкових надходжень до бюджетів громад. Відповідно органи самоврядування

зацікавлені у пошуку можливостей підтримки бізнесу в межах своєї юрисдикції. Так як базовий рівень управління перебуває у постійній взаємодії із населенням та суб'єктами підприємництва (чого немає на регіональному і центральному рівнях), саме органи місцевого самоврядування мають змогу виявити перешкоди залучення і розвитку підприємств на свою територію та нівелювати їх. Існує багато способів, завдяки використанню яких орган управління громади сприятиме продуктивності бізнесу на своїх території: налагодження ефективної транспортної інфраструктури, надання землі для її комерційного використання, розвиток високоякісної шкільної і професійної освіти, швидкість здійснення адмінпроцедур тощо.

До податків, які справляють за результатами ведення економічної діяльності на місцевому рівні у країнах ЄС, відносяться: податок на прибуток підприємств, місцевий податок на підприємницьку діяльність, податок на доходи фізичних осіб, податки на комерційну нерухомість та землю. При цьому, частка таких податкових доходів бюджетів адміністративно-територіальних формувань базового рівня у різних країнах відрізняється (частка податків від економічної діяльності у складі доходів місцевих бюджетів у країнах ЄС становить у середньому 23%), що зумовлене особливостями національних податкових систем(рис. 3.9).

В цілому, в складі податків на економічну діяльність, які акумулюються до бюджетів адміністративно-територіальних формувань базового рівня у країнах ЄС, варто виділити три види податків, кожен з яких має свої особливості.

1. *Податок на доходи* – взаємозалежність між податком на доходи та рівнем розвитку місцевої економіки очевидна, адже надходження від справляння податку зростають в умовах збільшення кількості працівників або їх продуктивності (яка проявляється у зростанні заробітної плати). Аналізуючи особливості адміністрування цього податку до бюджетів країн ЄС, можна виділити три схеми розподілу надходжень: децентралізовану (передбачає встановлення ставок податку на різних рівнях управління, відповідно доходи надходять і до центрального, і до місцевих бюджетів; поширена у скандинавських країнах); централізована (податок на доходи справляється до центрального бюджету, його перерозподілення до місцевих бюджетів не відбувається; схема характерна для Франції та Великої

Британії); схема горизонтального вирівнювання (податок акумулюється на окремих міжбюджетних рахунках, з яких ці кошти розподіляються між бюджетами відповідно до встановленої на законодавчому рівні формули) [74].

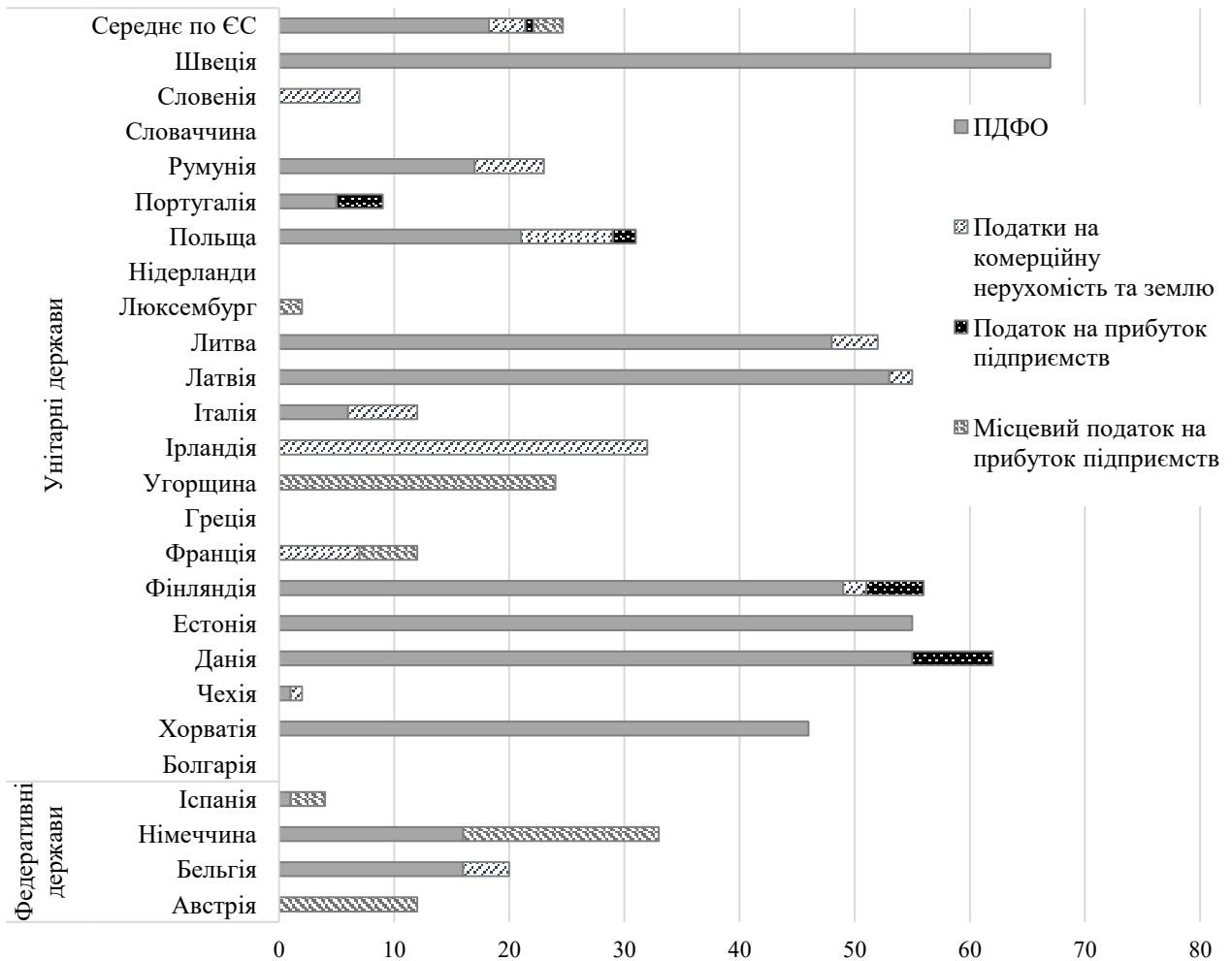

Рис. 3.9. Частка податків на економічну діяльність у доходах бюджетів територіальних громад у країнах ЄС, 2019 р.

Джерело: складено на основі [185]

2. *Майнові податки* (податки на землю та нерухоме майно) – відносяться до місцевих податків і зборів у переважній кількості країн ЄС, характеризуються значним доходним потенціалом та стабільністю надходжень до місцевих бюджетів. Однак проблемою застосування податків у контексті забезпечення фінансової самодостатності громади є непопулярність серед платників, в т.ч. інвесторів, що впливає і на рішення органів місцевого самоврядування про їх встановлення. Підтвердженням цього є відносно низькі податки на нерухомість у країнах ЄС, де

середня частка майнових податків становить 4,6% доходів бюджетів (для порівняння у США вона дорівнює 12,2%) [175].

3. *Прибуткові податки* – до цієї категорії відносяться податки, що генерують надходження до місцевого бюджету від господарської діяльності, яка ведеться на відповідній території (податок на прибуток підприємств, місцевий податок на підприємницьку діяльність). Доцільність їх зарахування до місцевого бюджету обумовлена тим, що ці платежі служать певною винагородою для органу місцевого самоврядування за провадження ним ефективної економічної політики та для громади за діяльність в на її території.

Аналіз досвіду країн ЄС дозволяє зрозуміти: податки на економічну діяльність можна розглядати як інструмент забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад і стимулювання органів місцевого самоврядування до ефективної діяльності лише у випадку, коли ці податки справляються до бюджетів базового рівня. У деяких країнах ЄС податки на економічну діяльність надходять до центрального/регіональних бюджетів і розподіляються між бюджетами базових адміністративно-територіальних формувань за встановленою формулою (яка, проте, не враховує внеску місцевих органів влади у ці доходи). Відтак територіальні громади не отримують жодних фінансових переваг від формування місцевого бізнес-клімату.

З іншої сторони, на їх акумулювання суттєво впливають умови, в яких розвивається місцеве самоврядування. Якщо доходи від справляння до бюджету громади податку на доходи, податку на прибуток підприємств, місцевого податку на підприємницьку діяльність, майнових податків на комерційну нерухомість і землю є незначними порівняно з іншими доходами бюджету (найчастіше мова йде про трансферти із бюджетів вищих рівнів або майнові податки на житлову нерухомість), органи місцевого самоврядування акцентуватимуть увагу передовсім на цих, «більш перспективних», джерелах доходів. Це зазвичай проявляється у зниженні уваги до питань розвитку і продуктивності місцевої економіки. І навпаки, чим вища частка доходів від податків, які акумулюються за результатами ведення економічної діяльності на території громади, тим більше зростає вага таких

податків як винагороди за «турботу» місцевого самоврядування про місцевий бізнес.

Іншим вагомим інструментом забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад є місцеві запозичення, найбільш розповсюдженими формами яких є кредити фінансово-банківських установ та облігаційні позики (рис. 3.10).

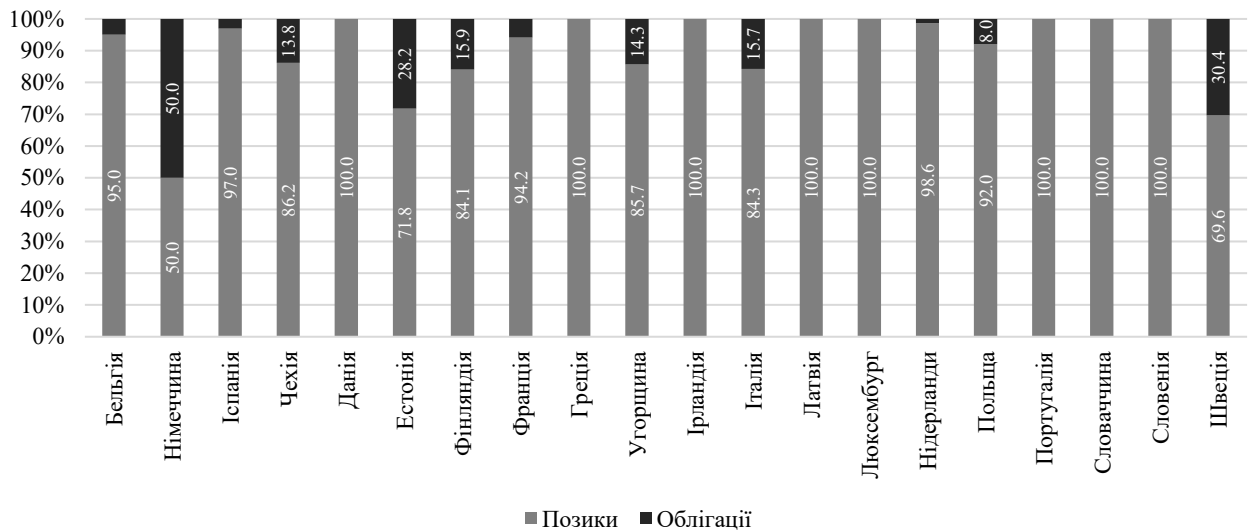

Рис. 3.10. Структура місцевих запозичень органів місцевого самоврядування у країнах ЄС, 2017 р.

Джерело: складено на основі [207]

Традиційним і найчастіше використовуваним у країнах ЄС способом залучення додаткових фінансових ресурсів є запозичення у банківських установах. При цьому, у багатьох країнах банки, будучи зацікавленими у розширенні клієнтської бази, пропонують спеціальні пільгові ставки для їх залучення на кредитний ринок. Натомість випуск муніципальних облігацій є формою залучення фінансових ресурсів у контексті інфраструктурного розвитку території.

Використання місцевих запозичень органами місцевого самоврядування на практиці має суттєві переваги і несе в собі додаткові можливості для розвитку територіальних громад, а саме:

- дає змогу органам місцевого самоврядування територіальних громад реалізувати більше інвестиційних проєктів за короткий період часу через залучення додаткових фінансових ресурсів;
- дозволяє користуватися результатами від вкладення позичених коштів на даний момент, коли їх повернення передбачене у майбутніх періодах і «розтягнуте» у часі;
- допомагає зберегти вартість капіталу якомога нижчою для муніципальних позичальників;
- забезпечує зростання вагомості муніципалітетів у виборі та реалізації капітальних інвестицій;
- стимулюють активність міжнародних фінансових установ у регіонах та на базовому рівні управління, а механізми покращення кредитування і гарантійні фонди, що утворені за підтримки донорів і міжнародних кредиторів, суттєво покращують доступ органів місцевого самоврядування до зовнішнього фінансування [164].

Практика здійснення місцевих запозичень поширена нерівномірно на базовому рівні у країнах ЄС. На країни Західної Європи (зокрема, Францію, Німеччину, Італію) припадає більше 2/3 усього обсягу запозичень у ЄС, що підтверджується налагодженою і добре розвиненою системою інструментів місцевих запозичень.

Органи місцевого самоврядування територіальних громад у країнах Центрально-Східної Європи більш обережні у питаннях здійснення запозичень, що пов'язано із неготовністю муніципалітетів брати позики, а з нею і додаткову відповідальність. Використання інструменту запозичень органами місцевого самоврядування значною мірою пов'язане із намаганням громад максимально залучити кошти наднаціональних фондів ЄС для реалізації інфраструктурних проєктів [183]. Вимоги щодо співфінансування накладають великий фінансовий тягар на органи місцевого самоврядування і характеризуються потребою пошуку достатніх фінансових ресурсів. Відповідно, щоб отримати додаткові кошти, органи управління громад звертаються на ринки капіталу та стають боржниками.

Корисним з позиції виявлення можливих ризиків і перешкод використання цього інструменту в Україні є аналіз досвіду використання запозичень місцевим самоврядуванням країн Південно-Східної Європи, які не входять до ЄС. У цих країнах слабе фінансове становище місцевих органів влади у поєднанні з незначним досвідом банків оцінити кредитоспроможність муніципалітетів суттєво сповільнюють розвиток місцевих кредитних ринків. Хоча сторона пропозиції (банківські установи) на ринку муніципальних позик характеризується достатньою ліквідністю, сторона попиту (органи місцевого самоврядування) наразі представлена великими адміністративно-територіальними формуваннями, які мають міцне фінансове становище [164] (схожа ситуація в Україні, де запозичення мають право здійснювати лише територіальні громади з центром у містах обласного значення).

Зрозуміло, що «автоматичне» перенесення досвіду країн ЄС щодо забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад у вітчизняну практику є некоректним, по-перше, через значно нижчий рівень фінансового забезпечення адміністративно-територіальних формувань на базовому рівні, по-друге, через відмінність архітектури публічних фінансів (та місцевих фінансів у їх складі) в Україні.

Тривалий досвід розвитку місцевого самоврядування у країнах ЄС дозволив сформувати комплексну та поліструктурну систему фінансової підтримки громад на усіх рівнях (наднаціональному, державному, регіональному, місцевому) та у різних напрямках (розвиток села, підтримка віддалених та громад у несприятливих умовах, розвиток міст тощо). Натомість в Україні формування місцевого самоврядування де-факто розпочалося у 2014 р., а утворення громад у їх сучасній конфігурації завершилося лише у жовтні 2020р.

За цей короткий період Україна зробила суттєві зрушення у розвитку місцевого самоврядування. По-перше, проведено адміністративно-територіальну реформу на базовому рівні шляхом укрупнення територіальних громад. По-друге, відбувся перерозподіл видаткових повноважень відповідно до принципу субсидіарності. По-третє, здійснено перерозподіл доходних джерел на користь

місцевих бюджетів та сформовано фінансову основу для забезпечення самодостатності територіальних громад на основі принципів Європейської хартії місцевого самоврядування.

Утім недовгий період функціонування та відсутність досвіду не сприяє формуванню цілісного бачення розвитку територіальних громад загалом та фінансової самодостатності зокрема. Впродовж періоду їх формування основний акцент робився на потребі утворення фінансово спроможних громад, які б за окремими показниками відповідали чітко визначеним критеріям. Натомість по завершенню етапу утворення ведеться мова про самодостатність територіальних громад і їх здатність до розвитку на довгострокову перспективу [16]. Це вимагає системного аналізу їх функціонування, обґрунтування викликів для розвитку і пошуку ефективних інструментів для забезпечення фінансової самодостатності.

Обрання для дослідження таких фінансових інструментів як податки на економічну діяльність та місцеві запозичення обумовлений їх актуальністю для територіальних громад в Україні. В цьому контексті варто зупинитися на кожному аспекті зокрема.

1. Податкову базу для бюджетів територіальних громад в Україні сформовано на основі європейського досвіду, що дає підстави говорити про можливість застосування результативних практик країн ЄС щодо оподаткування на місцевому рівні. На нашу думку, використання податків на економічну діяльність в українських реаліях є доцільним у контексті стимулювання органів місцевого самоврядування до якісної взаємодії із місцевим бізнесом для забезпечення економічного зростання громад. До бюджетів територіальних громад в нашій країні зараховують частину ПДФО та майнові податки. На жаль, представники органів самоврядування і вищих рівнях управління не розглядають їх у контексті «винагороди» за покращення бізнес-середовища, а фінансовий потенціал цих платежів використовується не у повній мірі.

Перш за все, це стосується ПДФО, який є основним джерелом забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні. Зарахування

надходжень від справляння податку здійснюється до бюджету за місцем праці, а не за місцем проживання фізичної особи-платника, як у більшості країн ЄС.

В останні роки в наукових та експертних колах ведеться мова про необхідність адаптації зарубіжного досвіду до українських умов у контексті зміни схеми зарахування ПДФО за місцем проживання особи. Такі зміни характеризувалися б низкою позитивних наслідків, забезпечивши вирівнювання диспропорцій фінансових ресурсів територіальних громад. Це сприяло б зростанню податкових надходжень до бюджетів сільських територіальних громад, на території яких немає великих платників податків і не розвинений малий та середній бізнес, хоча і характеризувалося б «відтоком» бюджетного ресурсу у міських територіальних громадах, де концентрується підприємництво.

Проте, з іншої сторони, це практично повністю нівелює роль цього податку як платежу за економічну діяльність і переводить його до категорії плати за користування соціальними послугами у громаді проживання. Зважаючи на вище зазначене, актуалізується питання порівняння переваг і недоліків використання обох схем зарахування ПДФО до бюджетів на місцевому рівні.

Друге – ефективне використання майнових податків як інструменту забезпечення фінансової самодостатності – важливе питання для України. В нашій державі до майнових податків відносяться: плата за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, а також транспортний податок. Відповідно до Податкового кодексу, вони віднесені до складу місцевих податків і зборів та у повному обсязі зараховуються до бюджетів територіальних громад.

Для органів місцевого самоврядування територіальних громад в Україні питання адміністрування цих податків є особливо актуальним, адже громади вкрай неефективно використовують потенціал цих податків, зокрема у контексті акумулювання надходжень від використання/користування комерційним нерухомим майном і землею. Наприклад, за результатами дослідження адміністрування податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, у 48 ТГ на усій території України виявлено, що у 2018 р. податок до місцевого бюджету сплачувало менше 10% абонентів, підключених до мереж електроенергії,

zareєстрованих у цих ТГ [91]. Це свідчить про несформованість бази платників податку у громадах, а, відтак, і втрату потенційних доходів бюджетів.

Третє – прибуткові податки. Ці платежі до бюджетів територіальних громад в Україні не зараховуються: податок на прибуток надходить до обласних бюджетів, а місцевого податку на підприємницьку діяльність в нашій державі немає. Використання місцевого податку на підприємницьку діяльність позитивно зарекомендувало себе у багатьох країнах ЄС, як у контексті стимулювання налагодження взаємодії між органами місцевого самоврядування і підприємцями (покращення бізнес-клімату, залучення на території громади нових підприємств, консультування і підтримка мешканців щодо ведення підприємницької діяльності тощо), так і щодо наповнення місцевих бюджетів.

2. Вихід на ринок муніципальних запозичень для територіальних громад України є доволі новою практикою. Хоча місцеві запозичення в нашій країні регламентуються Бюджетним кодексом і Порядком здійснення місцевих запозичень (затверджений постановою КМУ № 110 від 16.02.2011 р.), цей фінансовий інструмент мало використовувався і набув ваги лише в умовах розвитку територіальних громад, утворених внаслідок децентралізації. Однак на сучасному етапі слід констатувати нерозвиненість ринку муніципальних позик, несформованість взаємозв'язків між суб'єктами на ньому та низький рівень фінансової спроможності багатьох територіальних громад (що є чинником «стримування» для органів місцевого самоврядування використовувати цей фінансовий інструмент).

Такі тенденції свідчать про необхідність посилення фінансово-економічного потенціалу територіальних громад, що вимагає розширення законодавства і розвитку фінансового менеджменту на базовому рівні управління. Окрім того, зважаючи на набутий досвід органів місцевого самоврядування у сфері місцевих запозичень в інших країнах, можна виділити основні умови, які нівелюють можливі ризики від використання цього інструменту, зокрема: (1) додатковий ресурс, акумульований від здійснення запозичення слід використовувати для капіталовкладення, а не для фінансування поточних витрат, що дозволить

забезпечити отримання економічного ефекту від вкладених коштів; (2) потрібно визначити граничну частку запозичень у доходах бюджету територіальної громади у певному періоді та частку витрат на обслуговування боргу (обмеження на обсяг коштів на обслуговування місцевого боргу діють у багатьох країнах ЄС (у Польщі (15% від доходів місцевого бюджету), Хорватії (20%), Італії (25%), Чехії (15%)).

Загалом, дослідження європейських практик розвитку територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації дозволяє дійти висновку, що питання самодостатності базових адміністративно-територіальних формувань лежить в площині наявності достатніх фінансових та інших видів ресурсів для якісного виконання власних і переданих на рівень місцевого самоврядування повноважень, а також здатності органу місцевого самоврядування ефективно використовувати наявні ресурси, тобто забезпечити максимально ефективне виконання видаткових і повноважень органів місцевого самоврядування в сфері акумулювання надходжень до місцевого бюджету.

Висновки до розділу 3

Результати проведеного в третьому розділі дисертаційного дослідження дали змогу дійти таких висновків та узагальнень щодо активізації процесів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації в Україні.

1. У роботі доведено, що виявлені негативні тенденції, нові проблеми та нова реальність, в якій опинилися територіальні громади, через війну, сповільнення темпів децентралізації та неспроможність (особливо тих, які в окупації чи прифронтових) самостійно виконувати покладені функції, потребують швидкого, дієвого реагування та оновлення механізмів забезпечення їх фінансової самодостатності, які дадуть змогу реалізувати поточні завдання територіальних громад, здолати нові виклики, зберегти (чи відновити) темпи їх економічного розвитку, а відтак і реалізувати досягнення запланованих стратегічних цілей розвитку.

2. Обґрунтовано доцільність вдосконалення механізмів зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад та конкретизовано шляхи активізації таких процесів. Аргументовано, що розширення повноважень ОМС в частині адміністрування місцевих податків та зборів, а також посилення контролю за їх надходженнями дозволять мобілізувати додаткові доходи до місцевих бюджетів, які з певних причин не задіяні. Цьому сприятиме передача окремих функцій (наприклад, ведення обліку податків і зборів; контролю за достовірністю нарахування та сплатою податків і зборів) на місцевий рівень, впорядкування цифрових реєстрів майна та обліку платників податків; формування достовірної інформації щодо об'єктів оподаткування, перегляд бази оподаткування на ринкових засадах, посилення співпраці податкових органів та ОМС. Мінімізації розривів між делегованими повноваженнями та обсягами фінансових ресурсів сприятиме оновлення механізму горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів в частині: а) врахування показників бюджету міста Києва в розрахунку горизонтального вирівнювання фінансової спроможності; б) оцінювання реальної чисельності населення громад; в) врахування при розрахунку інших податків, окрім ПДФО; г) зменшення вилучення до бюджету, наприклад з 50% при перевищенні індекса податкоспроможності 1,1 до 30%. Аргументовано доцільність і своєчасність вдосконалення механізму муніципальних запозичень через: а) посилення інформаційного супроводу позичальників на місцевому рівні та поступового підвищення рівня кредитоспроможності громад; б) розширення рівних прав громад в доступі до інвестиційних ресурсів, дозволивши здійснювати муніципальні запозичення не лише міським територіальним громадам, але і сільським та селищним. Обґрунтовано потребу законодавчого унормування інституційних основ завершення реформи децентралізації.

3. Доведено, що попри посилення соціально-економічної нестабільності, формування стратегічної візії поступу територіальних громад, визначення їх критичних точок зростання, сильних сторін і конкурентних переваг, а також побудова довгострокових прогнозів, визначення альтернатив і наслідків реалізації

поточних економічних цілей залишаються пріоритетними напрямками діяльності громад. Покращення місцевого економічного розвитку визначається ефективністю реалізації повноважень органів місцевого самоврядування та результативністю програм і проєктів. Фундаментом забезпечення місцевого економічного розвитку є фінансова самодостатність громад, а критерієм поступу – задоволення потреб населення, підвищення життєвого рівня і стандартів життя.

4. Для встановлення системних взаємозв'язків між місцевим економічним розвитком і фінансовою самодостатністю територіальних громад запропоновано та проведено, в чотири етапи економетричне моделювання (з використанням композиційного та індикативного методу, VEC-моделювання, балансового та економетричного моделювання), в процесі якого було протестовано гіпотезу про те, що «фінансова самодостатність територіальних громад є фундаментом і драйвером місцевого економічного розвитку, детермінованого високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії громад». Інформаційно-аналітичний базис дослідження місцевого економічного розвитку сформували дані по усіх територіальних громадах у розрізі регіонів України, станом на грудень 2021 р.

5. Побудова ряду емпіричних показників місцевого економічного розвитку, яка ґрунтувалася на систематизації індикаторів у проєкції трьох компонент: привабливість інвестиційного клімату (прямі інвестиції, реінвестування доходів, капітальні інвестиції), сприяння розвитку підприємництва (кількість діючих суб'єктів господарювання, кількість зайнятого населення, обсяги реалізованої продукції), добробут населення (реальний дохід населення, співвідношення доходів і витрат населення, середня заробітна плата), дозволила встановити, що на місцевий економічний розвиток територіальних громад України у 2021 р. найбільший ваговий вплив мали обсяги реалізованої продукції (14,8 %), прямі інвестиції (13,8 %) і середня заробітна плата (14,9 %). Виявлено, що найвищий рівень місцевого економічного розвитку мали територіальні громади Дніпропетровської області (емпіричний коефіцієнт рівний 0,855), високі рівні – Харківської, Запорізької, Одеської, Київської і Полтавської областей (0,787; 0,687;

0,684; по 0,663 відповідно). Найменші значення емпіричного показника місцевого економічного розвитку демонстрували територіальні громади Закарпатської (0,448) і Кіровоградської (0,433) областей.

6. Декомпонування показника фінансової самодостатності територіальних громад через вимірники децентралізації (доходів, видатків, податкових надходжень, міжбюджетних трансфертів) дозволило встановити, що територіальні громади Харківської (емпіричний показник децентралізації податкових надходжень становив 0,902) і Одеської (0,865) областей у 2021 р. характеризувалися найвищим рівнем фінансової самодостатності. Результати дослідження чутливості індикаторів місцевого економічного розвитку до зміни параметрів фінансової самодостатності територіальних громад дозволили підтвердити гіпотезу про те, що фінансова самодостатність територіальних громад є і фундаментом місцевого економічного розвитку, і її інвестиційним тригером. Виявлено, що інвестиційна привабливість громад у найбільшій мірі чутлива до зміни двох компонент фінансової самодостатності територіальних громад – доходів і податкових надходжень; сприятливість підприємницького середовища має помірну еластичність відносно зміни також двох компонент фінансової самодостатності – доходів і міжбюджетних трансфертів. Добробут населення територіальної громади має низьку чутливість до зміни усіх досліджуваних параметрів фінансової самодостатності.

7. На основі моделювання взаємозв'язку місцевого економічного розвитку та фінансової самодостатності громад балансовим регресійним методом встановлено, що забезпечити темпи місцевого економічного розвитку на рівні 0,6 % можна за умови збільшення дохідного вимірника фінансової самодостатності громад на 1 %, а збільшення рівня децентралізації податкових надходжень має найбільший вплив, порівняно з іншими показниками фінансової самодостатності територіальних громад, на темпи місцевого економічного розвитку та становить 7,6 %; збільшення обсягів міжбюджетних трансфертів на 1,0 % призводить до зменшення рівня місцевого економічного розвитку на 0,7 %. Результати мультикомпонентного моделювання дозволили встановити, що при посиленні фінансової самодостатності

(податкові надходження на 1,0 % і доходів на 0,5 %, статистична значущість становить 99 %) темпи місцевого економічного розвитку можуть становити 2,3 %; збільшення на 1 % вимірників децентралізації податкових надходжень і видатків одночасно зумовлює зростання привабливості інвестиційного клімату територіальних громад як індикатора місцевого економічного розвитку в діапазоні від 2,3 % до 6,6 %.

8. Обґрунтовано доцільність застосування європейських практик зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в частині таких фінансових інструментів як податки на економічну діяльність та місцеві запозичення.

Основні наукові результати розділу опубліковано у працях автора [47; 50; 51].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в поглибленні теоретичних засад розвитку науково-методичних підходів та обґрунтуванні практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад. Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки і пропозиції науково-теоретичного та прикладного характеру.

1. Узагальнення теоретичних основ фінансової самодостатності територіальних громад та механізмів її забезпечення дало змогу стверджувати про те, що її зміст визначається такими імперативами як: дієвий механізм формування та використання фінансових ресурсів, здатністю самостійно забезпечувати повноту реалізації суспільних послуг для мешканців, спроможністю до саморозвитку в довгостроковій перспективі на засадах самореалізації, самоуправління та самофінансування. Зроблено висновок, що така інтерпретація надає поняттю цільової визначеності, дозволяє врахувати всі види ресурсів забезпечення життєдіяльності громади та створювати умови для стійкого зростання.
2. В роботі самодостатню територіальну громаду запропоновано розглядати, виходячи із позиції здатності зберігати та/або покращувати досягнутий рівень розвитку, забезпечувати достатній рівень надання суспільних благ населенню через використання власних ресурсів на засадах самоорганізації, самоуправління та самофінансування. Аргументовано, що таке бачення враховує можливості створення умов для довгострокового стійкого зростання.
3. Розкрито засадничі принципи децентралізації, систематизовано підходи (з виокремленням структурно-системного, трансфертного та функціонально-ресурсного) до розуміння її сутності, проаналізовано різні моделі та форми функціонування, визначено переваги та ризики. Осмислення економічної природи децентралізації дозволило визначити її роль у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад та обґрунтувати вплив на

розвиток місцевого самоврядування. Показано, що значимість децентралізації у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад проявляється у: а) посиленні взаємодії із усіма суб'єктами економіки громади; б) забезпеченні достатності обсягів фінансових ресурсів для збалансованого розвитку громади шляхом формування цільових потоків фінансових ресурсів; в) покращенню ефективності управління фінансовими ресурсами територіальної громади через використання проєктного та процесного підходів.

4. Детерміновано причини виникнення кризових явищ: зовнішні, внутрішні, прогнозовані і непередбачені. Обґрунтування засадничих положень кризи та фінансової нестабільності в проєкції їх прояву на місцевому рівні, дало змогу встановити особливості, які мали місце в Україні, а саме: масштабний перерозподіл трудових ресурсів, зростання безробіття, сповільнення приросту податкових надходжень, несистемний характер реакції місцевих органів влади на кризові явища, фокусування на подоланні найгостріших «точкових» проблем, надмірна орієнтація ОМС на фінансування соціальних видатків з одночасним скороченням обсягів фінансових ресурсів економічного спрямування. Аргументовано, що така ситуація призвела до порушення фінансової стійкості територіальних громад та не сприяє зміцненню їх самодостатності. Наголошено, що попередження на ранніх етапах прояву (чи поширення) кризи повинно відбуватися в оберненій залежності від часу її розповсюдження.
5. Проведений аналіз стану та тенденцій забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області за період реформи децентралізації підтвердив високий рівень диференціації фінансово-економічної спроможності новостворених територіальних громад; продемонстрував зростання власних доходів місцевих бюджетів та акцизного податку в їх структурі, особливо в приміських громадах; попри зростання видатків на економічний розвиток (з 5,4% у 2016 р. до 17,1% у 2021 р), що є позитивом реформи децентралізації і бажанням громади займатися

саморозвитком, довів надмірну соціальну спрямованість видатків та незбалансованість делегованих повноважень. Встановлено, що ключовими проблемами забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад є: а) недосконала система вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів, через що фіксуємо невідповідність між потребами та можливостями; б) неефективні інструменти контролю та адміністрування місцевих податків, наслідком чого є недоотримання доходів в місцеві бюджети від цих джерел; в) «вічна» і довготривала дискусія щодо сплати ПДФО, який є бюджетоформуєчим податком (за місцем ведення діяльності чи за місцем реєстрації юридичної особи); г) відсутність чіткого розмежування повноважень між ОМС та органами влади на місцях.

6. Удосконалено науково-методичний підхід до оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад через обґрунтування етапів його проведення (композиційний, емпіричний, таксономічний), визначення системи індикаторів та методики розрахунку з використанням методу лінійного зважування в розрізі міських, селищних, і сільських громад. Комплексне оцінювання фінансової самодостатності 73 громад Львівської області на кінець 2021 року дозволило зробити такі висновки: а) за дохідною компонентою серед усіх міських територіальних громад Львівської області Львівська громада займала лідируючі позиції (0,815), що обумовлено значно більшими обсягами власних доходів (наприклад, у 4 рази більші, ніж у Белзькій громаді, у 2,5 разів більші, ніж у Самбірській громаді); помірний рівень (за шкалою Харінгтона, діапазон 0,4-0,6) фінансової самодостатності мали Пустомитівська, Самбірська, Стрийська, Кам'янка-Бузька, Червоноградська, Бродівська, Городоцька, Трускавецька, Яворівська, Жидачівська територіальні громади. Найнижчий рівень фінансової самодостатності серед міських громад мала Турківська з показником 0,217; б) за видатковою компонентою рівні фінансової самодостатності Стрийської (0,600), Львівської (0,561) і Судовишлянської (0,538) були найбільшими. Натомість, для Рудківської (0,189) і Хирівської (0,182) міських громад

присутня суттєва дивергенція; в) рейтингування громад Львівської області за критерієм ефективності використання фінансових ресурсів у цілях забезпечення економічного поступу та добробуту громади, дозволило виділити чотири групи територіальних громад. Перша група характеризується максимальною ефективністю (коефіцієнт рівний 1,00) використання наявних фінансових ресурсів (Львівська, Сокольницька, Солонківська, Стрийська, Славська, Оброшинська, Яворівська територіальні громади), друга група – високим рівнем ефективності використання фінансових ресурсів із незначними обсягами незадіяного фінансового потенціалу (коефіцієнт в межах 0,90-0,99). Третя і четверта група детерміновані помірним (0,6-0,89) і низьким рівнем ефективності використання фінансових ресурсів із значними обсягами незадіяного фінансового потенціалу або його відсутністю (0-0,59).

7. Встановлено, що поширення пандемії і війна негативно вплинули на процеси забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в Україні, і цей вплив суттєво різниться у територіальному контексті. Серед чинників, які зумовлюють зниження фінансової самодостатності громад, характеризуються довгостроковим впливом виокремлено: зростання рівня безробіття; закриття підприємств; масовий виїзд українців закордон і мобілізація, зростання цін, економічна нестабільність, порушення фінансової стійкості громад. Це матиме негативні наслідки для саморозвитку територіальних громад у довгостроковому контексті і для нівелювання цього впливу важливим є розширення інструментарію для стимулювання власного розвитку.
8. Запропоновано та обґрунтовано наукові засади вдосконалення механізмів зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах війни в Україні та сповільнення темпів реформи децентралізації в частині: а) конкретизації заходів з розширення повноважень ОМС з адміністрування місцевих податків та зборів; б) оновлення методики розрахунку горизонтального вирівнювання податкоспроможності місцевих бюджетів; в) унормування інституційних основ завершення реформи децентралізації та г) розширення прав громад в доступі до інвестиційних ресурсів. Доведено, що

практична реалізація таких ініціатив сприятиме нарощенню фінансової основи та самодостатності територіальних громад, а відтак і покращенню якості публічних послуг.

9. Спираючись на запропонований підхід, в роботі проведено економетричне моделювання, що дало змогу встановити причинно-наслідкові зв'язки між фінансовою самодостатністю територіальних громад та місцевим економічним розвитком у розрізі трьох складових: привабливість інвестиційного клімату, сприяння розвитку підприємництва та добробут населення. Виявлено, що найвищий рівень місцевого економічного розвитку у 2021 р. мали територіальні громади Дніпропетровської, високі – Харківської, Запорізької, Одеської, Київської і Полтавської областей. При цьому відчутним був вплив таких чинників як обсяги реалізованої продукції, прямі іноземні інвестиції та середня з/п. Найвищим рівнем фінансової самодостатності вирізнялись у 2021 р. Харківська і Одеська області. Експериментально підтверджено, що найбільший вплив на зростання темпів місцевого економічного розвитку має дохідний вимірник фінансової самодостатності – децентралізація податкових надходжень. Проведене емпіричне дослідження підтвердило гіпотезу про те, що фінансова самодостатність територіальних громад є фундаментом і драйвером місцевого економічного розвитку, детермінованого високою мірою чутливості та взаємозв'язку з параметрами фінансової автономії. Аргументовано, що розраховані рівні фінансової самодостатності і місцевого економічного розвитку територіальних громад регіонів України слугують основою визначення стратегічного курсу розвитку територіальних громад.
10. Аргументовано доцільність застосування європейських практик зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в частині таких фінансових інструментів як податки на економічну діяльність та місцеві запозичення. Це дасть змогу наростити фінансово-економічний потенціал територіальної громади та зміцнити її фінансову самодостатність. Спираючись на європейський досвід (Польщі, Хорватії, Італії, Чехії), доречно

запровадити практику врахування у доходах місцевих бюджетів громад граничної частки запозичень і частки витрат на обслуговування боргу. Це посилить прозорість бюджетного процесу, нівелює можливі ризики від використання такого інструменту, сприятиме отриманню економічного ефекту від таких вкладень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Міжбюджетні відносини в Україні і міжнародний досвід. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії*, 2013, 2. С. 7-8.
2. Баймуратов М. Децентралізація та компетенція місцевого самоврядування в Україні. *Віче*. 2015. № 12. С. 14-17.
3. Баймуратов М.О. Територіальна громада в політичній системі і системі місцевого самоврядування України. *Муніципальне право України* / за ред. В. Ф. Погорілка, О.Ф. Фрицького. Київ, 2001. С. 122–123.
4. Барановський, О. І. Фінансові кризи: передумови, наслідки та шляхи запобігання: [монографія] / О. І. Барановський. К. : Київ. нац. торг. -екон. ун-т, 2009. – 754 с.
5. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб’єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. № 2 (12). URL: https://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/%202008_2/visnik_st_13.pdf (дата доступу: 12 червня 2020 р.).
6. Бізнес на карантині. Оpendатабот. 6.04.2020. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/427-business-quarantine> (дата доступу: 12 липня 2022 р.).
7. Буряченко А. Є., Філімошкіна І. О. Фіскальна децентралізація та фінансова спроможність місцевого самоврядування в Україні. *Фінанси України*. 2018. № 5. С. 56-68.
8. Бутко М. П., Маюренко С.О. Теоретичні засади кризових явищ в економіці. *Економіка та держава*. 2011. № 4. С. 4-7.
9. Бюджети територіальних громад України. Інформаційно-аналітичний дашборд. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/14281?page=> (дата доступу: 20 липня 2021 р.).
10. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. № 2456– VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови. 7-е вид. / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. Ірпінь: Перун, 2009. С.1182.

12. Військовий бюджет складає три четверті всього бюджету. Сергій Марченко. URL: https://mind.ua/publications/20242344-sergij-marchenko-vijskovij-byudzhet-skladae-tri-chverti-vsogo-byudzhetu-ukrayini?utm_source=eSputnik-promo&utm_medium=email&utm_campaign=Newsletter_11/06&utm_content=1525237468 (дата доступу: 23 листопада 2022 року).

13. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0

14. Власюк О. Шляхом децентралізації: виклики, ризики та пріоритети реформування регіонального розвитку в Україні. *Регіональна економіка*, 2015, 1. С. 5-18.

15. Возняк Г. В. Бюджетна політика розвитку регіонів України: сучасна парадигма та орієнтири подальших реформ : монографія / Г. В. Возняк ; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України». Львів, 2016. 520 с.

16. Возняк Г. В. Бюджетна політика соціально-економічного розвитку регіонів України в умовах фінансової децентралізації: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08. Київ, 2017. С. 121.

17. Возняк Г. В., Капленко Г. В., Коваль В. М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2022. 42. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24>.

18. Возняк Г.В., Коваль В.М. Бюджетна підтримка будівництва доступного житла для населення в умовах децентралізації. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*, вип.1(79). 2019. С. 68-71.

19. Возняк Г. В., Коваль В. М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 2(154). С. 9-14.

20. Веб-портал Міністерства фінансів України. Офіційний сайт. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk>.

21. Возняк Г.В., Коваль В.М. Вимушена міграція в умовах війни в Україні: проблеми, виклики та економічні наслідки. IV Міжнародна науково-практична конференція «Сучасна парадигма публічного управління». Збірник тез (10-12 листопада 2022р.) / За наук. ред. к.е.н., доцента Стасишина А.В. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, Львів, 2022. С. 933-938.

22. Возняк Г. В., Коваль В. М. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Том. 4. № 32.2022. С. 71-78.

23. Возняк Г.В., Патицька Х.О. Фінанси територіальних громад в умовах поширення пандемії: проблемно-орієнтовний аналіз з урахуванням поведінкових аспектів. *Економіка України*. 2021. № 6. С.78-98.

24. Возняк Г. В., Пелехатий А. О., Коваль В. М. Достатність бюджетного забезпечення як інструмент досягнення цілей розвитку регіонів та громад України. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. Том25. Вип.6(85). 2020. С. 233-239.

25. Возняк Г. В. Особливості міжбюджетних відносин в контексті досягнення фінансової спроможності територіальних громад. *Світ фінансів*, 2 (51). 2017. С. 17-28.

26. Возняк Г. В. Внутрішня вимушена міграція і війна в Україні: проблеми інтеграції у нові громади. Всеукраїнська наукова конференція «Українське сьогодні – 2022: реалії війни та перспективи відновлення країни» : Матеріали конференції / Донецький національний технічний університет. (20-21 жовтня 2022 р.), Луцьк, 2022, 242 с

27. Возняк Г. В., Стасишин А. В., Коваль В. М. Особливості формування фінансів територіальних громад в проекції забезпечення їх самодостатності: досвід Львівської області. *Економіка і суспільство*. 2022. №45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-34> .

28. Возняк Г. Сучасні проблеми ефективного управління активами територіальних громад. Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти: збірник матеріалів VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Ужгород, 24 листопада 2021р.) Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2021. 188 с.

29. Відповідь Міністерства фінансів України до Всеукраїнської асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація міст України» № 5-235 від 20.03.2020 р. Про розгляд звернення. URL:https://www.auc.org.ua/sites/default/files/sectors/u-12041/lyst_minfinu_shchodo_propozyciy_amu_vid_20.03.2020.pdf (дата доступу: 19 липня 2022 р.).

30. Волохова І. С. Податкова децентралізація та методологія визначення її ступеня. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3(2). С. 144-150.

31. Воронкова В. Г. Соціально-економічне прогнозування: навчальний посібник. К.: ВД «Професіонал», 2004. 283 с.

32. Вплив пандемії Covid-19 на місцеві фінанси. U-LEAD з Європою. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/716/ULEAD_COVID19_Report_29.04.2021_.pdf (дата звернення: 17 липня 2022 р.).

33. Данилишин Б., Пилипів В. Децентралізація у країнах ЄС: уроки для України. *Регіональна економіка*, 2016, № 1, с. 5-11.

34. Де українці живуть, працюють і сплачують податки? Український центр соціальних реформ на замовлення «U-LEAD з Європою» та у співпраці з SKL International. 2021. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/790/%D0%9F%D0%94%D0%A4%D0%9E_UA.pdf (дата доступу: 27 липня 2021 р.).

35. Децентралізація. Офіційний веб-портал. URL: <https://decentralization.gov.ua/>

36. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Постанова КМУ від 11.03.2022 р. № 252. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-ta-vikonannya-miscevih-byudzhativ-u-period-voennogo-stanu-252> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

37. Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану. Постанова КМУ № 221 від 7.03.2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-oplati-praci-pracivnikiv-derzhavnih-organiv-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-pidpriyemstv-ustanov-ta-organizacij-shcho-finansuyutsya-abo-dotuyutsya-z-byudzhetu-v-umovah-221> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

38. Єгоричева С., Лахижа М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн Європейського Союзу для України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2016. Вип. 1. С. 64–77.

39. Європейська хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15 жовтня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата доступу: 23 грудня 2020 р.).

40. Єфремов О., Тихонов В., Попов І. Методологічні аспекти досягнення соціально-економічної самодостатності регіону: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. 156 с.

41. Жеребило І. В., Коваль В. М. Проблеми та перспективи державного фінансування соціальних послуг у світлі сучасних реформ в Україні. *Бізнес Інформ*. № 3. 2020. С. 366-372.

42. Західна О. Р., Млінцова А. О. Сучасний стан фінансово-матеріальної бази територіальних громад в умовах децентралізації. *Бізнес Інформ*. 2021. №11. С. 184–189.

43. Кизим М. О., Грищенко В. О., Доровський О. В. Світова фінансова криза та її вплив на економіку України // Ліберманівські читання: економічна спадщина та сучасні проблеми: Монографія/ Під заг. ред. Пономаренка В. С., Кизима М. О., Зими О. Г. Х.: ФОП Лібуркіна Л. М.; ВД «ІНЖЕК», 2009. – С. 69–81.

44. Кизим М. О., Грищенко В. О., Доровський О. В. Системна криза в економіці України: причини та шляхи подолання / «Социально-экономическое развитие Украины и ее регионов». Х.: ФОП Александрова К. М., ИД «ИНЖЭК», 2009. – С. 24–37.

45. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2022. № 4 (73). С. 68-80.

46. Кириленко О. П., Баранець Я. В. Досвід забезпечення фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. *Вісник Тернопільського національного університету*. 2020. № 3. С. 54-68.

47. Коваль В. М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн ЄС. *Світ фінансів*, 2 (71). 2022. С. 119-132.

48. Коваль В. М., Патицька Х. О. Акумулявання та розподіл бюджетних ресурсів у старостинських округах територіальних громад Львівської області. Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 18.11.2021 р.). С. 190-193.

49. Коваль В. М., Патицька Х. О. Практичні аспекти формування спроможних територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації: ризики та шляхи їх нівелювання. *Проблеми економіки*, 1 (43). 2020. С. 113-122.

50. Коваль В. М., Патицька Х. О. Справляння акцизного податку до місцевих бюджетів: проблемні аспекти. Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (21 листопада 2019 р.). С. 117-119.

51. Коваль В. М. Фінансова самодостатність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Світ фінансів*, 4 (69). 2021. С. 63-76.

52. Козак В. І. Публічне управління в системі координат: децентралізація – місцеве самоврядування – демократія. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 2(57). С. 133-137.

53. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

54. Кузькін Є. Теоретико-методологічне забезпечення розширення фіскального простору місцевого самоврядування в умовах фінансової децентралізації / дисертація на здобуття наукового ступеню доктора економічних наук. Харків, 2019. 647 с. URL: https://www.hneu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/Kuzkin-E.Yu_-Disertaciya-Vchenna-rada-D-64.055.02-2019.pdf (дата доступу: 12 червня 2020 р.).

55. Купалова Г. Розвиток та розміщення продуктивних сил регіону: соціально-економічні аспекти. Тернопіль : Упр. держ. ун-т економіки, 2005. 228 с.

56. Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації управління. Депозитарій КНЕУ: сайт. URL: http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/30350/MO_2019_7.pdf;jsessionid=CF4961ABD080BC79E2CF1EAF8AC0B3A?sequence=1 (дата доступу: 26 липня 2020 р.).

57. Латинін М. А., Бобровська О. Ю., Дорошенко Г. О. та ін. Державна економічна політика регіонального розвитку : навч. посіб. / за заг. ред. М. А. Латиніна. Харків : ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. 402 с.

58. Лелеченко А. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень. /А. Лелеченко, О. Васильєва, В. Куйбіда, А. Ткачук. К. : 2017. 110 с.

59. Лисяк Л.В., Кушнір А.І. Бюджетна політика розвитку територій України та забезпечення стійкості місцевих бюджетів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1(67). С. 154-162.

60. Лисяк Л.В., Биков Б.Д., Кушнір А.І. Зміцнення фінансового потенціалу об'єднаних територіальних громад в умовах бюджетної децентралізації. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2021. №4 (70). С. 84-89.

61. Лисяк Л.В. Бюджетна складова реалізації домінантних напрямів суспільного розвитку: монографія / Л.В.Лисяк, О.В.Гриценко, С.В. Качула [та ін.] За наук. ред. д.е.н., проф. Л.В. Лисяк. Д.: ДДФА, 2015. 396 с.

62. Лисяк Л.В. Модернізація публічних фінансів як інструмент політики регіонального розвитку України. *Проблеми економічної політики країн Центральної та Східної Європи: макроекономічні та регіональні аспекти: Видавництво наукового університету імені Миколи Коперника*. Торунь. 2014. С. 349–368.

63. Лідери Славської територіальної громади за сплатою податку на доходи фізичних осіб. URL:<https://slavska-gromada.gov.ua/news/1621252234/> (дата доступу: 27 липня 2022 р.).

64. Луніна І. О. Бюджетна децентралізація: цілі та напрями реформ. *Економіка України*. 2014. № 11. С. 61-75.

65. Люта О. В., Пігуль Н. Г. Самодостатність територіальної громади: її сутність, склад та напрями забезпечення. *Ефективна економіка*. 2015. № 11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_11_99 (дата доступу: 26 липня 2020 р.).

66. Маїк І. С. Принципи теорії синергетики у порівняльному правознавстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012, 1, с. 36-43.

67. Макаренко Л. Забезпечення регіонального розвитку в системі міжбюджетних відносин України: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: 08.00.05; НАН України. К., 2007. 21 с.

68. Маковоз, О. В., Авагімов А. А. Антикризове регулювання як основа стабілізації економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2014. № 46. С. 200-204.

69. Маковоз О. В., Глазкова А. С. Теоретико-методологічна сутність кризових явищ в розвитку економічних систем/ *Вісник економіки транспорту і промисловості*. № 38. 2012. С. 271–273.

70. Марчак Д. Місце сплати податку на доходи фізичних осіб в Україні – юридична історія та поточна практика. Центр аналізу публічних фінансів та публічного управління Київської Школи Економіки. Київ. 2021. 36 с.

71. Мацук З. Фіскальний федералізм як децентралізована модель формування бюджетного регулювання в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 1. С. 81-94.

72. Методика формування спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 34). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

73. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня спроможності територіальних громад. Міністерство розвитку громад та територій. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/dobrovil-ne/metodychni-rekomendatsiyi/metodychni-rekomendatsiyi-shhodo-otsinki-rivnya-spromozhnosti-teritorialnih-gromad/> (дата доступу: 30 вересня 2021 року).

74. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор І. З. Сторонянська. Львів, 2018. 106с.

75. Механізми забезпечення бюджетної стабільності на регіональному рівні: державно-управлінський аспект: автореф. дис. канд. наук з держ. упр.: 25.00.02; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. О., 2007. 20 с.

76. Мізіна І. Фінансова децентралізація та її вплив на систему місцевих фінансів України. *Аспекти публічного управління. Механізми публічного управління*. 2016, № 6-7 (32-33). С. 41-48.

77. Місцеві фінанси : підруч. / за ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. Тенюпіль : Економічна думка, 2015. С.155-156.

78. Муніципальні фінанси: навч. посіб. / За ред. д.е.н., проф. О.П. Кириленко. – Тернопіль: Астон, 2015. – 360 с.
79. МОДЕЛІ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: успішні практики. Київ. 2019. С.12
80. Молодожен Ю. Самодостатність територіальних громад: системний підхід: монографія / Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.
81. Монастирський Г. Модернізація технологій управління економічним розвитком територіальних спільнот базового рівня в умовах трансформаційних змін в Україні : дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03. Тернопіль, 2011. 508 с.
82. Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10 січня 2020. Міністерство розвитку громад та територій України. 2020. 31 с.
83. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 10 січня 2022. Міністерство розвитку громад та територій України. 2022. 22 с.
84. Морозюк Н. Теоретичні аспекти самодостатності сільських територіальних громад. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії, серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 5, 173-178.
85. Мочерний, С. В. Основи економічних знань: підручник / С. В. Мочерний. К.: Видавничий центр «Академія», 2009. 304 с.
86. Наказ Міністерства фінансів України від 10.03.2022 р. № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095201-22#Text> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).
87. Оперативна інформація про видатки на боротьбу з Covid-19. Рахункова палата. Офіційний сайт. URL: https://public.tableau.com/views/COVID-19UKRAINE/sheet0?:language=en&:display_count=y&publish=yes&:origin=viz_share_link&fbclid=IwAR052v5cAdZcgBqHElO4zmrgRP9K1-8GvScOpAxC8mKVakWWG98oJwuDAuI&:showVizHome=no#3 (дата доступу: 19 липня 2022 р.).

88. Осадчук С. В. Фінансова та бюджетна самодостатність території. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. 1. С. 326–334.

89. Основний тягар у боротьбі з Covid-19 лежить на місцевих бюджетах. Асоціація міст України. 2020. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/osnovnyu-tyagar-u-borotbi-z-covid-19-lezhyt-na-miscevyh-byudzhetah> (дата доступу: 21 липня 2022 р.).

90. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за 2017 рік (у розрізі областей). URL: <https://goo.gl/M4CEK4> (дата доступу: 30 вересня 2021 року).

91. Патицька Х. О. Закономірності розвитку системи майнового оподаткування в Україні в контексті підвищення фінансової спроможності територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2020, 5, с. 129-135.

92. Патицька Х. Територіальна громада в політико-правовій практиці сучасної України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014, 4 (108), с. 320-328.

93. Патицька Х. Формування фінансово-економічного потенціалу територіальних громад в умовах реалізації реформи місцевого самоврядування / дисертація на здобуття наук. ст. к.е.н. Львів, 2018. 254 с. URL: http://ird.gov.ua/irdd/d20180705_a805_PatytskaKh2.pdf (дата доступу: 12 червня 2020 р.).

94. Пелехатий А., Західна О. Адміністративно-територіальна реформа як інструмент децентралізації фінансових ресурсів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, 2014, 4(108), с. 167-175.

95. Пелехатий А. О., Коваль В. М. Роль міських агломерацій в нарощенні ендогенного потенціалу територій. Міжнародна конференція (Львів, 18-19 квітня 2019 р.). Львів: Львівська Політехніка, 2019. С. 34-36.

96. Підтримка децентралізації в Україні: вдосконалення державного інвестування на всіх рівнях врядування. Звіт про роботу семінару. Програма ОЕСР «Конкурентоспроможність Євразії». 2017. URL: <https://www.oecd.org/regional/regionaldevelopment/Ukraine-Decentralisation-Proceedings-Lviv-UKR.pdf> (дата доступу: 15 січня 2021 р.).

97. Посібник з основ теорії і практики МЕР «Місцевий економічний розвиток – шлях до процвітання громади» підготувало ТОВ «Локхейвен Менеджмент Консалтантс» (Lochaven Management Consultants Ltd.) на замовлення Проекту міжнародної технічної допомоги «Місцевий економічний розвиток міст України». URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2020/02/LED_Guide_2014_UKR.pdf

98. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин. Закон України № 79-VIII від 28.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/79-19#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

99. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 540-IX від 30.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата доступу: 19 липня 2022 р.).

100. Про внесення змін до деяких законів України щодо статусу старости села, селища. Закони України № 1848-VIII від 9.02.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1848-viii#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

101. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку інституту старост. Закон України № 1638-IX від 14.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1638-IX#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

102. Про внесення змін до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» щодо добровільного приєднання територіальних громад сіл, селищ до територіальних громад міст обласного значення Закон України №2379-VIII від 3.04.2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2379-19#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

103. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи. Закон України № 71-VIII від 28.12.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/71-19#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

104. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон

України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-%D0%86%D0%A5#Text> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

105. Про внесення змін до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування. Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D0%BF#Text> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

106. Про внесення змін до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252. Постанова КМУ від 17.06.2022 р. № 693. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-punktu-1-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-11-bereznia-2022-r-252-693-170622> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

107. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. Закон України № 2134-IX від 15.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-%D0%86%D0%A5#Text> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

108. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України № 157-VIII від 5.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

109. Проект Закону про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо усунення дискримінаційних обмежень у здійсненні місцевих запозичень та наданні місцевих гарантій сільськими і селищними територіальними громадами № 6472 від 28.12.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=73521 (дата доступу: 30 липня 2022 р.).

110. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Закон України № 533-IX від 17.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-20#Text> (дата доступу: 19 липня 2022 р.).

111. Про затвердження плану заходів з реалізації нового етапу реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні на 2019-2021 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 77-р від 23.01.2019. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-novogo-etapu-reformuvannya-miscevogo-samovryaduvannya-ta-teritorialnoyi-organizaciyi-vladi-v-ukrayini-na-20192021-roki> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

112. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова КМУ від 09.06.2021 р. № 590. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

113. Про затвердження Порядку фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій. Постанова КМУ від 10.04.2022 р. № 397. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-finansovogo-zabezpechennya-diyalnosti-vijskovih-administracij-397> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

114. Про співробітництво територіальних громад. Закон України № 1508-VII від 17.06.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (дата доступу: 30 січня 2021 р.).

115. Проценко Ю. М. Проблеми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад України. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2016. № 5 (77). С. 33–38.

116. Проць Н.В. Демчук Н.В. Актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 4, 32.2022. С. 62–70.

117. Проць Н.В., Проць В.І Становлення та розвиток системи фінансового вирівнювання спроможності органів місцевого самоврядування в Україні. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2019. № 4 (20). С. 173-180.

118. Пшик Б. І. Фінансова самодостатність територіальних громад в умовах війни: новітні виклики та шляхи їх подолання. *Ефективна економіка*. 2022. № 10. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/638/645>.
119. Пшик Б. І. Бюджетна транспарентність як важлива умова зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2022. Вип. 4 (156). С. 34-42.
120. Раделицький Ю. О., Галамай Р. Я. Податкова достатність бюджетів територіальних громад в умовах децентралізації: інтегральне оцінювання. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 60. С. 105-114.
121. Раделицький Ю. О. Місцеві бюджети в умовах поглиблення фінансової децентралізації в Україні: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2018. 312 с.
122. Савостенко Т. Методологічні засади державної політики сталого регіонального розвитку : монографія. Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2007. 160 с.
123. Сембер С. В., Чубарь О. Г., Машіко К. С. Теоретичні підходи до визначення сутності фінансової спроможності та фінансових ресурсів територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2015. №3. С.81-90.
124. Сенчук В. Місцеве самоврядування і демократична держава: діалектика взаємозв'язку і взаємодії детермінації. *Юридична Україна*. 2009. № 6(78). С. 17-23.
125. Словник української мови: в 11 томах. 1978, Том 9. С. 34. URL: <http://sum.in.ua/p/9/34/2> (дата доступу: 11 червня 2020 р.).
126. Спасів Н. Синергетика як методологічний каркас пізнання об'єднаних територіальних громад. *Регіональна економіка та управління*, 2019, 1 (23). С. 203-212.
127. Спасів Н. Я. Сучасна парадигма фінансів об'єднаних територіальних громад / Дисертація на здобуття ст. доктора економічних наук. Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Тернопіль, 2019 р. 606 с.
128. Спасів Н. Я. Фінанси об'єднаних територіальних громад: детермінанти та пріоритети розвитку: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2018. 480 с.

129. Сторонянська І.З., Беневська Л.Я. Ризики бюджетного вирівнювання в умовах адміністративно-фінансової децентралізації. *Фінанси України*. 2020. №3. С. 80-93.

130. Сторонянська І.З., Патицька Х.О. Проблеми та напрями оптимізації процесу формування ОТГ: за результатами першого етапу адміністративно-фінансової децентралізації. *Регіональна економіка*, 2017. №4. С. 65-78.

131. Сторонянська І. З., Возняк Г.В. Сучасні підходи до організації бюджетного процесу на місцевому рівні. *Регіональна економіка*. 2014. № 2. С. 209.

132. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д. Г. Лук'я-ненка. К.: КНЕУ, 2001. 538 с. URL: <https://fingal.com.ua/content/view/211/39/> (дата доступу: 12 червня 2020 р.).

133. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2010. 488 с.

134. Терещенко В., Ткачук А., Остапчук А. Формування загальнодержавної системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів органів місцевого самоврядування на селі. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2008. Вип. 124. С. 15-20.

135. Тимечко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2019. 444 с.

136. Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 175. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/timchasovij-poryadok-vidilennya-ta-vikoristannya-koshtiv-z-rezervnogo-fondu-byudzhetu-v-umovah-voynenogo-stanu-175> (дата доступу: 12 грудня 2022 року).

137. Тичковська Л. Проблеми формування самодостатності регіону. *Наука молода*, 2010, 14. С. 53-56.

138. Уманець Т., Шаталова Л. Критерії інтегральної оцінки економічної самодостатності регіону. *Проблеми соц.-економ. розвитку регіону*,

інфраструктурне забезпечення їх комплексного розвитку на державному та регіональному рівнях. Серія "Економіка". Донецьк: ДонДУУ, 2013. Вип. 263. С. 78-84.

139. Фінансові детермінанти економічного зростання регіонів і територіальних громад України в координатах поведінкової економіки: науково-аналітична доповідь / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. ред. Г.В. Возняк. Львів, 2021. 126 с.

140. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетно-податкова політика в умовах інституційних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2014. 4. С. 79-91.

141. Чугунов І.Я. Довгострокова бюджетна стратегія у системі економічної циклічності. *Вісник КНТЕУ*. 2014. 5. С. 64–77.

142. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. *Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди*. 2016. № 28/1. С. 217 - 226.

143. Чухно, А. А. Сучасна фінансово-економічна криза: природа, шляхи і методи її подолання. *Економіка України*. 2010. № 1. С. 4-18.

144. Шавкун В. М. Глобальна фінансово-економічна криза та її вплив на економіку України. *Вісник Хмельницького університету*. Т. 3. № 2. 2011. С. 228–231.

145. Шаталова Л. Теоретичні основи визначення категорії «самодостатність» як дефініції державного управління. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія : Економічні науки*. 2012, Т. 1, № 5. С. 41-45.

146. Шевчук І. В. Іноземний досвід оподаткування доходів фізичних осіб та можливості його адаптації в Україні. *Вісник ЖНАЕУ*. 2011. № 1. Т. 2. С. 333–342.

147. Богданов А. А. Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2 кн. / Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР. М.: Экономика, 1989. – 351 с.

148. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. М.: Книжный мир, 2003. 895 с.

149. Веснин В. Р. Юрьева Т. В. Теория антикризисного управления: учебно-практическое пособие. – М.: Евразийский открытый институт, 2010. – 215 с
150. Князева Е. Основания синергетики. М.: КомКнига, 2005. 240 с.
151. Маслоу А. Психология бытия: Пер. с англ. М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 1997. 304 с.
152. Мурашкин М. Г. Феномен самодостаточности: монография / Днепропетровск: ДГФА, 2005. 300 с.
153. Сакс Дж., Ларрен Ф. Макроэкономика. Глобальный подход. – М.: Дело, 1996. – 848 с.
154. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Смит А. – М.: ЭКСМО, 2007. – 332 с.
155. Туган-Барановский М. И. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. – М.: Наука-РОССПЕН, 1997, 277-330.
156. Туган-Барановский М. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / Туган-Барановский М. – 2-е изд., усовершенш. перераб. – С.-Пб.: О. Н. Попова, 1900. – 354 с.
157. Усков. И.В. Децентрализация как основа становления финансово самостоятельных местных органов власти. *Бізнес Інформ*. 2012. Вип. 3. С. 107-110.
158. Файншмидт Е. А. Кризис-менеджмент [Электронный ресурс]: учеб. пособие. / Е. А. Файншмидт. – Москва, 2014. URL: <http://ccaf.ru/wp-content/uploads/2013/05/E-A-Файншмидт-Кризисменеджмент.2014.pdf>
159. Экономическая энциклопедия / Ин-т экон. РАН; Под ред. Л. И. Абалкина. – М.: Экономика, 1999. – 1055 с.
160. Ядгаров Я. С. История экономических учений. 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Инфра-М, 2009. – 480 с
161. Akhmerov O. Municipal policy of EU countries. *Актуальні проблеми політики*. 2018. Вип. 61. С. 174-183.
162. Balaguer-Coll M. T., Narbón-Perpiñá I., Peiró-Palomino J., Tortosa-Ausina E. Quality of government and economic growth at the municipal level: Evidence from

Spain. *Journal of Regional Science*, June, pp. 1-29. 2022. URL: <https://doi.org/10.1111/jors.12555> (дата доступу: 23 липня 2022 р.).

163. Bardhan P., Mookherjee D. Capture and Governance at Local and National Levels. *AEA Papers and Proceedings. Political Economy, Governance, and Development*. Vol. 90 # 2. 2000. URL: <https://people.bu.edu/dilipm/ec722/papers/BardhanMookherjee2000%20AER.pdf> (дата доступу: 20 січня 2021 р.).

164. Basic Principles of Local Government Borrowing. Network of Associations of Local Authorities of South-East Europe. URL: <http://www.nalas.eu/knowledge-center/Basic-Principles-of-Local-Government-Borrowing> (дата доступу: 12 грудня 2020 р.).

165. Canavire-Bacarreza G., Martinez-Vazquez J., Yedgenov B. Identifying and disentangling the impact of fiscal decentralization on economic growth. *World Development*. 2020, 127. URL: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104742> (дата доступу: 12 жовтня 2021 р.).

166. COVID-19 in Ukraine: Impact on Households and Businesses : Analytical Report, October 2020. 106 p. URL: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/11/covid19-in-ukraine-impact-on-households--andbusinesses> (дата звернення: 12 липня 2022 р.).

167. Dafflon B. Les fusions de communes dans le canton de Fribourg: analyse socio-économique. *Annuaire des Collectivités Locales*. 1998, № 18, p. 125-166; URL: https://www.persee.fr/doc/coloc_0291-4700_1998_num_18_1_1652 (дата доступу: 25 січня 2021 р.).

168. Decentralization. Understanding Poverty Community-Driven Development. The World Bank. 2013. URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/communitydrivendevelopment/brief/Decentralization> Text (дата доступу: 20 січня 2021 р.).

169. Eurostat. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tsc00001/default/table?lang=en>.

170. Financial Self Sufficiency. Accountinguide. URL: <https://accountinguide.com/financial-self-sufficiency/> (дата доступу: 23 серпня 2022 року).
171. Fischer S., Dornbusch R., Schmalensee R. Economic. McGrawHill, 1988. 813 p.
172. Fisman R., Gatti R. Decentralization and Corruption : Evidence across Countries. Policy Research Working Paper;No. 2290. 2000. World Bank, Washington. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/19852> (дата доступу: 18 січня 2021 р.).
173. Franklin, A. (2004), “Financial Fragility, Liquidity, and Asset Prices”, *Journal of the European Economic Association*, No 2 (6), pp. 1015-1048.
174. Friedrich P., Gwiazda J., Woon Nam C. Development of local public finance in Europe. CESIFO working paper №1107. 2003. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/6634217.pdf> (дата доступу: 14 грудня 2020 р.).
175. Hendrickson V. How Do Property Taxes Compare Throughout Europe?Mansion Global. 2020. URL: <https://www.mansionglobal.com/articles/how-do-property-taxes-compare-throughout-europe-221884> (дата доступу: 12 грудня 2020 р.).
176. Ivanov S. Comparative analysis of the local finance systems in the EU countries – conclusions and lessons for Bulgaria. *Икономически изследвания*. 2017. Год. XXVI, 4. С. 41-72.
177. Kmezic S., Bartlett W., Dulic K. The Impact of Fiscal Decentralisation on Local Economic Development in Serbia. *Lex localis - Journal of Local Self-Government*. 2020. Vol. 18 (1). URL: <http://pub.lex-localis.info/index.php/LexLocalis/article/view/1268> (дата доступу: 14 грудня 2020 р.).
178. Key Data on Local and Regional Governments in the European Union. OECD. European Commission. 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата доступу: 13 грудня 2020 р.).
179. King A., Schneider B. The First Global Revolution: a Report by the Council of The Club of Rome. Pantheon Books: New York. 1991. 292 p. URL: <https://ia801702.us.archive.org/34/items/the-first-global-revolution-a-report-by-the->

[council-of-the-club-of-rome-alexandre/The%20First%20Global%20Revolution%20A%20Report%20by%20the%20Council%20of%20the%20Club%20of%20Rome%20-%20-%20Alexander%20King%2C%20Bertrand%20Schneider%20-%20-%20Random%20House%2C%20Inc.%20_%20Pantheon%20Books%20%281991%29.pdf](https://www.pantheonbooks.com/RandomHouse/Book/9780130353122/council-of-the-club-of-rome-alexandre/The%20First%20Global%20Revolution%20A%20Report%20by%20the%20Council%20of%20the%20Club%20of%20Rome%20-%20-%20Alexander%20King%2C%20Bertrand%20Schneider%20-%20-%20Random%20House%2C%20Inc.%20_%20Pantheon%20Books%20%281991%29.pdf) (дата доступу: 17 січня 2021 р.).

180. Kindleberger С.Р. Manias, Panics and Crashes: MacMillan. London, 1978. P. 128.

181. Kuznetsova, A. Y., Voznyak, H. V., & Zherybylo, I. V. (2018). Соціально-економічні ефекти децентралізації міжбюджетних відносин в Україні: оцінка і виклики. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4(27), 446–456. <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i27.154104>.

182. Kyriacou A. P., Roca-Sagalés O. Fiscal and Political Decentralization and Government Quality. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 2011. Volume: 29 issue: 2, page(s): 204-223. <https://doi.org/10.1068/c1016r> (дата доступу: 20 січня 2021 р.).

183. László V. Local Government Debts in the EU countries. 27 th NISPAcee Annual Conference, 2019; May 24 – 26; Prague, Czech Republic. URL: https://www.nispa.org/files/conferences/2019/e-proceedings/system_files/papers/local-government-debts-vertesy.pdf (дата доступу: 12 грудня 2020 р.).

184. Ligthart J. E., van Oudheusden P. The Fiscal Decentralisation and Economic Growth Nexus Revisited. *Fiscal Studies*. 2017, 38(1), 141-171. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-5890.12099> (дата доступу: 12 жовтня 2021 р.).

185. Local taxes on economic activity in municipalities in EU Member States. European Commission. 2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата доступу: 23 липня 2022 р.).

186. Mierau J. O., JongA-Pin R., de Haan J. Do political variables influence fiscal adjustment decisions? New Empirical Evidence. *Public Choice*. 2007. Vol. 133. № 3-4. P. 297-319.

187. Mikesell, John L. International Experiences with Administration of Local Taxes: A Review of Practices and Issues, 2012 URL: https://www.researchgate.net/publication/267794839_International_Experiences_with_Administration_of_Local_Taxes_A_Review_of_Practices_and_Issues (дата доступу: 24 листопада 2022 року).

188. Municipal governments' finances and investments. OECD Regions and Cities at a Glance 2020. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/28165277-en/index.html?itemId=/content/component/28165277-en> (дата доступу: 14 грудня 2020 р.).

189. Musgrave R. The Theory of Public Finance. New York: cCraw – Hill. 1959. 650 p. URL: https://desmarais-tremblay.com/Resources/Musgrave%20Richard%20A.%20and%20Musgrave%20Peggy%20B.%201989%20%281973%29%20Public%20Finance%20in%20Theory%20and%20Practice_5th%20ed.pdf (дата доступу: 12 січня 2021 р.).

190. Open budget. Офіційний державний веб-портал. Міністерству фінансів України. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

191. Oates W. E. Of the evolution of fiscal federalism: theory and institutions. *National Tax Journal*. 2008. Vol. 61, June. P. 313-334. URL: <https://go.gale.com/ps/i.do?p=AONE&u=googlescholar&id=GALE|A183365680&v=2.1&it=r&sid=AONE&asid=a30c5e5d> (дата доступу: 12 січня 2021 р.).

192. Pavlova-Banova M. Fiscal Decentralization in Europe: Effects on Local Governments. Fiscal Autonomy. *Economic Archive*. 2018, vol. 3, pp. 3-14. URL: <https://dlib.unisvishtov.bg/bitstream/handle/10610/3927/213b82ccdd3a33ac361f9ad95b3dc193.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата доступу: 14 грудня 2020 р.).

193. Pomerleau K., Lundeen A. International tax competitiveness index / K.Pomerleau, A. Lundeen. Tax Foundatoin. 2014. URL: <https://taxfoundation.org/2014-international-tax-competitiveness-index> (дата доступу: 24 листопада 2022 року).

194. Prud'homme R. On the dangers of decentralization. Policy Research Working Paper. The World Bank, 1252. 1994. URL:

<https://documents1.worldbank.org/curated/en/218141468739288067/pdf/multi-page.pdf>
(дата доступу: 18 січня 2021 р.).

195. Regionalisation trends in European countries/ 2007-2015. / Congress Of Local And Regional Authorities Of The Council Of Europe. Strasbourg Cedex France, 2016. 232 p.

196. Reinikka R., Svensson J. Local Capture: Evidence From a Central Government Transfer Program in Uganda. *The Quarterly Journal of Economics*. 2004, vol. 119 (2). URL: <http://www1.worldbank.org/publicsector/pe/PEAMCourse04/RitvaBackground2.pdf>
(дата доступу: 18 січня 2021 р.).

197. Rodriguez-Pose A., Gill N. The global trend towards devolution and its implications. *Environment and Planning C: Government and Policy*. 2003, vol. 21, p. 333-351. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.475.1758&rep=rep1&type=pdf> (дата доступу: 16 січня 2021 р.).

198. Sombart, Werner. The quintessence of capitalism: a study of the history and psychology of the modern business man. Library Reprints, 1915. 400 с.

199. Tanzi V. Fiscal federalism and decentralization: a review of some efficiency and macroeconomic aspects. Annual World Bank Conference on Development Economics . Washington: World Bank. 1996. 364 p. p. 295-316.

200. Territorial reforms in Europe: Does size matter? Territorial Amalgamation Toolkit. Centre of Expertise for Local Government Reform, Council of Europe. 2017. URL: <https://rm.coe.int/territorial-reforms-in-europe-does-size-matter-territorial-amalgamatio/168076cf16> (дата доступу: 25 січня 2021 р.).

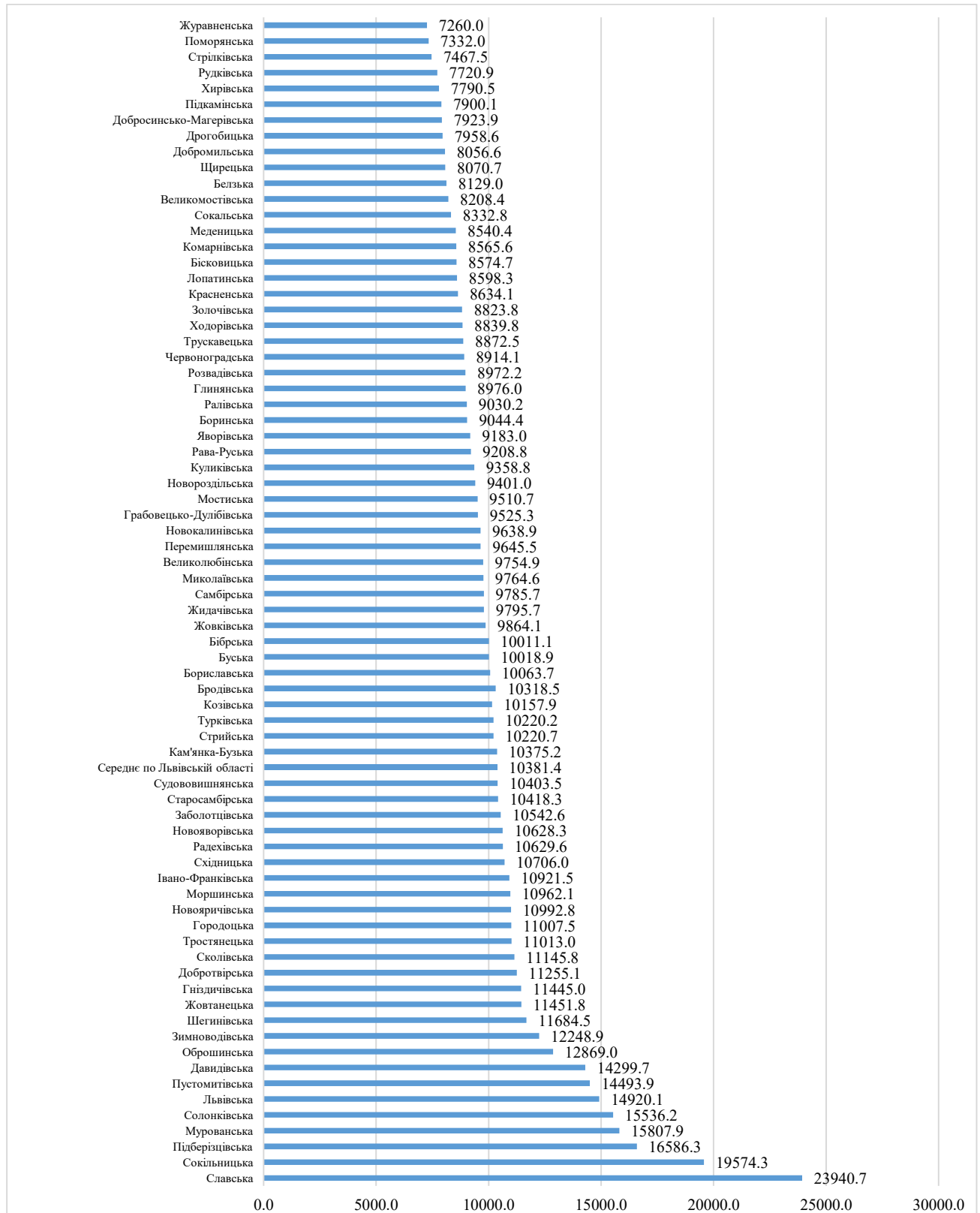
201. The territorial impact of COVID-19: Managing the crisis across levels of government. Tackling coronavirus (COVID-19): Contributing to a global effort / OECD. 2020. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/view/?ref=128_128287-5agkkojaaa&title=The-territorial-impact-of-covid-19-managing-the-crisis-across-levels-ofgovernment (дата звернення: 17 липня 2022 р.).

202. Thiessen U. Fiscal Decentralization and Economic Growth in High Income OECD Countries. *Fiscal Studies*. 2003. № 24. P. 237-274.
203. Tiebout Ch. A Pure Theory of Local Expenditures. *Journal of Political Economy*. 1956. Vol. 64, October. P. 416-424. URL: https://fbaum.unc.edu/teaching/PLSC541_Fall08/tiebout_1956.pdf (дата доступу: 12 січня 2021 р.).
204. Vedel G. Droit administratif. 8 éd. mise à jour. Paris: Presses universitaires de France, 1982.
205. Vozniak G. V., Stasyshyn A. V., Koval V. M. Evaluation of territorial communities' self-sufficiency as the basis for securing their sustainable development. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8. No. 4. Pp. 151–169. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.04.07>. C. 151-169.
206. What is Decentralization? World Bank. Decentralization Thematic Team. URL: http://www.ciesin.org/decentralization/English/General/Different_forms.html (дата доступу: 20 січня 2021 р.).
207. World Observatory on Subnational Government Finance and Investment. OECD. URL: <https://www.oecd.org/regional/observatory-on-subnational-government-finance-and-investment.htm> (дата доступу: 12 грудня 2020 р.).
208. Wildasin D. Comment on «Fiscal Federalism and Decentralization: A Review of Some Efficiency and Macroeconomic Aspects» by Vito Tanzi (1996). Annual World Bank Conference on Development Economics . Washington: World Bank, 1996. 364 p. p. 323-328.
209. Yifmaz S. The Impact of Fiscal Decentralization on Macroeconomic Performance. *National Tax Association Proceedings of the Ninetysecond annual conference*. Atlanta, Georgia, 1999. 480 p. P. 251-260.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Власні доходи бюджетів територіальних громад Львівської області,
грн/особу, 2021 рр.**

Джерело: складено на основі [190]

**Нормативи розподілу податкових надходжень до бюджетів
територіальних громад, 2022 р., %**

Перелік платежів		Бюджет міста Києва	Бюджети сільських, селищних, міських ТГ
ЗАГАЛЬНИЙ ФОНД			
<i>Загальнодержавні податки</i>			
Податок та збір на доходи фізичних осіб		40	60
Податок на прибуток (крім податку на прибуток підприємств державної та комунальної власності)		10	-
Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності		100	100
Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, заготовленої в порядку рубок головного користування		-	37
Рентна плата за спеціальне використання води (крім рентної плати за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення)		45	-
Рентна плата за спеціальне використання води водних об'єктів місцевого значення		100	100
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення		25	5
Рентна плата за користування надрами для видобування бурштину		-	30
Рентна плата за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату		-	3
Рентна плата за користування надрами для видобування корисних копалин місцевого значення		100	100
Плата за використання інших природних ресурсів		100	100
Акцизний податок з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів		100	100
Частина акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального		13,44	13,44
<i>Місцеві податки і збори</i>			
Податок на майно	податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки	100	100
	плата за землю	100	100
	транспортний податок	100	100
Єдиний податок		100	100
Збір за місця для паркування транспортних засобів		100	100
Туристичний збір		100	100
СПЕЦІАЛЬНИЙ ФОНД			
Екологічний податок		55	25

Джерело: складено на основі [10]

Додаток В

Нормовані значення індикаторів фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області, 2021 р.

Індикатори	Львівська	Белзька	Бібрська	Бориславська	Бродівська	Буська	Великомос- тівська	Глинянська	Городоцька	Добромилська	Дрогобицька
I. Дохідна компонента											
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.680	0.231	0.228	0.317	0.362	0.273	0.223	0.220	0.335	0.154	0.232
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	1.000	0.006	0.007	0.023	0.027	0.015	0.007	0.004	0.025	0.006	0.053
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.634	0.442	0.638	0.775	0.426	0.515	0.397	0.760	0.540	0.572	0.651
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.933	0.583	0.467	0.645	0.717	0.558	0.556	0.500	0.623	0.390	0.597
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.634	0.442	0.638	0.775	0.426	0.515	0.397	0.760	0.540	0.572	0.651
6. Рівень дотаційності, %	1.000	0.003	0.001	0.002	1.000	0.002	0.002	0.001	1.000	0.000	0.001
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.789	0.123	0.117	0.269	0.193	0.131	0.100	0.158	0.173	0.079	0.190
II. Видаткова компонента											
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.466	0.047	0.220	0.118	0.084	0.184	0.108	0.069	0.289	0.120	0.090
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.307	0.066	0.221	0.123	0.086	0.403	0.131	0.087	0.270	0.163	0.121
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.772	0.363	0.506	0.487	0.497	0.232	0.420	0.403	0.545	0.376	0.382
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.219	0.628	0.460	0.500	0.457	0.659	0.611	0.405	0.575	0.530	0.527
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.737	0.079	0.244	0.213	0.126	0.262	0.168	0.086	0.463	0.151	0.162
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.781	0.590	0.710	0.652	0.778	0.751	0.668	0.607	0.752	0.553	0.539
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.785	0.067	0.360	0.565	0.262	0.125	0.089	0.207	0.155	0.092	0.258

Продовження додатка В

Індикатори	Жидачівська	Жовківська	Золочівська	Кам'янка-Бузька	Комарнівська	Миколаївська	Моршинська	Мостиська	Новокалінівська	Новороздільська	Новояворівська
<i>I. Дохідна компонента</i>											
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.343	0.258	0.291	0.396	0.199	0.279	0.336	0.220	0.328	0.198	0.302
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	0.011	0.017	0.027	0.016	0.005	0.018	0.009	0.013	0.009	0.014	0.029
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.703	0.527	0.522	0.561	0.793	0.666	0.780	0.522	0.466	0.551	0.476
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.717	0.535	0.675	0.781	0.476	0.585	0.626	0.473	0.696	0.430	0.582
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.703	0.527	0.522	0.561	0.793	0.666	0.780	0.522	0.466	0.551	0.476
6. Рівень дотаційності, %	0.010	0.002	0.004	1.000	0.001	0.001	0.011	0.001	0.002	0.002	0.002
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.319	0.124	0.202	0.328	0.150	0.187	0.253	0.098	0.195	0.088	0.132
<i>II. Видаткова компонента</i>											
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.081	0.112	0.158	0.087	0.096	0.123	0.151	0.123	0.158	0.080	0.145
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.089	0.116	0.180	0.089	0.118	0.136	0.330	0.137	0.165	0.093	0.144
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.466	0.489	0.445	0.497	0.414	0.458	0.232	0.457	0.489	0.438	0.512
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.464	0.469	0.676	0.409	0.384	0.497	0.305	0.523	0.218	0.553	0.549
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.104	0.235	0.265	0.110	0.161	0.167	0.238	0.185	0.239	0.115	0.183
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.746	0.718	0.651	0.781	0.599	0.677	0.611	0.702	0.586	0.508	0.674
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.193	0.233	0.201	0.214	0.143	0.307	0.385	0.147	0.251	1.000	0.798

Продовження додатка В

Індикатори	Перемисьляньська	Пустомитівська	Рава-Рурська	Радохівська	Рудківська	Самбірська	Сколівська	Сокальська	Старосамбірська	Стрийська	Судовищанська
I. Дохідна компонента											
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.290	0.527	0.230	0.341	0.144	0.359	0.282	0.263	0.252	0.406	0.201
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	0.013	0.015	0.011	0.021	0.007	0.025	0.011	0.026	0.010	0.076	0.005
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.522	0.645	0.620	0.559	0.690	0.633	0.432	0.484	0.398	0.512	0.734
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.615	0.744	0.510	0.657	0.383	0.750	0.518	0.645	0.495	0.812	0.395
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.522	0.645	0.620	0.559	0.690	0.633	0.432	0.484	0.398	0.512	0.734
6. Рівень дотаційності, %	0.005	1.000	0.001	0.004	0.001	1.000	0.002	0.002	0.001	1.000	0.001
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.163	0.325	0.133	0.203	0.092	0.327	0.095	0.168	0.081	0.342	0.103
II. Видаткова компонента											
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.116	0.242	0.109	0.070	0.056	0.083	0.164	0.061	0.110	1.000	0.795
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.125	0.183	0.121	0.071	0.074	0.088	0.148	0.079	0.114	1.000	0.808
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.471	0.670	0.460	0.499	0.382	0.479	0.564	0.393	0.492	0.509	0.501
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.405	0.260	0.586	0.530	0.420	0.400	0.457	1.000	0.456	0.462	0.362
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.193	0.307	0.168	0.127	0.058	0.138	0.244	0.107	0.183	0.249	0.421
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.697	0.921	0.728	0.805	0.608	0.696	0.855	0.670	0.770	0.746	0.604
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.157	0.416	0.154	0.211	0.098	0.326	0.262	0.109	0.133	0.227	0.179

Продовження додатка В

Індикатори	Трускавецька	Турківська	Хирівська	Ходорівська	Червоноградська	Яворівська	Боринська	Великолюбінська	Гніздицька	Добровірська	Журавненська
I. Дохідна компонента											
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.332	0.252	0.118	0.209	0.346	0.318	0.108	0.311	0.252	0.373	0.117
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	0.025	0.011	0.003	0.010	0.058	0.031	0.005	0.006	0.003	0.008	0.003
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.907	0.289	0.813	0.971	0.462	0.318	0.349	0.478	0.888	0.371	0.913
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.767	0.504	0.309	0.484	0.795	0.709	0.244	0.652	0.451	0.679	0.331
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.907	0.289	0.813	0.971	0.462	0.318	0.349	0.478	0.888	0.371	0.913
6. Рівень дотаційності, %	0.006	0.001	0.000	0.001	1.000	1.000	0.000	0.002	0.002	1.000	0.000
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.500	0.061	0.080	0.190	0.287	0.140	0.025	0.170	0.154	0.146	0.099
II. Видаткова компонента											
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.059	0.066	0.038	0.152	0.113	0.068	0.116	0.202	0.421	0.254	0.066
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.076	0.069	0.051	0.186	0.132	0.079	0.140	0.203	0.385	0.241	0.102
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.400	0.484	0.376	0.416	0.433	0.442	0.420	0.506	0.556	0.535	0.331
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.441	0.377	0.442	0.460	0.567	0.589	0.561	0.197	0.378	0.226	0.536
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.069	0.118	0.046	0.205	0.155	0.107	0.145	0.185	0.735	0.132	0.097
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.579	0.757	0.606	0.575	0.620	0.716	0.681	0.651	0.580	0.641	0.526
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.373	0.161	0.102	0.249	0.416	0.198	0.019	0.139	0.192	0.141	0.029

Продовження додатка В

Індикатори	Івано-Франківська	Красненська	Куликівська	Лопатинська	Меденицька	Новояричівська	Підкамінська	Поморянська	Славська	Східницька	Щирецька
I. Дохідна компонента											
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.408	0.200	0.253	0.194	0.210	0.306	0.131	0.140	1.000	0.215	0.202
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	0.015	0.006	0.006	0.004	0.007	0.011	0.003	0.002	0.027	0.007	0.004
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.477	0.825	0.552	0.599	0.418	0.729	0.643	0.976	0.167	0.890	0.847
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.765	0.475	0.553	0.463	0.502	0.569	0.340	0.391	0.855	0.411	0.513
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.477	0.825	0.552	0.599	0.418	0.729	0.643	0.976	0.167	0.890	0.847
6. Рівень дотаційності, %	1.000	0.001	0.001	0.001	0.001	0.001	0.001	0.000	1.000	0.001	0.001
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.261	0.156	0.138	0.108	0.087	0.193	0.072	0.135	0.136	0.133	0.184
II. Видаткова компонента											
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.231	0.109	0.098	0.109	0.080	0.279	0.016	0.048	0.502	0.290	0.052
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.240	0.137	0.115	0.137	0.114	0.275	0.021	0.078	0.256	0.297	0.070
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.490	0.406	0.437	0.405	0.358	0.518	0.387	0.313	1.000	0.497	0.374
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.254	0.322	0.297	0.639	0.548	0.458	0.563	0.550	0.109	0.439	0.309
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.346	0.106	0.113	0.146	0.116	0.407	0.073	0.066	0.952	0.592	0.044
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.583	0.577	0.621	0.646	0.556	0.679	0.652	0.512	1.000	0.520	0.553
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.179	0.172	0.190	0.113	0.080	0.192	0.051	0.012	0.373	0.239	0.113

Продовження додатка В

Індикатори	Бісковицька	Грабовецько- Дулібівська	Давидівська	Добросинсько- Магерівська	Жовтанецька	Заболотцівська	Зимноводівська	Козівська	Мурованська	Оброшинська	Підберізіньська
I. Дохідна компонента											
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.130	0.263	0.493	0.122	0.347	0.308	0.404	0.164	0.668	0.472	0.514
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	0.004	0.006	0.019	0.004	0.007	0.004	0.015	0.004	0.012	0.007	0.008
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.598	0.837	0.531	0.774	0.495	0.423	0.746	0.786	0.753	0.371	1.000
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.309	0.566	0.705	0.316	0.621	0.597	0.674	0.330	0.865	0.750	0.634
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.598	0.837	0.531	0.774	0.495	0.423	0.746	0.786	0.753	0.371	1.000
6. Рівень дотаційності, %	0.001	0.001	0.004	0.000	1.000	0.001	0.001	0.001	0.002	1.000	0.001
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.059	0.219	0.231	0.078	0.158	0.124	0.288	0.085	0.644	0.192	0.334
II. Видаткова компонента											
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.200	0.201	0.715	0.048	0.181	0.109	0.379	0.059	0.611	0.256	0.540
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.245	0.235	0.512	0.064	0.168	0.102	0.325	0.057	0.458	0.249	0.334
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.417	0.437	0.711	0.379	0.549	0.544	0.594	0.527	0.679	0.523	0.823
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.412	0.418	0.294	0.402	0.347	0.312	0.348	0.331	0.249	0.207	0.235
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.295	0.298	0.914	0.066	0.191	0.173	0.458	0.098	0.880	0.467	0.819
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.555	0.606	0.625	0.566	0.828	0.809	0.723	0.872	0.598	0.537	0.616
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.076	0.057	0.795	0.051	0.156	0.229	0.475	0.019	0.519	0.194	0.479

Продовження додатка В

Індикатори	Ралівська	Розвадівська	Сокільницька	Солонківська	Стрільківська	Тростянецька	Шегинівська
I. Дохідна компонента							
1. Обсяг власних доходів громади, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.159	0.247	0.957	0.624	0.079	0.348	0.408
2. Частка власних доходів громади (без трансфертів) у ВРП, %	0.004	0.006	0.015	0.016	0.002	0.005	0.008
3. Частка місцевих податків і зборів у власних доходах громади, %	0.784	0.621	0.492	0.619	0.898	0.882	0.353
4. Співвідношення власних доходів і загального фонду надходжень громади, коеф.	0.361	0.562	1.000	0.822	0.216	0.646	0.715
5. Рівень податкової самостійності громади податкових надходжень і власних доходів (без трансфертів), коеф.	0.784	0.621	0.492	0.619	0.898	0.882	0.353
6. Рівень дотаційності, %	0.001	0.001	1.000	1.000	0.000	0.001	0.002
7. Співвідношення обсягів місцевих податків і трансфертів громади, коеф.	0.096	0.160	1.000	0.432	0.055	0.308	0.159
II. Видаткова компонента							
1. Обсяги капітальних видатків, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.148	0.183	0.464	0.693	0.025	0.154	0.157
2. Частка капітальних видатків у загальному обсязі видатків, %	0.185	0.222	0.355	0.505	0.065	0.151	0.153
3. Видатки загального фонду, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.408	0.420	0.666	0.698	0.194	0.521	0.521
4. Видатки на виконання загальнодержавних функцій, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.452	0.384	0.111	0.237	0.652	0.222	0.267
5. Видатки на економічну діяльність, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.236	0.179	0.790	1.000	0.022	0.174	0.238
6. Видатки на соціальну сферу, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.587	0.610	0.388	0.620	0.624	0.676	0.706
7. Видатки на житлово-комунальне господарство, у розрахунку на одну особу, дол. США	0.060	0.112	0.367	0.321	0.016	0.150	0.187

Джерело: розраховано на основі даних [1]

¹ Державний веб-портал бюджету. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

Додаток Г

Індикатори групи «Забезпечення економічного розвитку» територіальних громад Львівської області, 2021 р.

Територіальні громади	Індикатори				
	Кількість великих платників податків*	Субвенція на соціально-економічний розвиток територій**	Кількість активних платників податків***	Частка податків, сплачених до місцевого бюджету 10-ма найбільшими платниками****	Чисельність населення*** **
Львівська	4,34	0,11	1937,20	8,90	780804
Белзька	7,50	10,13	2405,21	75,40	14664
Бібрська	11,38	3,05	5024,56	49,90	16694
Бориславська	7,40	8,29	2085,00	52,00	39199
Бродівська	9,37	4,18	2622,94	54,70	39471
Буська	10,30	0,73	2224,44	43,00	30102
Великомостівська	8,10	4,06	2079,73	71,30	16055
Глинянська	12,47	0,76	4103,52	57,80	9621
Городоцька	5,29	24,93	3441,59	43,20	39691
Добромільська	7,55	0,01	2048,02	50,90	19868
Дрогобицька	4,76	4,43	2002,58	20,50	121778
Жидачівська	13,57	3,03	2072,73	42,70	17682
Жовківська	6,66	11,19	2929,69	32,20	34560
Золочівська	4,06	3,90	2225,29	50,40	49243
Кам'янка-Бузька	12,63	97,73	3359,52	47,40	21384
Комарнівська	9,43	0,01	2667,83	52,90	13779
Миколаївська	7,21	5,04	2392,29	39,10	33307
Моршинська	14,60	4,55	2460,38	60,90	14388
Мостиська	5,30	0,51	2766,18	43,60	32055
Новокалинівська	9,84	0,01	2379,28	80,40	14227
Новороздільська	7,04	2,66	1423,20	55,10	36945
Новояворівська	4,07	5,24	2021,18	52,20	51564

Територіальні громади	Індикатори				
	Кількість великих платників податків*	Субвенція на соціально-економічний розвиток територій**	Кількість активних платників податків***	Частка податків, сплачених до місцевого бюджету 10-ма найбільшими платниками****	Чисельність населення*** **
Перемишлянська	10,09	12,02	5442,05	58,10	23787
Пустомитівська	17,10	0,01	4915,15	32,60	15204
Рава-Руська	8,95	3,78	2583,48	39,80	25694
Радехівська	9,02	5,34	3527,84	52,00	33264
Рудківська	5,92	0,14	1876,16	60,00	25339
Самбірська	9,74	0,01	2133,37	42,20	36979
Сколівська	12,34	1,59	2595,99	48,60	20262
Сокальська	6,14	4,96	2142,05	47,50	52081
Старосамбірська	12,28	9,96	1969,02	55,70	21173
Стрийська	6,56	0,01	2290,46	38,70	99050
Судовишнянська	10,18	2,87	2712,90	49,20	12776
Трускавецька	10,41	10,08	2335,49	29,10	39375
Турківська	8,88	0,01	2240,67	73,00	22529
Хирівська	9,85	2,58	1707,70	58,30	15231
Ходорівська	7,79	0,01	1857,63	54,20	24402
Червоноградська	4,81	2,43	1347,25	38,50	89315
Яворівська	6,70	6,44	2658,91	58,00	52232
Боринська	4,28	0,01	2177,48	72,40	23371
Великолюбінська	9,50	0,01	3354,80	72,50	9473
Гніздицька	15,45	103,95	1962,63	64,80	7118
Добровірівська	14,95	25,36	2302,96	78,90	11368
Журавненська	11,90	10,11	2182,37	52,90	11767
Івано-Франківська	8,08	9,62	5450,19	57,90	19814
Красненська	10,62	2,27	2447,05	48,40	16951
Куликівська	12,01	5,19	4008,92	57,50	11654
Лопатинська	9,02	18,57	3802,26	47,00	12198

Територіальні громади	Індикатори				
	Кількість великих платників податків*	Субвенція на соціально-економічний розвиток територій**	Кількість активних платників податків***	Частка податків, сплачених до місцевого бюджету 10-ма найбільшими платниками****	Чисельність населення*** **
Меденицька	7,49	5,33	3128,98	70,60	18693
Новояричівська	9,71	3,81	4186,71	48,30	18542
Підкамінська	9,83	0,62	3389,06	61,10	11186
Поморянська	17,41	6,93	2448,79	72,50	7469
Славська	14,77	0,01	3459,24	85,50	14217
Східницька	7,95	16,46	3493,89	43,20	16360
Щирецька	10,26	0,01	2551,30	43,00	11696
Бісковицька	6,67	0,01	2291,79	57,50	17999
Грабовецько-Дулібівська	13,11	6,39	2916,97	53,40	12201
Давидівська	9,66	4,01	3921,05	43,50	20696
Добросинсько-Магерівська	8,05	2,09	3121,21	46,70	16154
Жовтанецька	9,87	4,45	4074,26	70,30	10127
Заболотцівська	17,62	0,01	3995,51	72,20	6242
Зимноводівська	11,70	0,01	3580,22	36,60	19658
Козівська	10,46	0,29	3297,88	70,30	11471
Мурованська	18,72	0,01	3642,51	58,00	9617
Оброшинська	9,14	0,01	3211,07	68,20	7661
Підберіздівська	13,41	0,01	4690,97	30,70	8203
Ралівська	5,36	0,01	3771,53	55,80	13061
Розвадівська	7,47	4,40	2249,42	65,10	12052
Сокільницька	39,06	0,01	3326,23	40,80	8448
Солонківська	14,19	8,21	6774,70	34,20	13391
Стрільківська	6,97	0,01	1713,01	62,40	14349
Тростянецька	16,27	4,13	1342,76	61,00	7991

Територіальні громади	Індикатори				
	Кількість великих платників податків*	Субвенція на соціально-економічний розвиток територій**	Кількість активних платників податків***	Частка податків, сплачених до місцевого бюджету 10-ма найбільшими платниками****	Чисельність населення*** **
Шегинівська	21,34	2,89	3088,70	73,10	10778

Примітка: * - у розрахунку на 10 тис. населення, од.; ** - у розрахунку на одну особу, дол. США; *** - у розрахунку на одну особу, од.; **** - %; ***** - особи.

Джерело: побудовано на основі даних [2]

² Державний веб-портал бюджету. URL: <https://openbudget.gov.ua/>

Законодавчі зміни, які визначають організацію бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах воєнного стану в Україні

<i>Характер змін</i>	<i>Нормативно-правовий акт</i>
Організація бюджетного процесу Функціонування органу місцевого самоврядування	
<p>- на період дії воєнного стану спрощено бюджетні процедури на місцевому рівні задля забезпечення безперебійної роботи та життєдіяльності територіальних громад. Цією постановою дозволено: вносити зміни до місцевого бюджету виконкомам, ВЦА, ВА без рішень місцевих рад; перерозподіляти видатки бюджету, дотації субвенції без погодження відповідних комісій місцевих рад; виконкомам приймати рішення про перерахування коштів з МБ до ДБ на потреби війни; передача коштів між місцевими бюджетами без укладання договору; виконкомам затверджувати проекти місцевих бюджетів; спрямовувати залишки коштів за освітньою субвенцією та субвенцією особам з особливими освітніми потребами з ДБ до МБ, збережених на рахунках МБ станом на 01 січня 2022 р. на заходи територіально оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення та евакуацію цивільного населення. Призупинено всі перевірки (і розпочаті теж) Державною аудиторською службою щодо виконання МБ</p>	<p>Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Постанова КМУ від 11.03.2022 р. № 252. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-ta-vikonannya-miscevih-byudzhativ-u-period-voyennogo-stanu-252</p>
<p>- керівникам державних органів, підприємств, установ та організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, головам органів</p>	<p>Деякі питання оплати праці працівників державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та</p>

<p>місцевого самоврядування до припинення чи скасування воєнного стану в Україні в межах фонду заробітної плати, <i>дозволено самостійно визначати розмір оплати часу простою працівників, але не нижче від двох третин тарифної ставки встановленого працівникові тарифного розряду (посадового окладу)</i></p>	<p>організацій, що фінансуються або дотуються з бюджету, в умовах воєнного стану. Постанова КМУ № 221 від 7.03.2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-oplati-praci-pracivnikiv-derzhavnih-organiv-organiv-miscevogo-samovryaduvannya-pidpriyemstv-ustanov-ta-organizacij-shcho-finansuyutsya-abo-dotuyutsya-z-byudzhetu-v-umovah-221</p>
<p>- <i>скасовано вимоги Бюджетного кодексу України: щодо передачі коштів між загальним та спеціальним фондами бюджету виключно в межах бюджетних призначень; щодо обов'язкової публікації не пізніше 1 березня року, що настає за роком звіту місцевих бюджетів; усі норми щодо складання та схвалення прогнозів місцевих бюджетів; терміни подання Казначейством звітності про виконання місцевих бюджетів;</i></p>	<p>Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. Закон України № 2134-IX від 15.03.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-%D0%86%D0%A5#Text</p>
<p>- <i>затверджено порядок фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій, який визначає механізм фінансування оплати праці працівників та військовослужбовців, а саме: фінансування діяльності військових адміністрацій населених пунктів здійснюється за рахунок коштів відповідного місцевого бюджету територіальної громади, де утворено військову адміністрацію; фінансування обласних та районних військових адміністрацій — за рахунок коштів державного бюджету та відповідних обласних та районних бюджетів</i></p>	<p>Про затвердження Порядку фінансового забезпечення діяльності військових адміністрацій. Постанова КМУ від 10.04.2022 р. № 397. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-poryadku-finansovogo-zabezpechennya-diyalnosti-vijskovih-administracij-397</p>

<p>- уточнено особливості виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану на територіях, які є тимчасово невідконтрольними українській владі, тимчасово окуповані або на яких ведуться бойові дії, а саме: дозволено керівнику фінансового управління затверджувати розпорядження про виділення коштів з загального фонду місцевого бюджету; сільський, селищний, міський голова може приймати рішення про передачу коштів з місцевого бюджету на потреби ЗСУ, а також дозволено виконкомам та місцевим адміністраціям здійснювати управління коштами своїх бюджетів без оприлюднення відповідних нормативно-правових актів</p>	<p>Про внесення змін до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 11 березня 2022 р. № 252. Постанова КМУ від 17.06.2022 р. № 693. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-punktu-1-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-vid-11-bereznia-2022-r-252-693-170622</p>
Формування доходів місцевих бюджетів	
<p>- запроваджено автоматичний розподіл частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального (13,44%) між місцевими бюджетами в першому півріччі 2022 р., а саме - за схемою надходжень по другому півріччю 2021 року</p>	<p>Про внесення змін до Порядку зарахування частини акцизного податку з виробленого в Україні та ввезеного на митну територію України пального до загального фонду відповідних бюджетів місцевого самоврядування. Постанова КМУ від 09.03.2022 р. № 246. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D0%BF#Text</p>
<p>- ФОПам – платникам єдиного податку 1-ї та 2-ї груп надано право не сплачувати єдиний податок; - спрощено умови визначення платників 3-ї групи єдиного податку (скасовано обмеження щодо кількості осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах</p>	<p>Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану. Закон України № 2120-IX від 15.03.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-%D0%86%D0%A5#Text</p>

та збільшено граничний розмір доходу до 10 мільярдів гривень);

- *Кабінету Міністрів України надано право визначати особливості нарахування та сплати єдиного податку;*

- *тимчасово на період з березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком в якому припинено або скасовано воєнний стан, не нараховується та не сплачується плата за землю (земельний податок та орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки (земельні частки (паї)), що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, та перебувають у власності або користуванні, у тому числі на умовах оренди, фізичних або юридичних осіб, а також земельних ділянок (земельних часток (паїв)), які визначені обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації, визначається Кабінетом Міністрів України;*

- *тимчасово за 2022 та 2023 податкові (звітні) роки не нараховується та не сплачується загальне мінімальне податкове зобов'язання за аналогічні земельні ділянки;*

- *тимчасово, за 2022 податковий (звітний) рік, не нараховується та не сплачується екологічний податок за об'єктами оподаткування, що розташовані на територіях, на яких ведуться (велися) бойові дії або на територіях, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації;*
- *тимчасово, з 1 березня 2022 року до припинення або скасування воєнного стану в Україні а також протягом дванадцяти місяців після припинення або скасування такого воєнного стану фізичні особи - підприємці, які провадять незалежну професійну діяльність (наукову, літературну, артистичну, художню, освітню або викладацьку, медичну, юридичну практику), або особи, які провадять релігійну (місіонерську) діяльність, іншу подібну діяльність та отримують дохід від цієї діяльності, члени фермерського господарства, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе;*
- *ФОП 2-ї та 3-ї груп платників єдиного податку, а також юридичні особи, які належать до 3-ї групи платників єдиного податку, мають право за власним рішенням не сплачувати єдиний внесок за найманих працівників, призваних під час мобілізації на військову службу до Збройних Сил України;*

<p>- тимчасово на період дії правового режиму воєнного стану, а також протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного стану штрафні санкції та пеня щодо сплати ЄСВ не застосовуються;</p> <p>- запроваджено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску</p>	
Здійснення видатків з місцевих бюджетів	
<p>- дозволено виділення коштів з резервного фонду бюджету за рішенням місцевої державної адміністрації, військової адміністрації, виконавчого органу відповідної ради</p>	<p>Тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умовах воєнного стану затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 01 березня 2022 р. № 175. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/timchasovij-poryadok-vidilennya-ta-vikoristannya-koshtiv-z-rezervnogo-fondu-byudzhetu-v-umovah-voyennogo-stanu-175</p>
<p>- розширено типову класифікацію видатків місцевих бюджетів такими позиціями як: 3230 – видатки, пов’язані з наданням підтримки внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв’язку із введенням воєнного стану в Україні та 8755 – допомога внутрішньо переміщеним та/або евакуйованим особам у зв’язку із введенням воєнного стану в Україні за рахунок коштів резервного фонду місцевого бюджету</p>	<p>Наказ Міністерства фінансів України від 10.03.2022 р. № 95. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095201-22#Text</p>
<p>- дозволено спрямовувати залишки коштів за освітньою субвенцією на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення,</p>	<p>Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. Закон України</p>

<p><i>евакуацію/вивезення/переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця</i></p>	<p>№ 2134-IX від 15.03.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-%D0%86%D0%A5#Text</p>
<p>- <i>уточнено порядок казначейського обслуговування, яким передбачено пріоритетність здійснення видатків казначейством (перша черга - видатки на національну безпеку і оборону та на здійснення заходів правового режиму воєнного стану, матеріально-технічне, транспортне, соціально-побутове та інше забезпечення діяльності Президента України, Ради національної безпеки і оборони України, Офісу Президента України і ін.; друга черга – видки на виплату пенсій, соціальне забезпечення, заробітних плат працівникам бюджетних установ, комунальних послуг та енергоносіїв, трансферти місцевим бюджетам, погашення та обслуговування місцевого боргу, підтримка ВПО тощо, третя черга – інші видатки). Інші видатки, окрім передбачених не проводяться. Також не перераховуються міжбюджетні трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам населених пунктів на тимчасово неконтрольованій території</i></p>	<p>Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова КМУ від 09.06.2021 р. № 590. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text</p>
Міжбюджетні трансферти	
<p>- <i>призупинено перерахування казначейством реверсної дотації до державного бюджету з місцевих бюджетів, на територіях яких введено воєнний стан. Таке рішення</i></p>	<p>Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова КМУ від 09.06.2021 р. № 590. URL:</p>

<p>позитивно відобразилося на діяльності ОМС, з огляду на обмежені ресурси громад</p>	<p>https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text</p>
<p>- <i>перерахування міжбюджетних трансфертів з державного бюджету місцевим бюджетам населених пунктів на тимчасово неконтрольованій території Казначейством не здійснюється; визначено, що неперераховані обсяги міжбюджетних трансфертів можуть перерозподілятися шляхом збільшення обсягу міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам населених пунктів, на територію яких переміщуються особи з населених пунктів на тимчасово неконтрольованій території</i></p>	<p>Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова КМУ від 09.06.2021 р. № 590. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text</p>

*Складено на основі вказаних джерел

ДОДАТОК Е

Показники місцевого економічного розвитку територіальних громад України, станом на кінець 2021 р.

Територіальні громади регіонів	Іноземні інвестиції, млн дол. США	Реінвестування доходів, млн дол. США	Середня чисельність населення, особи	Рівень зайнятості населення, %	К-сть діючих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення	Найвищий дохід на одну особу, грн	Реальний дохід, у % до попереднього року	К-сть зайнятих працівників на підприємстві, тис. осіб	К-сть діючих підприємств	Обсяги реалізованої продукції, млн грн
Вінницька	121,3	114,3	1512234	55,6	64	3146,4	111,9	173,1	9862	201317,3
Волинська	49,4	51,8	1021648	48,5	59	2555,1	109,5	114,3	6047	178508,7
Дніпропетровська	1 641	87,4	3115951	57,9	98	4124,2	108,5	665,7	30827	1100314,4
Донецька	304,0	52,1	4066941	48,9	23	1794,9	104,3	267,7	9473	376767,3
Житомирська	116,0	97,5	1188032	54,8	59	2893,1	108,1	135,2	7060	119234,6
Закарпатська	50,8	12,3	1244469	52,8	53	2202,3	104,6	91,4	6655	64377,3
Запорізька	522,7	444,7	1651700	55,8	92	3571,3	106,7	268,6	15368	303267,4
Івано-франківська	335,2	340,6	1353740	53,8	87	2623,8	107,1	112,3	8124	126580,9
Київська	348,9	288,6	1786026	56,8	114	3602,2	112,1	329,3	20320	579023,0
Кіровоградська	89,8	87,0	905505	52,6	92	2794,4	105,8	111,6	8553	121685,7
Луганська	-2,3	-2,9	2107524	55,7	16	1175,2	106,3	75,2	3408	45795,1
Львівська	121,6	56,7	2469572	55,8	83	3261,9	111,6	353,5	20911	440679,9
Миколаївська	193,2	46,0	1099392	56,4	103	3120,9	110,7	132,1	11482	169257,4
Одеська	51,6	38,0	2348689	56,5	107	3532,1	107,1	301,9	25465	450205,0
Полтавська	720,0	1 111	1354068	54,0	81	3492,7	110,1	209,6	11104	304845,1
Рівненська	134,0	75,6	1144060	55,0	52	2583,0	108,6	103,5	6021	81691,9
Сумська	-97,3	-53,8	1042420	55,8	58	3187,8	108,7	122,5	6096	118614,8
Тернопільська	7,2	21,0	1022887	50,8	50	2460,5	110,9	92,8	5135	84653,5
Харківська	149,5	160,2	2600762	59,3	95	3382,4	110,6	395,7	25144	439280,4
Херсонська	145,6	121,1	1007721	56,3	79	2791,1	107,6	92,6	8116	82319,6
Хмельницька	210,9	214,9	1233145	54,0	61	2862,9	109,1	126,9	7654	126054,5
Черкаська	238,5	193,1	1165876	56,0	78	2903,8	109,1	145,5	9286	215070,4
Чернівецька	6,3	7,2	890446	55,6	47	2338,8	108,2	60,4	4205	39498,6

Територіальні громади регіонів	Іноземні інвестиції, млн дол. США	Реінвестуванн я доходів, млн дол. США	Середня чисельність населення, особи	Рівень зайнятості населення, %	К-сть діючих підприємств на 10 тис. осіб навного населення	Наявний дохід на одну особу, грн	Реальний дохід, у % до попереднього року	К-сть зайнятих працівників на підприємстві, тис. осіб	К-сть діючих підприємств	Обсяги реалізованої продукції, млн грн
Чернігівська	169,4	203,2	959466	64,0	64	2800,0	104,7	113,4	6254	114549,6

Джерело: побудовано на основі даних Державної служби статистики України

Відомості про апробацію результатів дисертації

№	Назва конференції	Місце проведення	Дата проведення	Форма участі
1	VIII Всеукраїнська науково-практична інтернет конференція молодих вчених та студентів «Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки»	м. Умань	18.11.2021 р.	заочна
2	X Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України»	м. Львів	21.11.2019 р.	очна
3	Міжнародна конференція «Інноваційні технології у розвитку суспільства»	м. Львів	18-19.04.2019 р.	очна
4	IV міжнародна науково-практична конференція «Сучасна парадигма публічного управління»	м. Львів	10-12.11.2022 р.	очна

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА***Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:***

1. Возняк Г., Коваль В.М. Бюджетна підтримка будівництва доступного житла для населення в умовах децентралізації. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*, вип.1(79). 2019. С. 68-71. – 0,5 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,3 друк. арк.: обґрунтовано особливості бюджетної підтримки будівництва доступного житла для населення в умовах фінансової децентралізації).

2. Жеребило І. В., Коваль В. М. Проблеми та перспективи державного фінансування соціальних послуг у світлі сучасних реформ в Україні. *Бізнес Інформ*. 2020. №3. С. 366–372. – 0,55 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,27 друк. арк.: запропоновано заходи в частині законодавчого врегулювання питань розподілу повноважень та відповідальності щодо державних соціальних гарантій).

3. Возняк Г.В., Пелехатий А.О., Коваль В.М. Достатність бюджетного забезпечення як інструмент досягнення цілей розвитку регіонів та громад України. *Вісник Одеського національного університету. Серія Економіка*. Том25. Вип.6(85). 2020. С. 233-239. – 0,7 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,35 друк. арк.: обґрунтовано особливості та проблеми бюджетного забезпечення розвитку територіальних громад в умовах децентралізації).

4. Патицька Х.О., Коваль В.М. Практичні аспекти формування спроможних територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації: ризики та шляхи їх нівелювання. *Проблеми економіки*. 2020. № 1(43) – 1,0 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,5 друк. арк.: проведено порівняльний аналіз спроможності об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону за показниками виконання місцевих бюджетів та встановлено закономірності розвитку).

5. Коваль В.М. Фінансова самодостатність територіальних громад: теоретичний дискурс. *Світ фінансів*. 2021. № 4(69). С. 63-76. – 1,0 друк. арк.

6. Коваль В.М. Забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад: досвід країн ЄС. *Світ фінансів*. 2022. № 2(71). С. 119-132. – 0,93 друк. арк.

7. Возняк Г.В., Коваль В.М. Видатки місцевих бюджетів через призму війни в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 2(154). С.9-14. – 0,58 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,3 друк. арк.: проаналізовано виконання місцевих бюджетів в умовах війни в Україні, визначено сучасні проблеми функціонування місцевого самоврядування).

8. Возняк Г.В., Капленко Г.В., Коваль В.М. Децентралізація як основа зміцнення фінансової самодостатності та розвитку територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2022. 42. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-24> – 0,74 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,35 друк. арк.: визначено переваги та ризики децентралізації; на основі світових практик доведено значимість децентралізації у забезпеченні фінансової самодостатності територіальних громад).

9. Voznyak H., Stasyshyn A., Koval V. Evaluation of self-sufficiency of territorial communities as the basis for ensuring their sustainable development. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, 8(4), 2022, 151-169. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.04.07> – 1,5 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,7 друк. арк.: запропоновано підхід та проведено оцінювання фінансової самодостатності сільських, селищних та міських територіальних громад на основі розрахунку емпіричних показників) (Scop/Wos).

10. Возняк Г.В., Стасишин А.В., Коваль В.М. Особливості формування фінансів територіальних громад в проекції забезпечення їх самодостатності: досвід Львівської області. *Економіка та суспільство*, 2022 (45). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-34>. – 0,82 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,4 друк. арк.: проведено аналітичну оцінку формування фінансів територіальних з позиції посилення спроможності місцевого самоврядування та зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області).

11. Возняк Г.В., Коваль В.М. Криза як форма прояву фінансової нестабільності: сутність та наслідки для місцевого економічного розвитку. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. Том. 4. № 32. 2022. 71–78. – 0,81 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,45 друк. арк. : розкрито сутність кризи, виокремлено причини її виникнення; детерміновано наслідки кризи для місцевого економічного розвитку).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

12. Патицька Х.О., Коваль В.М. Акумулявання та розподіл бюджетних ресурсів у старостинських округах територіальних громад Львівської області. *Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки*: матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих учених та студентів (м. Умань, 18 листопада 2021 р.). С. 190-193. 0,12 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,06 друк. арк.: проаналізовано тенденції розподілу бюджетних ресурсів у старостинських округах Львівської області).

13. Патицька Х.О., Коваль В.М. Справляння акцизного податку до місцевих бюджетів: проблемні аспекти. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (21 листопада 2019 р.) С. 117-119. 0,13 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,07 друк. арк.: окреслено ключові проблеми справляння акцизного податку до місцевих бюджетів).

14. Пелехатий А.О., Коваль В.М. Роль міських агломерацій в нарощенні ендогенного потенціалу територій. Інноваційні технології у розвитку суспільства: Міжнародна конференція (м. Львів, 18-19 квітня 2019 р.). Львів: Львівська Політехніка, 2019. С.34-36. 0,12 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,06 друк. арк., розглянуто можливість створення міських агломерацій як чинники сприяння їх економічному зростанню).

15. Возняк Г.В., Коваль В.М. Вимушена міграція в умовах війни в Україні: проблеми, виклики та економічні наслідки. *Сучасна парадигма публічного*

управління: IV міжнародна науково-практична конференція (м. Львів, 10-12 листопада 2022 р.) С. 933-938. 0,31 друк. арк. (особистий внесок автора – 0,2 друк. арк.: визначено проблеми внутрішньої міграції та охарактеризовано виклики для місцевого самоврядування в Україні в умовах війни).

ВСЕУКРАЇНЬСЬКА АСОЦІАЦІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
«АСОЦІАЦІЯ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД»

м. Київ, Бульвар Лесі Українки, 28, офіс 500
+380069 141735
office@otgromady.org
www.otgromady.org

№ 8/23 від 16.01.2023

ДОВІДКА

Про використання результатів дисертаційної роботи **Коваля Василя Михайловича** на тему: *«Механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації»*.

Всеукраїнська асоціація ОТГ схвально оцінює результати дисертаційної роботи Коваля В.М. та своєчасне реагування на фінансові проблеми територіальних громад в умовах економічної нестабільності.

Відзначаємо, що розроблений автором методичний інструментарій оцінювання фінансової самодостатності територіальних громад, який ґрунтується на застосуванні структурно-просторового та інтегрального підходів, має практичну значущість, оскільки дозволяє судити про спроможність громад до саморозвитку та стійкого зростання.

Авторська розробка, апробована на прикладі всіх громад Львівщини, використана нами при: напрацюванні рекомендацій щодо вдосконалення бюджетного законодавства (в частині оновлення механізмів бюджетного вирівнювання), виробленні рішень щодо підвищення рівня бюджетного планування, ефективного використання бюджетних коштів громад та зміцнення їх фінансової автономії.

З повагою
виконавча директорка
Всеукраїнської Асоціації ОТГ

Валентина Полтавець

УКРАЇНА
 ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
 ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ
 СДРПОУ 38557560, 79008, м. Львів, вул. В. Винниченка, 18 тел. 261- 21-55, факс 235-60-80
 E-mail: deploda@loda.gov.ua

19.04.2023 № 1-52/23 На № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради
 Львівського національного
 університету імені Івана Франка

Довідка
 про практичне впровадження результатів дисертаційної роботи
 Ковалю Василя Михайловича

Розглянувши аналітичні матеріали «Детермінанти фінансової нестабільності та їх вплив на самодостатність територіальних громад», підготовлені здобувачем ступеня доктора філософії Ковалем В. М. за результатами наукового дослідження, повідомляємо, що виявлені проблеми зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад України, обумовлені ключовими тригерами – пандемією та війною є актуальними, потребують особливої уваги та вчасного реагування.

Грунтовні аналітичні оцінки та напрацьовані автором пропозиції в частині вдосконалення антикризових інструментів зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад, а відтак і місцевого економічного поступу є своєчасними, мають вагоме практичне значення і будуть нами враховані при перегляді сценаріїв розвитку Львівської області та модернізації стратегії Львівщини на період до 2027 року.

Директор

Степан КУЙБІДА

КУЛИКІВСЬКА СЕЛИЩНА РАДА
ЛЬВІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
 пл. Незалежності 27, смт. Куликів, Львівський р-н, Львівська обл., 80362
 тел.: (03252) 31-184, факс: (03252) 31-182
 e-mail: kulykiv27@gmail.com, сайт: kulykiv-gromada.gov.ua

03.03.2023 № 03-11/306

на № _____ від _____

ДОВІДКА
про використання результатів наукового дослідження
в роботі Куликівської територіальної громади

Результати наукового дослідження Ковалю Василя Михайловича є своєчасними, мають практичне спрямування та використовуються в роботі Куликівської територіальної громади під час розроблення стратегії розвитку громади до 2027 року та плану її реалізації. Зокрема, аналітичні оцінки фінансової самодостатності територіальних громад Львівської області; змодельовані взаємозв'язки фінансової самодостатності громад і місцевого економічного розвитку, а також пропозиції щодо вдосконалення бюджетної політики на локальному рівні та підвищення ефективності використання власних фінансових ресурсів слугують доброю інформаційною основою для фінансового і стратегічного планування розвитку громади.

Селищний голова

Лілія БОВА

НОВОЯВОРИВСЬКА МІСЬКА РАДА

вул. Шевченка, 2, м. Новояворівськ, 81053, тел/факс 03(256) 40084
<http://novymiskrada.gov.ua>, e-mail: novoyavmiskrada@ukr.net, Код ЄДРПОУ 04373301

23.02.2023 № 603/10

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про практичне застосування результатів дисертаційної роботи

Представлені на розгляд результати дисертаційного дослідження Ковалю В.М. є актуальними та своєчасними. Так, практичний інтерес та зацікавленість викликали пропозиції щодо зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування та проведений автором комплексний аналіз фінансової самодостатності всіх територіальних громад Львівської області, на основі власної методики. З позиції оцінювання можливостей подальшого розвитку громади, цікавими є побудовані емпіричні залежності фінансової самодостатності та місцевого економічного розвитку по всіх територіальних громадах в розрізі регіонів України. Відзначаємо, що запропоновані автором напрацювання використовуються нами при оцінюванні фінансово-економічного потенціалу громади, напрацюванні якісних управлінських рішень для формування програми місцевого економічного розвитку та стратегування власної візії.

Довідка надана Ковалю В.М. для подання в спеціалізовану вчену раду Львівського національного університету імені Івана Франка на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування».

Міський голова

Володимир МАЦЕЛЮХ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
 ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
 IVAN FRANKO NATIONAL UNIVERSITY OF LVIV

вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
 тел./факс (032) 261-60-48, тел. 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Код ЄДРПОУ 02070987 Державна Казначейська служба України
 МФО 820172, р.р. UA 468201720343101002200001061
 № свідоцтва 17701483, ін. под. № 020709813029
 Валютний рахунок UA613223130000026009000028110,
 UA273223130000026005000028567 в Укресімбанку
 м. Львів МФО 322313
 № 795-Н від 23 03 2023

1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
 Phone Fax: +38 (032) 261-60-48, 260-34-02
<http://www.lnu.edu.ua>, e-mail: lnu@lnu.edu.ua

Code EDRPOU 02070987 State Treasury Service of Ukraine
 MFC 820172, Settlement Acc. UA 468201720343101002200001061
 Certificate No. 17701483, Tax ID 020709813029
 Foreign Currency Acc. No. UA613223130000026009000028110,
 UA273223130000026005000028567
 in Lviv Branch of Ukreximbank MFO 322313
 на № _____ від _____

ДОВІДКА

Видана Ковалю Василю Михайловичу про те, що окремі положення та результати його дисертаційної роботи на тему: «Механізми забезпечення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації» використано в навчальному процесі кафедри економіки та публічного управління факультету управління фінансами та бізнесу Львівського національного університету імені Івана Франка під час викладання дисциплін: «Управління фінансами територіальних громад», «Формування та розвиток спроможних територіальних громад», «Муніципальна економіка та муніципальне адміністрування», «Функціонування та розвиток системи місцевого самоврядування» та при підготовці навчально-методичного забезпечення для студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування».

Основні положення дисертаційної роботи є складовою частиною науково-дослідної роботи кафедри економіки та публічного управління, а саме теми «Публічне управління у XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації» (номер державної реєстрації 0121U110239), в рамках якої дисертантом: обґрунтовано наукові засади фінансово-економічної нестабільності та аргументовано особливості її прояву на місцевому рівні; проаналізовано європейські практики зміцнення фінансової самодостатності муніципалітетів та визначено можливості запровадження їх в Україні; на основі запропонованого підходу з використанням композиційного та просторового методів формалізовано взаємозв'язки між фінансовою самодостатністю та місцевим економічним розвитком.

Проректор з наукової роботи
 академік НАН України, професор

 Роман ГЛАДИШЕВСЬКИЙ

Погоджено:
 Завідувачка кафедри
 економіки та публічного управління
 доктор економічних наук, доцент

 Галина КАПЛЕНКО